

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Монографія

Харків
2020

УДК 346.5:330.341.1(477)

П68

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України
(протокол № 9 від 11 грудня 2020 р.)*

Рецензенти

О. Г. Серета, доктор юридичних наук, доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

В. В. Сергієнко, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри
правового регулювання економіки Харківського національного економічно-
го університету імені Семена Кузнеця.

Колектив авторів

С. В. Глібо – вступ (співавт. *О. В. Розгон*), підрозд. 1.1 розд. 1; підрозд. 4.1
розд. 4 (співавт. *М. В. Гомон*); підрозд. 5.2 розд. 5 (співав. *Завадська А. Т.*);
підрозд. 7.2 розд. 7 (співав. *Матюшенко І. Ю.*); *Ю. В. Георгієвський* –
підрозд. 2.1 розд. 2; *В. Д. Бринцев* – підрозд. 1.2 розд. 1; *Г. П. Клімова* – під-
розд. 3.1 розд. 3; *А. М. Юшко* – підрозд. 3.2 розд. 3; *Ю. М. Жорнокуй* – під-
розд. 5.1 розд. 5; *А. М. Любчик* – підрозд. 5.3 розд. 5; *О. М. Давидюк* – підрозд. 6.1
розд. 6; *О. В. Розгон* – вступ (співавт. з *Глібом С. В.*); підрозд. 6.2 розд. 6;
К. Ю. Іванова – підрозд. 6.3 розд. 6; *І. В. Подрез-Ряполова* – підрозд. 7.1 розд. 7;
І. Ю. Матюшенко – підрозд. 7.2 розд. 7 (співав. *Глібо С. В.*); *О. О. Гречко* –
підрозд. 7.3 розд. 7; *А. Т. Завадська* – підрозд. 5.2 розд. 5 (співавт. *Глібо С. В.*);
підрозд. 8.1 розд. 8.

П68 **Правове** забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умо-
вах: монографія / [С. В. Глібо, О. В. Розгон, Ю. В. Георгієвський та ін.]; за
ред. С. В. Глібо, О. В. Розгон. – Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку
НАПрН України, 2020. – 360 с.

ISBN 978-617-7806-17-1

Монографію присвячено дослідженню питань господарсько-правового
забезпечення функціонування та розбудови національної інноваційної сис-
теми, у тому числі, розгляду актуальних проблем щодо розвитку національ-
ної інноваційної інфраструктури та інноваційної діяльності.

Видання призначене для на фахівців, науковців, викладачів, аспірантів,
студентів закладів вищої освіти, а також, усіх тих, хто цікавиться проблемами
правового регулювання функціонування національної інноваційної системи.

УДК 346.5:330.341.1(470)

© Глібо С.В., Розгон О. В.

© Науково-дослідний інститут
правового забезпечення
інноваційного розвитку
НАПрН України, 2020

ISBN 978-617-7806-17-1

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
Розділ 1. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ	7
1.1. Питання правового забезпечення національної інноваційної системи та інноваційного процесу	7
1.2. Удосконалення нормативної бази інноваційної діяльності в умовах економічної кризи.....	38
Розділ 2. ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ	52
2.1. Забезпечення ефективного розподілу повноважень між органами управління національної інноваційної системи	52
Розділ 3. ПІДСИСТЕМА ГЕНЕРАЦІЇ ЗНАТЬ ТА ОСВІТИ	78
3.1. Трансфер знань як підсистема національної інноваційної системи	78
3.2. Особливості організації праці наукових і науково-педагогічних працівників та її оплати в умовах реформування законодавства про наукову і науково-технічну діяльність та про вищу освіту	93
Розділ 4. ПІДСИСТЕМА ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ	110
4.1. Проблеми оподаткування інноваційної діяльності (на прикладі окремих інноваційних структур)	110

Розділ 5. ПІДСИСТЕМА ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	145
5.1. Інструменти фінансування малого та середнього інноваційного підприємництва в Європейському союзі та Україні.....	145
5.2. Стартапи як об'єкти правового регулювання: проблеми та перспективи	168
5.3. Особливості стимулювання суб'єктів інноваційної інфраструктури в національному та зарубіжному законодавстві: порівняний аналіз.....	185
Розділ 6. ПІДСИСТЕМА «НАЦІОНАЛЬНА МЕРЕЖА ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ»	198
6.1. Підсистема трансферу технологій в національній інноваційній системі	198
6.2. Суб'єкти приватно-правових відносин трансферу технологій: статус та діяльність	225
6.3. Забезпечення інтересів учасників інноваційного процесу в договірних відносинах між уповноваженими органами та їх контрагентами	252
Розділ 7. ТЕРИТОРІАЛЬНІ (РЕГІОНАЛЬНІ) ПІДСИСТЕМИ	274
7.1. Правові проблеми розвитку інноваційної інфраструктури на регіональному рівні.....	274
7.2. Економіко-правові проблеми формування концепції розумного сталого міста в Україні та Харкові.....	287
7.3. Нормативно-правове забезпечення місцевими органами влади інноваційного процесу	315
Розділ 8. ПІДСИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	328
8.1. Інформаційно-комунікативне забезпечення інноваційного процесу	328
СПИСОК ПРАЦЬ АВТОРІВ	343

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

AURRP	– Association of University Related Research Parks
ГК України	– Господарський кодекс України
ЄС	– Європейський Союз
ЄФРР	– Європейський фонд регіонального розвитку
ЗВО	– заклади вищої освіти
КМУ	– Кабінет Міністрів України
МСП	– мале та середнє підприємництво
МОН	– Міністерство освіти і науки України
НІС	– національна інноваційна система
РІС	– регіональна інноваційна система
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ХМР	– Харківська міська рада

ВСТУП

У глобальному конкурентному середовищі постає необхідність посилення інноваційного розвитку країни та виникає нагальна проблема господарсько-правового забезпечення функціонування національної інноваційної системи. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку із прогалинами у правовому регулюванні складових національної інноваційної інфраструктури. Тому, у сучасних умовах потрібна активізація інноваційних процесів, що викликає потребу здійснення комплексного дослідження умов розбудови інноваційної системи України.

У монографії авторським колективом здійснено дослідження формування та функціонування національної інноваційної системи та проведений концептуальний аналіз її складових. Монографічне дослідження присвячене розгляду актуальних проблем розбудови національної інноваційної системи. Розкрито сутність складових підсистем національної інноваційної: генерації знань та освіти, виробництва продукції та послуг, інноваційної інфраструктури, «Національної мережі трансферу технологій», інформаційно-комунікативних технологій та територіальних (регіональних) підсистем.

Особливу увагу приділено дослідженню проблем формування національної інноваційної системи та правового статусу органів управління національної інноваційної системи.

Колективна монографія призначена для фахівців та наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, представників бізнесу та влади а також для тих, хто цікавиться науковими та практичними проблемами формування та розвитку національної інноваційної системи.

Сергій ГЛІБКО
Ольга РОЗГОН

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Питання правового забезпечення національної інноваційної системи та інноваційного процесу

Постановка проблеми. Побудова інноваційної системи є ключовим завданням і стратегічним державним пріоритетом для України сьогодні. Саме перехід до інноваційного розвитку на базі інноваційної платформи економіки дозволить Україні перейти від економіки споживання до економіки розвитку. На шляху вирішення цієї складної проблеми нашої державі потрібно буде вирішити низку завдань, які й зумовлять створення необхідних передумов для побудови економіки інноваційного типу.

Аналіз останніх досліджень. В наукових дослідженнях відображаються різні підходи та методологія визначення національної інноваційної системи. Так, Г. П. Клімова виділяла інноваційні системи, які існують на різних рівнях: на макро-, мезо-, мікро-, й локальному рівнях. John Olatunji Adeoti проводив аналітичне розмежування між «вузькою» концепцією НІС та широким розумінням національної інноваційної системи. С. Edquist представив концепцію під назвою системи інновацій для розвитку (SID), яка підкреслює деякі ключові відмінності від підходу НІС у розвинених економіках. Поширенні визначення НІС надав В-А Lundvall, який розумів її як систему організацій та установ, що беруть участь у дослідженні.

Однак, в сучасних умовах в Україні актуальними є вирішення завдань формування НІС при обмеженості в країні фінансових та матеріальних ресурсів та при одночасному переважному симбіозі у світових економіках значних ресурсів та технологій Industry 4.0.

Методологія дослідження. Для визначення існуючої компетентності учасників національної інноваційної системи України та здатності виконувати необхідні для системи функції застосовуються структурно-функціональні методи аналізу. Національна інноваційна система розглядається не в широкому розумінні, а лише така, що складається із спеціалізованих суб'єктів, як приватних, так і державних, також за участю уповноважених органів. Методи аналізу та синтезу були використані при вивченні теоретичних моделей інноваційних систем та їх структури. Зверталась увага на інституційну побудову інноваційних систем та функціональну, відповідно до напрямків економічної компетенції учасників НІС або економічної та адміністративної компетенції уповноважених органів. Подальше застосування результатів теоретичного аналізу призвело до необхідності порівняння теоретичних моделей побудови та функціонування НІС з фактичним станом нормативного регулювання інноваційних відносин. Нормативістський метод (формально-правовий) був використаний при дослідженні фактичного стану законодавчого закріплення концепції, структури національної інноваційної системи та економіко-правової компетенції її учасників.

Завданням дослідження є визначення системності та доцільності правового формування інноваційної політики, впливу об'єктів та суб'єктів правового впливу на розробку конкретних заходів державного регулювання, основ для детальної систематизації учасників відносин, які складаються при функціонуванні національної інноваційної системи (далі – НІС), визначення напрямків формування інноваційного процесу, аналіз структури НІС. Вирішення поставлених завдань дозволить змістовно наповнити напрями економічної політики.

Завданнями економічної політики є:

- а) забезпечення сталого економічного зростання;
- б) затвердження інноваційної моделі розвитку держави;
- в) соціальна переорієнтація економічної політики.

Завданнями нижчого рівня необхідно вважати реалізацію таких заходів, які відмічаються науковцями: створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; визначення і підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; формування і реалізація державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансова підтримка виконання інноваційних про-

ектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проєктів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримка функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури¹.

Вирішення цих завдань невід'ємно ґрунтується на розумінні концепції національних інноваційних систем. При цьому визначення «національна» тлумачиться як «державна» інноваційна система, а в деяких джерелах НІС протиставляється як глобалізована інноваційна система, хоча визнається як необхідне явище для розвитку економіки в кожній державі.

Крім того, доцільним є проведення аналізу співвідношення між змістом таких елементів національної інноваційної системи та правових термінів, як «національна інноваційна система», «інноваційний процес» та «пріоритетні напрями інноваційної діяльності» як в наукових джерелах, так і в нормативних актах.

Зміст дослідження. Основним питанням є визначення національної інноваційної системи та її сутності. Згідно з статтею 1.2.1. Проєкту інноваційного кодексу національна інноваційна система охоплює комплекс економічно, організаційно та юридично взаємодіючих суб'єктів наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, інші підприємства, установи, організації, які здійснюють, забезпечують та/або сприяють проведенню наукових досліджень, розробленню, комерціалізації та практичному застосуванню (в реальному секторі економіки) результатів інтелектуальної діяльності та інноваційних об'єктів у межах національних кордонів².

Г. П. Клімова в огляді розуміння національних інноваційних систем відмічає, що інноваційні системи різноманітні, та, узагальнюючи існуючі у науковій літературі точки зору, слід виділити інноваційні системи, які існують на різних рівнях: макро-, мезо-, мікро- й локальному рівнях. На макрорівні це світова інноваційна система, міжнародні та транснаціональні системи, які є її компонентами, а також НІС. На мезорівні виділяють регіональні інноваційні системи, на мікрорівні –

¹ Борисов І. В. Компетенція органів державної влади щодо регулювання діяльності інноваційних структур. *Міжнародна науково-практична конференція викладачів, співробітників ЗВО і наукових організацій магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ (25-26 жовтня 2018 року)*. Северодонецьк, 2018. С. 224.

² Проєкт Інноваційного кодексу України. Х.: Право, 2012. С. 8.

галузеві (кластерні) інноваційні системи, а на локальному рівні – інноваційну систему конкретного підприємства³.

Національні інноваційні системи окремих країн істотно відрізняються одна від одної, що проявляється у виборі пріоритетів і завданнях інноваційного розвитку, механізмах взаємодії приватного і державного сектора, значення великого і малого бізнесу, співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень і розробок, динаміки розвитку і галузевій структурі інноваційної діяльності. Відповідно до цього у світовій практиці виділяється декілька основних моделей національних інноваційних систем: європейсько-американська, японська, південно-східно-азійська та альтернативна інноваційна система⁴.

Серед науковців також були зроблені різні спроби проілюструвати елементи та зв'язки, які створюють систему інновацій, а також потоки інформації та ресурсів всередині самої системи та між системою та її оточенням. Так, було проведено аналітичне розмежування між «вузькою» концепцією НІС, яка включає установи та політику, безпосередньо залучені до наукових та технологічних інновацій, та широким розумінням НІС, яке враховує соціальне, культурне та політичне середовище країни, яку досліджують. Вузька версія - це «інтегрована система економічних та інституційних агентів, що безпосередньо сприяють породженню та використанню інновацій у національній економіці», спираючись на одну або кілька стратегій, обговорених вище⁵. Незважаючи на те, що між національними економіками і величезною складністю всередині системи існує велика різниця, можна визначити характеристики ключових суб'єктів інновацій.

W. F. Maloney відмічає, що необхідно відносити широке коло галузей політики до оточення НІС, включаючи не лише засоби для накопичення капіталу знань, але й ті, що перешкоджають накопиченню всіх видів капіталу, а також зараховувати бізнес-клімат, закони про банкрутство, засоби регулювання, тощо, оскільки низький рівень інновацій

³ Клімова Г.П. Особливості моделей національних інноваційних систем. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці*: матеріали всеукраїнської наук-практ. конференції. Харків, 2017. С.71.

⁴ Клімова Г.П. Особливості моделей національних інноваційних систем. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці*: матеріали всеукраїнської наук-практ. конференції. Харків, 2017. С.71

⁵ John Olatunji Adeoti, Building technological capability in the less developed countries: The role of a national system of innovation. *Science and Public Policy*, Oxford University Press, vol. 29(2) 2002, pages 95-104.

може не відображати вузьких проблем в НІС, а нести загальні проблеми бізнес-середовища⁶.

На думку А. А. Каял НІС складається з сукупності взаємопов'язаних елементів компонентів, зв'язків та атрибутів. Компоненти, в розумінні науковця, є операційними частинами системи й існують в формах як окремих осіб або організації, такі як бізнес-фірм, банків, університетів, науково-дослідних інститут та органів державної влади. Крім того А. А. Каял до компонентів структури НІС відносить вищі навчальні заклади, технопарки та технополіси та центри трансферу технологій⁷.

Аналізуючи структурні елементи великої (в поширеному розумінні) НІС, що визначена В. Ф. Малоні, можливо зробити висновок, що науковець відносить до елементів НІС університети, аналітичні центри, центри поширення технологій, а також уряд та ринок⁸.

С. Фейнсон зазначає, що придбання та реалізація технологічних можливостей передбачає великі інвестиції у технологічну та соціальну інфраструктуру. Для країн, які обмежені в ресурсах, що можуть бути спрямовані на розвиток та функціонування НІС, Ч. Едквіст представив концепцію під назвою Системи інновацій для розвитку (SID). SID підкреслює деякі ключові відмінності від підходу НІС у розвинених економіках. Він стверджує, що існують чотири основні сфери, в яких SID відрізняється від НІС:

- продукт інновацій важливіші, ніж інноваційні процеси через вплив на структуру продукту;
- поступові інновації є важливіші та досяжніші, ніж радикальні;
- поглиблення інновацій важливіше, ніж розвиток нових інновацій у світі;
- інновації у секторах низьких та середніх технологій є більш досяжними, ніж у високотехнологічних системах⁹.

⁶ Maloney W. F. Revisiting the National Innovation System in Developing Countries. 2017. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28554/WPS8219.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁷ Aymen A. Kayal. National innovation systems a proposed framework for developing countries. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, Vol. 8, No. 1, 2008. P. 75,81.

⁸ Maloney W. F. Revisiting the National Innovation System in Developing Countries. 2017. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28554/WPS8219.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁹ Edquist, C. Systems of innovation for development. Background paper for Chapter 1: "Competitiveness, Innovation and Learning: Analytical Framework" for the UNIDO World Industrial Development Report (WIDR), 2001.

Хоча країни, що розвиваються, можуть або придбати допомогу в навчанні, або за домовленостями, щоб не одержувати вимоги від закордонних фірм, сприяти національному потенціалу через різні компоненти НІС необхідні для довгострокового промислового та економічного розвитку.¹⁰

С. Фейнсон, систематизуючи документи ОЕСР, поділяв установи НІС на п'ять основних категорій: - уряди (місцеві, регіональні, національні та міжнародні, з різною вагою в різних країнах), які відіграють ключову роль у визначенні широких напрямків політики; - посередницькі установи, такі як наукові ради та дослідницькі асоціації, які виступають посередниками між урядами та виконавцями досліджень; - приватні підприємства та науково-дослідні інститути, які вони фінансують; Потоки знань, інновації та навчання в країнах, що розвиваються; - університети та суміжні установи, які надають ключові знання та навички; - інші державні та приватні організації, які відіграють певну роль у національній інноваційній системі (державні лабораторії, організації трансферу технологій, спільні науково-дослідні інститути, патентні відомства, навчальні організації тощо)¹¹.

На загальноєвропейському рівні одним з найбільш поширених визначень цієї правовій категорії надане Бенгт-Оке Ландваллем, який розуміє її як систему організацій та установ, що беруть участь у дослідженні – такі як, відділи досліджень і розробок, технологічні інститути та університети¹².

Привертає увагу специфічний підхід до вирішення даного теоретичного питання ОЕСР, яка у свої документах та посібниках використовує доктринальні тлумачення авторитетних вчених, не надаючи перевагу жодному з них. Зокрема, як описано в її документі, Фрімен розуміє

¹⁰ Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development.2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 21-22.

¹¹ Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development.2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 25-27.

¹² Lundvall B-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning/ B.-A. Lundvall. London, Printer, 1992. C.13. URL:https://books.google.com.ua/books?id=iDXGwacw\4oC&pg=PA43&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q=Organizations%20&f=false.

під НІС мережу інституцій у державному та приватному секторах, які під час діяльності та взаємодії ініціюють, імпортують, модифікують та розповсюджують нові технології. Ландвалл – елементи та відносини, які взаємодіють у виробництві, розповсюдженні та використанні нових, економічно корисних знань ... і розташовані або перебувають у кордонах національної держави. Нельсон – набір інституцій, взаємодія яких визначає інноваційну діяльність ... національних фірм». Патель і Павіт – технологічне навчання (або обсяг і склад діяльності, що генерує зміни) в країні. Меткалф – набір різних інституцій, які спільно та індивідуально сприяють розвитку та поширенню нових технологій, і який забезпечує рамки, в яких уряди формують та впроваджують політику для впливу на інноваційний процес. Таким чином, це система взаємопов'язаних інституцій для створення, зберігання та передачі знань, навичок та артефактів, які визначають нові технології¹³.

Також, науковцями в сучасних умовах фактично в центрі регулювання ставиться мета функціонування НІС з її драйверами: пропозиція технології, попит на технологію та механізми зв'язку. Три основні компоненти НІС – це планування, інфраструктура та ресурси для технологічних інновацій. Планування відноситься до будь-якого виду стратегічного планування на національному або фірмовому рівні, що підтримує три драйвери системи. Інфраструктура відноситься до будь-яких структурних елементів, фізичних або нефізичних, які підтримують три драйвери системи. Ресурси стосуються будь-якого елемента ресурсу (людей і грошей), який підтримує три драйвери системи. На нашу думку, це буде корелювати й з науковцем Ю. Атаманової, яка відмічає, що за єдину методологічну основу визначення об'єктів інноваційної діяльності пропонується взяти цінновісний цикл, а розмежування між суміжними об'єктами проводити за їх змістом як результатів відповідного етапу інноваційної діяльності.

В Україні відсутня законодавчо закріплена структура НІС, що призводить і до проблеми визначення самого поняття НІС, тож на сьогоднішній день єдиного визначення терміну НІС як у національному, так і міжнародному законодавстві не закріплено.

На науковому рівні національна інноваційна система, як категорія системного порядку, характеризується структурованістю, цілісністю,

¹³ Organization for economic co-operation and development. National innovation systems. URL: <http://www.oecd.org/science/inno/2101733.pdf>.

відокремленістю, підпорядкуванням загальній меті стимулювання, забезпечення та поширення інноваційних трансформацій¹⁴.

В програмних документах України міститься розгалужена структура НІС. Так, відповідно до «Концепції розвитку національної інноваційної системи», затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р., НІС є сукупністю законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу. Згідно цього нормативно-правового акту НІС складається з розгалуженої мережі підсистем, таких як підсистема державного регулювання, освіти, генерації знань, інноваційної інфраструктури та виробництва¹⁵.

Можна стверджувати, що на відміну від національного нормативного підходу європейська теоретична база виходить з двох основних розумінь НІС:

1) як системи інституцій, що створюють, реалізують, використовують інновації або сприяють такій діяльності; 2) як системи відносин, в процесі реалізації яких відбувається створення, реалізація, використання інновацій.

Натомість, національна правова система, не дивлячись на використання термінології діяльності, трактує НІС як розгалужену мережу державних та недержавних інституцій, що здійснюють специфічні функції зі сприяння розвитку інновацій через систему всебічних правових, матеріально-економічних, освітніх, виробничих та інших відносин між собою.

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що національний підхід до розуміння сутності та змісту НІС здебільшого відповідає міжнародному. Перевагою нормативного закріплення у законодавстві України є структурований перелік складових НІС за функціональною ознакою. Серед основних функції таких складників можливим є виділити нормативну та контрольну функції, функцію підвищення кваліфікації, інформаційно-комунікативну, матеріально-технічну та виробничу тощо. Таким чином, кожен з елементів НІС є задіяним на

¹⁴ Правове регулювання інноваційних відносин : монографія/ кол. авторів С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Х. : Юрайт, 2013. С. 105.

¹⁵ Концепція розвитку національної інноваційної системи: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. N 680-р. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

конкретній стадії інноваційного процесу від етапу виникнення ідеї до виробництва та реалізації інноваційної продукції, створюючи необхідні умови для інноваційного розвитку в Україні.

Вирішення поставлених завдань можливо за рахунок прийняття нового нормативного акту – Інноваційного кодексу України проєкт, який було розроблено в Науково-дослідному інституті правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України. В концептуальному напрямі норм кодифікації інноваційного законодавства дозволить здійснити:

1. Законодавче закріплення національної інноваційної системи як цілісного ієрархічно розбудованого організаційно-правового механізму паралельно зі здійсненням її глибокої модернізації.

2. Створення ефективних правових форм взаємодії між окремими ланками інноваційного процесу, що уособлюють відповідно різний суб'єктний склад його учасників на підставі пошуку балансу між приватними та публічними інтересами в контексті функціонування інноваційного ринку як такого.

3. Захист національних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності України, враховуючи жорстко конкурентний характер світового ринку інноваційних (технологічних продуктів).

4. Законодавче закріплення принципово важливих складових та чинників ефективного функціонування національної інноваційної системи, таких як «інноваційна політика держави», «інфраструктура національної інноваційної системи», «механізм реалізації державної інноваційної політики»¹⁶.

Підсистеми НІС

Побудову правового механізму регулювання державою НІС потребує виокремлення її підсистем. Відповідно до статті 1.2.2¹⁷. Проєкту інноваційного кодексу України національна інноваційна система складається з:

- підсистема науки;
- підсистема технічного забезпечення;
- інноваційно-впроваджувальна (виробнича) підсистема;
- підсистема інфраструктури.

¹⁶ Тацій В. Я. Вступне слово. Проєкт інноваційного кодексу України. Х.:Право. 2012. С. 5.

¹⁷ Проєкт інноваційного кодексу України. Х.:Право,2012. С. 9.

А. А. Каял до підсистем НІС відносить такі основні підсистеми:

- науково-технічну політику
- інноваційну стратегію
- технічну службу людської підтримки
- служби технічної підтримки
- мобілізацію фінансових ресурсів
- міжнародне співробітництво¹⁸.

Українськими науковцями визначено, що мінімальний обсяг структури національної інноваційної системи має бути достатнім і необхідним для виникнення її основної інтегративної властивості – інновацій, а елементарна структура національної інноваційної системи може бути представлена таким чином:

- підсистема науки;
- підсистема технічного забезпечення (виробників) інноваційних продуктів;
- підсистема споживання інноваційних продуктів;
- підсистема інноваційної інфраструктури.

Але, слід зазначити, що структура національної інноваційної системи, її елементи не є чимось усталеним, раз і назавжди сформованим, навпаки, національна інноваційна система належить до динамічних, гнучких функціональних систем, конфігурація елементів якої залежить від зміни умов існування, зовнішнього оточення та інших обставин¹⁹.

У ролі стратегічного акта, який би в майбутньому комплексно і системно урегулював сферу функціонування НІС, пропонується одна з глобальних розробок науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України – **Інноваційний кодекс України**, звичайно, з урахуванням сучасного оновлення та узгодження нашого проекту із трендами правового регулювання. Тим паче, такий глобальний акт повинен бути прийнятий в унісон з ідеями рекодифікації цивільного та господарського законодавства, які повинні гармонійно доповнювати один одного.

Пропонуємо реалізувати таку послідовність законотворчої діяльності в інноваційній сфері: 1) прийняти у напрямку реалізації Стратегії роз-

¹⁸ Aymen A. Kayal. National innovation systems a proposed framework for developing countries. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, Vol. 8, No. 1, 2008. P.76

¹⁹ Правове регулювання інноваційних відносин : монографія/ кол. Авторів С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. С. Атаманова та ін. – Х. : Юрайт, 2013. С. 113-116.

витку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року План заходів з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на 2021-2023 роки. 2) Нагально впровадити Дорожню карту невідкладних заходів щодо законодавчого забезпечення інноваційного процесу в Україні на 2020-2021 рік. 3) Прийняти Національну програму розвитку законодавства про інноваційну діяльність, яка буде забезпечувати фінансування наукоємних процесів підготовки нормативних актів. 4) підсумковою стадією реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на 2021-2023 роки повинен стати Інноваційний кодекс України.

На підставі вищепроаналізованих наукових джерел та на підставі нормативно-правових актів України ми виділимо наступні підсистеми НІС, які розглянемо в наступному переліку.

1. Підсистема генерації знань та освіти

Підсистема генерації знань розуміється як сукупність організацій, що виконують фундаментальні дослідження й розробки, а також прикладні дослідження.

В аспекті цього, Л. І. Федулова зазначає, що освіта як одна з ключових підсистем НІС стає ядром території інноваційного розвитку. Серед іншого це пов'язано зі створенням на базі ЗВО низки інноваційних структур. Тобто розширеним стає розуміння ролі вищої освіти в інноваційному процесі: на його базі не тільки створюються НДДКР, але й формуються цілісні структури, які дозволяють здійснювати ефективний інноваційний процес²⁰.

Е. Віотті, стверджує, що у разі розвитку економіки, навчання можна визначити як процес технічних змін, досягнутих шляхом дифузії (з точки зору поглинання технологій) та поступових інновацій. Іншими словами, навчання - це поглинання вже існуючих методик, тобто поглинання нововведень, вироблених в іншому місці, і генерування вдосконалень придбаних методик²¹. Для країн, що розвиваються, як пояснює С. Фейнсон, необхідно враховувати, що навчання відбувається на трьох аналітичних рівнях: 1) основні функції системи; 2) широкі стратегії, які можна ви-

²⁰ Федулова Л. І. Тенденції розвитку національних інноваційних систем: уроки для України. Світове господарство та міжнародні економічні відносини. 2015. С. 94-104. С. 97.

²¹ Viotti, E. (2001). National learning systems: A new approach on technical change in late industrializing economies and evidences from the cases of Brazil and South Korea. Science, Technology and Innovation Discussion Paper. No. 12, Center for International Development, Harvard University.

користувати для ефективного створення та управління цими функціями; 3) суб'єкти, установи та зв'язки в системі, які спільно реалізують цю стратегію²². Як також пояснює С. Фейнсон у країнах зі слабкими системами вищої освіти не вистачає якісного людського капіталу, для підготовки якого необхідна сильна освіта на початковому та середньому рівнях²³.

Правильно відмічається, що у національних інноваційних системах усіх країн генерація інновацій здійснюється галузевою наукою, державними науковими установами, а також дослідницькими університетами. Як специфічна форма організації наукової та освітньої діяльності, дослідницький університет покликаний істотно активізувати інноваційну діяльність вищої школи. Відмінні ознаки такого університету - це здатність генерації нового наукового знання на основі широкого спектру фундаментальних і прикладних досліджень, можливість трансферу технологій в реальний сектор економіки, наявність ефективної системи підготовки кадрів вищої кваліфікації. Також необхідно погодитися, що обов'язковим атрибутом інноваційного процесу в університетах повинен бути інноваційний клімат, а умовою його формування є виражена наявність у діяльності університету трьох складових: «освіта», «наука» і «продукування новачків»²⁴.

Викладене дозволяє сформулювати деякі вимоги до нового законодавства.

Необхідними в законодавчій діяльності України повинні стати такі заходи:

- розробка проекту Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства щодо впровадження в Україні механізму пільгового кредитування інноваційної діяльності»;
- розробка проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання зобов'язань з фінансування наукових досліджень»;

²² Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development.2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 21.

²³ Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development.2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 24.

²⁴ Клімова Г.П. Формування інноваційного клімату у ВНЗ. *Право та інновації* №4. Харків, 2013. С. 54-64.

- розробка проекту Закону України «Про Національний фонд досліджень України»;
- розробка проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо фінансового забезпечення наукової і науково-технічної діяльності»;
- прийняття змін до Закону України «Про інноваційну діяльність» щодо визначення місця стартапів в інноваційній системі; визначення залежності статусу стартапів від наукоємної частини в проекті;
- прийняття змін до постанови КМ України від 02.02.2011 р. № 98 «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів», а саме: виключення пункту 13-1 цієї постанови;
- внесення змін в Постанову КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» про відміну надмірних вимог щодо забезпечення приміщеннями навчального призначення та іншими приміщеннями їдальні, буфети, профілакторії, бази відпочинку, медичні пункти, обладнання лабораторій та спеціалізованих кабінетів тощо) щодо ліцензування провадження освітньої діяльності закладів освіти;
- забезпечення виконання положень підпункту 1 пункту 6 Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту», відповідно до яких Кабінету Міністрів України доручалося забезпечити до 2023 року поетапну реалізацію положення частини другої статті 61 цього Закону, передбачивши при цьому щорічне збільшення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб пропорційно розміру збільшення доходів Державного бюджету України порівняно з попереднім роком, і затвердження відповідних схем посадових окладів (ставок заробітної плати);
- внесення відповідних змін до постанови КМ України від 10.07.2019 р. № 822 «Про оплату праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів і установ освіти і науки»;
- внесення змін в Закон України «Про освіту» щодо обов'язковості введення навчальної програми «Основи бізнесу»;

– внесення змін в Закон України «Про освіту» щодо введення системи підвищення кваліфікації для підприємців обов’язково у державних наукових установах юридичного та економічного профілю.

2. Підсистема виробництва продукції та послуг

Підсистема виробництва продукції та послуг охоплює насамперед виробництво наукомісткої продукції, що здійснюється як великими корпораціями, так і малими та середніми підприємствами, що працюють у сфері наукомісткого бізнесу. В попередніх дослідженнях правильно відмічено, що особливістю законодавства України є опосередковане регулювання підтримки експорту високотехнологічної продукції. Складовими розвитку високотехнологічної галузі визначено наявність господарського режиму, розвитку освіти, розвитку інновацій та ІКТ інфраструктури²⁵, тобто галузевий аспект починається розвитком окремих підсистем НІС.

Видається, що при удосконаленні правового регулювання інноваційної діяльності в Україні має бути врахований досвід промислово розвинутих країн, а саме практика застосування підтримки інноваційної діяльності, наприклад, податкові пільги для підприємств, які розробляють інноваційні продукти; надання без відсоткових кредитів, компенсацій, дотацій тощо; часткове чи повне фінансування випуску інноваційної продукції. Всі перелічені заходи підтримки вказують на те, що правове регулювання інноваційної діяльності та розвиток інноваційних правовідносин мають будуватися на основі принципу створення і забезпечення сприятливих умов для інноваційного підприємництва²⁶.

В цьому напрямі необхідними в законодавчій діяльності повинні стати такі заходи:

- об’єднання Закону України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності» та Закону України «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки»;
- розробка проєкту Закону України «Про стимулювання інноваційної діяльності та розвитку високотехнологічного виробництва в Україні»;
- прийняття Стратегії розвитку галузей економіки, які відносяться до високотехнологічних.

²⁵ Матюшенко І.Ю., Глібко С.В., Пасмор М.С. Практичні аспекти визначення високотехнологічних галузей і продукції в Україні. *Соціальна економіка*. Випуск 55. 2018. С. 37-49.

²⁶ Черкасов О.В. Особливості правового регулювання національної інноваційної системи в Україні: проблеми та перспективи. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці*: матеріали всеукраїнської наук-практ. конференції. Харків, 2017. С. 107-108.

3. Підсистема інноваційної інфраструктури

Відповідно до Закону «Про інноваційну діяльність»²⁷ чітко не визначається перелік учасників інноваційної інфраструктури, а тільки надається перелік їх функцій. Напроти, у не спеціальному по відношенню до регулювання інноваційної діяльності Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» до об'єктів (доцільніше застосовувати «суб'єкт») інфраструктури підтримки МСП належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації²⁸.

На підставі функціонального призначення інноваційна інфраструктура містить такі елементи: бізнес-інноваційні, телекомунікаційні й торгові мережі, технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, консалтингові фірми, фінансові структури тощо. Можна погодитися з тим, що головне призначення інноваційної інфраструктури полягає в підтримці, сприянні, а також ресурсному та організаційному забезпеченні інноваційного процесу (фінансово-кредитному, матеріально-технічному, інформаційному, кадровому)²⁹.

Інституціональні перетворення мають бути спрямовані передусім на розвиток високотехнологічних виробництв у галузях промисловості за рахунок:

- об'єднання вузькоспеціалізованих наукових і проектних організацій, що здійснюють наукові дослідження та розробки в інтересах переважно одного замовника, в єдину науково-промислову структуру;
- утворення центрів науки і високих технологій на основі великих наукових установ — лідерів у відповідних сферах науки й техніки;
- реструктуризації частини галузевих науково-дослідних та проектних інститутів в інжинірингові фірми з розвинутою фінансово-економічною, маркетинговою та комерційною інфраструктурою;

²⁷ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

²⁸ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

²⁹ Правове регулювання інноваційних відносин: монографія/ кол. Авторів С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. С. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013 С. 131

- формування спільно з вищими навчальними закладами інноваційно-технологічних центрів, інноваційно-промислових комплексів, технологічних і наукових парків, зорієнтованих на виробництво й реалізацію наукомісткої продукції із залученням національних та іноземних інвестицій і використанням національної й зарубіжної торгової мережі;
- створення інфраструктури малого бізнесу для обслуговування програм з реалізації високих технологій, а також створення базових регіональних і міжрегіональних інноваційно-технологічних центрів передавання технологій для забезпечення зв'язку малих підприємств із великим виробництвом;
- розвиток інформаційної мережі для інноваційної та інвестиційної діяльності, на ґрунті якої потрібно створити систему експертизи технологій і «ноу-хау» стосовно патентної чистоти й конкурентоспроможності;
- зовнішньоекономічної підтримки, що передбачає створення умов для формування спільних з іноземними партнерами підприємств із випуску вітчизняної наукомісткої продукції та її реалізації на внутрішньому й зовнішньому ринках, забезпечення реклами за кордоном, удосконалення виставково-ярмаркової діяльності, входження в міжнародні інформаційні системи для обміну інформацією стосовно високих технологій;
- створення регіональних венчурних інноваційних фондів; розвиток інформаційної інфраструктури, підтримка мережі науково-технічних бібліотек, сприяння інноваційним організаціям у доступі до інформаційних мереж та баз даних.

Брак послідовності у процесі інституціональних реформ в Україні призвів до певної втрати керованості соціально-економічними процесами під час переходу до ринкової економіки. Потрібні системні інституціональні зміни в науково-технологічній галузі, що має стати підвалиною прискороного інноваційного розвитку економіки в середньостроковій перспективі, складність якої зумовлена обмеженням ресурсів для посилення інноваційного потенціалу, модернізації науково-технологічної та виробничої бази її структурної перебудови економіки.

Останнім часом набуло актуальності питання ефективного стимулювання розвитку національної наукової, технічної інноваційної діяльності.

У Глобальному індексі інновацій (Global Innovation Index) станом на 2017 рік Україна займає 50 місце за рівнем інноваційності³⁰, що ста-

³⁰ The Global Innovation Index 2017. URL : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report>.

ло найвищим показником за останні 7 років, в 2018 році Україна вже у Глобальному індексі інновацій зайняла 43 місце, а в 2019 році погіршила стан до 47 місця³¹. Однак, згідно даних дослідження агентства Bloomberg (Bloomberg Innovation Index) наша держава займає 46 місце з 50 всіх досліджених країн. Привертає увагу методологія дослідження рівня інноваційності держави, що відображається згодом у Bloomberg Innovation Index. Так, аналіз даних здійснюється щодо таких галузей як витрати на R&D у співвідношенні до ВВП; технологічні можливості; продуктивність праці; кількість високотехнологічних підприємств; ефективність вищої освіти та відсоток дипломованих спеціалістів; концентрація дослідників; патентна активність³².

За даними Інноваційного індексу Європейського інноваційного тابلора (Innovation Union Scoreboard), який досліджує стан національної інноваційної системи Україна знаходиться у групі «повільні інноватори»³³.

Аналіз змісту вище перелічених індексів дає змогу стверджувати, що найсильнішими сторонами нашої держави є вища освіта (в т. ч. відсоток населення з вищою освітою), інвестиційні компанії, показники ємності ринку, а також людський капітал.

Законодавством України передбачено перелік пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки, а також інноваційної діяльності, що підлягають державній підтримці.

Так, у ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» закріплено, що пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки на період до 2020 року:

- 1) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;
- 2) інформаційні та комунікаційні технології;
- 3) енергетика та енергоефективність;
- 4) раціональне природокористування;

³¹ The Global Innovation Index 2018, The Global Innovation Index 2019 URL: <https://www.globalinnovationindex.org/about-gii#currentreports>

³² <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf> С. 7- 10.

³³ <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf> С.12.

5) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;

6) нові речовини і матеріали.

Обсяг фінансування НДР за рахунок коштів загального фонду державного бюджету у 2017 р. становив 4159,63 млн грн, з них ДіР за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки (далі – пріоритетні напрями) – 3831,89 млн грн або 92,1 %³⁴.

Як приклад функціонування інновацій в науці та техніці можливо навести результати науково-технічного супроводження атомної енергетики як ключової для економіки України галузі, а саме: для підвищення безпеки експлуатації діючих атомних електростанцій; для подовження ресурсу експлуатації корпусів та основного обладнання реакторів. Але деякі складові отриманого інноваційного потенціалу цих програм поки що не були використані в повному обсязі в Україні, серед яких слід відзначити такі: для створення елементів ядерного паливного циклу; для розробки нових конструкційних, функціональних матеріалів для ядерних установок; для створення нового екологічно безпечного ядерно-фізичного устаткування та нових джерел енергії³⁵.

Основними видами прогресивних технологій, що впроваджуються у вітчизняному сільгоспвиробництві, зокрема, є: ґрунтозахисні системи обробітку, насіннєвий матеріал (нові сорти, гібриди тощо), органічне землеробство, технології землеробства No-till (система «прямої сівби»), використання біопестицидів, біодобрив, нові породи тварин, прогресивні системи відгодівлі, новітні машини та обладнання, котли на альтернативному паливі, біогазові установки, маркетингові технології (зокрема, організація власних точок збуту виробленої продукції, участь у ярмаркових та виставкових заходах тощо) та ін.³⁶

Основними характеристиками інноваційного процесу сільгосп-підприємств є такі: порівняно високий рівень інноваційної активності, взаємообумовленість ступеня інноваційної активності підприємства та його прибутковості, диверсифікація напрямів інноваційної діяльності

³⁴ <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/dovidka-realizatsiya-prioritetnikh-napryamiv-rozvitku-nauki-i-tekhniki-ta-otrimani-rezultati-u-2017-r.pdf>. С. 5.

³⁵ Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред.В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К., 2015. 336 с. : табл., рис. С. 88-89.

³⁶ Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред.В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К., 2015. 336 с. : табл., рис. С.92.

ефективних підприємств, превалювання імпортних зразків у структурі новітньої спецтехніки, абсолютне переважання власних коштів підприємств серед джерел фінансування інновацій, низький рівень використання підприємствами інституційних джерел інформації щодо інноваційних розробок, недостатня наявність позитивних ефектів для довкілля від впровадження агроновацій³⁷.

Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 р. закріплено перелік програм рамках чотирьох векторів розвитку держави (вектори розвитку, безпеки, відповідальності та гордості). В цьому переліку задеклароване формування Програми розвитку інновацій. У той же час станом на 1 жовтня 2018 року єдиною чинною програмою цього спрямування є Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, затверджена Постановою КМ України від 2 лютого 2011 р. № 389.

Підсумовуючи, можливо відмітити, що формування інституцій інноваційної інфраструктури відбувається під впливом трьох груп чинників: законодавчих; організаційно-управлінських; економічних. Такі чинники повинні враховувати також існування складової підсистеми «інформаційна інфраструктура: технології, продукція та послуги».

Необхідними в законодавчій діяльності повинні стати такі заходи:

– прийняття змін до Закону України «Про інноваційну діяльність» з метою визначення чіткого суб'єктного складу учасників національної інноваційної системи та об'єктів регулювання і застосування механізму державної підтримки інноваційної діяльності;

– розробка проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування діяльності індустриальних та технологічних парків»; розробка проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» щодо джерел фінансування та управління технологічними парками»;

– внесення змін до Закону України «Про наукові парки» щодо введення наукової ради як наглядового органу для визначення напрямів роботи наукового парку та контролю за виконавчим органом управління наукового парку; внесення змін до Закону України «Про наукові парки» щодо можливості в статутному капіталі приватних осіб мати переважну частку

³⁷ Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. 336 с. : табл., рис. С. 102.

при праві наукової ради накладати вето на рішення виконавчих органів в певних випадках; внесення змін до Закону України «Про наукові парки» щодо звільнення від доходу на прибуток науковців засновника (наукових установ, закладів вищої освіти), які інвестують свої кошти в наукові парки.

4. Підсистема «Національна мережа трансферу технологій»

Міжрегіональна мережа трансферу технологій була створена Міністерством освіти та науки України на базі УкрІНТЕІ в процесі реалізації проекту «Розвиток міжрегіональної мережі трансферу технологій».

В. Гурова виокремлює основні детермінанти НІС, які, на нашу думку, можливо віднести до функцій підсистеми освіти та трансферу технологій. Окремі з них прямо відповідають призначенню мережі трансферу технологій:

- створення дослідницьких центрів у провідних університетах;
- розвиток відносин між вищими навчальними закладами та відповідною галуззю;
- побудова на основі мережевої системи співпраці між елементами національної інноваційної системи на взаємовигідних, узгоджених та паритетних умовах разом з розробкою спільної стратегії розвитку³⁸.

Як підсумок дослідження можливо зробити висновок про необхідність в законодавчій діяльності провести такі заходи:

- розробка проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо комерціалізації результатів науково-технічної діяльності»;
- внесення в Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», в Закон України «Про вищу освіту», в Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» змін щодо обов'язкової участі в мережі трансферу технологій наукових установ, закладів вищої освіти та наукових парків з обов'язковою реєстрацією в відповідній мережі всіх учасників;
- внесення змін в Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» щодо визначення компетенції всіх учасників мережі трансферу технологій;
- розробка проекту Закону України «Про внесення змін до Законів України «Про інноваційну діяльність», «Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій» щодо забезпечення загально-

³⁸ Gurova V. Methodology and key determinants of building an efficient national innovation system of a country. International economic policy. 2015. No 2 (23). P. 138-156. P.156

державної та міжрегіональної координації між елементами національної інноваційної системи);

– внесення в Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» змін щодо умов укладання договору, за яких суб'єкту господарювання вигідніше було б продавати не саму технологію, а товар, який виготовлений на території України за допомогою неї та розширення кола суб'єктів, які можуть створювати та реалізовувати технології;

– внесення змін до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», Закон України «Про захист економічної конкуренції» щодо забезпечення правового регулювання операцій, пов'язаних із ввезенням технологій в Україну та міжнародних інвестицій;

– внесення змін до Митного кодексу України щодо зменшення мита до нульової ставки відносно операцій, пов'язаних із ввезенням технологій в Україну;

– внесення змін в Податковий кодекс України: (1) щодо прискорення амортизації придбаних імпортованих технологій; (2) щодо зменшення податків при виплаті дивідендів власникам часток в статутному капіталі, одержаних в результаті фінансування закупівлі високотехнологічного обладнання.

5. Територіальні (регіональні) підсистеми

Доступ до інноваційних структур та участь у національній інноваційній системі можливий при належному забезпеченні діяльності регіональних структур та правового регулювання компетенції суб'єктів НІС на регіональному рівні.

Підвищена увага до питань інноваційного розвитку регіонів підтверджує важливість певних регіональних ресурсів щодо стимулювання інноваційних можливостей і конкурентоспроможності відповідних суб'єктів господарювання. У зв'язку з чим важливо підкреслити, що ключовою метою формування регіональної інноваційної системи є сприяння активізації регіональної інноваційної діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності регіону. У сучасних умовах інтенсифікації інноваційних процесів, підвищення уваги до інноваційного розвитку регіонів України стає все більш актуальним питанням та потребує постійного моніторингу.

В цьому напрямі необхідно здійснити розширення меж фінансової спроможності територіальних громад на принципах прозорості, доступності, достатності.

В межах реформи місцевого самоврядування необхідно розширити перелік послуг, забезпечення яких може бути передано безпосередньо

органам місцевого самоврядування, розробити низку програм інноваційного розвитку регіонів, що мають передбачати вигідні умови для інвестування у вказаний сектор, та запобігти втраті вже існуючих активів. Подібні програми повинні закріплюватися на загальнодержавному рівні, отримувати максимально високий пріоритет розвитку, фактично ставати курсом держави на окремий період часу, оскільки їх впровадження є ресурсоемним та потребує їх контрольованого використання.

Необхідним є запровадження в рамках місцевих бюджетів спеціальних фондів, які будуть призначені винятково для акумулювання коштів, що в подальшому використовуватимуться для фінансування стратегічних інновацій в рамках діяльності комунальних підприємств та приватних підприємницьких структур через механізми регіональних та місцевих програм інноваційного розвитку. Такі фонди можуть додатково розподілятися за галузевим принципом і забезпечувати фінансування інноваційних проектів в різних галузях економіки.

Для забезпечення ефективного формування та наповнення таких фондів органи місцевого самоврядування можуть залучати інвесторів в рамках публічно-приватного партнерства. Не лише місцева влада заінтересована в реалізації інновацій на відповідній території, а й великий бізнес, для якого місцевий інноваційний потенціал є одним з ключових факторів подальшого стратегічного розвитку та збереження ринкових позицій та джерелом якісного людського капіталу.

Базовим нормативним актом з цього питання є Закон України «Про державно-приватне партнерство». Відповідно до ч.1 ст.1 якого державно-приватне партнерство (ДПП) – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами. Як відмічає О.М. Вінник, для ефективного використання ресурсів приватного бізнесу необхідно сприяти йому в реалізації інвестиційно-інноваційних проектів³⁹. Виходячи з викладеного та з метою встановлення

³⁹ Вінник О.М. Інституційна форма державно-приватного партнерства: проблеми правового регулювання. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. Харків, 2011. С. 6-19.

прогалин в існуючих регіональних інноваційних системах проаналізуємо проблеми їх існування на основі сучасного стану Донецької регіональної інноваційної системи.

Сучасний стан економіки та чинників, які сприяють розвитку, потребують пошуку можливих варіантів побудови або відновлення економічних зв'язків на регіональних рівнях, що стане поштовхом для економічного становлення ОТГ. Але ці питання потребують обов'язкового відображення в програмних документах регіонів та нормативно-правових актах держави. Особливо необхідно звернути увагу на регіони, які зазнали зовнішнього руйнування економічного стану, господарсько-правової системи та управління ними. Одним з таких регіонів є Донецька область, яка втратила істотну частину промислових об'єктів і не відбудувала нових господарсько-правових зв'язків бізнес-інфраструктури. А також, при стратегічному та поточному плануванні виникають проблеми врахування впливу регіональної інноваційної системи на реформування стійкості регіональної економіки. Тим більш, сьогодення підтверджує існування значних економічних та фінансових криз, підтримання доходів громадян у зв'язку з відсутністю системного формування складових елементів бізнес-оточення інфраструктурних підсистем.

Проблеми організації регіональної інноваційної системи та діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури вивчали такі науковці-правники, як Ю. Є. Атаманова⁴⁰, О. Е. Сімсон⁴¹, В. В. Малойван⁴². Дослідженням стратегії інноваційного розвитку регіонів присвячені роботи українських вчених-економістів Б. Буркинського⁴³, В. Гейця⁴⁴, З. Герасимчук⁴⁵, а ін. Окремо, питанням розвитку інноваційної інфраструктури та інноваційної діяльності на рівні регіону приділено багато

⁴⁰ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія Х. : ФІНН, 2008. 424 с.

⁴¹ Сімсон. О.Е. Інноваційні партнерства на регіональному рівні (інноваційні кластери). Питання інтелектуальної власності : зб. наук. праць. Випуск 10. / редкол. : О.П.Орлюк та ін. К. : НДІ ІВ НАПрНУ, «НВП Інтерсервіс», 2012. С. 250–264.

⁴² Малойван В. В. Інноваційна інфраструктура: методологічні засади правового регулювання. Право і інновації. 2015. Вип. 2(10). С. 43–48.

⁴³ Буркинський Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіонів / Б.В. Буркинський, Є.В. Лазарева / Одеса: ІПРЕД НАН Укр., 2007. 140 с.

⁴⁴ Геєць В. М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. Економіка і прогнозування. 2016. № 1. С. 7–22.

⁴⁵ Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2008. 528 с.

уваги серед науковців-економістів, таких як П. Т. Бубенко⁴⁶, Н. Т. Рудь⁴⁷, Л. В. Проданова⁴⁸, В. В. Кравчук⁴⁹, О. Б. Жихор⁵⁰, М. А. Козоріз⁵¹ та ін.

Специфіка регіональної економіки в Донецькій області потребує особливої уваги та застосування нетрадиційних методів їх виявлення. При дослідженні використані деякі підходи системного аналізу, які стосуються частин системи та її мети. Так, було використано закон повноти частин системи дає відповідь на питання про спеціалізацію елементів будь-якої активної працездатної системи і появі властивості її автономності. Згідно з законом, необхідний та достатній для забезпечення автоспроможної системи набір спеціальних елементів, що запускає систему повинен включати робочий орган, передавальний орган або трансмісію, перетворювач, джерело потоків, систему управління, інформаційну систему⁵².

Авторами звертається увага на необхідність встановлення господарських зв'язків з такими елементами національної та регіональних інноваційних систем (Далі НІС та РІС) наукові парки⁵³, учасниками мережі трансферу технологій⁵⁴.

Що стосується мети регіональної інноваційної системи, та кожен з її учасників планує одержати від інших певні послуги, кошти, адміністративні послуги, інше. Як відмічається, суб'єкт покладає на систему управ-

⁴⁶ Бубенко П. Т. Інноваційний розвиток регіонів: монографія. Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Х. Форт, 2009. 160 с.

⁴⁷ Рудь Н. Т. Інноваційна інфраструктура регіону: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. 492 с.

⁴⁸ Проданова Л. В. Пріоритети регіонального розвитку України і проблеми формування регіональної політики. Вісник соціально-економічних досліджень Одеського державного економічного університету. 2009. Вип. 27. С. 271–274.

⁴⁹ Кравчук В. В. Розвиток інноваційної діяльності як інструменту підвищення конкурентоспроможності регіону. Проблеми науки. 2012. № 11. С. 21–27.

⁵⁰ Жихор О. Б. Потенціал інноваційного розвитку регіонів України та його резерви. Вісник Львівської державної фінансової академії. 2009. №16. С. 100–110.

⁵¹ Козоріз М. Аналіз та оцінка інноваційності розвитку економіки регіонів. Регіональна економіка. 2006. №4. С. 29–40.

⁵² Основы теории систем и системного анализа: учеб. пособ. / Ю.И. Бурименко, Л.В. Галан, И.Ю. Лебедева, А.Ю. Щуровская. – Одесса: ОНАС им. А.С. Попова, 2015. 136 с.

⁵³ Glibko, S. Legal Regulation of Scientific Park Activity as a National Innovation System Subject. In *Jurisprudencia II. Mind the Gaps. Economical Aspects in the Legal Thinking* (pp. 33-51). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

⁵⁴ Novikov, Y., & Glibko, S. (2018). Legal Relations between Participants in a Technology Transfer Network. *Mind the Gaps. Economical Aspects in the Legal Thinking*. 151-166.

лінійна задача досягнення мети з належною якістю, протікаючих в системі процесів механізмами ліцензування, правилами поведінки з банками. В політичних і державних системах роль управління грають: зміна структури організації, правові норми, можливість варіювання потоками інформації, особистісні властивості керівників. У фінансових системах спектр впливів визначається податками і відрахуваннями, митними правилами, механізмами ліцензування, правилами поведінки з банками⁵⁵.

Аналізуючи нормативно-правові акти слід звернути увагу на Державну стратегію регіонального розвитку України на період до 2020 року, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 (далі – Стратегія), яка визначає основний вектор розвитку регіонів та встановлює інтегрований підхід до формування і реалізації державної регіональної політики, що передбачатиме поєднання таких складових частин: 1) підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів шляхом оптимізації і диверсифікації структури економіки, забезпечення ефективної спеціалізації регіонів з пріоритетним використанням власного ресурсного потенціалу; 2) досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, розвиток міжрегіонального співробітництва, запобігання поглибленню соціально-економічних диспропорцій; 3) застосування єдиних підходів до формування і реалізації політики регіонального розвитку, створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування розвитку держави і регіонів, оптимізація системи територіальної організації влади⁵⁶.

Сучасний стан соціально-економічного розвитку Донецького регіону характеризується недостатнім рівнем ефективності використання інноваційного ресурсного потенціалу, наслідком чого є створення факторів⁵⁷, які негативно характеризують розвиток регіональної інноваційної системи та конкурентоспроможності національної економіки, в той час як реальні

⁵⁵ Основы теории систем и системного анализа: учеб. пособ. / Ю.И. Бурименко, Л.В. Галан, И.Ю. Лебедева, А.Ю. Щуровская. – Одесса: ОНАС им. А.С. Попова, 2015. 136 с.

⁵⁶ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

⁵⁷ Подрез-Ряполова І. В. До питання реалізації економічної політики держави в сфері формування регіональної інноваційної системи/ М. Петрова, С. Глибко// Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції., 20 березня 2020 року – Велико-Тирново, Болгарія : ACCESS PRESS, 2020. 160-165.

економічні умови вимагають динаміки інноваційної діяльності та ефективної організації функціонування інноваційної інфраструктури⁵⁸.

Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV⁵⁹ не містить поняття інноваційного потенціалу, однак визначає, що одним з основних принципів державної інноваційної політики є створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу. Отже, саме формування конкурентоспроможного потенціалу⁶⁰ Донецького регіону є одним з найважливіших напрямом держави, реалізація цього завдання пов'язана із створенням та розвитком конкурентних переваг, у тому числі на основі інноваційного розвитку та забезпеченням інвестиційної привабливості регіону.

При цьому, Донецький регіон, шляхом реалізації відповідних повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, розробив відповідну стратегію інноваційного розвитку, заходи її реалізації, враховуючи ресурсні можливості наявного інноваційного потенціалу⁶¹. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 року⁶² (далі – Стратегія) розроблена на виконання Закону України «Про засади державної регіональної політики», відповідно до Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2015 року № 932 (із змінами). Головними принципами Стратегії визначено дотримання пріоритетності прав і свобод людини, забезпечення інклюзивності та гендерної рівності в системі надання послуг населенню, впровадження підходів

⁵⁸ Подрез-Ряполова І. В. Регіональний інноваційний потенціал: шляхи стимулювання та перспективи розвитку/С. В. Глібоко, А. М. Любичч, О. Ю. Палант// Регіональні інноваційні ініціативи : завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу, 5 квітня 2019 року– Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. 92-96.

⁵⁹ Про інноваційну діяльність: Закон України від 17.06.2009 р. від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-150>.

⁶⁰ Шутенко В.О., Городиський Т.І. Інноваційний потенціал регіону: теоретичний аспект. URL <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9773/1/82.pdf>.

⁶¹ Макаренко М.В. Оцінка інноваційного потенціалу як інструмент управління інноваційним розвитком регіону. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 3. С. 62–71.

⁶² СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПЕРІОД ДО 2027 РОКУ, затверджена Розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації 17.02.2020 № 147/5-20, <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/strategy/strategy2027/2020/20.03.2020/Strategy-2027.pdf>.

сталого та збалансованого розвитку. Розроблення Стратегії здійснено на засадах смарт-спеціалізації та передбачає інноваційну спрямованість та вузьку спеціалізацію у пріоритетних сферах регіональної економіки. Стратегічні, оперативні цілі та завдання, визначені в Стратегії, спрямовані на досягнення Цілей сталого розвитку України до 2030 року.

За результатами аналізу⁶³ діяльності учасників регіональної інноваційної системи Донецької області розглянемо функції деяких учасників регіональної інноваційної системи, які декларують свою діяльність в сфері інноваційних відносин. Департамент інвестиційно-інноваційного розвитку і зовнішніх відносин Донецької обласної державної адміністрації основною функцією якого є розробка та реалізація проектів за фінансової підтримки міжнародних організацій на території області. ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» - ДВНЗ «ПДТУ», який має бізнес-інкубатор як структурний підрозділ. Головним завданням якого є практичне навчання студентів ПДТУ основам підприємництва, менеджменту і маркетингу в малому бізнесі. Основною функцією є проведення маркетингових досліджень. В ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» також відкрито Маріупольський Центр інноваційного підприємництва, який створений за підтримки USAID для залучення викладацької та студентської громади Маріуполя до сучасних форм підприємництва. Його діяльність спрямована на реалізацію інноваційного потенціалу науковців, аспірантів, студентів і творчої молоді Маріуполя і Приазов'я та перетворення цікавих ідей і наукових розробок на успішні комерційні проекти. ВНЗ Донбаська державна машинобудівна академія – ДДМА, яка має інноваційний центр ДДМА, який є підрозділом у структурі науково-дослідної частини Донбаської державної машинобудівної академії. Центр створено за підтримки європейської програми TEMPUS UNI4INNO «Університети для інновацій». Метою діяльності Центру є ефективне використання інтелектуального потенціалу та сприяння розвитку цивілізованої системи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності. В ДДМА також створено Стартап-школу Sikorsky Challenge (Краматорськ). Стартап-школа створена у рамках проекту «Модель стартапів «Сікорські челендж об'єднує Донбас», фінансово та організаційно підтриманого Проектом «Зміцнення громадської довіри», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID).

⁶³ Глібо С. В. Проблеми формування регіональної інноваційної системи Донецького регіону. Право та інновації. 2020 № 4 (32). С. 46-54.

Наведені приклади свідчать про започаткування передових ініціатив з формуванням компетенції окремих елементів регіональної інноваційної системи, але такі точечні зміни без державної підтримки формування зв'язків в регіональній інноваційній системі та зможуть досягти відповідного ефекту .

В цьому випадку необхідно врахування таких поглядів та відображенням їх в нормативно-правових актах: розуміння того, що регіональна інноваційна система є обов'язковою підсистемою національної інноваційної системи. Також необхідно враховувати на структурування РІС, що також відмічається автором.

Також необхідно звернути увагу на регіональні наукові установи, які учасники інноваційної інфраструктури можуть впливати на економіку. Відповідно до інформації на сайті Донецької обласної державної адміністрації в Донецькому регіоні присутньо 8 наукових установ⁶⁴.

Викладені обмежені елементи регіональної інноваційної системи в Донецькому регіоні свідчать про необхідність стратегічного планування в нормативно-правових актах розвитку інноваційних структур, інфраструктури та реформування підприємства, яке стосується компетенції місцевих органів влади в цій сфері. У зв'язку з цим, слід наголосити, що з позицій системного підходу, регіональне стратегічне управління, як цілеспрямована діяльність місцевих органів державної влади, по своєму змісту включає наступні види стратегій:

- соціально-економічну, орієнтовану на збільшення валового регіонального продукту (ВРП), стійкий розвиток економічного потенціалу регіону, забезпечення його безпеки і збалансованості ринку праці, згладжування різниць у рівні і якості життя між різними регіонами і групами населення, створення умов для ефективної праці й розвитку особистості у всіх соціальних групах;

- демографічну, пов'язану з раціоналізацією природного ресурсу населення і його міграції, як на міжрегіональному, так і на внутрішньо регіональному рівні;

- науково-технічну й освітню, спрямовану на формування й розвиток регіональних центрів створення і поширення критично важливих технологій;

- конкурентну, спрямовану на розвиток конкурентних переваг регіону, що забезпечують додатковий притік висококваліфікованих людей на дану територію, а також капіталів, що сприяють її розвитку.

⁶⁴ Глібо С. В. Проблеми формування регіональної інноваційної системи Донецького регіону. Право та інновації. 2020 № 4 (32). С. 49-50.

Отже, аналізуючи вищенаведене можна зробити наступні висновки: по-перше, територіально учасники знаходяться в цілому в регіональному центрі місті Краматорську, а також в таких великих промислових містах, як Бахмут, Маріуполь, Покровськ тому можемо констатувати, що маємо недоступність деяких верст населення, тобто жителів сел та селищ до наукового розвитку Донецького регіону. Тому вбачаємо за потрібне створити більше науково-дослідних установ, підтвердження недостатності міститься в стратегії розвитку Донецького регіону, де зазначено, що станом за 2013-2018 роки чисельність організацій, які здійснюють наукові дослідження та розробки скоротилась у 3,7 рази. По-друге, пропонуємо розробити та законодавчо закріпити заходи заохочення молодих науковців, щоб збільшити кількість працівників науково-дослідних установ, бо данні які були отримані в ході дослідження констатують, що протягом 2013-2018 років кількість наукових працівників скоротилась майже у 42 рази. По-третє, для області характерна нерозвиненість інноваційної інфраструктури циклу «ідея – дослідження – проектування – виробництво – збут» (інкубатори, наукові парки, технопарки тощо), а також інституційного забезпечення (організаційно-законодавчих заходів) її сталого розвитку, тому вважаємо за потрібне підкреслити саме важливість створення та сприяння розвитку інноваційної інфраструктури місцевими органами влади, що буде сприяти ефективному розвитку та підвищенню продуктивності формування в Донецькому регіоні регіональної інноваційної системи. Для цього переглянути компетенцію органів місцевого самоврядування.

З урахуванням викладеного, необхідною в законотворчій діяльності є розробка проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо створення державних та регіональних програм підтримки ефективного функціонування елементів інноваційної інфраструктури».

6. *Підсистема інформаційно-комунікативних технологій.* Складовою цієї підсистеми необхідно також вважати сукупність елементів інформаційної інфраструктури, яка відноситься і до підсистеми «інноваційна інфраструктура».

Один із ключових напрямів функціонування такої підсистеми є Цифровий порядок денний ЄС (Digital Agenda for Europe) який був прийнятий у 2010 році і розрахований до 2020 року. Більшість країни ЄС розглядали його як рамковий та приймали відповідні Національні програми розвитку Цифрового суспільства на 1-3 роки, де закладали пріоритетні середньострокові та короткострокові цілі та індикатори досягнення таких цілей.

В Україні у 2017 було розроблено законопроект «Про цифровий порядок денний України», однак він так і не був ухвалений в якості Закону. На сьогоднішній час діє Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р.

Одним із елементів підсистеми інформаційно-комунікативних технологій є Grid-технології. Останнім часом лише починає зростати популярність Grid-технологій, запровадження яких в Україні почалося ще у середині 2000-х років із розпорядження Президії НАН України від 25.04.2006 року № 249 «Про затвердження концепції програми впровадження Grid-технологій та створення кластерів». Вони були розповсюджені завдяки реалізації Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грід-технологій на 2009 – 2013 роки та Цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Грід-інфраструктура і грід-технології для наукових і науково-прикладних застосувань», затвердженої Постановою Президії НАН України від 11 грудня 2013 року № 164-а, що розрахована на 2014 – 2018 роки.

Однак, визнання дієвості та зручності застосування Grid-технологій відбувається не системно, епізодично. Останнім часом поняття «грід-технологій» все частіше зустрічається у національному законодавстві. Так, у новому Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність» «грід» визначається як частина дослідницької інфраструктури. У Постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» визнано функціональну перевагу використання Grid-технологій. Зокрема, зауважується, що «у середині 2012 року Україна вийшла до першої десятки країн Європи за кількістю інтернет-користувачів, доступ до всесвітньої павутини мають близько 15 мільйонів українців. Створено національну GRID-інфраструктуру, яка інтегрована з європейською і активно працює над вирішенням надскладних задач сучасної фізики, хімії та біології⁶⁵.

З використанням нормативістського (формально-юридичного) методу проведено окремо аналіз НІС, її структури та елементів з двох питань,

⁶⁵ Постанова Верховної Ради «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» від 11.02.2015 № 182-VIII Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 17.04.2015 — 2015 р., № 16, стор. 942, стаття 117.

в яких нормативно-правових актах визначається сутність як суб'єкта права, її організаційно-правова форма та питання присутності господарської компетенції учасників НІС. В результаті одержано наступні висновки.

1. Поняття та структура НІС не містяться в законах, тільки в підзаконних нормативно-правових актах: Концепції розвитку національної інноваційної системи та Положенням про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів⁶⁶. Підсистема НІС – система трансферу технологій взагалі не регламентується нормативно-правовими актами.

2. Як учасники НІС, серед приватних юридичних осіб, закріплено в законах поняття та статус наукового⁶⁷, технологічного⁶⁸ та індустріального парків⁶⁹, а також інноваційного підприємства⁷⁰.

3. Інші інноваційні структури (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, інноваційні та консультативні центри, технополіси, інноваційні кластери, венчурні фонди) тільки загадуються в законах^{71 72 73}, без закріплення їх статусу як суб'єкта права або іншої структури.

4. Серед органів управління та державних установ відносно ясно закріплено статус учасників НІС за Національною радою України з питань

⁶⁶ Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова КМУ від 22 травня 1996 р. № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-%D0%BF>

⁶⁷ Про наукові парки: Закон України від 25 червня 2009 р. № 1563-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.

⁶⁸ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 року №991-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 40. ст.363.

⁶⁹ Про індустріальні парки: Закон України від 21.06. 2012 року № 5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.

⁷⁰ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. №40-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. ст. 266.

⁷¹ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

⁷² Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.200.

⁷³ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011р. № 3715-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. ст.166.

розвитку науки і технологій та закладами вищої освіти. В той же час, компетенція спеціальних органів, в яких є повноваження у сфері НІС закріплена тільки в їх положеннях (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство освіти і науки України).

Викладене дозволяє також констатувати, що необхідними в законотвірчій діяльності повинні стати такі заходи: прийняття змін до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» щодо формування регіональних установ, підпорядкованих Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (обов'язково в кожній області), які фінансуються одночасно за рахунок державного та місцевих бюджетів, але при наявності контролю виключно з боку Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та місцевих органів виконавчої влади.

1.2. Удосконалення нормативної бази інноваційної діяльності в умовах економічної кризи

Постановка проблеми. Результати багатьох досліджень стану впровадження нормативної бази, яка регламентує інноваційну діяльність в Україні, пересвідчують у наявності проблем зумовлених відсутністю закріплення на законодавчому рівні самої системи інноваційного права, недосконалістю координації зусиль державних органів задіяних у цій сфері, недовістю системи контролю за дотриманням і виконанням усього масиву норм, які містяться у численних джерелах, а також неузгодженістю у розкритті базових понять у різних нормативних актах. Так, за роки незалежності в Україні окрім спеціальних законів органами державної влади в тій чи іншій формі було прийнято (затверджено) більше сотні програм, концепцій, стратегій.

Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України була затверджена Верховною Радою України ще у липні 1999 року. Підсумковий документ про результати її виконання широкому загалу невідомий, як і підсумки виконання «Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року».

Аналіз останніх досліджень. Окремих аспектам цієї проблематики приділяли увагу вчені: І. Алієв, А. Ахмедов, Р. Мехтієв; В. Апанасо-

вич, В. Єгоров, Ж. Коновалова, М. Терешков, В. Тихиня, Г. Хацкевич; С. Амандікова, А. Ащеулов, М. Баймаханов, Н. Шайкенов; Р. Кирка, А. Левицька, Н. Перчинська; Т. Єфімцева, В. Іванова, А. Красавіна, О. Медіна, В. Рассудовський, Т. Орлова, М. Ескандеров.

В Україні безпосередньо проблемам формування інноваційного законодавства і шляхам його вдосконалення присвячені роботи Ю. Атаманової⁷⁴, Д. Задахайло, Г. Знаменського, І. Погребняк, І. Подрез-Ряполової та інших учених.

В їх дослідженнях окрім аналізу чинної нормативної бази і пропозицій стосовно усунення недоліків містяться висновки, які заслуговують втілення в конкретні законопроекти, а для цього існує потреба їх узагальнення, деталізації та систематизації у формі «офіційної концепції».

Мета – додатково звернути увагу на недостатню ефективність окремих положень нормативної бази, які мають забезпечувати інноваційну модель розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. Поступовий, тривалий спад в економічному розвитку України на початок 2020 року переріс у стрімке падіння усіх макропоказників. Сучасний стан більшістю дослідників визначається як кризовий. Українська економіка з показником ВВП 13 341 долар на душу населення, за даними рейтингового агентства USAF, очолила список найбідніших країн Європи⁷⁵.

З урахуванням лише факту закриття 700 000 підприємств⁷⁶ і наслідків карантинних заходів прогноз щодо покращення стану економічного розвитку на найближчі роки явно невтішний.

У ситуації поглиблення кризових процесів у всьому світі розраховувати на зовнішні чинники на зразок нового «плану Маршала»⁷⁷ не доводиться. У зв'язку з цим подолання економічної кризи 2020 років можли-

⁷⁴ Атаманова Ю. С. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України: монографія. Харків: Факт, 2006. 184 с.

⁷⁵ Вальд Б. Стан економічного розвитку Європейських країн у 2019 році/ електронний ресурс.

⁷⁶ Див. повідомлення глави Асоціації платників податків України Катамадзе Г. Ш./ електронний ресурс/

⁷⁷ Як відомо держсекретарем США Джорджем Маршалом у 1947 році була запропонована програма допомоги у відновлення наслідків Другої Світової війни у Європі, яка була реалізована за 4 роки. Ключовим положенням якої було надання грошової допомоги і кредитів державам Західної Європи, які об'єдналися в Організацію Європейського екологічного співробітництва (ОЕЕС) на 13 мільярдів доларів США.

во за рахунок, як повної мобілізації внутрішніх національних ресурсів, так і спираючись на потужні міжнародні об'єднання (союзи). На зразок Європейського Союзу і утвореного 15 листопада 2020 року Всебічного регіонального економічного партнерства (ВРЕП) – економічного союзу, укладеного між Брунеєм, В'єтнамом, Індонезією, Камбоджею, Лаосом, Малайзією, М'янмою, Сінгапуром, Тайландом, Філіппінами, Австралією, Індією, Китаєм, Новою Зеландією, Південною Кореєю, Японією.

В цих умовах серед першочергових кроків мусить бути розробка і прийняття «Стратегічного плану подолання економічної кризи в Україні на 2021-2025 роки» складовою якого повинен бути антикризовий пакет нормативних документів за рахунок реалізації яких утворювалися би передумови для підвищення ефективності впровадження інновацій не тільки у промисловості, а й малому і середньому бізнесі.

На межі другого і третього тисячоліть найуживанішим словом у практичній нормотворчій діяльності в процесі розбудови національних економічних систем новоутворених держав на пострадянському просторі став термін «інновація». Академік Борис Патон неодноразово наголошував, що інновації мусять стати тим важелем, який зрушить з місця не тільки економіку, а й соціально-політичне життя в Україні. Наведена позиція Президента Академії наук України закладає передумови для додаткових досліджень змістовного наповнення терміну «інновації» з метою удосконалення понятійного апарату базових визначень у новій галузі права. Не зовсім чітке визначення «інновації», зокрема меж дії цього терміну, призводить до недостатньо повного механізму правового врегулювання інноваційних процесів. Так, базуючись на офіційній доктрині щодо змісту поняття «інновація», більшість авторів спираються на її класичне (вузьке) розуміння, розкриваючи її зміст застосованих до економічних, виробничих процесів.

Разом з тим останнім часом все більшого розповсюдження набуває застосування цього інституту у суспільно-політичному житті і у дослідників викликає зацікавленість досить незвичне словосполучення «інвестиції у владу», у смислі більш широкого розуміння ніж процесу модернізації управлінської діяльності в окремих структурах державної влади. Особливо насиченими нововведеннями «у владу» в Україні виявилися 2004-2019 роки. Однак ґрунтовне дослідження цих явищ у суспільно-політичному житті в контексті їх прив'язки до процесу нормо творення є предметом спеціальних (окремих) досліджень. У межах даної роботи це лише привід додатково звернути увагу на необхідність

удосконалення понятійного апарату «галузі інноваційного права», починаючи з основоположного терміну «інновація».

З набуттям державного суверенітету практично всі пострадянські республіки беруть курс на побудову ринкової економіки і проголошують інноваційний шлях розвитку національних економік. У зв'язку з чим починає стрімко формуватися у якості комплексної галузі інноваційне право, системи якого за деякими відмінностями є однаковими. При цьому увага приділяється розбудові і прийняттю програмних документів: концепцій, стратегій інноваційного розвитку, тощо, і низки підзаконних нормативних актів.

В Азербайджані після вичерпання дії Державної програми соціально-економічного розвитку активізувалася робота по розробці нових актів концептуального характеру. Указом Президента республіки Азербайджан в листопаді 2018-го року утворено Агентство інновацій на яке покладається функція підтримки наукових досліджень інноваційної спрямованості.

Закон Республіки Білорусь «Про державну інноваційну політику і інноваційну діяльність в Республіці Білорусь» від 10 липня 2012 року №125-3 відносять вже до третього покоління (генерації) в системі інноваційного права цієї держави. Аналіз його структури і змістовність правового унормування основних термінів і їх визначення, сфери дії Закону, структура національної інноваційної системи, та багато інших положень дають підстави для висновку про можливість визнання його за зразковий.

Разом з цим визначення терміну інновація, як «введена в суспільний обіг чи використана для власних потреб нова чи удосконалена продукція, нова чи удосконалена технологія, нова послуга, нове організаційно-технічне рішення «виробничого, адміністративного чи іншого характеру», – залишає поле для дискусії щодо можливості застосування терміну поза сферою економіки.

У цьому відношенні більшою чіткістю визначення характеризується Закон Республіки Вірменія «Про державне сприяння інноваційній діяльності» від 23 травня 2006-го року, у якому пунктом першим ст. 2 визначено, що інновація – це застосований в економічному обігу кінцевий результат реалізований у вигляді нового чи удосконаленого технологічного процесу, нової чи удосконаленої продукції чи послуги.

У фабулі Закону Республіки Таджикистан «Про інноваційну діяльність» від 16 квітня 2012-го року №822 вказано, що він визначає організаційну, правову, економічну основи, умови формування і реалізації державної інноваційної політики і регулює суспільні відносини в цій області.

Найбільшою деталізацією відзначається розкриття базового поняття в Законах Казахстану «Про інноваційну діяльність» від 23 липня 2002 року №333-ІІ, «Про державну підтримку інноваційної діяльності» від 23 березня 2006 року №135-ІІІ і Кодексі Республіки Молдова «Про науку і інновації», прийнятому 15 липня 2004 року.

Результати аналізу національної нормативної бази цих держав і наведених далі публікацій учених дають підстави для узагальненого висновку не тільки про одноманітність моделей побудови системи інноваційного права, а й про однаковість недоліків в її формуванні.

Серед наведених недоліків у першу чергу виділяють: 1) недостатню термінологічну визначеність у розкритті змісту поняття «інновація»; 2) переобтяження системи правого регулювання нормативними актами доктринального характеру і локальними нормативними актами; 3) їх неузгодженість з окремими положеннями спеціальних законів як і окремих законоположень між собою; 4) відсутність базового кодифікованого акту (Інноваційного кодексу).

1. Економісти вважають, що поняття інновації в економічній літературі не має чіткого визначення і в значній мірі є інтегральним і евристичним. Так економічна спільнота під інноваційною діяльністю розуміє комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, в основі яких лежить трансформація результатів уже завершених наукових досліджень і розробок⁷⁸.

Зацікавленість викликає позиція висловлена білоруськими ученими, яка полягає в утвердженні, що інноваційність не має прямого відношення ні до права, ні до економіки: в них вона реалізується опосередковано⁷⁹.

Вчені України також доходять до висновку про те, що в сучасній вітчизняній економічній і юридичній літературі не вироблено єдиного загальноприйнятого поняття інновації⁸⁰.

⁷⁸ Инновационная экономика: монография. Л. Н. Ивин, В. М. Куклин и др. / под ред. проф. Л. Л. Товажнянского. Харьков: ООО «ЭДЕНА», 2010. С. 9.

⁷⁹ Черновалов А. В. О формировании формальных (законодательных) правил регулирования инновационной деятельности (взгляд экономиста). Перспективы инновационного развития Республики Беларусь: материалы II-й международной научно-практической конференции. Брест, 2011. С. 6-12.

⁸⁰ Погребняк І. Є. Право на інноваційну діяльність у системі конституційних прав. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / кол. авторів: С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та інші. Харків: Юрайт, 2013. С. 52.

Знаний авторитет у цій сфері Ю. Атаманова пояснює цю ситуацію тим, що поняття «інновація» за українським законодавством не має прив'язки ні до об'єктів інтелектуальної власності, ні до результатів науково-дослідних робіт, що дозволяє вельми широко тлумачити це поняття⁸¹.

Дійсно, саме відсутність законодавчих обмежень до широкого тлумачення терміну «інновації» і є основною причиною не однозначного розуміння його сутності. Багато в чому це зумовлене тим, що послідовники вчення Йозефа Шумпетера це звертають увагу на авторську примітку до теорії інновацій стосовно того, що наведені в ній положення стосуються технологічних інновацій. Й. Шумпетер під поняттям «інновація» розумів лише зміни, що відбуваються внаслідок застосування нових чи удосконалених рішень технічного, організаційного характеру в процесі виробництва, логістики, збуту продукції, тощо⁸².

Погоджуючись з тим, що термін «інновація» частіше за все пов'язаний з наукою і технікою, білоруський вчений В. Тихиня вважає, що під цей термін не підпадають такі елементи нововведень як нові рішення в соціальній сфері, нові управлінські рішення, нові рішення організаційного та подібного характеру⁸³.

У свою чергу академік В. Семиноженко вважає, що необхідно вести мову про проникнення інновацій на всі рівні і сфери людської діяльності, укріплення інноваційного зв'язку між різними секторами промисловості, між економікою і соціумом, перетворення будь-якої діяльності в інноваційну⁸⁴.

Підґрунття для дискусійності щодо змістовних меж поняття «інновація» дають і позиції харківських правників висловлені на Всеукраїнській науково-практичній конференції 2006 року⁸⁵. Так, професор В. Настюк вів мову про застосування у сфері національної безпеки

⁸¹ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: монографія. Харків: видавництво «ФІНН», 2008. С. 247.

⁸² Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. М.: 2018. Изд. «Директмедиа Пабблишинг». 400 с.

⁸³ Тихиня В. Т. Инновационные нормы права в законодательстве Республики Беларусь: состояние и перспективы. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/29371/1/26_%D0%A2%D0%B8%D1%85%D0%B8%D0%BD%D1%8F.pdf.

⁸⁴ Семиноженко В. П. Возможен ли в Украине инновационный прыжок. Зеркало недели [zn.ua]. 2013. 17-24 мая.

⁸⁵ Інноваційний розвиток України: наукове, економічне та правове забезпечення: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 27-28 жовтня 2006 р.) / за ред. Петришина О. В., Кизим М. О. Харків: «ІНЖЕК», 2007. 560 с.

нового типу управління – інноваційно-інформативного⁸⁶. Про широкий підхід до визначення цього терміну свідчить позиція В. Пашкова, який пропонує з метою легалізації такого розуміння ст. 327 ГК України «Види інноваційної діяльності» доповнити положенням такого змісту: «синтезування нових ідей, розроблення нових теорій і моделей, включаючи проекти, концепції, програми і т.п.»⁸⁷. На інноваційний розвиток окремих аспектів в політиці вказує І. Яковець⁸⁸, а В. Шепітько пропонує три напрямки впровадження інновацій у слідчу діяльність⁸⁹.

Таким чином у зв'язку з достатньою розповсюдженістю точки зору про необхідність широкого розуміння змісту поняття «інновація», у якості першочергових заходів, повстає необхідність подолати існуючу правову невизначеність і спочатку у новій концепції, а потім і у відповідних законах чітко прописати сферу застосування цього терміну. Наведений аналіз дає підстави запропонувати два шляхи. Перший – класичний термін, – діє у сфері економіки. Другий – широкий, як нововведення у будь-якій сфері суспільно-політичного життя, а не тільки в економіці.

Для повноти і всебічності у визначенні з цього приводу необхідно додатково дослідити зміст словосполучення «політичні інновації» під якими пропонується розуміти створення нових підходів і технологій на основі переосмислення попереднього досвіду і запровадження новітніх досягнень та їх комплексне використання у сфері політики, притаманні суспільствам у перелічені часи, коли формуються нові системи влади і соціального управління⁹⁰.

Враховуючі, що системо утворюючою базою у подальшому розвитку усіх галузей права мають бути положення Закону України «Про загальнодержавну підтримку адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року, слід зупинитися на першому шляху удосконалення поняття «інновація» і винайти для «нововведень у владу» свій спеціальний термін.

Триває також дискусія щодо «повторної інноваційності». Досить часто в середовищі дослідників виникає спір у зв'язку з виявленням но-

⁸⁶ Інноваційний розвиток України: наукове, економічне та правове забезпечення: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 27-28 жовтня 2006 р.) / за ред. Петришина О. В., Кизим М. О. Харків: «ІНЖЕК», 2007, с. 443.

⁸⁷ Там само, с. 450.

⁸⁸ Там само, с. 525.

⁸⁹ Там само, с. 514.

⁹⁰ Тупчієнко Л. С. Інновації політичні. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко; вид. друге, доповнення і перероблене. Київ: видавництво «Генеза», 2004. С. 234.

вовведення яке, як виявляється, вже використовувалося у минулому. Обґрунтування «інновації» тезою про те, що «нове-це добре забуте старе», на перший погляд виглядають не переконливо. Особливої актуальності ця проблема набуває саме у випадках відсутності відповідних патентів і вживання терміну інновація у широкому смислі слова. У цьому контексті цікавою виглядає позиція американського професора Еверетта М. Роджерса, яка зводиться до того, що інновація –це ідея, практика чи об'єкт, що їх індивід або інший суб'єкт впровадження сприймає, як **нові**. І якщо ідея видається індивіду новою вона є для нього інновацією⁹¹.

Однак у разі підтримки цієї точки зору виникне потреба внесення коректив у національну доктрину відповідно до якої «інновація це матеріалізоване вираження результату інтелектуальної праці, який містить якісно новий елемент, що **не був відомий або застосований раніше**»⁹². Очевидно, що доповнення цим положенням змісту цього терміну на законодавчому рівні не буде зайвим.

2. З набуттям чинності Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом зростають вимоги до процесу удосконалення головної складової інноваційного права – інноваційного законодавства. Однак при цьому слід починати з систематизації програмних документів. За підрахунками дослідників в Україні загальна кількість концепцій, програм, планів, стратегій розвитку прийнятих за 1999-2020 роки складає більше сотні. Більшість з них скеровані на адаптацію національного законодавства до євроінтеграційних процесів і закладення орієнтирів інноваційного розвитку промисловості і сфери послуг і утворення передумов для імплементації у національне законодавство обґрунтованих практикою правозастосування у передових державах світу.

З цією метою стан впровадження інновацій в Україні знаходиться в полі зору Європейського Союзу, про що свідчить Проект ЄС «Удосконалення стратегій, політики і регулювання інновацій в Україні»⁹³.

В літературі сформувався стала думка, яка базується на результатах аналітичних досліджень, що на початку 2010 років у лідери по

⁹¹ Роджерс, Еверетт М. Дифузія інновацій / пер. з англ. Василя Старка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009, с. 31.

⁹² Правове регулювання інноваційних відносин: монографія/ кол. авторів С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. Е. Атаманова та інш. Х.: Юрайт. 2013, с.53.

⁹³ Василенко Н. Д. Инновационная политика ЕС: теоретико-правовой аспект деятельности технопарков и технополисов. Вести Волгоградского государственного университета. Сер. 5 Юриспруденция, 2013. №2, с. 166.

рівню інноваційного розвитку увійшли Данія, Ізраїль, Німеччина, Сполучені Штати Америки, Швейцарія, Швеція, Фінляндія, Японія⁹⁴.

І що характерно для цих держав, то відсутність розгалуженого спеціального законодавства не є перешкодою для ефективного впровадження у промисловість інноваційних розробок. Зокрема про це свідчить досвід Великої Британії, Німеччини, Японії, багатьох інших державах.

Стосовно України існують дві протилежні точки зору щодо якості законодавчої бази. Офіційна стверджує, що базове законодавство, необхідне для формування та розвитку в Україні національної інноваційної системи, певною мірою вже створене, але його практичне застосування стримується недостатньою інфраструктурою, нерозвиненістю системи інноваційного менеджменту⁹⁵.

Однак з набуттям чинності Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом потребують внесення змін законодавчі акти, що регулюють питання науково-технічної діяльності та її результати, зокрема Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні», «Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій», а також Закон «Про спеціальні економічні зони» та інші⁹⁶.

Наведений перелік необхідних змін об'єктивно підтверджує точку зору Ю. Атаманової, що сучасне законодавство України з питань правового регулювання інноваційної діяльності досить суперечливе, внутрішньо неузгоджене, позбавлене системної єдності і воно не може стати правовим підґрунтям інноваційної моделі економічного розвитку⁹⁷.

Остання теза звучить як вирок, однак реально відображає стан національної моделі економічного розвитку держави і є результатом неви-

⁹⁴ Малицький Б. А. Стратегия инновационного развития Украины: от разработки к реальной практике. Наука і наукознавство. 2011. №2. С. 6-20.

⁹⁵ Рекомендації парламентських слухань у Верховній Раді України від 20 червня 2007 року «Національна інноваційна система»: проблеми формування та реалізації. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України. / ред. Г. О. Андрощук та ін. Київ: Парламентське видавництво. 2008. С. 33.

⁹⁶ Інноваційна Україна – 2020. Національна доповідь / за ред. В. М. Гейця та інш. Київ: НАН України, 2015. 336 с.

⁹⁷ Атаманова Ю. С. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: монографія. Харків: видавництво «ФІНН», 2008. С. 69-70.

конання чисельних рекомендацій як науковців-фахівців у цій галузі, так і наведених організаційних рекомендацій. Достатньо навести результати дисертаційних досліджень Ю. Атаманової та Д. Задихайла і їх чисельні публікації, які містять продуктивні висновки і пропозиції щодо поліпшення законодавчої бази, які повинні були утворити передумови для підвищення ефективності інноваційних процесів у державі.

Відповідно і до офіційної доктрини перехід на інноваційну модель розвитку економіки України є практично єдиним ефективним засобом подолання наслідків фінансової економічної кризи. З цією метою у 2020 році було завершено розробку проекту «Національної економічної стратегії- 2030», яка включає 30 пріоритетних векторів розвитку країни, а також документи і законодавчі бази попередніх років, які визначають системні помилки в економічній політиці за майже 30 років незалежності України. Вони дозволяють зрозуміти, що слід робити для переходу до сталого економічного розвитку⁹⁸.

3. Оскільки система інноваційного права в Україні знаходиться ще у первинних стадіях формування, багатьом нормо положенням притаманні термінологічні недоліки. Окремі з яких носять технічний характер зумовлений розгалуженістю системи і не потребують особливої аргументації, зокрема щодо необхідності приведення окремих положень у відповідність до норм базових законів. На неприпустимість неузгодженості термінологічної бази в межах різних нормативно-правових актів інноваційного законодавства, зокрема стосовно розкриття визначення «інноваційної» діяльності, що містяться у ст. 325 ГК України та ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» звертав увагу Д. Задихайло⁹⁹.

Крім того, слід дослухатися до застережень професора Г. Л. Знаменського щодо казуїстичності значного масиву інноваційного законодавства¹⁰⁰. Дійсно неможливо побудувати сучасну і стабільну галузь права, вдаючись до безсистемного внесення змін і доповнень в окремі норми з метою врегулювання казусів, які виникли під час застосування недосконалих нормо положень.

⁹⁸ Лисенко В. «Національна економічна стратегія 2030», як спосіб створити сприятливий бізнес клімат в країні./Економічна правда. URL: www.epravda.com.ua.

⁹⁹ Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення правової політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 373 с.

¹⁰⁰ Знаменський Г. Л. Актуальні питання господарського права та процесу. Права та інновації. 2019. №4. С. 10.

У цьому контексті цікаво виглядає спроба на рівні держав СНД затвердити у якості орієнтиру для національного законодавства термінологічний державний стандарт, у якому наводиться пояснення окремих термінів. Зокрема: 1) інновація-нововведення; 2) технологічна інновація; 3) інновація в сфері управління виробництвом; 4) продукт-інновація; 5) процес-інновація; 6) організаційна інновація; 7) соціальна інновація; 8) економічна інновація; 9) інновація послуг. При цьому у фабулі зазначається, що терміни встановлені в даному документі обов'язкові для застосування в технічних нормативно-правових актах усіх видів у науково-технічній та довідковій літературі¹⁰¹.

Ідея дуже продуктивна, але втілення її бажає кращого із-за нечітких визначень наведених підвидів інновацій. Складається враження, що вони сформулювалися без участі юристів-фахівців з інноваційного права.

Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 4 липня 2002 року визначивши інноваційну діяльність, як «діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок» достатньо детально унормовував систему державного регулювання у цій сфері (розділ II). Аналіз змісту положень цього спеціального закону свідчить про те, що законодавець побудував надзвичайно розгалужену систему управління інноваційними процесами і при цьому виходив з тенденції сталого розвитку економіки не передбачивши ніяких запобіжників на випадок економічної кризи.

4. Як уже зазначалося, з держав СНД кодифікація проведена лише у Молдові, в усіх інших ведуться дискусії щодо необхідності її здійснення. Так, білоруськими ученими обґрунтована структура і змістовне наповнення законоположень зведених у проект Інноваційного кодексу. В Україні прихильниками такого акту Д. Задихайлом, І. Погребняк запропоновані напрямки кодифікаційної роботи і принципи формування структури і окремих норм кодексу. Найбільш детальна увага цьому процесу приділена Ю. Атамановою, яка визначивши предмет правового регулювання і перелік питань, які мають отримати вирішення, зазначає, що Інноваційний кодекс, крім нормативно-пра-

¹⁰¹ ГОСТ 31279-2004. Инновационная деятельность. Термины и определения: Межгосударственный стандарт / отв. за выпуск. Воробей И. А. Изд. офиц. Минск: Госстандарт Республики Беларусь, 2005. С. 2.

вового навантаження має виконувати також функцію правової основи державної правової інноваційної політики¹⁰².

Зусиллями дослідників Науково-дослідницького інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України узагальнені доробки багатьох учених, практиків і трансформовані в ґрунтовний проект кодифікованого акту, який має стати основним у системі інноваційного права¹⁰³. Не дивлячись на наявність такої бази, до офіційної законопроектної роботи за 8 років що минули, питання не дійшло. Можна припустити, що однією з причин такої ситуації стала відсутність офіційної програмного документа, який би затвердив курс на розробку і прийняття Інноваційного кодексу України.

«Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України», схвалена Постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 року №916-XIV ще не вичерпала дію¹⁰⁴. Однак, не дивлячись на її фундаментальність, багато в чому вона носить декларативний характер і практично не містить переліку конкретних шляхів і заходів щодо формування в Україні системи інноваційного права. Хоча вступ з проголошенням, що національні інтереси України вимагають негайних та ефективних заходів спрямованих на збереження її науково-технологічного потенціалу» є багатообіцяючим.

Схвалена 10 липня 2019 року «Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» вражає своєю фундаментальністю і багатоаспектністю, а її прив'язка до бюджетного фінансування закладає сумніви щодо реалістичності більшості її положень.

Саме тому невелика за обсягом і предметом правового регулювання «Концепція удосконалення системи інноваційного права», яка повинна виконати роль перспективного плану у процесі систематизації чинного законодавства викликає більшу довіру. Однак при цьому не зайвим буде взяти до уваги рекомендації Д. Задахайло стосовно того, що концепція кодифікації інноваційного законодавства України пови-

¹⁰² Атаманова Ю. С. Інноваційне законодавство України: сучасний стан та перспективи удосконалення. Правова доктрина України: у 5-ти томах. Харків: Право, 2013. Т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / за заг. ред. Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман, В. А. Андрійцев та ін. С. 556-589.

¹⁰³ Проект інноваційного кодексу України. Харків: Право, 2012. 168 с.

¹⁰⁴ Дія Концепції розрахована «на період стабілізації економіки та досягнення сталого її розвитку» (абз. 7 Вступу).

нна враховувати безліч вагомих чинників розвитку національної інноваційної системи¹⁰⁵.

В якості позитивного прикладу співпраці учених-економістів, менеджерів промисловості, юристів, - слід навести приклад напрацювання й прийняття рекомендацій науково-практичної конференції з проблем інноватики в яких зазначено, що національна стратегія створення в Україні економічних засад інноваційної моделі розвитку повинна передбачати комплекс загальнонаціональних, регіональних та місцевих заходів органічно поєднаних з інноваційною активністю незалежних економічних суб'єктів. Забезпечуватися все повинно формуванням спеціального інноваційного законодавства результатом має бути розробка Інноваційного кодексу України¹⁰⁶.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В розвиток положень науково-обґрунтованих рекомендацій було прийнято відповідний План першочергових законопроектних робіт. Нажаль більшість положень цих документів залишаються невиконаними.

Здійснений аналіз дає підстави для висновків і пропозицій, які можуть бути врахованими у нормотворчому процесі з забезпечення шляхів виходу держави з економічної кризи.

Не викликає сумнівів, що позитивний ефект від інноваційної діяльності можливо досягти лише в умовах працюючої економіки. Саме тому серед першочергових заходів повинна бути робота по розробці і затвердженню на державному рівні «Стратегічному плану подолання економічної кризи в Україні на 2021-2025 роки». Базовими підґрунтями для цього акту можуть бути положення раніше наведеної: «Національної економічної стратегії-2030», розробленої за участі 300 найавторитетніших фахівців, зокрема і міжнародних експертів.

Крім того проект цього плану повинен передбачати:

– визначення 7-10 галузей промисловості пріоритетного розвитку, на відновлення яких повинно бути збільшене бюджетне фінансування, зокрема і за рахунок вкрай непопулярних скорочень інших бюджетних статей;

¹⁰⁵ Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення правової політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 373 с.

¹⁰⁶ Інноваційний розвиток України: наукове, економічне та правове забезпечення: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 27-28 жовтня 2006 р.). / упорядники: О. В. Петришин, М. О. Кизим. Харків: «ІН-ЖЕК», 2007. С. 538-553; С. 554-559.

- перелік підприємств першочергового фінансування і створення сприятливих умов для міжнародних інвесторів;
 - заходи щодо активізації процесу приватизації і ефективного використання «роздержавленого» майна;
 - забезпечення дії принципу свободи ведення бізнесу у поєднанні з механізмами пільгового оподаткування пріоритетних векторів розвитку;
 - економічно обґрунтовані (фінансові) компенсатори витрат промисловості, малого і середнього бізнесу від офіційних карантинних заходів.
- Ключовою складовою антикризового плану має бути «Концепція удосконалення інноваційної системи України, яка повинна врегулювати:
- побудову більш ефективної системи управління інноваційними процесами в країні;
 - встановлення дієвого контролю за виконанням чисельних планів, програм, концепцій;
 - процедури регулярних узагальнень стану впровадження інновацій в окремі галузі економіки;
 - процес розбудови системи інноваційного розвитку на регіональному рівні;
 - виявлення, з веденням відповідного реєстру, потреб суб'єктів господарювання в модернізації і удосконаленні виробничих потужностей, які можливі за рахунок запланованих інновацій;
 - удосконалення системи обліку здобутків вітчизняних «інноваторів» і налагодження процесу досягнень світового науково-технічного прогресу.
- Самостійним у цій концепції повинен бути розділ «удосконалення системи інноваційного права», який повинен передбачати:
- системну ревізію чинної нормативної бази;
 - ефективну систематизацію законодавчого, підзаконного, концептуального і локального нормативного матеріалу (документів);
 - підготовку законопроектів по усуненню недоліків нормативної бази, зокрема і наведених у даному дослідженні.
- Лише такий комплексний підхід дасть змогу реалізувати досягнення економічної і юридичної науки в заложити основу для підвищення ефективності інноваційної діяльності в Україні.

ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

2.1. Забезпечення ефективного розподілу повноважень між органами управління національної інноваційної системи

Постановка проблеми. Підґрунтям конкурентоздатності сучасних держав у глобалізованому світі є системний розвиток інновацій у функціонуванні усіх підсистем суспільства - економіки, промисловості, освіти, науки, медицини тощо. Проте інноваційний розвиток України не можна назвати ані прогресивним, ані інтенсивним. Так, наша держава продовжує посідати останні щаблі світових рейтингів з інноваційного розвитку - 53 місце серед 60 держав за індексом інноваційного розвитку агентства Bloomberg у 2018 році; 81 місце серед 137 досліджуваних держав за результатами Звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність 2017-2018 років¹⁰⁷. Цікаво те, що згідно з даними Звіту найбільш проблемними показниками для України в розрізі інновацій залишаються «взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері досліджень і розробок», «технологічна готовність», а також «іноземні інвестиції та трансфер технологій»¹⁰⁸. Наведені показники наочно засвідчують недоліки системи управління інноваційним

¹⁰⁷ Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 526-р.

¹⁰⁸ Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за всіма компонентами Індeksu).

розвитком в Україні, що на думку І.В. Багрової та О.Л. Черевка, має пряму залежність від ефективної організації управління на рівні держави¹⁰⁹.

Метою дослідження є системний аналіз поточного розподілу повноважень між органами управління національної інноваційної системи крізь призму розроблення пропозиції щодо підвищення його ефективності.

Методологічну основу дослідження складає порівняльно-правовий метод, а також метод правового моделювання. За допомогою порівняльно-правового методу було ідентифіковано дублювання повноважень органів управління національної інноваційної системи на трьох рівнях – між центральними органами виконавчої влади, що мають відповідну компетенцію; між регіональними органами управління; а також між національними та регіональними органами управління національної інноваційної системи. Застосування цього методу дозволило ідентифікувати множинні проблем, що ускладнюють інноваційний розвиток України (зокрема, дублювання повноважень, розірваність життєвого циклу інновацій, термінологічну плутанину щодо застосування різновидів інновацій, множинну підпорядкованість підсистем національної інноваційної системи, бюрократичну ускладненість та організаційну суперечливість системи публічного управління національною інноваційною системою тощо).

Використовуючи метод правового моделювання, було розроблено та запропоновано пропозиції щодо удосконалення функціонування національної інноваційної системи в Україні, а також підвищення ефективності розподілу повноважень між її органами управління. Серед таких пропозицій - створення спеціалізованого центрального органу державної виконавчої влади, що забезпечуватиме формування та реалізацію всієї державної політики у сфері інновацій – Міністерства інноваційного розвитку, а також здійснення «інноваційної децентралізації».

Теоретичну основу дослідження формують наукові доробки іноземних та вітчизняних фахівців переважно у сфері економіки, які здійснювали дослідження окремих аспектів функціонування національних інноваційних систем у міждисциплінарній площині (Лундвалл Б., Фрімен К., Нельсон Р., Багорова І.В., Черевко О.Л., Яненкова І. Г., Волот О.І., Пліско І.М. та ін.), а також попередні роботи автора дослідження у правовій площині (Георгієвський Ю.В.). Привертає увагу відсутність наукового інтересу вітчизняних правників до проб-

¹⁰⁹ Багорова І.В., Черевко О.Л. Національна інноваційна система України: характеристика та проблеми становлення. Вісник ДДФА. 2010. №2 (24). С. 81 – 90.

лем функціонування національної інноваційної системи. Такий стан справ потребує негайного перегляду, у зв'язку з чим дане дослідження покликало розпочати наукову дискусію щодо перегляду існуючої структури органів публічного управління національної інноваційної системи в Україні, зважаючи на наявність численних проблем дублювання та множинної підпорядкованості, що суттєво ускладнюють інноваційний розвиток України.

Об'єктом дослідження є національна інноваційна система України у розрізі підсистем та повноважень органів управління нею на національному та регіональному рівнях.

Зміст дослідження. Українські дослідники проблем інноваційного процесу суголосні у думці про те, що провідна роль у формуванні сприятливого середовища для розвитку інновацій належить державі, яка, маючи відповідну «національну інноваційну систему» (далі - НІС), здатна реалізувати власний інноваційний потенціал¹¹⁰. В інших дослідженнях НІС визначається як «універсальний інструмент перетворення результатів інтелектуальної праці в інноваційну продукцію чи інноваційні послуги»¹¹¹ та в цілому постає концептуальною схемою, за допомогою якої держава здійснює регулювання національного інноваційного розвитку.

Незважаючи на те, що концепції національних інноваційних систем активно розроблялись науковцями ще у 80-х роках минулого століття (роботи Б. Лундвалла¹¹², К. Фрімена¹¹³, Р. Нельсона¹¹⁴), Україна змогла інтегрувати напрацьовані знання концепцій НІС у законодавство зовсім нещодавно. Певним поштовхом для упорядкування та визначення складників поняття «національної інноваційної системи» стало схвалення Постановою Верховної Ради України від 13.07.1999 р.

¹¹⁰ Яненко І. Г. Аналіз формування національної інноваційної системи України. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Економіка. 2016. Т. 285, Вип. 273. С. 26-30.

¹¹¹ Цибульов П. М. Трирівнева модель національної інноваційної системи України. Наука та інновації. 2018. Т. 14, № 3. С. 5-14.

¹¹² Lundvall B-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London, Printer, 1992. 384 p.

¹¹³ Freeman C. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan. London: Pinter, 1987. 155 p.

¹¹⁴ Nelson R. (ed.). National Innovation Systems. A Comparative Analysis. Oxford: Oxford University Press, 1993. 525 p.

№916-XIV Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України¹¹⁵. Незважаючи на те, що дана Концепція не містила поняття «національна інноваційна система», її реалізація передбачала розбудову окремих її компонентів – створення інноваційних структур (інкубаторів, центрів тощо), інформаційних та інфраструктурних підприємств, які сприяють впровадженню нових технологій у виробництво; удосконалення організаційно-економічного механізму міжнародного трансферу технологій з метою створення політичних, правових та економічних умов для зростання притоку іноземного капіталу, а також експорту вітчизняних технологій; створення засад для розвитку науково-технічної діяльності підприємств і посередницьких організацій, які сприяють активізації інноваційної діяльності, допомагають встановленню зв'язків між науково-дослідною сферою і виробництвом (особливо тих, які займаються комерціалізацією результатів наукових досліджень). Окрім цього дана Концепція передбачала і певну систему заходів для стимулювання інноваційної діяльності, основою яких було застосування пільг для всього інноваційного процесу. Отже, як бачимо, даний нормативний акт створив належне правове підґрунтя для подальшого нормативного визначення концепції «національної інноваційної системи».

У 2007 році була ухвалена Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації»¹¹⁶, якою була передбачена розробка Концепції розвитку національної інноваційної системи. Така концепція була схвалена розпорядженням КМУ від 17 червня 2009 р. № 680-р. та наразі є чинною. Реалізація Концепції має здійснюватись до 2025 року шляхом розроблення кожні три роки плану заходів щодо розвитку національної інноваційної системи та забезпечення його виконання. В концепції наведено визначення поняття «національної інноваційної системи» та запропоновано ключові аспекти її формування та розвитку¹¹⁷.

¹¹⁵ Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова ВРУ від 13 липня 1999 року N 916-XIV. *Відомості Верховної Ради України. 1999. №37. ст.336.*

¹¹⁶ Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації»: Постанова ВРУ від 27 червня 2007 року N 1244-V. *Відомості Верховної Ради України. 2007. №46. ст.525.*

¹¹⁷ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р.

Так, національна інноваційна система визначається як «сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу»¹¹⁸. Як бачимо, автори концепції при визначенні національної інноваційної системи спиралися, насамперед, на інституціональний вимір, меншою мірою акцентуючи увагу на значущості налагодженої взаємодії між цими компонентами (інституціями) і, власне, повністю ігнорує результативність інноваційного процесу.

У той же час, науковці у визначеннях НІС акцентують не лише на інституціях, але більшою мірою на їхній взаємодії як способу розповсюдження інновацій. Приміром, К. Фрімен визначає НІС як «мережу взаємопов'язаних інституцій в державному та приватному секторах, чия діяльність і взаємодія ініціюють, привносять, видозмінюють та розповсюджують інновації»¹¹⁹; Р. Нельсон у визначенні НІС робить акцент на національному чинникові як «сукупність інститутів, чия взаємодія визначає інноваційну продуктивність (ефективність) національних фірм»¹²⁰. Варто додати, що на значущості зв'язків між суб'єктами інноваційного процесу наголошено і у концепції інноваційної системи Організації Економічного Співробітництва та Розвитку, де останні визначені як чинник удосконалення інноваційного рівня країни¹²¹. На значущості взаємозв'язку інноваційної продуктивності держави і злагодженості взаємодії учасників колективної системи створення і використання знань (національної інноваційної системи) акцентують увагу і сучасні українські економісти¹²². У цьому зв'язку, визначення НІС, що закріплене в українському законодавстві видається нам обмеженим, оскільки не має орієнтиру щодо значущості взаємодії компонентів НІС та результативності інноваційного процесу.

¹¹⁸ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р.

¹¹⁹ Freeman C. *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. London: Pinter, 1987. 155 p.

¹²⁰ Nelson R. (ed.). *National Innovation Systems. A Comparative Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 1993. 525 p.

¹²¹ Бойко А. В. Зарубіжний досвід формування національних інноваційних систем та його використання в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2013. № 4. С. 91-103.

¹²² Побірченко В.В. Національні інноваційні системи в глобальній економіці. Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». Том 24(63). 2011. №1. С. 155-163.

Зміст Концепції розвитку національної інноваційної системи дає уявлення про нормативне визначення п'яти підсистем НІС – державного регулювання; освіти; генерації знань; інноваційної інфраструктури та виробництва¹²³.

Відповідно до підходу авторів концепції підсистема державного регулювання представлена законодавчими, структурними і функціональними інституціями, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи.

Підсистема освіти представлена вищими навчальними закладами, науково-методичними та методичними установами, науково-виробничими підприємствами, державними і місцевими органами управління освітою, навчальними закладами, що проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів.

Підсистема генерації знань на відміну від підсистеми освіти більшою мірою охоплює сектор науки. Вона складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державних наукових центрів, академічних та галузевих інститутів, наукових підрозділів вищих навчальних закладів, наукових та конструкторських підрозділів підприємств.

Підсистема інноваційної інфраструктури містить виробничо-технологічну, фінансову, інформаційно-аналітичну та експертно-консалтингову складові, а також представлена діяльністю технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів.

Остання визначена в Концепції підсистема НІС – це підсистема виробництва, що складається з організацій та підприємств, які виробляють інноваційну продукцію і надають послуги та (або) є споживачами технологічних інновацій¹²⁴.

¹²³ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р.

¹²⁴ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р.

Як бачимо, логічно, що підсистеми НІС мають бути тісно взаємопов'язані між собою, оскільки вироблення інноваційної продукції (виробництво) не є можливим без генерації інновацій (генерація знань) та фахової професійної підготовки суб'єктів інноваційної діяльності (освіта), що діють в межах інноваційного законодавства (державне регулювання), спираючись на виробничо-технологічні можливості інноваційних центрів (інноваційна інфраструктура). Таким чином, можна підсумувати, що підсистеми НІС мають забезпечувати завершений інноваційний цикл.

У той же час, наведена структурна модель національної інноваційної системи не позбавлена певних недоліків. По-перше, вона не пропонує та не враховує різновиди інновацій, що можуть мати різну природу (бути матеріальними об'єктами та нематеріальними продуктами). По-друге, виділення підсистем не засновано на чіткій диференціації між органами управління НІС та суб'єктами інноваційної діяльності (їхніми різновидами), що, на нашу думку, було б доцільним, зважаючи на різну функціональну роль, виконувану в рамках забезпечення функціонування НІС. По-третє, межі наведених підсистем є доволі умовними, зважаючи, приміром, на тісну взаємодію підсистем освіти та генерації знань, та загальний характер підсистеми державного регулювання, що поширює свою дію на всі інші підсистеми. По-четверте, споживання технологічних інновацій, за думкою авторів Концепції, згадується лише в рамках підсистеми виробництва та не є актуальним для підсистем освіти та генерації знань, що, на наше переконання, не відповідає дійсності. Підсумовуючи, зазначимо, що визначені в Концепції підсистеми не можна назвати такими, що виділені на основі якогось чіткого аналітичного критерію.

Дотримуючись мети даного дослідження ми маємо поглянути на функціонування визначених підсистем НІС з позицій відповідних органів управління та особливостей розподілу повноважень між ними.

Системний аналіз положень Закону України «Про інноваційну діяльність»¹²⁵ засвідчує, що підсистема державного регулювання національною інноваційною системою є складною та багаторівневою. Відповідно до змісту ст.7 Закону, Верховна Рада України створює законодавчу

¹²⁵ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 №40-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. ст. 266.

базу для сфери інноваційної діяльності, визначає стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності та в межах Державного бюджету України формує обсяг асигнувань для фінансової підтримки інноваційної діяльності. Державне управління та реалізацію державної політики у сфері інноваційної діяльності здійснює Кабінет Міністрів України. КМУ має широке коло повноважень - готує та подає ВРУ пропозиції щодо стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та здійснює заходи щодо їхньої реалізації; сприяє створенню ефективної інфраструктури у сфері інноваційної діяльності; створює спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні установи для фінансової підтримки інноваційних програм і проектів; затверджує положення про порядок державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів; інформує Верховну Раду України про виконання інноваційних проектів, які кредитувалися за кошти Державного бюджету України¹²⁶.

Відповідно до Закону публічне управління в цій галузі здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій (умовно позначимо цей орган як ЦООВ-1) та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності (відповідно ЦООВ-2). Певний обсяг управлінських повноважень в інноваційній сфері закріплено і за іншими центральними органами виконавчої влади (п.3 ст.9 Закону України «Про інноваційну діяльність»). Встановлена законодавцем диверсифікація повноважень між різними центральними органами влади, їхнє ранжування в залежності від обсягу повноважень не сприяє оптимізації публічного управління національною інноваційною системою.

Цей висновок, зокрема, підтверджується тим, що публічне управління інноваційною галуззю в Україні зазнає постійних змін. Відповідно до попередньої редакції Положення про Міністерство освіти і науки України¹²⁷, це міністерство було центральним органом виконавчої влади, що забезпечувало формування та реалізувало державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та іннова-

¹²⁶ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 №40-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. ст. 266.

¹²⁷ Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. №630.

ційної діяльності і трансферу (передачі) технологій (тобто виступало ЦООВ-1). До 2019 року Міністерство економічного розвитку та торгівлі¹²⁸ забезпечувало управління у сфері наукової та інноваційної діяльності у промисловому секторі економіки (частково ЦООВ-2). Проте ухвалення Постанови Кабінету Міністрів України від 11.09.2019 р. № 838 «Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства»¹²⁹) зумовили перерозподіл повноважень між наведеними вище міністерствами. Так, повноваження Міністерства освіти і науки України у сфері управління інноваційною сферою було суттєво звужено – до забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері інноваційної діяльності виключно в освіті і науці, науковій, науково-технічній діяльності, трансферу (передачі) технологій, а перейменоване Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України набуло статус центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій (зокрема, відповідає за формування та реалізацію державної політики інноваційної діяльності в реальному секторі економіки, здійснює заходи щодо проведення єдиної інноваційної політики та забезпечує розвиток національної інноваційної системи¹³⁰).

Привертає увагу відсутність поняття «реальний сектор економіки» в чинному законодавстві, що обумовлює правову невизначеність як в сфері економіки, так і в інноваційній діяльності. У науковому дискурсі також не існує єдиного підходу до визначення цього поняття. Деякі економісти до реального сектора економіки відносять лише виробничу сферу, оминаючи ринки товарів та послуг¹³¹. У той же час, більшість дослідників суголосні у думці про те, що реальний сектор економіки – це «один з секторів національної економіки, до якого входять суб'єкти господарювання, що безпосередньо створюють валову додану вартість та формують валовий внутрішній продукт і національний дохід, виробляючи матеріальні та нематеріальні товари та послуги, які не відносяться до фінансового сектору

¹²⁸ Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. №459.

¹²⁹ Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09.2019р. № 838.

¹³⁰ Там само.

¹³¹ Іляш Н. І. Концептуальні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки» / Н. І. Іляш // Інноваційна економіка. 2013. № 8. С. 59-62.

економіки¹³². Це визначення ми вважаємо відправним для розуміння змісту поняття «інновації у реальному секторі економіки». До того ж, згідно з позицією сучасних українських економістів (зокрема, Н. Юрківа¹³³), до реального сектору економіки варто відносити галузі і освіти, і науки. Такий підхід викликає чимало питань щодо встановленого законодавцем розмежування «інноваційної діяльності у реальному секторі економіці» та «інноваційної діяльності в освіті і науці, науковій, науково-технічній діяльності», оскільки не є таким, що відповідає принципу правової визначеності.

З одного боку, наведені вище законодавчі зміни щодо перерозподілу повноважень у сфері публічного управління інноваційною галуззю сприяли приведенню у відповідність до змісту Закону України «Про інноваційну діяльність» положень зазначених вище міністерств, серед яких наразі Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України виконує функцію ЦООВ-1, а Міністерство освіти та науки – ЦООВ-2. З іншого боку, такий розподіл фактично розриває життєвий цикл інновацій, оскільки:

1) поняття «інноваційної політики» внутрішньо роздвоюється через те, що законодавець виокремлює інноваційну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності (Міністерство освіти та науки України) та інноваційну політику в реальному секторі економіки (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України);

2) фактично наукове поняття «єдина інноваційна політика» є відсутнім в чинних нормативно-правових актах, оскільки положення обох Міністерств містять окремі згадки про інноваційну політику у відповідних сферах. Це є підставою для висновку про те, що наразі в Україні відсутній центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій (без їхньої внутрішньої диференціації за сферами);

3) трансфер (передача) технологій як фінальний етап інноваційного циклу залишається закріпленим не за міністерством, що здійснює заходи щодо проведення єдиної інноваційної політики, а за Міністерством освіти та науки України.

¹³² Волот О.І., Пліско І.М. Реальний сектор економіки: сутність, складові та його роль в забезпеченні стійкого розвитку економіки держави. Науковий вісник Полісся. 2016 No 1(5). С. 25.

¹³³ Юрків Н. Реальний сектор економіки як об'єкт дослідження в системі економічної безпеки держави. Економічний аналіз. 2012. Т. 10(2). С. 161-165.

Порівняльний аналіз повноважень Міністерства освіти і науки України та Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України засвідчує наявність повноважень, що дублюються, у сфері державного управління національною інноваційною системою. Так, відповідно до пункту 84 Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України цей орган забезпечує співробітництво України з Європейським Співтовариством у сфері інновацій в реальному секторі економіки¹³⁴. У той же час пункт 90 Положення про Міністерство освіти і науки України засвідчує, що це міністерство забезпечує співробітництво України з Європейським Співтовариством у сфері освіти, науки, інновацій і технологій¹³⁵. Останнє формулювання не передбачає нормативного уточнення щодо інновацій у сферах освіти, науки, наукової, науково-технічної діяльності, що дає нам підстави поширити дію цього положення на всі результати інноваційної діяльності.

Між повноваженнями зазначених міністерств присутня і певна логічна неузгодженість. Так, незважаючи на те, що відповідно до п. 81 Положення Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України забезпечує розвиток національної інноваційної системи, інше міністерство – МОН формує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності на підставі довгострокових і середньострокових прогнозів науково-технічного та інноваційного розвитку (п. 25 Положення¹³⁶). У той же час, Міністерство освіти та науки України погоджує проекти концепцій державних програм розвитку галузей економіки та державних програм у частині трансферу (передачі) технологій (п. 21 Положення¹³⁷). Все це дозволяє охарактеризувати систему публічного управління національною інноваційною системою як бюрократично ускладнену, організаційно суперечливу, розрізнену, для якої характерною є галузева диференціація, що посилює дублювання повноважень.

¹³⁴ Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. №459. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF>.

¹³⁵ Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. №630. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF>.

¹³⁶ Там само.

¹³⁷ Там само.

Остання, вже традиційна проблема системи вітчизняного публічного управління, яку ми описували у попередніх роботах¹³⁸, є не лише не розв'язаною за останні роки, а й, навпаки, додатково ускладненою. Так, йдеться, приміром, про появу Міністерства цифрової трансформації України, що було створено Урядом «під прикриттям» феномену діджиталізації та розвитку цифрових технологій. Діяльність цього міністерства пов'язана із запровадженням нового поняття «цифрових інновацій», що, на наше переконання, має сумнівний зміст. Відповідно до Положення про Міністерство цифрової трансформації України, це міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах цифрових інновацій та технологій¹³⁹.

На відміну від визначення інновацій за сферою їхнього застосування в реальному секторі економіки чи науці, освіті, науково-технічній діяльності, поняття «цифрові інновації» позбавлено певної прив'язки до сфери розробки і застосування. Зважаючи на те, що поняття «цифрові інновації» не визначено законодавцем, не є очевидним, чи варто його відносити до інновацій в реальному секторі економіки. Приміром, О.І. Волот та І.М. Пліско пропонують в якості складової реального сектору економіки вважати сектор електронних інформаційних продуктів та послуг, що пов'язаний з сучасним впровадженням ІКТ¹⁴⁰.

Певні інновації як в реальному секторі економіки, так і науково-технічній діяльності можна віднести до цифрових (приміром, електронне навчання, що здійснюється за допомогою цифрових технологій). У разі, якщо цифрові інновації розглядати в контексті інноваційної діяльності в реальному секторі економіки, то це є підставою для висновку про дублювання сфер регулювання правовідносин, встановлених положеннями про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та Міністерство цифрової трансформації України. Відповідно до Цифрової адженди України – 2020, в Україні

¹³⁸ Георгієвський Ю.В. Органи управління національною інноваційною системою України: структурно-функціональний аналіз. Публічне право. Науково-практичний юридичний журнал. №2(34)/2019. С. 42-50. Георгієвський Ю.В. Компетенція органів публічної влади: теорія і практика застосування. К.: Логос, 2015. 345 с.

¹³⁹ Про Міністерство цифрової трансформації. URL: <https://www.e.gov.ua/ua/about>.

¹⁴⁰ Волот О.І., Пліско І.М. Реальний сектор економіки: сутність, складові та його роль в забезпеченні стійкого розвитку економіки держави. Науковий вісник Полісся. 2016 No 1(5). С. 23-28.

має відбутись «цифровий перехід» від «аналогових» систем та процесів індустріальної економіки та інформаційного суспільства до «цифрової» економіки та «цифрового» суспільства. В якості прикладів появи складових цифрової економіки наведено системи Uber, Airbnb, цифровий банкінг. Цифровізація промисловості має відбуватися згідно з концепцією «Індустрія 4.0.» та передбачає появу кібер-виробництва, кібер-систем та кібер-машин¹⁴¹. У зв'язку з цим, доволі складно дійти висновку про як про галузеву приналежність цифрових інновацій, так і щодо можливості їхнього відокремлення від інших, визначених на законодавчому рівні сфер інноваційного розвитку. Така ситуація сприяє проблематизації визначення відповідних органів публічного управління у разі, якщо інноваційний продукт має приналежність, приміром, до реального сектору економіки, а за своєю природою є цифровим продуктом. У цьому зв'язку ми підкреслюємо проблему неузгодженості сфери правового регулювання Положень про Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та Міністерство освіти та науки України.

У разі позиціонування «цифрових інновацій» як окремої сфери інновацій, що не охоплюється інноваціями в освіті, науці, науковій, науково-технічній діяльності та реальному секторі економіки, зміст Положення про Міністерство цифрової трансформації України не відповідає змістові ст. 9 Закону України «Про інноваційну діяльність», оскільки не містить повноважень, визначених у Законі ані для центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій, ані для центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності.

До іншого прикладу ускладнення системи органів публічного управління НІС варто віднести створення Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України, положення про яке було затверджено Постановою КМУ від 7 вересня 2020 р. № 819 «Деякі питання Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України»¹⁴². Відповідно до Положення в якості основного завдання даного центрального органу виконавчої влади визначено забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері інноваційної діяльності у стратегічних галузях

¹⁴¹ Цифрова адженда України –2020. URL : <https://cutt.ly/zjrWiSg> .

¹⁴² Деякі питання Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2020 р. № 819.

промисловості. Окрім цього, дане міністерство має чимало дублюючих повноважень як з МОН, так і з Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Зокрема, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України здійснює:

- підтримку інновацій в оборонно-промисловому комплексі та в інших галузях промисловості;
- координацію та контроль за діяльністю Державної інноваційної фінансово-кредитної установи;
- заходи щодо реалізації інноваційної політики в стратегічних галузях промисловості;
- формує пропозиції щодо розвитку середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня;
- забезпечує співробітництво України з ЄС у сфері інновацій у стратегічних галузях промисловості;
- здійснює в межах своїх повноважень управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, відповідає за рівень науково-технічного розвитку стратегічних галузей промисловості, виступає відповідно до законодавства замовником та організовує в межах повноважень та законодавства проведення державних наукової, науково-технічної та інших видів експертиз¹⁴³.

Варто зазначити, що відповідно до п.2 ст. 19 Закону України «Про інноваційну діяльність» Державна інноваційна фінансово-кредитна установа підпорядковується центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності¹⁴⁴. У цьому зв'язку ми визначаємо не відповідність норм Положення про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України змістові Закону України «Про інноваційну діяльність». Варто підкреслити проблему дублювання повноважень та правової невизначеності щодо здійснення управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності та науково-технічний розвиток стратегічних галузей промисловості, оскільки цей напрямок публічного управління охоплюється компетенцією Міністерства освіти та науки України. Також йдеться про дублювання повноважень між Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України та Міністерством розвитку економіки, торгівлі

¹⁴³ Деякі питання Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2020 р. № 819.

¹⁴⁴ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 №40-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. ст. 266.

та сільського господарства України, оскільки інноваційна політика в стратегічних галузях промисловості за деякими напрямками збігається з інноваційною політикою в реальному секторі економіки.

Зважаючи на вищенаведене поняття «реальний сектор економіки», маємо констатувати, що обсяг компетенції Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України у сфері реалізації інноваційної політики суттєво перетинається. Зміст положень про ці міністерства не є збалансованим з правової точки зору та не містить чітких критеріїв розмежування компетенції цих міністерств. Отже, виявлена правова проблема дублювання повноважень ускладнює визначення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій та центрального органу виконавчої влади та що реалізує державну політику у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності відповідно до положень Закону України «Про інноваційну діяльність». У той же час наявний розподіл повноважень центральних органів виконавчої влади навряд чи можна визнати ефективним.

Компетенція Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України у сфері інноваційної діяльності фактично дублює завдання і повноваження Міністерства оборони України із забезпечення формування та реалізації державної військово-промислової політики, державної політики у сфері державного оборонного замовлення, у сфері оборонно-промислового комплексу, у космічній діяльності у сфері оборони та національної безпеки України та Міністерства інфраструктури України у літакобудівній галузі, які деталізовані у відповідних Положеннях про ці органи. Зокрема, Міністерство оборони України провадить відповідно до закону космічну діяльність у сфері оборони та національної безпеки України (підпункт 36 пункту 4 Положення¹⁴⁵), визначає пріоритетні напрями розвитку наукової і науково-технічної діяльності у воєнній сфері (підпункт 44 пункту 4 Положення), координує діяльність наукових установ, які належать до сфери управління Міноборони (підпункт 45 пункту 4 Положення), забезпечує впровадження та розвиток

¹⁴⁵ Положення про Міністерство оборони України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. № 730). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>.

новітніх інформаційних технологій у сфері оборони (підпункт 79 пункту 4 Положення) тощо. Міністерство інфраструктури у сфері інноваційної діяльності у літакобудівній галузі визначає пріоритети та здійснює заходи щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах авіаційного транспорту, у тому числі, в напрямку його розвитку, будівництва, реконструкції та модернізації інфраструктури авіаційного транспорту (підпункт 6 пункту 4 Положення¹⁴⁶), формує в межах компетенції пріоритети розвитку науки і техніки та інноваційно-інвестиційної політики (підпункт 10 пункту 4 Положення) тощо.

Наведений стан правового регулювання, на наше переконання, варто визнати фактичним дублюванням функцій, завдань і повноважень, що створює умови для ускладнення координації між центральними органами виконавчої влади. Така ситуація є свідченням збереження домінування галузевого підходу до провадження інноваційної діяльності над функціональним, що було визначено як причини недосконалого розвитку національної інноваційної системи відповідно до Концепції розвитку НІС¹⁴⁷.

Варто також визнати наявність іншої проблеми, яка виявляється при правовому дослідженні підсистем НІС. Це проблема множинної підпорядкованості інституційних елементів деяких підсистем, що включено до НІС. Так, діяльність структурних елементів підсистеми освіти (зокрема, закладів вищої освіти), окрім профільного Міністерства освіти та науки, тісно пов'язана з діяльністю інших міністерств. Приміром, профільні медичні ЗВО належать до сфери управління Міністерства охорони здоров'я України (як приклад – Харківський національний медичний університет відповідно до Статуту¹⁴⁸), у сфері управління Міністерства внутрішніх справ України перебувають вищі навчальні заклади, що здійснюють профільну підготовку за цим напрямом діяльності (як приклад – Харківський національний університет внутрішніх справ від-

¹⁴⁶ Положення про Міністерство інфраструктури України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF#Text>.

¹⁴⁷ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80#Text>.

¹⁴⁸ Статут Харківського національного медичного університету : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 11 жовтня 2017 року. № 1244.

повідно до Статуту¹⁴⁹). Перелік таких випадків різнопрофільного підпорядкування не є вичерпним, тому варто наголосити на тому, що публічне управління підсистемою освіти в рамках НІС не сконцентровано на рівні єдиного центрального органу виконавчої влади. Тому інноваційна діяльність профільних закладів вищої освіти передбачатиме активізацію міжвідомчої взаємодії, що бюрократизує здійснення інноваційного процесу та загальмує темпи інноваційного розвитку.

Така ж ситуація є актуальною і для підсистеми генерації знань, оскільки її структурними елементами є наукові підрозділи вищих навчальних закладів (що можуть бути різного міністерського підпорядкування), а також наукові та конструкторські підрозділи підприємств.

З іншого боку, доволі розрізненим та частково невизначеним є підпорядкування, властиве структурним елементам підсистеми інноваційної інфраструктури. Це обумовлено різноманіттям інноваційних підприємств, до яких, відповідно до визначення, наведеного у Законі України «Про інноваційну діяльність», варто віднести інноваційні центри, технопарки, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори тощо. Переважно йдеться про компетенцію Міністерства освіти та науки України, яке має повноваження щодо погодження рішення про створення наукових парків та затвердження пріоритетних напрямів їх діяльності (п. 34 Положення¹⁵⁰). Відповідно до ст. 12 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»¹⁵¹, контроль та моніторинг за реалізацією проектів технологічних парків здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності. Зважаючи на проаналізований вище перерозподіл повноважень між Міністерством освіти та науки України й Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, використання поняття «інноваційна діяльність» у Законі України «Про спеціальний режим інноваційної ді-

¹⁴⁹ Статут Харківського національного університету внутрішніх справ : Наказ МВС України від 15.05.2012 №429 (у редакції наказу МВС України від 11.10.2019 № 857).

¹⁵⁰ Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. №630. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF>.

¹⁵¹ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16 липня 1999 року № 991-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №40. ст.363.

яльності технологічних парків» потребує уточнення, оскільки останнє міністерство організує та координує інноваційну діяльність у реальному секторі економіки (п. 82 Положення¹⁵²), а МОН забезпечує формування та реалізацію інноваційної діяльності у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності¹⁵³. У той же час, у Положенні про останнє міністерство відсутні є згадки як про інноваційні підприємства, так і про такі їхні різновиди, як технополіси, технологічні парки, бізнес-інкубатори, інноваційні структури інших типів.

Варто відмітити, що бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій також визначаються законодавцем як об'єкти інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва. Відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері розвитку підприємництва¹⁵⁴ (тобто Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України).

Зважаючи на те, що підсистема виробництва представлена організаціями та підприємствами, які виробляють інноваційну продукцію і надають послуги та (або) є споживачами технологічних інновацій, доволі проблематично визначити коло відповідальних органів центральної виконавчої влади, які задовольняють таким критеріям, зважаючи на галузеву належність та обумовлену цим різноманітну природу інновацій.

Зважаючи на те, що поняття «реальний сектор економіки» найчастіше розглядається економістами у парі з банківським сектором (як двох основних підвалів функціонування ринкової економіки), суттєвою прогалиною сучасного українського інноваційного законодавства є фактична відсутність правового регулювання інновацій у сфері банківсько-фінан-

¹⁵² Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09.2019р. № 838. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF>.

¹⁵³ Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. №630. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF>.

¹⁵⁴ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 3. ст.23.

сової діяльності (як і взагалі виокремлення такої галузі інновацій). У науковому дискурсі у цьому зв'язку зустрічаються дві дефініції – «банківська інновація» та «фінансова інновація». Під «банківською інновацією» економісти розуміють «процес модернізації діяльності банку, що полягає в удосконаленні продуктів, операцій, послуг, бізнес-процесів чи створенні нових, спрямованих, з одного боку, на краще задоволення наявних потреб клієнтів або формування нових, з іншого — на розширення спектру послуг, продуктів і отримання додаткового прибутку»¹⁵⁵. Поняття «фінансова інновація» має більш широкий зміст та передбачає інновації, що функціонують у фінансовій сфері і каталізують ефективне виконання комерційними банками своїх функцій¹⁵⁶. Незважаючи на те, що Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України передбачає здійснення заходів у сфері банківсько-фінансової діяльності – зокрема, стимулювання створення спеціалізованих інноваційних банків, заохочення комерційних банків купувати акції підприємств, що виробляють високотехнологічну продукцію, шляхом звільнення від оподаткування тієї частини прибутків банків, що інвестується в акції зазначених підприємств; розроблення державної системи страхування ризиків інноваційної діяльності за рахунок спеціально створеної страхової компанії, в Україні наразі відсутній центральний орган виконавчої влади, який би здійснював публічне управління у даній сфері. У Положенні про профільне Міністерство фінансів України відсутні будь-які згадки про банківські та фінансові інновації, інноваційну діяльність у банківсько-фінансовому секторі України¹⁵⁷. У той же час, ст.6 Закону України «Про інноваційну діяльність» передбачено здійснення державного регулювання інноваційної діяльності шляхом стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проєктів¹⁵⁸.

Закон України «Про інноваційну діяльність» передбачає реалізацію публічного управління національною інноваційною системою на регі-

¹⁵⁵ Смовженко Т. С. Инновационные стратегии зарубежных банков. Деньги и кредит. 2016. № 8. С. 52.

¹⁵⁶ Гетьман Л. Г. Напрями розвитку інноваційної діяльності у банківській сфері. Международный научный журнал «Интернаука». 2016. № 12 (22). с. 49-54.

¹⁵⁷ Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>.

¹⁵⁸ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 №40-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. ст. 266.

ональному рівні. Чималий обсяг повноважень, в сфері інноваційної діяльності зокрема, покладено на місцеві державні адміністрації у межах делегованих їм органами місцевого самоврядування повноважень. До них варто віднести підготовку для відповідних рад пропозиції щодо середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонального рівня; розробку проектів регіональних інноваційних програм; вжиття заходів щодо виконання регіональних інноваційних програм; сприяння інноваційній діяльності у своєму регіоні і створенню сучасної інфраструктури у цій сфері; залучення підприємств, за їх згодою, до розв'язання проблем інноваційного розвитку регіонів; подання пропозицій спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності стосовно включення інноваційних проектів за регіональними програмами до державних програм і їх фінансування шляхом кредитування із державного бюджету¹⁵⁹.

Як ми зазначали у своїх попередніх дослідженнях¹⁶⁰, переважна більшість обласних державних адміністрацій та обласних рад в Україні не дотримується вимог Закону України «Про інноваційну діяльність» щодо розробки і ухвалення регіональних програм інноваційного розвитку. Це, у свою чергу, позбавляє розвиток інноваційного потенціалу на регіональному рівні інституційного характеру, унеможливорює системне фінансування інновацій та розбудову інноваційної інфраструктури, загальмовує розвиток суміжних сфер економічного розвитку, інвестиційної політики, науки, технологій і підприємництва у регіонах¹⁶¹. Такий стан речей, а також завершення реформи децентралізації в Україні формують чимало викликів для забезпечення сталого розвитку національної інноваційної системи на регіональному рівні. Один із них – невизначеність подальшого існування інституту місцевих державних адміністрацій.

¹⁵⁹ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 №40-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. ст. 266.

¹⁶⁰ Георгієвський Ю.В. Регіональні інноваційні програми в Україні: поточний стан реалізації. Правові засади діяльності правоохоронних органів: збірник наукових статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 грудня 2019 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Серія «Сектор безпеки України». Вип. 33/Редкол., Ю.П. Битяк, А.П. Гетьман, Є.О. Алісов, В.М. Гарашук, В.Я. Настюк, Ю.В. Мех та ін. Харків: «Точка», 2019. С. 21-24.

¹⁶¹ Там само.

Сучасні тенденції у сфері публічного управління засвідчують актуалізацію принципу субсидиарності в реалізації владних повноважень на регіональному рівні, що передбачає вирішення поточних питань органами публічної влади, найбільш наближеними до громадян. Відповідно до нормативно-правової бази, що регулює імплементацію реформи децентралізації в Україні, таким органом в Україні мають стати об'єднані територіальні громади, що характеризуються ознакою спроможності – можливістю за рахунок власних ресурсів вирішувати питання місцевого значення¹⁶².

Згідно з даними Моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 вересня 2020 року наразі в Україні створено 983 об'єднані територіальні громади (згідно з Перспективним планом, затвердженим Урядом, загальна кількість ОТГ в Україні має сягати 1466), у 936 з яких відбулись перші вибори, що дозволяє дійти висновку якщо не про фінішну пряму імплементації реформи, то, щонайменш про її реалізацію більше, ніж на 50%¹⁶³. Важливою подією з точки зору приведення у відповідність суміжних сфер правового регулювання варто визнати ухвалення Постанови ВРУ від 17.07.2020 № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів», якою в Україні була запроваджена нова система адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня, яку утворили 136 районів (замість 490), що сформовані на основі структури об'єднаних територіальних громад¹⁶⁴. До того ж, 6 грудня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування та районних державних адміністрацій», що надав можливості для створення районних державних адміністрацій відповідно до нового районного поділу¹⁶⁵. 16 грудня 2020 року

¹⁶² Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> .

¹⁶³ Звіт «Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: результати п'ятої хвилі соціологічного дослідження серед населення України» (2020). Отримано 01.12.2020 з https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/633/2020Report_UKR_ukr.pdf.

¹⁶⁴ Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 33. ст.235.

¹⁶⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування та районних державних адміністрацій : Закон України від 17 листопада 2020 року № 1009-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-IX#Text>.

Постановою КМУ був затверджений Порядок здійснення заходів щодо утворення та реорганізації районних державних адміністрацій, а також правонаступництва майна, прав та обов'язків районних державних адміністрацій, що припиняються¹⁶⁶. У такий спосіб система районних державних адміністрацій в Україні була приведена у відповідність до нового адміністративно-територіального устрою, чого наразі не можна сказати про місцеві державні адміністрації обласного рівня.

Спіраючись на світовий досвід успішних моделей децентралізації, законодавець поставив під сумнів доцільність подальшого існування інституту місцевих державних адміністрацій. Зокрема, йшлося їхню ліквідацію та запровадження інституту префектів. Цьому було присвячено прийняття Верховною Радою України проекту Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) (реєстр.№ 2217а від 01.07.2015)¹⁶⁷, відповідно до якого місцеве самоврядування на відповідній території мала здійснювати територіальна громада шляхом самостійного регулювання суспільних справ місцевого значення та управління ними в межах Конституції і законів України. Префект мав бути відповідальний за наглядово-контрольні функції, забезпечуючи виконання державних програм і координуючи діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади за додержанням Конституції і законів України. Така модель публічного управління на регіональному рівні видається нам найбільш доцільною, оскільки чітко закріплює відповідні сфери повноважень та формує передумови для їхнього розмежування (у тому числі, щодо реалізації інноваційної політики на регіональному рівні).

Проте чинний Уряд у поточному періоді змінив вектор реформування у бік збереження місцевих державних адміністрацій та відмови від запровадження в Україні префектур. У цьому зв'язку варто згадати Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформи територіальної організації виконавчої влади в Україні № 4298

¹⁶⁶ Порядок здійснення заходів щодо утворення та реорганізації районних державних адміністрацій, а також правонаступництва майна, прав та обов'язків районних державних адміністрацій, що припиняються : Постанова Кабінету Міністрів України Постанова від 16 грудня 2020 р. № 1321.

¹⁶⁷ Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) № 2217а від 01.07.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 .

від 30.10.2020 року¹⁶⁸, який наразі проходить розгляд у Парламенті та має шанси бути ухваленим вже найближчим часом. В тексті цього законопроекту метою його прийняття визначено створення правових передумов та основ для функціонування місцевих державних адміністрацій префектурного типу до внесення відповідних змін до Конституції України (щодо децентралізації влади), тобто на перехідний період, та приведення законодавства про місцеві державні адміністрації у відповідність із сучасними викликами. В положеннях законопроекту відсутні приписи щодо безпосереднього здійснення МДА виконавчих функцій (окрім делегованих повноважень органів місцевого самоврядування). Також суттєво змінено компетенції ОДА та РДА, які отримують повноваження з:

- координації територіальних органів (підрозділів) центральних органів виконавчої влади;
- забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування;
- виконання окремих повноважень органів місцевого самоврядування (до внесення відповідних змін в Конституцію України) тощо¹⁶⁹.

У зв'язку зі звуженням компетенції місцевих державних адміністрацій постає питання подальшого виконання відповідних повноважень у сфері інноваційної діяльності. Відсутність виконавчих функцій унеможливує вжиття заходів щодо виконання регіональних інноваційних програм та розроблення їхніх проєктів; сприяння інноваційній діяльності у своєму регіоні і створення сучасної інфраструктури у цій сфері; залучення підприємств, установ і організацій, за їх згодою, до розв'язання проблем інноваційного розвитку регіонів. У зв'язку з цим, розподіл повноважень у сфері інноваційної діяльності на регіональному рівні має бути суттєво переглянутий в бік розширення компетенції органів місцевого самоврядування – об'єднаних територіальних громад, що отримали повноваження із забезпечення місцевого економічного розвитку, планування розвитку територій, утримання місцевої інфраструктури, забудови, благоустрою території, соціальної допомоги, культури, первинної ланки охорони здоров'я, середньої, дошкільної та позашкільної освіти, муніципальної поліції, пасажирських перевезень на території громади, житлово-комунальних послуг,

¹⁶⁸ Про місцеві державні адміністрації : Проект Закону України №4298 від 30.10.2020 року. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70293

¹⁶⁹ Там само.

утримання об'єктів комунальної власності тощо. Саме ОТГ мають ставати основними форвардами інноваційного розвитку в Україні на регіональному рівні.

Постійні зміни політичних позицій та відсутність правової визначеності щодо майбутнього інституту місцевих державних адміністрацій в Україні спонукає до перегляду повноважень цього інституту публічної влади щодо реалізації регіональної інноваційної політики. Зважаючи на суттєве посилення ролі та розширення повноважень органів місцевого самоврядування в Україні у зв'язку з реалізацією реформи децентралізації, доцільним вбачається збільшення обсягу повноважень обласних рад шляхом створення при них спеціального структурного підрозділу з питань інноваційного розвитку – Управління з інноваційного розвитку регіонів, що забезпечуватимуть публічне управління розвитком інноваційної сфери на регіональному рівні. На нашу думку, до компетенції Управління з інноваційного розвитку регіонів обласних рад варто передати повноваження щодо державної рестрації інноваційних проектів на відповідних територіях; проведення експертизи інноваційних проектів; підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інноваційної діяльності (що наразі зосереджені на центральному рівні управління інноваційною сферою). Перспективним вбачається також рекомендувати виконавчим органам місцевого самоврядування на рівні обласних центрів створити профільні структурні підрозділи з питань інноваційного розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження повноважень та їхнього розподілу між органами управління національною інноваційною системою України на національному та регіональному рівнях засвідчило наявність множинних проблем, що ускладнюють інноваційний розвиток. Серед таких проблем варто визначити:

– дублювання повноважень між різними центральними органами виконавчої влади, що беруть участь у реалізації державної інноваційної політики (зокрема, Міністерства освіти та науки України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України, Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства оборони України, Міністерства інфраструктури України);

– невідповідність змісту положень про наведені міністерства нормам Закону України «Про інноваційну діяльність»;

- розірваність життєвого циклу інновацій у зв'язку з фактичною відсутністю в Україні єдиного центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій;
- термінологічну плутанину щодо застосування різновидів інновацій (у реальному секторі економіки, науці та науково-технічній сфері, цифрові інновації), що перебувають у сфері публічного управління різних центральних органів виконавчої влади;
- множинну підпорядкованість підсистем НІС (зокрема, освіти; генерації знань; інноваційної інфраструктури та виробництва), що ускладнює координацію розвитку інноваційного процесу в Україні;
- бюрократичну ускладненість та організаційну суперечливість системи публічного управління національною інноваційною системою з акцентом на централізованості публічного управління;
- правову невизначеність майбутньої діяльності інституту місцевих державних адміністрацій в Україні, що актуалізує перегляд розподілу повноважень між МДА та органами місцевого самоврядування у сфері реалізації регіональної інноваційної політики.

У цьому зв'язку нам вбачається доцільним запропонувати такі позиції щодо удосконалення функціонування національної інноваційної системи в Україні, а також підвищення ефективності розподілу повноважень між органами управління НІС.

Пропозиції щодо впровадження. По-перше, потребує визначення на законодавчому рівні поняття «галузей інновацій», що застосовується у положеннях про центральні органи виконавчої влади в Україні. Така термінологічна визначеність є необхідною для мінімізації дублювання повноважень між різними центральними органами виконавчої влади, що беруть участь у реалізації державної інноваційної політики.

По-друге, як засвідчило наше дослідження, потребують перегляду положення про Міністерство освіти та науки України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство оборони України, Міністерство інфраструктури України на предмет їхнього приведення у відповідність до норм Закону України «Про інноваційну діяльність». Зокрема, вбачається доцільним поєднати інноваційний цикл, чітко визначивши і відокремивши сфери компетенції центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері

інновацій та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності.

По-третє, ми вважаємо за необхідне розпочати наукову дискусію щодо перегляду існуючої структури органів публічного управління національною інноваційною системою в Україні. На наше переконання, доцільно порушити питання щодо створення спеціалізованого центрального органу державної виконавчої влади, що забезпечуватиме формування і реалізацію всієї державної політики у сфері інновацій – Міністерства інноваційного розвитку, головним завданням якого мало б стати формування державних науково-технологічних та інноваційних програм, які виконуються в інтересах усіх міністерств і відомств. У той же час, дискусійним, на нашу думку, є питання подальшого існування Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України, повноваження якого дублюються одночасно з декількома іншими центральними органами виконавчої влади.

По-четверте, зважаючи на збільшення повноважень органів місцевого самоврядування в Україні у зв'язку з реалізацією реформи децентралізації, доцільним вбачається створення при виконавчих апаратах обласних рад спеціального структурного підрозділу з питань інноваційного розвитку – Управління з інноваційного розвитку регіонів, що забезпечуватимуть публічне управління розвитком інноваційної сфери на регіональному рівні з передачею певних повноважень управління інноваційною сферою з центрального рівня на регіональний. Це дозволить здійснити «інноваційну децентралізацію», зробивши виконавчі комітети органів місцевого самоврядування в Україні центральними агентами розвитку національної інноваційної системи України.

ПІДСИСТЕМА ГЕНЕРАЦІЇ ЗНАНЬ ТА ОСВІТИ

3.1. Трансфер знань як підсистема національної інноваційної системи

Постановка проблеми. На початку XXI століття, за умов коли розвинені країни світу вступили до постіндустріальної, інформаційної епохи, світ стає все більш розділений вже не ідеологічно, а передусім, технологічно, і це вимагає цілком нового, інноваційного підходу до питання розвитку суспільства. Країни, що не встигають за глобальними інноваціями, нездатні утримувати свої життєві стандарти навіть на існуючому рівні, не говорячи про його підвищення. Ось чому, подальший соціально-економічний розвиток України залежить у значному ступені від ефективності розвитку національної інноваційної системи та її найважливішої підсистеми - трансферу знань.

Аналіз останніх досліджень. На сьогоднішній день феномен трансферу знань являє собою дуже актуальне питання, про що свідчить велика кількість публікацій в сучасній науковій літературі. Необхідно зазначити, що дослідженнями даної проблеми займаються і українські вчені (В. Антонюк, Л. Антошкіна, І. Бондар, Л. Лісогор, І. Каленюк, О. Карпенко, С. Кацура, О. Левченко, В. Лимар, В. В. Л. Семів та ін.), і зарубіжні науковці (Т. Такеуші, К. Бейлон, Г. Іцковіц, Д. Белл, М. Бойсот, Дж. Даннінг, В. Келлер, Ф. Махлуп, М. Порат та ін.). Незважаючи на велику увагу видатних науковців до вивчення вищеназваної проблеми, деякі її аспекти на сьогоднішній день все ще залишаються нерозкритими.

Мета дослідження — визначення сутності трансферу знань, дослідження способів і форм передачі знань в умовах створення сучасної інноваційної інфраструктури та культури сприйняття інновацій в вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить досвід індустріально розвинених країн, становлення інноваційного суспільства розпочинається з формування національної інноваційної системи, орієнтованої на отримання і використання нових наукових знань, сприяння розвитку передових технологій, НДДКР, підвищення якості людського капіталу¹⁷⁰.

Загальні методологічні принципи інноваційної системи були сформульовані ще в 80-90-х рр. ХХ ст. західними вченими (Б. Лундвалл, Р. Нельсон, К. Фрімен, Ф. Хайек та ін.). Згодом їх концепція набула подальшого розвитку зусиллями великої кількості дослідників (С. Глазьев, О. Голіченко, Н. Іванова, В. Іванов та ін.).

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) визначає інноваційну систему як сукупність інститутів приватних і державних секторів, які індивідуально і у взаємодії забезпечують розвиток і поширення нових технологій.

Особлива роль інституційної складової в процесі формування та розвитку інноваційної системи відображена в позиції Н.І. Іванової, згідно з якою під інноваційною системою розуміється сукупність взаємопов'язаних організацій (структур), зайнятих виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань і технологій у межах національних кордонів (дрібні і великі компанії, університети, державні лабораторії, технопарки, інкубатори), а також комплекс інститутів правового, фінансового й соціального характеру, які забезпечують інноваційні процеси і мають потужні національні коріння, традиції, політичні та культурні особливості¹⁷¹.

Функціональний аналіз національної інноваційної системи дозволяє виділити в ній такі елементи:

(а) управління (публічний, приватний або змішаний); (б) наукові дослідження (університети, наукові-дослідні інститути, фахівці та їх групи, соціальні мережі, що забезпечують взаємодію дослідників з різних установ); (в) дослідно-конструкторські розробки; (г) інфраструктура (трансфер знань та технологій, посередницькі послуги); (д) вироб-

¹⁷⁰ Клімова Г.П. Інноваційне суспільство – новий історичний етап цивілізаційного розвитку. *Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні*: монографія / за ред. Ю.Є.Атаманової, Г.П.Клімової. Харків: Право, 2015. С. 20-21. С. 8-40.

¹⁷¹ Іванова Н. Национальные инновационные системы. Москва: Наука, 2002. С.187. 344с.

ництво; (е) інвестування; (є) споживання та інше застосування¹⁷². Серед відзначених функціональних елементів НІС найважливіше місце належить трансферу знань.

Освітня та наукова діяльність - це два основні стовпи функціонування традиційного університету. Університет, що ґрунтується на концепції «трикутника знань», здійснює також і третій вид діяльності, пов'язаний з виробництвом інновацій. Здійснення інноваційної діяльності вимагає наявності системи її організації. Вона отримала назву системи трансферу знань. Трансфер знань має забезпечити передачу знань, включаючи технології, досвід і навички, від університету до зовнішніх замовників - підприємств, громадських і державних структур, приводячи до інновацій в економіці й громадській сфері.

Найбільш поширеним визначенням «трансферу знань» є офіційне визначення Єврокомісії, згідно з яким трансфер знань - це низка активностей, метою яких є залучити знання, як явні (патенти), так і неявні (ноу-хау, навички чи компетенції) від тих, хто їх створює, до тих, хто перетворить їх на результати¹⁷³.

Дещо відрізняється, проте по суті є тотожним вказаним, визначення трансферу знань, надане Інститутом трансферу знань Великої Британії, відповідно до якого «трансфер знань - системи та процеси, шляхом яких знання, включаючи технології, ноу-хау, експертизу та кваліфікації, передається від однієї сторони до іншої, викликаючи інноваційні, прибуткові чи економічні та соціальні покращення»¹⁷⁴.

Категорія «трансфер знань» є досить широкою категорією. Вона включає передачу як явного, так і неявного знання, як комерційну, так і некомерційну діяльність. Порівняно з нею «трансфер технологій» є більш вузькою категорією. Зокрема, згідно з визначенням, наданим асоціацією університетських менеджерів технологій СІНА, «трансфером техноло-

¹⁷² Олефір А. О. До проблеми формування національної інноваційної системи. Форум права. 2016. № 1. С. 209. С. 207–217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

¹⁷³ Communication From the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Improving knowledge transfer between research institutions and industry across Europe: Embracing Open Innovation - Implementing the Lisbon agenda», Brussels, 4.4.2007, COM (2007) 182 final.

¹⁷⁴ Official site of the Institute of Knowledge Transfer [Electronic source]. Access: www.ikt.org.uk.

гій» є формальна передача нових знань чи інновацій, отриманих внаслідок науково-дослідних робіт в університетах та неприбуткових дослідницьких організаціях, до комерційного сектору для суспільної вигоди¹⁷⁵.

На сайті директорії «EurActive» «трансфер технологій» визначено як «процес здійснення практичних застосувань наукових досліджень. Цей термін вживається для опису формального трансферу прав використовувати та комерціалізувати нові винаходи та інновації, що є результатом наукових досліджень від іншої сторони»¹⁷⁶.

Таким чином, трансфер знань є більш широкою категорією, ніж «трансфер технологій». Він може відбуватися як у вигляді трансферу технологій (кодифікованого знання), так і у вигляді трансферу неявного знання. Трансфер знань у вигляді трансферу технологій називають також «технологічним проштовхуванням» (technology push).

Трансфер знань включає як комерційну, так і некомерційну діяльність.

Комерційний трансфер означає процес переходу результатів наукових досліджень у сферу практичного застосування, виробництва та маркетингу нових продуктів з метою отримання комерційної вигоди.

Цінність знань, тобто незапатентована інформація, становить некомерційну форму трансферу технологій, до якої зараховують: фундаментальні дослідження, наукові відкриття і технологічні винаходи. Некомерційний трансфер технологій найчастіше використовується у галузі наукових досліджень фундаментального характеру. Він переважно супроводжується невеликими витратами (особливо валютними) і може підтримуватися як державою, так і бізнесом.

Серед форм некомерційного трансферу технологій розрізняють: вільну науково-технічну інформацію, наукові і професійно-технічні журнали, періодику та іншу спеціальну літературу, бази і банки даних, патентні видання, документи, довідники, а також доповіді і виступи на конференціях, семінарах, симпозіумах, ярмарках, виставках. До некомерційного трансферу також належать стажування вчених і фахівців в університетах та організаціях; обмін ліцензіями і технічною інформацією на паритетній основі; створення невеликих фірм венчурного типу чи закордонних мар-

¹⁷⁵ Білоус О. Ю. Державне регулювання у сфері трансферу знань та технологій як чинник інноваційного розвитку економіки України. Вісник соціально-економічних досліджень. 2015. Вип. 2. С. 104. С. 100-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2015_2_13.

¹⁷⁶ Knowledge and technology transfer. Access: <http://www.euractiv.com/science/knowledge-technology-transfer/article-168514>.

кетингових підрозділів; міграція учених і фахівців, спільні дослідження, консультації, ліцензування, створення спін-оф та спін-аут компаній, мобільність дослідників та публікації у наукових статтях тощо.

Під технологічним трансфером прийнято вважати систему економічних відносин, за допомогою яких здійснюється передача об'єктів нематеріальних активів від одного суб'єкта ринку до іншого. До умов можливого акцепту технологічного трансферу належать:

- корисність відповідної технології;
- сприятливі соціальні та економічні умови для передавання;
- готовність і здатність приймаючої сторони використовувати технологію.

Існують три основні типи міжорганізаційного трансферу технологій:

1) передача технології на стадії НДДКР з наукових і дослідних академічних чи вузівських організацій в галузеві або відомчі лабораторії для доопрацювання і доведення до стадії дослідного виробництва;

2) передача технології на стадії завершення ДКР з дослідницьких організацій у чинні промислові фірми для освоєння технології у промисловому масштабі;

3) передача технології спеціально створеним для цієї мети компаніям.

У результаті системної взаємодії та взаємозв'язку знань і технологій проявляється ефект мультиплікації, який супроводжується позитивними зрушеннями у соціальній сфері. Це сприяє раціональному використанню потенціалу розвитку як підприємств, так і наукових, навчальних та дослідницьких організацій.

Оцінити зазначений ефект в результаті комерціалізації технологій та передачі необхідних знань важливо ще на стадії попередніх досліджень, щоб виявити перспективність пропонованих ідей. Потенціал розробки об'єкта майбутньої комерціалізації має оцінюватися за чотирима критеріями: технічною здійсненністю, ринковими перевагами, ринковими перспективами, практичною здійсненністю за допомогою бальних оцінок. Наведений підхід дає змогу системно підійти до вибору майбутнього об'єкта комерціалізації, однак при цьому все ж існує суб'єктивність суджень експертів про перспективність розробки¹⁷⁷.

¹⁷⁷ Довбенко В. І. Роль потенціалу трансферу знань і технологій в інноваційному процесі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 258-259. С. 254-263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_40.

В основі трансферу знань лежать дві моделі інноваційного процесу на лінійна (закрита) та інтерактивна (відкрита). Лінійна модель інновацій (the linear model of innovation) розглядає процеси розробки нововведень відокремлено від процесів їх комерціалізації та освоєння. За таких умов наука виступає рушійною силою створення нових знань і розвитку провідних технологій, покликаних задовольнити потреби ринку. У межах інтерактивної моделі інновацій (the interactive model of innovation) наголошується на важливості встановлення взаємозв'язків між різними суб'єктами екосистеми інновацій - використання таких форм співпраці здатне забезпечити обмін досвідом, навичками і компетенціями, допомогти диверсифікувати джерела знань та одержати доступ до нової інформації. Так, практика відкритих інновацій (open innovation), що наразі є одним із перспективних інтерактивних підходів до організації інноваційної діяльності, передбачає розвиток внутрішніх інноваційних процесів компанії за рахунок активізації її взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища. За інтерактивних моделей інновацій мережева взаємодія учасників інноваційної екосистеми, що сприяє залученню зовнішніх інформаційних джерел, є однією із визначальних передумов успішної інноваційної діяльності.

Отже, для сучасних інноваційно активних компаній нагально постають питання розширення інноваційних процесів, залучення до них додаткових учасників, а також удосконалення механізмів трансферу знань¹⁷⁸.

Для цього вони використовують модель відкритих інновацій не означає передачу певних стадій інноваційного процесу на аутсорсинг, хоча останній є важливим елементом корпоративного технологічного трансферу. Проте ця модель використовує переваги комбінування власних досліджень і розробок та зусиль сторонніх організацій як у сфері досліджень, так і просування результатів НДДКР на ринок. У результаті, як це у багатьох випадках підтверджується практикою, загальні витрати компанії на розробки зменшуються, а також додатково можуть бути отримані нові прибутки, зокрема, від продажу ліцензій, продажу чи ліквідації окремих підрозділів, а також від діяльності спіноффів чи стартапів, певна частка в яких, як правило, належить материнській компанії.

¹⁷⁸ Лазаренко Ю. Трансфер знань як елемент інтерактивних моделей інноваційного процесу Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку: зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., 29–30 берез. 2017 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» [та ін.]; оргком.: Г. О. Швиданенко (голова) [та ін.] Київ: КНЕУ, 2017. С. 76. С. 76–78.

Для українських компаній, які сьогодні перебувають у процесі формування корпоративних інноваційних систем, бізнес-модель відкритих інновацій може стати перспективою входження до світової інноваційної спільноти на паритетних засадах.

Для підтримки високого рівня конкурентоспроможності компаніям потрібно залучати до процесів трансферу знань і технологій споживачів. Відкритість забезпечує клієнтам свободу вибору. Компанія Amazon налагодила ефективну взаємодію із продавцями та користувачами, де перші мають змогу безперешкодно використовувати інструменти створення веб-сторінок і отримувати додаткові прибутки, а другі - досвід спілкування з компанією. Amazon Web Services пропонує свої потужності та інфраструктуру на умовах оплати тільки тих послуг, які дійсно використовуються. Аналогічним шляхом пішов і Херох (сервіс Managed Print) та багато інших відомих компаній. Окрім того, багато компаній активно співпрацюють з науковою спільнотою та іншими учасниками ринку ще на етапі наукових досліджень та розробок. Так, Apple витрачає на внутрішні Я&Б-проекти лише 2 % від загального обсягу продажу, у той час, як Microsoft та Google – 13-15 %. Отже, Apple використовує в інноваційному процесі більше за конкурентів зовнішніх ідей, запозичених від постачальників, партнерів, розробників та користувачів¹⁷⁹.

Подібні підходи ведуть до створення відкритих платформ взаємодії сторін. Найконструктивніший спосіб мислення в бізнесі зараз будується за допомогою перетворення внутрішнього потенціалу розвитку у відкриту платформу, яка сприятиме привабленню інших сторін до спільного творення нових знань, досвіду і продуктів. Відкриті інновації не означають відмову компаній від власних R&D-розробок, а є способом ефективного доступу до зовнішніх знань та їх цільового використання.

Для підсилення ефекту синергії трансферу знань та технологій в Україні важливо здійснити радикальний поворот до потреб науки й освіти, який би мав передбачати отримання цією сферою відповідного їй статусу, а отже, й фінансування не тільки її поточних, але й перспективних потреб. Але для цього необхідно створити новий механізм під-

¹⁷⁹ Неосязність інновації: інтерв'ю з Генрі Чесбро. URL: <http://www.innovations.com.ua/ua/interview/finance/18294/neosyazhnist-innovaciji-interv-yu-z-genri-chesbro>.

тримки сфери НДДКР на принципах відкритих інновацій із вмотивованим залученням бізнес-структур¹⁸⁰.

Однією з ключових тенденцій сучасного розвитку механізму трансферу знань є його безумовна орієнтація на формування інноваційної екосистеми вітчизняної економіки. Отже, інноваційна екосистема - це синергія держави, підприємницького та дослідницького середовища з використанням організаційних, нормативних, навчально-методичних та фінансових ресурсів і запровадження механізму передачі знань з метою трансформації в інноваційні продукти. Саме цей принцип багатосторонньої взаємодії лежить в основі підходу до трактування суті трансферу знань. Суб'єктами інноваційної екосистеми є всі учасники, що беруть участь у процесі створення інновацій (студенти, університети, підприємці, професіонали, приватні інвестори, організації, наукові центри, інвестори, фонди, компанії)¹⁸¹.

Основою трансферу знань є інноваційна інфраструктура, яка включає наступні підсистеми:

- фінансову: бюджетні, венчурні, інвестиційні фонди, а також фінансові інститути (наприклад, фондовий ринок, ринок страхування об'єктів інноваційної діяльності);

- виробничо-технологічну (або матеріальну): технопарки, технополіси, інноваційно-технологічні центри, центри трансферу технологій, бізнес-інкубатори, центри оцінки інновацій та ін.);

- інформаційну: центри доступу (колективного користування), бази даних і знань, організації, які надають аналітичні, статистичні, інформаційні послуги;

- кадрову: освітні установи, що займаються підготовкою і перепідготовкою кадрів в області наукового та інноваційного менеджменту, технологічного аудиту, маркетингу, центри додаткової і бізнес-освіти;

- експертно-консалтингову: організації, зайняті наданням послуг з проблем ІВ, стандартизації та сертифікації (центри консалтингу, в тому числі спеціалізуються в сферах фінансів, маркетингу, інвестицій, управління).

Функціональне призначення об'єктів інноваційної інфраструктури полягає не просто в забезпеченні доступу суб'єктів інноваційної діяльності

¹⁸⁰ Довбенко В. І. Роль потенціалу трансферу знань і технологій в інноваційному процесі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 260-261. С. 254-263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_40.

¹⁸¹ Лановська Г. І. Інноваційна екосистема: сутність та принципи. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 11. С. 258. С. 257-262.

до трудових, виробничих, інформаційних ресурсів. Інфраструктурні утворення генерують ефективність інноваційного процесу шляхом створення і супроводу (в прямому контакті зі споживачем) інтелектуальної послуги¹⁸².

У європейських країнах університетам відводиться ключова роль економічних двигунів у процесах створення нових знань, їх передачі в не-академічний сектор та комерціалізації. Одночасно університети безпосередньо впливають на розвиток підприємницького товариства, збагачуючи студентів відповідними вміннями та навичками. В даний час Болонський процес однозначно визначає необхідність коригування системи відносин університетів з підприємствами, зараховуючи діяльність з трансферу знань до ключових компонентів розвитку університету. У Лісабонській угоді (На зустрічі Європейської ради в Лісабоні в березні 2000 року) університети розглядаються як ключовий фактор у русі до підвищення конкурентоспроможності та інноваційності економіки Європи.

З метою надання допомоги в модернізації системи вищої освіти в країнах-партнерах (країнах-сусідах) Європейським Союзом було розроблено програму ТЕМПУС. Програма ТЕМПУС надавала фінансування з метою заохочення взаємодії та збалансованого співробітництва між вищими навчальними закладами в країнах-партнерах та в країнах-членах

Європейського Союзу. Програма щорічна конкурсна, тобто надання грантів здійснювалося на основі участі в конкурсах і багаторівневої оцінки поданих у встановленому форматі заявок. З 2014 р. програма трансформувалась у напрям програми ЕРАЗМУС+: КА2. Розвиток потенціалу вищої освіти¹⁸³.

На цей час триває виконання проекту ТЕМПУС «Центр трансферу знань – від прикладних розробок і обміну технологічно-підприємницькими ноу-хау до розробки міждисциплінарних модулів навчальних програм» («Knowledge Transfer Unit - From Applied Research and Technology-Entrepreneurial Know-How Exchange to Development of Interdisciplinary Curricula Modules»; далі - Проект). Реєстраційний номер Проекту: 544031-TEMPUS-1-2013-1-AT- TEMPUS-JPHES.

Грантхолдером Проекту є Joanneum University Of Applied Sciences (Австрія, Грац). Партнери проекту: World University Service - Austrian

¹⁸² Мидлер Е. А., Ованесян Н. М., Богуславский И. В. *Трансфер инноваций: организация и управление инфраструктурными элементами*. Вестник ДГТУ. 2012. №2 (63).вып.2.С. 139.С.138-145.

¹⁸³ Що таке ТЕМПУС. URL: <http://www.tempus.org.ua/uk/tempus.html>.

Committee (Австрія, Грац), Budapest University of Technology and Economics (Угорщина, Будапешт), Universitat de Girona (Іспанія, Жирона), Royal Institute of Technology (Швеція, Стокгольм), Міжнародний науково-технічний університет ім. Ю.Бугая (Україна, Київ), Національний аерокосмічний університет ім. Н.Е. Жуковського (Україна, Харків), Університет банківської справи Національного банку України (Україна, Київ), Хмельницький національний університет (Україна, Хмельницький), Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (Україна, Київ), Дніпродзержинський державний технічний університет (Україна, Дніпродзержинськ), Українська студентська спілка (Україна, Київ), ТОВ «Центр інноваційних технологій машинобудування» (Україна, Харків), Асоціація малих підприємств України (Україна, Київ), Закарпатська торгово-промислова палата (Україна, Ужгород), Український інститут науково-технічної та економічної інформації (Україна Київ), Дніпропетровський агрегатний завод (Україна, Дніпропетровськ), Міністерство освіти і науки Україні (Україна, Київ)¹⁸⁴.

Метою Проекту є активізація взаємодії університетів з індустріальними партнерами та комерціалізація діяльності університету. За результатами виконання завдань Проекту створено та обладнано шість центрів трансферу знань у кожному українському університеті - партнері Проекту. Діяльність Центрів трансферу знань пов'язана як із налагодженням зв'язку з індустріальними партнерами, так і з допомогою співробітникам університету в питаннях комерціалізації їх розробок.

Центри передачі знань, створені при вищих навчальних закладах, у тому числі в Київській державній академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, являють собою невід'ємну складову, органічно вплетену в інноваційну модель розвитку економіки різних регіональних рівнів та України в цілому. Їх значення полягає в створенні сприятливих економічних та соціальних умов для розвитку сфери наукових досліджень та розробок, а також сфери інноваційного бізнесу¹⁸⁵.

¹⁸⁴ Tempus project: knowledge transfer unit - from applied research and technology-entrepreneurial know-how exchange to development of interdisciplinary curricula modules. URL: my-ktu.eu/.

¹⁸⁵ Карпенко О. О., Мошківський С.В. Європейський досвід здійснення трансферу знань як важливої умови впровадження кластерної моделі розвитку економіки України. Водний транспорт. 2016. -Вип. 2. С. 95. С. 93-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_2_16.

Світовий досвід вчить, що найрозповсюдженішими у світі комерційними формами трансферу реалізованих знань, як елементу інноваційного процесу, є такі:

- патентно-ліцензійна торгівля правами на об'єкти промислової власності;
- формування спільних колективів (підприємств) на інноваційній основі;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ), які супроводжуються отриманням сучасного обладнання та технологій;
- оренда (лізинг) техніки, що втілює в собі нову технологію¹⁸⁶.

Відносно новою і досить рідкісною інноваційною формою організації робіт у світі є *технопарки* (відповідно до напрямку діяльності часто використовуються терміни: «науковий парк», «технологічний парк», «науково-технологічний парк» і т. п.) і технополіси. Дана форма діяльності являє собою об'єднану навколо наукового центру (університету, великого вишу) науково-виробничу, навчальну та соціокультурну зону забезпечення безперервного інноваційного циклу, практичного використання науково-технічних досягнень, комерціалізації результатів наукової діяльності. На початковому етапі об'єднання, як правило, ця форма реалізується у вигляді наукового парку, а через деякий час (2-3 роки), коли з'являються результати науково-технічних розробок і виникає необхідність залучати сучасне наукомістке виробництво, такий парк стає науково-технологічним парком. Технопарки широко поширені у Великобританії та США.

Технополіси - це технопарки великого, іноді міжнародного масштабу, що набули широкого поширення в Німеччині та Японії. Такі парки носять багатоцільовий характер. Завдяки їм різко прискорюється впровадження нових технологій, а фундаментальна наука завдяки інтенсивному зворотному зв'язку отримує додаткові стимули. Підвищується якість освіти, створюється нове соціокультурне середовище в регіоні, збільшується база оподаткування та підвищується якість життя¹⁸⁷.

Центр трансферу знань зв'язує основних партнерів – підприємства, організації, заклади вищої освіти, лабораторії з наукових дослі-

¹⁸⁶ Сотнічук О. С. Інноваційна складова економічного розвитку: світовий досвід та пріоритети. *Наукові праці НДФІ*. 2008. Вип. 1. С. 107-108. С. 106-113.

¹⁸⁷ Криворотенко А. В., Левченко А. О. Механізм трансферу знань в умовах інноваційних трансформаційних перетворень. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2019. №9. С.106-107. С.104-110.

джені і розробок, консультантів, регіональні та місцеві органи влади - в загальну структуру. Він дає можливість підприємству або організації придбати знання, яких воно не має в своєму розпорядженні або вироблення яких вимагає великих витрат праці, часу і засобів.

Основними цілями навчальних закладів вищої освіти і науково-дослідних організацій при трансфері знань є:

- сприяння комерціалізації результатів наукових досліджень;
- винагорода, збереження і підбор професорсько-викладацького складу;
- створення тісніших зв'язків з галузями промисловості;
- створення доходу і сприяння економічному зростанню.

Центр трансферу знань, як інноваційна технологія, проходить шлях, що складається з наступних основних фаз.

1. Фаза ініціації характеризується наявністю намірів, волі і цілей у окремих співробітників, їх груп і підрозділів навчальних закладів або інших дослідницьких організацій до встановлення форми, обсягу і можливостей здійснення трансферу знань. Також на цій фазі визначаються та готуються ділянки для відповідних дій.

2. Фаза руху (поток) означає переміщення імпліцитного і експліцитного знання між учасниками процесу. Для трансферу імпліцитного знання придатні методи, в яких значну роль грають особисті контакти, а також сумісні заходи учасників процесу. Ці методи, проте, відрізняються невисокою швидкістю і надійністю. Трансфер імпліцитного знання можливий в ході зустрічей, візитів, неформальних заходів в неробочий час, ротації робочих місць і обміну персоналом, а також під час роботи наукових суспільств, конференцій. При трансфері експліцитного знання можуть використовуватися методи, що відрізняються більшою простотою і меншою залежністю від контексту, дозволяють звертатися відразу до багатьох співробітників. У значній частині можливості трансферу експліцитного знання ті ж, що і імпліцитного. Вони з'являються також під час зустрічей, візитів, конференцій, презентацій, ротації і обміну персоналом тощо. Додаткові можливості виникають при оформленні документації, публікації наукових робіт, словників і довідників, теоретичному і практичному навчанні, перепідготовці і проходженні практики, користуванні системою Інтернет, внутрішніми мережами, базами даних, експертними системами, електронною поштою, телефоном тощо.

3. Фаза інтеграції характеризується тим, що одержувач переданого знання має можливість використовувати його в своїх умовах, на основі свого

досвіду, інтегрувавши в свою базу знань. Крім того, в цій фазі здійснюється інтеграція нового знання в базу знань всієї організації паралельно з його інституціоналізацією, для чого потрібна відмова від старого організаційного знання. Це дозволяє уникнути появи ізольованих «острівців знань».

Діяльність Центру трансферту знань впливатиме позитивно як на освітню і наукову діяльності у закладу вищої освіти, так і на соціально-економічний розвиток України і її регіонів зокрема. До основних результатів його функціонування належать:

- зміцнення позицій підприємств народногосподарського комплексу, науково-дослідних організацій, закладів вищої освіти у світовому науково-технічному співробітництві;

- створення основи інтегрованого розвитку науки і вищої освіти, оптимізованої за напрямками діяльності та територіальним розміщенням;

- організація взаємодії закладів вищої освіти, науково-дослідних установ, підприємств і організацій народногосподарського комплексу, органів державної влади щодо інноваційного розвитку галузей промисловості;

- зростання кількості задокументованих результатів інтелектуальної праці;

- збільшення кількості договорів про інтелектуальне інвестування з фінансовим відшкодуванням витрат, пов'язаних зі створенням об'єкту інтелектуальної власності і вартості людського капіталу, витраченого в процесі створення продукту або передачі знань чи досвіду;

- створення високоефективних технологій, машин і устаткування для галузей промисловості;

- впровадження інноваційних технологій та розробок на підприємствах та організаціях;

- створення більш конкурентного середовища як у регіонах, так і в країні;

- здійснення заходів щодо підвищення економічного розвитку не тільки промисловості, але й економіки країни.

Центр трансферту знань являє собою невід'ємну складову, органічно вплетену в інноваційну модель розвитку економіки різних регіональних рівнів та країни в цілому.

Процес комерціалізації результатів науково-дослідницької діяльності забезпечує досягнення конкурентних переваг при введенні даних

результатів в господарський оборот в якості нового продукту або нової технології¹⁸⁸.

Як правило, існують чотири основні форми передачі і комерціалізації розробок і технологій дослідницького університету:

- ліцензування і поступка патентних прав;
- проведення НДДКР на замовлення промислових підприємств;
- проведення наукових досліджень за рахунок бюджетних програм;
- освіту малих компаній на базі наукових розробок університету.

Процес комерціалізації результатів наукових досліджень і розробок повинен охоплювати всі етапи комерційного використання результатів науково-дослідницької діяльності:

- аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища організації, яка виконує наукові дослідження і розробки;
- інвентаризацію об'єктів інтелектуальної власності;
- проведення маркетингових і патентних досліджень;
- оцінку результатів інтелектуальної інноваційної діяльності, в тому числі їх областей застосування, комерційного потенціалу і економічної вигоди від їх використання;
- розробку стратегії комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності (в тому числі стратегій їх зовнішнього і внутрішнього використання);
- формування портфеля об'єктів інтелектуальної власності і планів їх комерціалізації;
- пошук споживачів інтелектуального продукту, постачальників, інвесторів та інших партнерів;
- врегулювання відносин власності на результати інтелектуальної діяльності, в тому числі оцінку вартості створеного інтелектуального активу, вибір форми його зовнішнього використання і введення в економічний оборот або постановку його на баланс організації-розробника і використання в її внутрішньому інноваційному процесі;
- моніторинг і припинення недобросовісної конкуренції;
- оцінку ефективності зовнішнього та (або) внутрішнього використання створеного інтелектуального активу;
- коригування управлінського впливу.

¹⁸⁸ Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського. Харків: Право, 2018. С. 83-85. 270 с.

Перераховані етапи являють собою функції управління комерціалізацією результатів науково-дослідної діяльності закладів вищої освіти і можуть виконуватися різними підрозділами організації або в значній мірі перебувати в компетенції її служби управління інтелектуальними активами.

У будь-якому випадку наведений перелік функцій управління обумовлює необхідність виділення самостійної підсистеми управління комерціалізацією результатів науково-дослідної діяльності в складі системи управління організації.

Завданнями управління комерціалізацією результатів науково-дослідної діяльності (НДД) є:

- оцінка і відбір результатів НИД, що володіють високим комерційним потенціалом;
- створення портфеля технологій, призначених для комерціалізації, а також портфеля замовлень на наукові розробки, необхідні ринком;
- організація і проведення патентних досліджень;
- надання послуг по забезпеченню охорони різних видів інтелектуальної власності та ноу-хау;
- підготовка ліцензійних угод, контрактів на надання інженерно-консультаційних послуг, договорів про науково-технічну і виробничу співпраці і т.п.;
- оцінка інтелектуального внеску в створювані інноваційні підприємства;
- правова допомога в разі порушення прав патентовласників і недобросовісної конкуренції;
- координація управління створеними малими інноваційними підприємствами для комерціалізації результатів наукових досліджень і розробок.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Процес комерціалізації результатів науково-дослідницької діяльності закладів вищої освіти охоплює всі аспекти отримання комерційної вигоди від використання результатів інтелектуальної власності і пов'язаний з пошуком найбільш ефективних форм взаємовідносин між учасниками комерціалізації, організацією передачі прав та їх належним оформленням.

Таким чином, реальний шлях входження в глобальний інноваційний простір — це розвиток власної національної інноваційної системи за допомогою адаптації успішного зарубіжного досвіду до національних особливостей і інтегрування її у світове господарство шляхом проведення ефективної державної інноваційної політики.

3.2. Особливості організації праці наукових і науково-педагогічних працівників та її оплати в умовах реформування законодавства про наукову і науково-технічну діяльність та про вищу освіту

Актуальність. У сучасному світі освіта й наука визнаються найважливішим фактором інноваційного розвитку держави і суспільства. Наукові відкриття і розроблені на їх основі технології, процеси, методи тощо виступають важливою передумовою прогресу, формування нових цінностей на благо людства. У всякому разі так повинно бути.

Виклад основного матеріалу. У Національній доктрині розвитку освіти, яка визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття, поєднання освіти і науки визнається умовою модернізації системи освіти, а також головним чинником її дальшого розвитку¹⁸⁹. Основними факторами, що забезпечують таку модернізацію, у Національній доктрині розвитку освіти (п. 28) передбачені такі, як-то: (1) постійне збільшення обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку; (2) фундаменталізація освіти, інтенсифікація наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах Академії педагогічних наук України; (3) розвиток освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень; (4) інноваційна освітня діяльність у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності; (5) правовий захист освітніх інновацій і результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності та інші¹⁹⁰.

Не випадково Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» до основних засад внутрішньої політики в гуманітарній сфері відносить удосконалення системи освіти, підвищення престижності праці педагогічних та науково-педа-

¹⁸⁹ Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення 30.11.2020).

¹⁹⁰ Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення 30.11.2020).

гогічних працівників, а також підвищення ролі вищої освіти і науки як основ становлення в Україні ефективної «економіки знань»¹⁹¹.

Погоджуємося з В. Єфремовим у тому, що людський капітал значною мірою залежить від розвитку освіти, яка дає змогу опанувати світовий досвід і не допустити деградацію суспільства. Чим вищий рівень освіти і культури, тим активніше проявляється прагнення до нових знань, які, у свою чергу, духовно збагачують особистість. Структура освітньої галузі України відображає економіку – вона охоплює навчальні заклади з різним рівнем фахівців різних професій. Серед них визначальна роль належить вищій школі, де зосереджена більша частина вітчизняного інтелектуального потенціалу. Саме вона несе моральну відповідальність перед суспільством за інтелект нації¹⁹².

Поєднання освіти з наукою та виробництвом є основним фактором підготовки конкурентоспроможного людського капіталу, необхідного для високотехнологічного й інноваційного розвитку країни, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях, а також самореалізації кожної особистості.

Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019¹⁹³, постановленим на підтримання Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. № 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року», визначено Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, які мають бути орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України.

Серед них можна виділити такі, як: сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям.

¹⁹¹ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01 липня 2010 р. № 2411-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 55 (30.07.2010). Ст. 1840.

¹⁹² Єфремов В. Збереження кадрового потенціалу вищої школи в умовах системної кризи в Україні. *Вища школа*. 2015. № 11-12. С. 78.

¹⁹³ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79 (15.10.2019). Ст. 2712.

Зазначеним Указом Президента України рекомендовано Національній та галузевим академіям наук України враховувати Цілі стало-го розвитку України на період до 2030 року під час визначення напрямів наукових досліджень. Тому виявлення й аналіз нових підходів до правового регулювання організації та оплати праці наукових і науково-педагогічних працівників, обумовлених особливостями здійснення наукової та науково-педагогічної діяльності в сучасних умовах, є актуальним і своєчасним.

У юридичній літературі дослідженню проблем правового регулювання трудової діяльності, а також оплати праці наукових і науково-педагогічних працівників завжди приділялася увага вчених. Серед них варто згадати наукові праці Л.Ю. Бугрова, В.С. Венедиктова, Є.І. Войленко, В.Л. Гейхмана, Л.Я. Гінцбурга, Г.С. Гончарової, Р.З. Лівшиця, Г.А. Капліної, Т.В. Красюк, В.А. Кононенко, В.П. Пастухова, М.Л. Смолярової, Н.М. Хуторян, Г.О. Яковлевої та ін. Однак значна частина наукових розробок була виконана ще за радянських часів, інша – здійснена до початку процесу модернізації вищої освіти і науки в Україні. Мусимо визнати, що наукові та науково-педагогічні працівники недостатньо соціально захищені в нашій державі. Вони потребують підвищення рівня свого професійного та соціального статусу, забезпечення юридичних гарантій їх діяльності.

Стаття 1 Закону України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність»¹⁹⁴ визначає науково-педагогічну діяльність як педагогічну діяльність в університетах, академіях, інститутах та закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю. У свою чергу під науковою діяльністю розуміється інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Науково-технічна діяльність згідно з цим Законом – це наукова діяльність, спрямована на одержання й використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних і гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки.

¹⁹⁴ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. Офіційний вісник України. 2016. № 2 (12.01.2016). Ст. 40.

Відповідно до ст. 53 Закону України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту»¹⁹⁵ науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність. Під науковими працівниками розуміються особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання.

У ст. 65 Закону України «Про вищу освіту» закріплено, що наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти є невід’ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов’язковим.

З цих положень закону випливає особливий зміст трудової функції науково-педагогічного працівника. Вона поєднує одночасно навчальну, методичну, наукову та організаційну роботу.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 450 від 7 серпня 2002 року затверджено Норми часу для планування і обліку навчальної роботи та Переліки основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів (далі – Наказ МОН України № 450)¹⁹⁶.

Так, згідно зі ст. 50 Закону України «Про вищу освіту» основними видами навчальних занять у закладах вищої освіти є: (1) лекція; (2) лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; (3) консультація. Наказом МОН України № 450 до видів навчальної роботи віднесено також проведення випускних екзаменів довузівської підготовки та вступних екзаменів до вищих навчальних закладів; перевірка контрольних (модульних) робіт, передбачених навчальним планом, що

¹⁹⁵ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 63 (15.08.2014). Ст. 1728.

¹⁹⁶ Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: Наказ Міністерства освіти і науки України від 7 серпня 2002 р. № 450. Офіційний вісник України. 2002. № 35 (13.09.2002). Ст. 1655.

виконуються під час аудиторних занять або самостійної роботи здобувачів; керівництво і приймання (захист) індивідуальних завдань, передбачених навчальним планом (рефератів, курсових робіт); проведення заліків, семестрових та державних екзаменів; керівництво навчальною і виробничою практикою; керівництво, консультування, рецензування й проведення захисту дипломних проектів (робіт); керівництво аспірантами; наукове консультування докторантів та інші види робіт.

Основними видами методичної роботи є підготовка конспектів лекцій; методичних матеріалів до семінарських, практичних, лабораторних занять, курсового та дипломного проектування, практик і самостійної роботи студентів; підготовка, рецензування підручників, навчальних посібників; розробка навчальних планів; навчальних програм; робочих навчальних планів, робочих навчальних програм; складання екзаменаційних білетів; завдань для проведення модульного та підсумкового контролю; завдань для проведення тестового контролю; розробка і впровадження нових форм, методів і технологій навчання тощо.

До Переліку основних видів наукової роботи науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Наказ МОН України № 450 включає виконання планових наукових досліджень із звітністю у формах дисертацій, монографій, науково-технічних звітів, підручників, навчальних посібників, наукових статей у журналах, реферованих виданнях, інших виданнях, заявок на видачу охоронних документів, тез доповідей на конференціях, симпозіумах, семінарах (міжнародних, вітчизняних, інших); рецензування монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників, дисертацій, авторефератів, наукових статей, наукових проектів, тематичних планів тощо.

Видами організаційної роботи є робота в науково-методичних комісіях Міністерства освіти і науки, комісіях інших міністерств; робота в Державній акредитаційній комісії, експертних і фахових радах; робота в спеціалізованих радах із захисту дисертацій; робота в науково-методичних і науково-технічних радах і комісіях ЗВО та його структурних підрозділів; організація та проведення загальнодержавних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів; робота з видання наукових і науково-методичних збірників; виконання обов'язків заступника декана факультету (заступника директора інституту); керівництво студентським науковим гуртком; участь у профорієнтаційній роботі та довузівській підготовці молоді; участь у підготовці та проведенні студентських і учнівських олімпіад.

Погоджуємося із С.В. Корновенком, О.А. Кульбашною та О.С. Парамоною, які, посилаючись на В.Л. Ортинського¹⁹⁷, стверджують, що професія науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу – одна з найбільш творчих і складних, у ній поєднано науку і мистецтво. Результатом такої інтелектуальної, творчої праці є не лише новий інтелектуальний продукт, а й інтелектуальний розвиток самої особистості: науково-педагогічний працівник перевіряє та аналізує власний досвід, вивчає й використовує все краще з чужого, шукає і знаходить нові, досконаліші, раціональніші педагогічні технології¹⁹⁸.

Слушною є позиція Н. Курмишевої, яка при дослідженні креативності як складової компетентності педагогічного працівника, дійшла висновку, що саме здатність до творчої активної діяльності має потенційні можливості для надання професійно важливих знань, умінь та навичок, які необхідні для будь-якого виду діяльності, суттєво впливають і посилюють розвиток інтересу і, як наслідок, забезпечують можливість свідомого ставлення до фахової діяльності педагогічного працівника. Крім того, творча діяльність не повинна бути випадковою і справою лише одного заняття, що говорить про необхідність дотримання принципу системності¹⁹⁹.

Його реалізація, як стверджує науковець, передбачає об'єктивну самооцінку особистістю своїх можливостей і самоосвіти, виховання професійно важливих і морально-етичних якостей, розуміння того, що діяльність вимагає від людини певних якостей, серед яких здатність і готовність виявляти ініціативу, спрямованість на здатність особистістю приймати самостійно рішення, брати за них відповідальність, розвинені комунікативні та організаторські здібності, здатність до творчої активної діяльності тощо²⁰⁰.

Такої ж думки притримується й Н. Заболотна, яка пише, що глибокі професійні знання, наукові досягнення науково-педагогічних працівників неможливі без тривалої систематичної творчої праці – вивчення літературних джерел, проведення експериментальних робіт, наукового

¹⁹⁷ Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 441 с.

¹⁹⁸ *Право інтелектуальної власності науково-педагогічного працівника*: монографія / С.В. Корновенко, О.А. Кульбашна, О.С. Парамонова. Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. 2016. С. 52.

¹⁹⁹ Курмишева Н. Креативність як складова компетентності педагогічного працівника. Педагогічні науки. 2015. № 64. С. 25.

²⁰⁰ Курмишева Н. Креативність як складова компетентності педагогічного працівника. Педагогічні науки. 2015. № 64. С. 25.

тлумачення і формулювання наукових ідей, необхідних для особистого професійного зростання та навчання студентів, а також для виконання наукових досліджень²⁰¹.

У юридичній літературі не раз поставало питання, який вид роботи має вирішальне значення для науково-педагогічних та наукових працівників, чи потрібно нормувати час методичної, наукової, організаційної роботи тощо.

Частиною 2 ст. 56 Закону України «Про вищу освіту» передбачено, що робочий час науково-педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків. Робочий час наукового працівника включає час виконання ним наукової, дослідницької, консультативної, експертної, організаційної роботи та інших трудових обов'язків. Норми часу навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи визначаються закладом вищої освіти.

На думку Ю.О. Дорошенка та І.Б. Василик, наукова робота є первинною і системотвірною у всій діяльності науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу. Пріоритетом має стати усебічний розвиток особистості науково-педагогічного працівника, головно – як науковця, – як визначальна передумова якості освіти та ефективності навчального процесу у вищій школі²⁰².

Навпаки, Т.В. Красюк стверджує, що зміст трудової функції цієї категорії працівників відбивається в її структурі, елементи якої розкривають структуру означеної функції. Структура трудової функції науково-педагогічних працівників складається з декількох елементів, якими є наступні види робіт: а) навчальна, б) наукова, в) методична, г) організаційна та д) виховна. Органічне поєднання цих видів робіт зумовлює особливий, відмінний від спеціалістів інших галузей, режим трудової діяльності науково-педагогічних працівників²⁰³.

²⁰¹ Заболотна Н. Реалізація науково-педагогічними працівниками права займатися професійною діяльністю. *Jurnal juridic national: Teorie si practica*. Кишинев. 2019. № 6(40). С. 134

²⁰² Дорошенко Ю.О., Василик І.Б. Підходи до структурування діяльності науково-педагогічних працівників. *Проблеми модернізації та систематизації законодавства про освіту України: тези доповідей науково-практичної конференції* (м. Київ, 27–28 травня 2010 року). К.: Нора-Друк, 2010. С.35.

²⁰³ Красюк Т.В. Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. 2008. С. 7.

Варто погодитись із цією позицією, оскільки діяльність закладів вищої освіти спрямована перш за все на організацію і забезпечення освітнього процесу. Навчальний процес неможливий без тісної взаємодії викладача зі студентами, а це, в свою чергу, вимагає від науково-педагогічного працівника не лише володіння глибокими й системними знаннями у тій чи іншій галузі науки, а й уміння донести ці знання до слухача, розвинути у нього відповідні практичні навички, самостійність у прийнятті рішень, творчі здібності, розширити способи мислення, відкрити професійні та світоглядні якості, виховати у душі морально-етичних цінностей тощо. Досягнути цієї мети можна тільки гармонійно поєднавши усі види науково-педагогічної діяльності.

Основною діяльністю наукових установ, згідно з Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність», є проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, надання науково-технічних послуг, проведення наукової і науково-технічної експертизи, підготовка наукових кадрів, розвиток і збереження наукової інфраструктури.

Досить часто наукову і науково-педагогічну діяльність важко піддати будь-якому обліку, оскільки вона виходить за межі робочого часу звичайної тривалості. Виконання різних за змістом і напрямом робіт, що становлять трудову функцію науковців і викладачів, супроводжується значним інтелектуальним і фізичним напруженням, витрачанням творчої енергії, що має певним чином компенсуватися.

Підтримуємо Г.О. Барабаш (Г.О. Яковлеву), яка, поділяючи думку В.М. Кудрявцева, визначила, що наука як галузь суспільного виробництва має свою специфіку, а наукова творчість не має меж та наперед встановлених форм, але вона підпорядковується об'єктивним закономірностям. Нормування творчої праці неможливе внаслідок її унікальності й неповторності²⁰⁴.

Т.І. Чавикіна, досліджуючи окремі питання розподілу робочого часу науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, констатує, що режим, використання і облік робочого часу таких осіб не завжди підлягає регламентації. Це стосується тільки навчальної роботи (читання лекцій, проведення практичних і семінарських занять, консультації

²⁰⁴ Барабаш Г.О. Особливості правового регулювання праці науковців і його вдосконалення: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. 2005. С. 7.

студентів тощо); тривалість інших видів робіт можна обчислити лише приблизно, тому що робота викладача є творчою²⁰⁵.

На думку О.О. Білоус, особливою рисою наукової діяльності науково-педагогічного працівника є те, що він продовжує її й поза навчальним закладом. Наукова праця – це завжди творчий пошук і процес, який не піддається нормуванню²⁰⁶.

Слід погодитися з наведеними поглядами колег, оскільки наукова праця як різновид творчої праці справді не піддається нормуванню; процес розумової, дослідницької, інноваційної діяльності науковця не можна зупинити. Тому проблема мотивації та гідної оплати праці наукових і науково-педагогічних працівників досі залишається надзвичайно актуальною.

Окрім іншого, вона зумовлена також і тим, що закон встановлює високі вимоги до рівня підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів. Це мають бути висококваліфіковані працівники, яким присуджено науковий ступінь (доктор наук, доктор філософії), присвоєно вчене звання (професор, доцент, старший дослідник). Вони повинні мати стаж роботи на посаді наукового або науково-педагогічного працівника. Підготовка фахівців такого рівня потребує не лише значних інтелектуальних і матеріальних затрат, а й тривалого часу (навчання в аспірантурі, докторантурі, написання дисертації, апробація результатів досліджень, захист дисертації, науковий стаж тощо)²⁰⁷.

Підвищені вимоги ставляться до викладачів ЗВО й міжнародно-правовими актами. Так, відповідно до ст. 5 Конвенції ООН про технічну і професійну освіту від 10 листопада 1989 року особи, які викладають у сфері професійної і технічної освіти, повинні володіти відповідними

²⁰⁵ Чавикіна Т.І. Окремі питання розподілу робочого часу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. *Єдність і диференціація трудового права та права соціального забезпечення*: матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2014 р.); за заг. ред. К.Ю. Мельника. МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2014. С. 158.

²⁰⁶ Білоус О.О. Особливості правового регулювання праці науково-педагогічних працівників. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Харків. 2013. № 1062. Серія «Право». Випуск № 14. С. 156.

²⁰⁷ Юшко А.М., Момот С.О. Особливості оплати праці наукових і науково-педагогічних працівників. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, 3 листопада 2017 р.); за заг. ред. К. Ю. Мельника. Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 281-282.

теоретичними й практичними знаннями у своїх галузях професійної компетентності, а також відповідними навичками викладання, які відповідають типу й рівню занять, котрі вони покликані проводити²⁰⁸.

Згідно з п. 20 Рекомендації Генеральної конференції ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) «Про статус науково-дослідницьких працівників» від 20 листопада 1974 року державам-членам слід постійно мати на увазі, що державні інтереси, так само як і інтереси науково-дослідницьких працівників, потребують забезпечення моральної підтримки і матеріальної допомоги, що сприятиме успішному здійсненню наукових досліджень і розробок науково-дослідницькими працівниками. Крім того, державам слід вжити заходів до забезпечення науково-дослідницьким працівникам таких умов праці й винагороди за працю, котрі відповідають їх становищу, вислугі років і заслугам, без будь-якої дискримінації²⁰⁹.

Таким чином, особливості трудової функції наукових та науково-педагогічних працівників, поряд з іншими специфічними рисами (підбір осіб на таку роботу, критерії оцінки ефективності цієї діяльності, режим робочого часу і часу відпочинку тощо) обумовлює диференціацію правового регулювання їх праці, зокрема й оплати праці. Це неодноразово було доведено науковцями (Г.О. Барабаш, Т.В. Красюк, М.Л. Смолярова²¹⁰, В.А. Кононенко²¹¹) і повинно знайти своє втілення у нормативно-правових актах.

Стаття 57 Закону України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII «Про освіту» гарантує науково-педагогічним працівникам належні умови праці та медичне обслуговування; оплату підвищення кваліфікації; диференціацію посадових окладів (ставок заробітної плати) відповідно до кваліфікаційних категорій, встановлення підвищених посадових окла-

²⁰⁸ Конвенция о техническом и профессиональном образовании: принята Генеральной конференцией Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры 10 ноября 1989 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_271#Text (дата звернення 30.11.2020).

²⁰⁹ Рекомендация о статусе научно-исследовательских работников: принята Генеральной конференцией Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры 20 ноября 1979 года. URL: <http://docs.cntd.ru/document/902084640> (дата звернення 30.11.2020).

²¹⁰ Смолярова М.Л. Трудовий договір з науково-педагогічними працівниками: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ. 2010. 16 с.

²¹¹ Кононенко В.А. Особливості прийняття і звільнення з посад науково-педагогічних працівників: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків. Нац. юрид. університет ім. Я. Мудрого. 2019. 20 с.

дів (ставок заробітної плати) за педагогічні звання, надбавок за почесні звання, доплат за наукові ступені та вчені звання; виплату педагогічним і науково-педагогічним працівникам допомоги на оздоровлення у розмірі місячного посадового окладу (ставки заробітної плати) при наданні щорічної відпустки тощо²¹².

Частиною 2 ст. 61 Закону України «Про освіту» закріплено, що посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії встановлюється в розмірі трьох мінімальних заробітних плат. Посадовий оклад педагогічного працівника кожної наступної кваліфікаційної категорії підвищується не менше ніж на 10 відсотків. Найменший посадовий оклад науково-педагогічного працівника встановлюється на 25 відсотків вище від посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії. Кожний наступний посадовий оклад науково-педагогічного працівника підвищується не менше ніж на 10 відсотків від попереднього.

Відповідно до підпункту 1 пункту 6 Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про освіту» Кабінету Міністрів України доручалося забезпечити до 2023 року поетапну реалізацію положення частини другої статті 61 цього Закону, передбачивши при цьому щорічне збільшення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб пропорційно розміру збільшення доходів Державного бюджету України порівняно з попереднім роком, і затвердження відповідних схем посадових окладів (ставок заробітної плати).

Згідно зі ст. 36 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» оплата праці наукового працівника повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для його ефективної самостійної творчої діяльності, підвищення престижності професії наукового працівника, стимулювати залучення талановитої молоді до наукової і науково-технічної діяльності та підвищення кваліфікації наукових працівників.

Заробітна плата наукових працівників складається з посадових окладів (ставок), премій, доплат за наукові ступені, вчені звання, надбавки за стаж наукової, науково-педагогічної роботи та інших надбавок, доплат та винагород, передбачених законодавством у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

²¹² Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78 (06.10.2017). Ст. 2392.

Відповідно до частини 2 ст. 36 цього ж Закону держава гарантує встановлення ставок (окладів) науковим працівникам державних наукових установ (закладів вищої освіти), виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні не нижче подвійної середньої заробітної плати у промисловості в цілому по Україні²¹³.

Однак станом на грудень 2020 року ці положення так і не реалізовані. Дію постанови Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 822 «Про оплату праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів і установ освіти і науки»²¹⁴, яка мала на меті поетапну реалізацію положень частини другої статті 61 Закону України «Про освіту» та частини другої статті 36 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», спочатку було зупинено до 31 грудня 2020 року²¹⁵, а потім і до 31 грудня 2021 року²¹⁶.

Умови оплати праці працівників державних наукових установ, що фінансуються з державного бюджету, визначаються Кабінетом Міністрів України, а комунальних наукових установ, що фінансуються з місцевого бюджету, встановлюються засновником відповідно до законодавства України.

Згідно з част. 2 ст. 61 Закону України «Про освіту» схеми посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічних і науково-педагогічних працівників державних і комунальних закладів освіти затверджуються Кабінетом Міністрів України з урахуванням норм цього Закону.

²¹³ З 1 січня 2023 року до цієї норми мають бути внесені зміни, передбачені Законом України від 3 вересня 2020 р. № 870-IX «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо уточнення деяких положень», а саме: ставки (оклади) науковим працівникам державних наукових установ і ЗВО встановлюватимуться, виходячи із розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні не нижче одинадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено законом на 1 січня 2020 року. Див.: Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо уточнення деяких положень: Закон України від 3 вересня 2020 р. № 870-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 80 (13.10.2020). Ст. 2581.

²¹⁴ Про оплату праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів і установ освіти і науки: постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 822. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70 (13.09.2019). Ст. 2445.

²¹⁵ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 822 та зупинення її дії: постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 р. № 1044. *Офіційний вісник України*. 2019. № 100 (28.12.2019). Ст. 3344.

²¹⁶ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 822 та зупинення її дії: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2020 р. № 1149. *Офіційний вісник України*. 2020. № 96 (08.12.2020). Ст. 3104.

Отже правове регулювання праці наукових і науково-педагогічних працівників досі здійснюється на підставі загальних норм, зокрема, Закону України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці»²¹⁷ та постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»²¹⁸.

Повністю поділяємо погляди тих науковців, які критично оцінюють нарахування заробітної плати бюджетним працівникам, у тому числі й науковцям і викладачам як творчим працівникам, на основі Єдиної тарифної сітки (Г.А. Капліна²¹⁹, Т.В. Красюк²²⁰). Як слушно зазначає Л.П. Амелічева, цей документ практично з моменту його прийняття й до сьогодні викликає суспільний негативний резонанс у працівників-бюджетників, зокрема професійних творчих працівників, встановленою у ньому несправедливістю до розміру основної заробітної плати (посадового окладу). Отже, необхідність реформування сфери оплати праці професійних творчих працівників, а також достатнє фінансування інших належних їм матеріальних допомог, пенсійних доплат, соціальних послуг, на думку науковця, вимагає нині політичної волі від законодавця встановлювати не за «залишковим принципом» фінансування цих питань при щорічному затвердженні Державного бюджету України²²¹.

Проблема полягає у тому, що посадові оклади (тарифні ставки) за розрядами Єдиної тарифної сітки визначаються шляхом множення окладу (ставки) працівника 1 тарифного розряду на відповідний тариф-

²¹⁷ Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 1995. № 17 (25.04.95). Ст. 121.

²¹⁸ Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери: постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298. *Офіційний вісник України*. 2002. № 36 (20.09.2002). Ст. 1699.

²¹⁹ Капліна Г.А. Проблеми підвищення мотивації праці в бюджетних галузях сучасної української держави. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. Збірник наукових праць. Луганськ. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. 2009. № 13. С. 75-85.

²²⁰ Красюк Т.В. Правове регулювання оплати праці науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 28. С. 303-311.

²²¹ Амелічева Л.П. Теоретичні та аксіологічні засади правового регулювання гідної праці в сучасних умовах державотворення: монографія. Вінниця: ТОВ «Твори». 2020. С. 279.

ний коефіцієнт. Починаючи з 1 січня 2017 р. посадові оклади (тарифні ставки, ставки заробітної плати) розраховуються виходячи з розміру посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду, встановленого у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року. Так, станом на кінець 2020 року (з 1 грудня 2020 р.) прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 2270 грн²²². Такий же розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб зберігатиметься у 2021 році з 1 січня до 30 червня²²³.

При цьому мінімальна заробітна плата у 2020 році становила 4723 грн. (з 01.01.2020 по 31.08.2020), 5000 грн. (з 01.09.2020 по 31.12.2020). У 2021 році розмір мінімальної заробітної плати встановлено 6000 грн. (з 01.01.2021 по 30.11.2021) і 6500 грн. (з 01.12.2021 по 31.12.2021).

Проаналізувавши ці дані можна, на превеликий жаль, стверджувати, що фактично диференціація розміру заробітної плати бюджетних працівників, у тому числі викладачів і науковців, залежно від тарифікації робіт не відбувається. Зарплата лише за 12-м тарифним розрядом практично дорівнює мінімальній заробітній платі.

Таке існуюче становище в оплаті праці зазначеної категорії працівників є критичним, несправедливим і, врешті речт, загрозливим. Тарифна система оплати праці, що формується на оцінках складності виконуваних робіт і кваліфікації працівників, у даному випадку не працює. Це пов'язано, на наш погляд, також і з тим, що Законом України від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України»²²⁴ до Кодексу законів про працю України і до Закону України «Про оплату праці» були внесені істотні зміни що поняття мінімальної заробітної плати.

Раніше, до 2017 року, під мінімальною заробітною платою розумівся законодавчо встановлений розмір заробітної плати за *просту, некваліфіковану працю*, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт). При цьому, до мінімальної заробітної плати не включалися доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати.

²²² Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 р. № 294-IX. *Офіційний вісник України*. 2019. № 99 (24.12.2019). Ст. 3308.

²²³ Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15 грудня 2020 р. № 1082. *Офіційний вісник України*. 2021. № 3 (12.01.2021). Ст. 129.

²²⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 6 грудня 2016 р. № 1774-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 2 (06.01.2017). Ст. 32.

Після внесення змін до зазначених нормативних актів визначення мінімальної заробітної плати суттєво змінилося. Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про оплату праці» мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці.

Як бачимо, тепер із цього визначення виключене важливе уточнення про те, що це оплата простої некваліфікованої праці.

Статтею 3-1 цього Закону передбачено, що при обчисленні розміру заробітної плати працівника для забезпечення її мінімального розміру не враховуються доплати за роботу в несприятливих умовах праці та підвищеного ризику для здоров'я, за роботу в нічний та надурочний час, роз'їзний характер робіт, премії до святкових і ювілейних дат.

Це означає, що всі інші доплати і надбавки входять до мінімальної заробітної плати.

Також у ст. 3-1 Закону України «Про оплату праці» встановлено, що у разі, якщо нарахована заробітна плата працівника, який виконав місячну норму праці, є нижчою за законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, роботодавець проводить доплату до рівня мінімальної заробітної плати, яка виплачується щомісячно одночасно з виплатою заробітної плати. Якщо розмір заробітної плати у зв'язку з періодичністю виплати її складових є нижчим за розмір мінімальної заробітної плати, проводиться доплата до рівня мінімальної заробітної плати.

Такі зміни погіршили і без того складне становище бюджетних працівників, зокрема наукових і науково-педагогічних кадрів. По-перше, їх заробіток згідно з Єдиною тарифною сіткою розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери розраховується виходячи з розміру посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду, встановленого у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що є значно нижчим, ніж мінімальна заробітна плата. По-друге, на практиці зазначені зміни у законодавстві про оплату праці призвели до того, що розмір заробітної плати науковця або викладача, які працюють на умовах неповного робочого часу, дорівнює розміру заробітної плати некваліфікованого працівника (наприклад, підсобного робітника, прибиральника службових приміщень тощо), якому згідно зі ст. 3-1 Закону України «Про оплату праці» роботодавець проводить доплату до рівня мінімальної заробітної плати.

Хочеться наголосити, що ми не мали на меті применшити значення кожного працівника, який своєю роботою здійснює особистий внесок у результати діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання. Нами акцентується увага на неприпустимості нівелювання принципів справедливості і пропорційності оплати праці працівників, що мають різну кваліфікацію, досвід, заслуги та несуть різну відповідальність.

Такі умови оплати праці наукових і науково-педагогічних працівників навряд чи стануть гідним стимулом для підвищення кваліфікації та удосконалення їх професійних навичок. Вважаємо достатньо переконливою позицію В. Єфремова, який пише, що завдяки освітній галузі, і перш за все вищій школі, формується професійна структура, яка покликана забезпечити функціонування господарського механізму. Як свідчить життя, професійна будова країни не є постійною, а змінюється під впливом науково-технічного прогресу. Щоб опанувати будь-яку професію, до неї потрібно мати хист, набуті під час навчання знання та практичний досвід. Кожна професія має власну градацію, що передбачає різний рівень підготовки і різний ступінь персональної відповідальності. Опановуючи будь-яку професію, яка складає основу людського капіталу, особа докладає зусилля і здійснює відповідні витрати. В умовах ринку ці витрати набувають грошової форми і неодмінно мають відшкодовуватися, приносячи економічну вигоду у вигляді отримання привабливих посад з більш високою заробітною платою. У межах професії кожен здатний підвищувати свою кваліфікацію, якщо буде діяти система стимулів, спрямована на суттєве поліпшення матеріального становища (при цьому кожен виходить на свій рівень можливостей, який відповідає його природі). За незмінного матеріального забезпечення мало хто на це піде, навіть якщо і є для цього необхідні здобутки²²⁵.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи все викладене, можемо зробити такі висновки. По-перше, розвиток економічного потенціалу нашої держави безпосередньо залежить від модернізації освіти і науки. Це, в свою чергу, зумовлює потребу у зміні підходів до правового регулювання професійної діяльності наукових та науково-педагогічних працівників з огляду на підвищення престижності їх праці, а також забезпечення дієвого механізму стимулювання оплати праці таких осіб. По-друге, специфіка наукової і науково-педа-

²²⁵ Єфремов В. Збереження кадрового потенціалу вищої школи в умовах системної кризи в Україні. *Вища школа*. 2015. № 11-12. С. 80.

гогічної діяльності вимагає від кожної творчої особистості значних інтелектуальних, фізичних, психологічних затрат для постійної самореалізації, оновлення набутих знань, удосконалення практичних навичок, впровадження новітніх методик викладання і методологій наукового дослідження. Тому наукові та науково-педагогічні працівники потребують справжньої, а не декларативної підтримки з боку держави. По-третє, існуюча система оплати праці науковців і викладачів вищої школи не відповідає принципам справедливості та пропорційності, а передбачена законом тарифна система, яка базується на оцінках складності виконуваних робіт і кваліфікації працівників та повинна забезпечувати відповідну диференціацію заробітної плати, фактично не функціонує. По-четверте, необхідність реформування сфери оплати праці наукових і науково-педагогічних працівників вимагає політичної волі законодавчих та виконавчих органів держави.

У зв'язку з цим пропонуємо забезпечити виконання положень підпункту 1 пункту 6 Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту», відповідно до яких Кабінету Міністрів України доручалося забезпечити до 2023 року поетапну реалізацію положення частини другої статті 61 цього Закону, передбачивши при цьому щорічне збільшення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб пропорційно розміру збільшення доходів Державного бюджету України порівняно з попереднім роком, і затвердження відповідних схем посадових окладів (ставок заробітної плати); внести відповідні зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 822 «Про оплату праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів і установ освіти і науки».

ПІДСИСТЕМА ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ

4.1. Проблеми оподаткування інноваційної діяльності (на прикладі окремих інноваційних структур)

Актуальність. Інноваційна діяльність є запорукою розвитку країни, складовою її конкурентоспроможності. Саме тому країни зацікавлені в підтримці науки та інновацій, стимулюванні їх розвитку. Крім прямих методів державної підтримки інновацій все більшу значимість набирають непрямі методи, зокрема, податкові пільги, застосування яких має переваги, головна з яких – те, що надання пільг потребує значно менше державних коштів, ніж прямі субсидії. Водночас, пільги потребують стабільного податкового законодавства, адміністративних витрат на їх впровадження, моніторингу надання та використання.

На сьогоднішній день у вітчизняній економічній науці недостатньо напрацьовано, які стосуються регулятивного потенціалу податкової системи та податків, а дослідження регулятивного потенціалу пільгового оподаткування як цілісної економічної категорії немає взагалі, хоча вчені у своїх роботах так чи інакше порушують це питання. Так, за своєю суттю регулятивний потенціал податкових пільг становить сукупність всіх наявних (передбачених чинним законодавством) засобів та можливостей свідомої реалізації призначення податкових пільг як інструмента податкового регулювання. Такий потенціал виражається у здатності пільг регулювати інноваційну діяльність, тобто впливати на результати та процес цієї діяльності шляхом здійснення стимулювання.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичним, методичним та практичним аспектам державного регулювання інноваційної діяльності та оцінювання потенціалу реалізації державної підтримки та стимулювання інновацій присвячені наукові праці таких видатних вітчизняних і зарубіжних вчених як: І. В. Алексеев, С. В. Барулін, Г. В. Василевська, М. В. Гаман, В. О. Гусев, О. Ю. Ємельянов, Т. Л. Желюк, Ю. Б. Иванов, С. М. Ілляшенко, О. І. Карінцева, М. О. Кизим, Н. С. Краснокутська, Є. В. Лапін, О. О. Лапко, І. А. Майбуров, О. І. Маслак, М. В. Мельник, П. П. Микитюк, І. П. Петровська, А. А. Пилипенко, Г. С. Черноіванова, О. М. Чечель, Л. І. Федулова Л. І., Ю. С. Шипуліна, О. М. Ястремська.

Метою дослідження є законодавче забезпечення регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Інноваційну діяльність підприємства можна характеризувати як складний і комплексний процес, що охоплює не тільки використання та комерціалізацію інновацій, а й цілий поетапний процес від пошуку ідей до реалізації інноваційної продукції на ринку. Крім цього, в інноваційній діяльності також відіграють роль такі додаткові види діяльності, як прийняття правильних управлінських рішень, розробка дизайну, бухгалтерський облік, кваліфіковані працівники тощо.

Інноваційні витрати (витрати на інновації) також є невід’ємною складовою інноваційної діяльності, оскільки задають вектор розвитку інновацій суб’єктами господарської діяльності.

Підприємство здійснює витрати на зовнішні та внутрішні НДДКР, виробництво інноваційної продукції, упровадження інноваційних процесів, а також такі витрати як дизайн, навчання, маркетинг та іншу відповідну діяльність. Саме через збільшення інноваційних витрат підприємством в значній мірі реалізується регулятивний потенціал податкових пільг.

Об’єктом пільгового регулювання є інноваційний процес, а головна ціль в рамках цих критеріїв – зниження вартості інноваційних витрат. Однак, для якомога повнішої оцінки результативності пільгового оподаткування варто обрати за об’єкт стимулювання не інноваційний процес, а інноваційну діяльність підприємства, результатом діяльності якого є збільшення прибутку та розвиток підприємства, тому, зважаючи на такий об’єкт та результат ціллю дослідження є застосування податкових пільг з метою стимулювання збільшення обсягу інноваційних витрат підприємством, мотиваційною складовою якої є – зменшення податкового тягаря на суму наданих податкових пільг.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність»²²⁶ до загального переліку стимулів (видів фінансової підтримки) щодо інноваційної діяльності належать: повне безвідсоткове кредитування пріоритетних інноваційних проектів (п. а) ч. 1 ст. 17); часткове (до 50%) безвідсоткове кредитування інноваційних проектів (п. б) ч. 1 ст. 17); повна чи часткова компенсації відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів (п. в) ч. 1 ст. 17); надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів (п. г) ч. 1 ст. 17).

Окрім іншого, вищевказаний Закон у статті 19 врегулює питання Створення спеціалізованих державних небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ та комунальних спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ.

З прийняттям Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»²²⁷, статтею 4 (в редакції від 16.07.1999 р.) були встановлені наступні особливості оподаткування технологічних парків та їх учасників, дочірніх та спільних підприємств:

1. Суми податку на додану вартість, нараховані в порядку, встановленому Законом України «Про податок на додану вартість» по операціях з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов'язаних з виконанням інвестиційних та інноваційних проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків, і суми податку з прибутку, одержаного від виконання зазначених проектів, нараховані у порядку, встановленому Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», технологічні парки та їх учасники, могли не перераховувати до бюджету, а зараховували на спеціальні рахунки та використовувати зазначені суми виключно на наукову та науково-технічну діяльність, розвиток власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз.

2. Технологічні парки, їх учасники, дочірні та спільні підприємства були звільнені від сплати збору до Державного інноваційного фонду (ця пільга діяла більше року та відмінена в зв'язку з ліквідацією Державного інноваційного фонду).

²²⁶ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

²²⁷ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» : Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text>.

Також законом встановлено обов'язок для технологічних парків та їх учасників, яким надавалися відповідні пільги щодо ведення окремого бухгалтерського обліку операцій, пов'язаних з виконанням інвестиційних та інноваційних проектів. При чому, не використані протягом встановленого строку дії спеціального режиму інвестиційної та інноваційної діяльності кошти, накопичені на спеціальних рахунках, підлягали зарахуванню до Державного бюджету України.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів»²²⁸ вищенаведену статтю 4, в якій було регламентовано названі пільги, було скасовано.

У подальшому, редакція Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 01.02.2006 р., замість надання податкових пільг передбачала надання цільових субсидій.

Так, згідно норм статті 7 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» у зазначеній редакції для реалізації проектів технологічним паркам, їх учасникам та спільним підприємствам, що виконували проекти технологічних парків, державою повинні були надаватися цільові субсидії у вигляді: 1) звільнення від ввізного мита при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні; 2) податкового векселя на суми податкового зобов'язання, що нараховувався згідно із Законом України «Про податок на додану вартість» при імпорті нових устаткування, обладнання та комплектуючих, зі строком погашення на 720 календарний день, а при імпорті матеріалів, які не виробляються в Україні, зі строком погашення на 180 календарний день з дня надання векселя органу митного контролю; 3) суми податку на прибуток, одержаного при реалізації проектів технологічних парків, нарахованого в порядку, встановленому Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Зазначені суми податків, що нараховувались при виконанні проектів технологічні парки, їх учасники та спільні підприємства не перераховували до бюджету, а зараховували на спеціальні рахунки технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств у строки, встановлені

²²⁸ Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік та деяких інших законодавчих актів»: Закон України від 25.03.2005 р. № 2505-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-15#Text>.

певними законодавчими актами. При цьому на спеціальні рахунки учасників технологічних парків та спільних підприємств, зараховувались 50 відсотків зазначених сум податків, а решта 50 відсотків зазначених сум зараховуються на спеціальний рахунок керівного органу відповідного технологічного парку.

Після ухвалення Податкового кодексу України²²⁹ отримання субсидій щодо сплати податку на прибуток та податку на додану вартість було відмінено, залишилася єдина цільова субсидія у вигляді сум ввізного мита, що нараховувалася згідно з митним законодавством України, при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні.

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2004 р. № 1563²³⁰ затверджено Порядок надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету шляхом здешевлення довгострокових кредитів. Вказаний порядок визначає механізм надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету шляхом часткової компенсації відсоткової ставки за залученими ними у національній валюті для реалізації інноваційних проектів, що зареєстровані відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», банківськими довгостроковими кредитами. Компенсація витрат, пов'язаних з придбанням основних засобів у вітчизняного виробника, провадиться у розмірі 200 відсотків, з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів, а також із закупівлею технологічного обладнання у вітчизняних виробників і здійсненям платежів фінансового лізингу, - у розмірі 160 відсотків облікової ставки Національного банку України.

Закон України «Про наукові парки»²³¹ у статті 19 встановлює особливості оподаткування ввізним митом наукового, лабораторного і дослідницького обладнання, комплектуючих та матеріалів для виконання проектів наукових парків. Так, згідно з нормами ст. 19 вказаного Закону, у

²²⁹ Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

²³⁰ Постанова КМУ від 17 листопада 2004 р. № 1563. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-2004-%D0%BF#Text>.

²³¹ Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#Text>.

разі реалізації проекту наукового парку, зареєстрованого згідно з частиною другою статті 15 цього Закону, наукове, лабораторне і дослідницьке обладнання, а також комплектуючі та матеріали, передбачені проектом наукового парку, що ввозяться науковим парком та партнерами наукового парку для його виконання, звільняються від сплати ввізного мита у порядку, встановленому Митним кодексом України. Додатково до цього в статті 20 врегульовано питання оренди приміщень вищого навчального закладу та/або наукової установи для виконання проектів наукових парків (ст. 20).

Постановою Кабінету Міністрів України від 12.12.2011 р. № 1396 «Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу»»²³² передбачено повне безвідсоткове кредитування пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів бюджету; часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування інноваційних проектів за рахунок коштів бюджету; повна або часткова компенсація за рахунок коштів бюджету відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності банкам та іншим фінансовим установам за кредитування інноваційних проектів; надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів; майнове страхування реалізації інноваційних проектів; фінансування інноваційних проектів за рахунок власних та залучених коштів.

Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р № 226 «Про утворення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій»²³³ не встановлює конкретних пільг, однак передбачає утворення Національної ради однією з функцій якої є надання КМУ рекомендацій щодо формування державного бюджету в частині визначення загальних обсягів фінансування наукової і науково-технічної діяльності та його розподілу між базовим та конкурсним фінансуванням наукових досліджень, а також у частині визначення структури розподілу між напрямами грантової підтримки Національного фонду досліджень.

²³² Постанова КМУ від 12.12.2011 р. № 1396 «Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2011-%D0%BF#Text>.

²³³ Про утворення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04. 2017 р. № 226.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2017-%D0%BF#Text>.

Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2018 р. № 528 «Про Національний фонд досліджень України»²³⁴ також не встановлює конкретних пільг, однак передбачає, що Фонд: 1) надає грантову підтримку у вигляді індивідуальних, колективних та інституційних грантів; 2) забезпечує фінансування згідно з укладеними договорами з переможцями конкурсів та здійснення контролю за їх виконанням; 3) здійснює фінансову підтримку наукової і науково-технічної діяльності державних ключових лабораторій на конкурсних засадах.

Таким чином, проаналізований стан законодавчого забезпечення підтримки інноваційної діяльності свідчить про нагальну потребу проведення ефективної державної політики щодо стимулювання інноваційних процесів, зокрема, шляхом оновлення механізмів пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності.

Враховуючи вищепроаналізоване законодавче забезпечення пільгового оподаткування інноваційної діяльності, постає сумнів в здатності податкових пільг досягати свого призначення, – стимулювання інноваційної активності. Тому виникає необхідність в оцінці реалізації їх регулятивного потенціалу саме для інноваційної сфери як одного з пріоритетів економічного впливу.

Наведена структурно-логічна схема сутності регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств дозволяє нагально визначити зміст та основні складові інноваційного процесу для подальшого аналізу процесу формування регулятивного потенціалу та ефективності (результативності) впливу пільгового оподаткування на інноваційну діяльність (рис. 1.)

Формування регулятивного потенціалу та ефективності (результативності) впливу пільгового оподаткування на інноваційну діяльність підприємства дозволить мінімізувати суб'єктивний вплив та дати об'єктивну картину перспектив пільгового оподаткування інноваційної діяльності в Україні.

Передумовами до реалізації потенціалу є наявність законодавчого та організаційно-функціонального забезпечення (рис. 2), готовність до розвитку інноваційної діяльності, що базується на створених державою мотиваційних передумовах для інноваційного розвитку та наявності потенційних та реальних можливостей для взаємодії держави та підприємств.

²³⁴ Про Національний фонд досліджень України : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 р. № 528. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528-2018-%D0%BF#Text>.

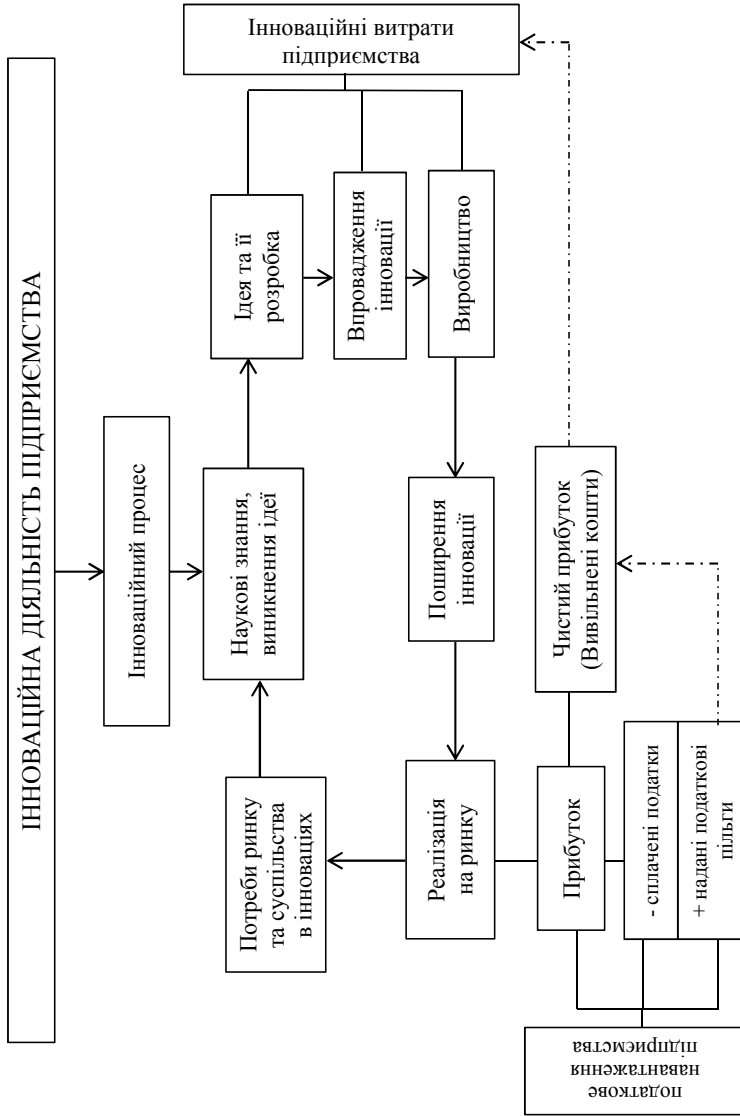

Рис. 1. Структурно-логічна схема сутності регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств (складено авторами самостійно)

Рис. 2. Складові законодавчого та організаційно-функціонального забезпечення регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств (складено авторами самостійно)

На сьогодні організаційний компонент регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності працює неефективно та характеризується суттєвими проблемами, пов'язаними з регуляторною дією національного законодавства в інноваційній сфері України, а саме:

- відсутність довгострокових програм розвитку національної економіки, заснованої на інноваціях;
- відсутність скоординованої діяльності органів державної влади, спрямованої на інноваційний розвиток країни;
- невиконання визначених законодавством механізмів реалізації пріоритетів інноваційної діяльності та пріоритетів розвитку науки і техніки;

– відсутність в законодавстві України фінансових, кредитних, податкових інструментів підтримки інноваційної діяльності, прийнятих, зокрема, в державах-членах ЄС;

– невідповідність законодавства в сфері інтелектуальної власності міжнародним правовим нормам та слабкий рівень захищеності прав інтелектуальної власності;

– нерозвиненість інноваційної інфраструктури (дослідницьких університетів, технопарків, наукових парків, кластерів, високотехнологічних інноваційних підприємств, інноваційних бізнес-інкубаторів, венчурних фондів тощо);

– відсутність ефективних механізмів комерціалізації результатів завершених науково-технічних розробок, що призводить до втрати державою щорічно значних бюджетних надходжень;

– низький рівень інноваційної активності суб'єктів підприємницької діяльності;

– недостатня готовність технологічних рішень для їх впровадження бізнесом;

– нерозвиненість механізмів створення розробок, орієнтованих на практичне застосування, та моніторингу їх використання у виробництві;

– відсутність механізмів сприяння співпраці університетів та наукових інститутів з підприємствами;

– низький рівень інноваційної та виконавчої культури, незабезпечення виконання законів та порушення вимог законодавства;

– відсутність механізмів державної підтримки закордонного патентування винаходів створених за рахунок державних коштів.

Оцінка реалізації регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств виконується з метою визначення ефективного інструменту державного регулювання інноваційної діяльності підприємств відповідно до потенційних та реальних можливостей суб'єктів інноваційних відносин, та може бути представлена як модель.

Модель реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств представляє собою наявність можливостей та готовність суб'єктів оподаткування до впровадження інновацій та використання потенціалу пільгового оподаткування (рис. 3).

У зв'язку з недосконалістю тільки моделі реалізації запропоновано послідовність процедури оцінки реалізації регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності за етапами (табл. 1).

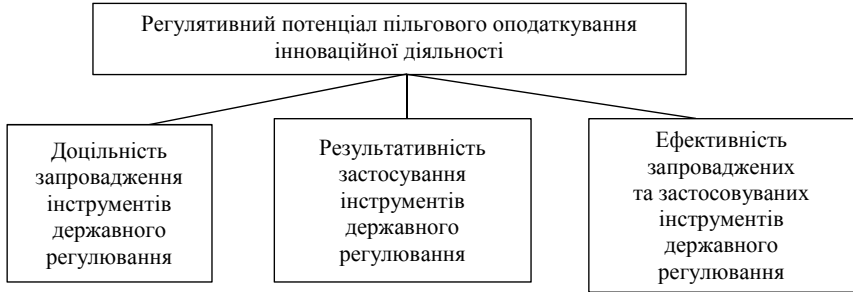

Рис. 3. Модель реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств (складено авторами самостійно).

Таблиця 1: Послідовність процедури оцінки реалізації регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств (складено авторами самостійно)

Етап	Сутність	Показник	Формула
1	2	3	4
1. Оцінка доцільності запровадження інструментів державного регулювання	досягнення передбачуваних цілей, виражених у цільових результатах, для забезпечення яких ця пільга була встановлена. У цьому зв'язку виникає проблема правильного кількісного вираження і вимірювання результатів за допомогою критеріїв (показників), які повною мірою характеризують цілі введення пільг, а також достатності чи недостатності досягнутих результатів. В однієї пільги може бути не один, а кілька результатів. якщо результат від надання і використання пільг відсутній або отриманий результат чи самі пільги не відповідають очікуваним параметрам, то приймається рішення про скасування або істотну зміну спрямованості або елементів податкової пільги. За умови достатності показника результативності пільг проводиться оцінка їх ефективності	Обсяг втрачених доходів бюджету від надання податкових пільг	Прогноз $y = a+bx$
		Пільгоємність бюджету (співвідношення податкових пільг до доходів зведеного бюджету)	$ПП_{\epsilon} = \frac{\sum ПП}{\sum ДБз}$

Продовження табл. 1

1	2	3	4
2. Оцінка результативності застосування інструментів державного регулювання	потрібно розуміти доцільність з погляду прийнятної витратності досягнення певного очікуваного і (або) запланованого результату (результатів), тобто співвідношення результату з витратами на його забезпечення. При оцінці ефективності також необхідно визначити, що потрібно розуміти під витратами і який рівень ефективності можна вважати прийнятним або неприйнятним. якщо її рівень відповідає прийнятному, нормативному, то дія податкової пільги продовжується на наступний період. Якщо рівень ефективності нижче прийнятного, нормативного, приймається рішення про скасування пільги або її потрібно трансформувати за елементами	Еластичність зміни обсягу податкових надходжень від зміни обсягу наданих податкових пільг Рівень пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств (відношення обсягів наданих податкових пільг до обсягу здійснених підприємством інноваційних витрат за рахунок власних коштів)	$E_{\text{пн}} = \frac{\% \Delta \text{ПН}}{\% \Delta \text{ПП}}$ $P_{\text{по}} = \frac{\text{ПП}}{\text{ІВ ВК}}$
3. Оцінка ефективності запроваджених та застосованих інструментів державного регулювання	під результативністю державного регулювання розуміє ступінь досягнення за допомогою інструментів цього регулювання його цілей, а про дієвість цього регулювання, він вважає, можна говорити лише в тому випадку, коли воно призводить до очікуваних господарських наслідків. ступінь впливу податкових пільг на інноваційну діяльність, що цілком може привести до результатів, такі як підвищення інноваційної активності підприємства, збільшення обсягу реалізації інноваційної продукції, збільшення обсягу інноваційних витрат тощо	Коефіцієнт ефективності оподаткування (відношення чистого прибутку підприємства до загального розміру сплачених податків)	$K_{\text{еф.оп.}} = \frac{\text{ЧП}}{\sum \text{ПП}_i}$

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
		Коефіцієнт ефективності використання податкових пільг підприємством (відношення суми використаних податкових пільг до планових податкових платежів)	$K_{\text{пп}} = \frac{\Sigma \text{пп}}{\Sigma \text{п} - \text{пп}}$
		Коефіцієнт пільгового оподаткування (відношення суми використаних податкових пільг до суми виручки (чистого прибутку, валового доходу))	$K_{\text{пз}} = \frac{\Sigma \text{п}}{Q (\text{чп, вД})}$
		Коефіцієнт бюджетної ефективності податкових пільг (відношення бюджетного ефекту від надання податкових пільг до обсягу податкових витрат)	$K_{\text{БЕ}} = \frac{\text{БЕ}_{\text{пп}}}{\Sigma \text{ПВ}}$
		Коефіцієнт економічної ефективності податкових пільг (відношення економічного ефекту від надання податкових пільг до обсягу податкових витрат)	$K_{\text{ЕЕ}} = \frac{\text{ЕЕ}_{\text{пп}}}{\Sigma \text{ПВ}}$

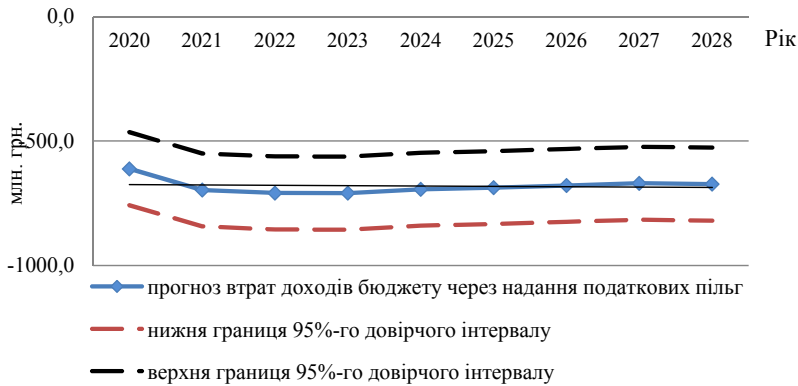

Рис. 4. Прогноз обсягу втрат доходів бюджету від надання податкових пільг (побудовано авторами за даними річних звітів про виконання Державного бюджету України та зведених звітів «Про суми задекларованих пільг по оподаткуванню у розрізі кодів пільг щодо кожного виду податку за КВЕД»/ ДФСУ²³⁵)

Етап 1. Під доцільністю пільгового оподаткування варто розуміти його поточний стан і наслідки впровадження, а також подальші перспективи з передбаченням покращень і реформ. Критерієм оцінки доцільності пільгового оподаткування є бюджетна спроможність їх введення, що дасть можливість уникнути ситуації, коли втрати внаслідок запровадження пільгового оподаткування перевищують доходи бюджету.

За допомогою регресійної лінійної моделі було прогнозовано обсяги втрат доходів бюджету через застосування податкових пільг (рис. 4). Пільги було розраховано за формулою (формула) на підставі прогнозованого застосування норм законодавства про пільги.

Прогнозовані показники свідчать про суперечливу (негативну) тенденцію, тобто втрати доходів від надання податкових пільг зростають, однак слід відзначити те, що прогнозовані втрати доходів бюджету внаслідок впровадження податкових пільг хоч і високі, проте, ймовірно, ма-

²³⁵ Річні звіти про виконання Державного бюджету України/Державнаказначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> та зведені звіти «Про суми задекларованих пільг по оподаткуванню у розрізі кодів пільг щодо кожного виду податку за КВЕД»/ ДФСУ URL: <http://sfs.gov.ua>.

тимуть тенденцію до зниження відповідно до розрахунків, починаючи з 2024 року. Втрачені доходи бюджету можуть бути цілком виправданими у якості державних інвестицій в інноваційну діяльність. Якщо порівнювати із грошовими обсягами прямої державної фінансової підтримки, то надання податкових пільг може стати менш затратним для економіки країни, крім цього у довгостроковій перспективі такі податкові пільги повернуться державі як доходи у вигляді розширення податкових баз через реалізацію інноваційної продукції та технологій.

Етап 2. Результативність пільгового оподаткування інноваційної діяльності – ступінь впливу податкових пільг як інструменту податкового регулювання на результати діяльності підприємства, в цьому разі – підвищення його інноваційної активності.

Ю. Б. Іванов зазначає, що при наданні податкових пільг в податковому регулюванні необхідно враховувати інтереси як держави, так і інтереси платників податків²³⁶. З боку держави, стимулювання інноваційної діяльності має відношення до збільшення доходів держави через певний проміжок часу, так як окупність інноваційних проектів має часовий лаг. Так, доходи держави завдяки наданню пільг суб'єктам інноваційної діяльності будуть зростати за рахунок збільшення податкових надходжень цих же суб'єктів господарювання, так як успішна інноваційна діяльність супроводжується оновленням виробництва і збільшенням прибутку. Тому можна вважати, що результатом від стимулювання інноваційної діяльності буде збільшення податкових надходжень у майбутньому.

Для оцінки результативності пільгового оподаткування запропоновано показник еластичності, який визначається як відношення відносної зміни податкових надходжень до відповідної зміни функціонально пов'язаної з нею незалежної змінної – податкових пільг (формула 1.1).

$$E_{\text{пн}} = \frac{\% \Delta \text{ПН}}{\% \Delta \text{ПП}}, \quad (1.1)$$

де $\Delta \text{ПН}$ – темп росту податкових надходжень до Зведеного бюджету, %;
 $\Delta \text{ПП}$ – темп росту обсягу наданих податкових пільг, %.

Податкові надходження можна вважати еластичними, якщо відсоткова зміна податкових пільг спричинює відносно більшу відсоткову

²³⁶ Іванов Ю. Б. Регулятивний потенціал податкової системи України: монографія. Харків: ХНЕУ, 2009. 400 с.

зміну обсягів податкових надходжень до бюджету $E_{\text{пн}} > 1$. Нееластичними податкові надходження від надання податкових пільг вважаються тоді, коли відсоткова зміна обсягу податкових пільг зумовлює відносно меншу відсоткову зміну обсягів податкових надходжень $E_{\text{пн}} < 1$.

Динаміку показника еластичності податкових надходжень від податкових пільг за період 2010-2018 рр. надано на рис. 5.

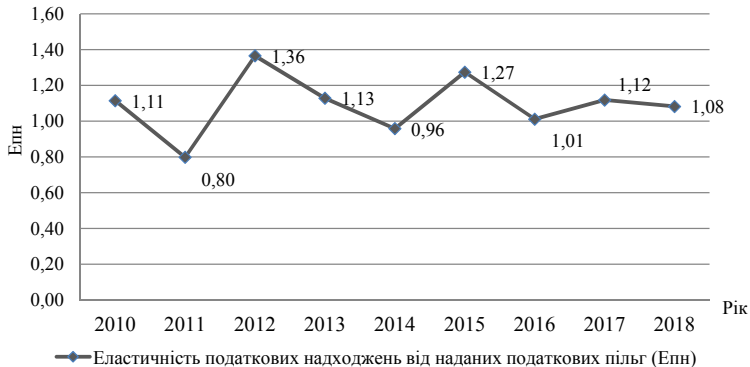

Рис. 5. Динаміка еластичності податкових надходжень від наданих податкових пільг, 2010-2018 рр. розраховано авторами на основі річних звітів про виконання Державного бюджету України та зведених звітів «Про суми задекларованих пільг по оподаткуванню у розрізі кодів пільг щодо кожного виду податку за КВЕД»/ ДФСУ²³⁷

Виходячи із даних, які наведені на рис.5 майже за весь досліджуваний період показник еластичності більший за одиницю (за винятком 2011 р. та 2014 р. – в цей період відбувалася інвентаризація пільг із подальшим скороченням їх кількості у наступних роках, а також редакції Податкового кодексу України). Таким чином, зміна податкових пільг цілком може призвести до зростання податкових надходжень, податкові пільги можуть позитивно впливати на формування податкових надхо-

²³⁷ Річні звіти про виконання Державного бюджету України/Державнаказначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> та зведені звіти «Про суми задекларованих пільг по оподаткуванню у розрізі кодів пільг щодо кожного виду податку за КВЕД»/ ДФСУ URL: <http://sfs.gov.ua>.

джень що є підтвердженням результативності надання податкових пільг для держави.

З точки зору оцінки результативності пільгового оподаткування для підприємства, результатом буде підвищення рівня інноваційної діяльності та збільшення доходів. Так як податкові пільги є свого роду інвестиціями держави в інноваційний розвиток, їх застосування дозволяє зменшити податкові зобов'язання платника і таке зменшення є сумою вивільнених фінансових коштів підприємства, які підприємство повинне було б сплатити, та замість цього – може вкласти ці кошти в реінвестування виробництва, тобто збільшити обсяг інноваційних витрат за рахунок власних коштів, тому запропоновано показник рівня результативності пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств (формула 1.2).

$$P_{\text{ПО}} = \frac{\text{ПП}}{\text{ІВвк}}, \quad (1.2)$$

де $P_{\text{ПО}}$ – рівень пільгового оподаткування;

ПП – обсяг наданих податкових пільг, грн.;

ІВ_{в.к.} – обсяг здійснених інноваційних витрат за рахунок власних коштів підприємства, грн

Встановлено можливі межі варіювання значень аналітичних показників під час їх співвідношення (формула 1.3):

$$P_{\text{ПО}} = \left\{ \begin{array}{l} 1 > \Delta \text{ІВвк} \geq 1 \\ 1 > \Delta \text{ПП} \geq 1 \end{array} \right\} \quad (1.3)$$

М. О. Кизим та Л. В. Касьянова зазначають, що стимулювання інноваційної діяльності за допомогою пільгового оподаткування відбувається способом полегшення тягаря інноваційних витрат, залежно від етапу життєвого циклу інновацій та від суб'єкта інноваційного процесу²³⁸.

Інноваційний процес як об'єкт державного регулювання складається з декількох взаємозалежних послідовних стадій, що утворюють його життєвий цикл. Оскільки втримування цих стадій по-різному, цілком очевидно, що й інтенсивність, і методи державної підтримки інновацій повинні та їх інтенсивність повинні бути розподілені за етапами життєвого циклу інновацій (рис. 6).

²³⁸ Кизим М. О. Касьянова Л. В. Класифікація інструментів податкового стимулювання інновацій. Проблеми економіки. 2012. № 4. С. 23 – 29.

ΔPP	$\Delta V_{вк}$	$\Delta V_{вк} < 1$	$\Delta V_{вк} = 1$	$\Delta V_{вк} > 1$		
$\Delta PP < 1$	1	$\Delta V_{вк} < 1$ $\Delta PP < 1$	2	$\Delta V_{вк} = 1$ $\Delta PP < 1$	3	$\Delta V_{вк} > 1$ $\Delta PP < 1$
$\Delta PP = 1$	4	$\Delta V_{вк} < 1$ $\Delta PP = 1$	5	$\Delta V_{вк} = 1$ $\Delta PP = 1$	6	$\Delta V_{вк} > 1$ $\Delta PP = 1$
$\Delta PP > 1$	7	$\Delta V_{вк} < 1$ $\Delta PP > 1$	8	$\Delta V_{вк} = 1$ $\Delta PP > 1$	9	$\Delta V_{вк} > 1$ $\Delta PP > 1$

Рис. 6. Матриця результативності пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств (створено авторами самостійно)

Життєвий цикл інновацій ділиться на 5 етапів: фундаментальні науково-дослідні роботи, прикладні дослідно-конструкторські роботи, впровадження інновації, споживання інновації.

Приватний сектор підключається до реалізації інноваційного процесу на 3 етапі (стадії дослідно-конструкторських робіт), початковому етапі для переважної кількості підприємств. Варто зазначити, що на цьому етапі підприємство несе тільки витрати, отримуючи доходи тільки з настанням комерційної реалізації інноваційного проекту, однак в цілому проект все ще є збитковим, до моменту повернення здійснених раніше інвестицій (реінвестиції прибутку в інноваційний процес). Даний інтервал часу – від дослідно-конструкторських робіт до моменту повернення інвестицій – становить так званий інноваційний лаг. Думки науковців розділяються щодо доцільності пільгової підтримки інновацій саме на цьому етапі. Одні вважають, що саме в цей період держава повинна виявити найбільшу активність щодо стимулювання підприємницького сектора і його залучення до інноваційної діяльності, інші наголошують, що надання податкової підтримки на даному етапі буде мати «антистимулюючий» ефект.

Слід визначити, що основними показниками за стадіями життєвого циклу інноваційного проекту є суб'єкти, що здійснюють відповідні науково-дослідні роботи, напрями здійснення інноваційних витрат, тривалість стадії життєвого циклу інноваційного проекту, обсяг інвестицій (рис. 7).

Стадія життєвого циклу інноваційного проекту							
Показники	Фундаментальні НДР	Прикладні НДР	ДКР	Впровадження	Зростання	Уповільнення зростання	Спад
Суб'єкт, що здійснює відповідні роботи	Держава	Спеціалізована інноваційна організація	Спеціалізована інноваційна організація, підприємство	Підприємство, яке здійснює інноваційні проекти			
Напрямок здійснення інноваційних витрат	Внутрішні та зовнішні НДР	Внутрішні та зовнішні НДР	Випробування, впровадження і просування інноваційної продукції, проведення маркетингових досліджень	Придбання машин, обладнання та інших основних засобів, виробництво, збут, удосконалення інноваційної продукції	Виробництво, збут, удосконалення інноваційної продукції	Виробництво, збут, удосконалення інноваційної продукції	Виробництво, збут, удосконалення інноваційної продукції
Тривалість стадії, місяць	5	5	7	4	26	12	5
Інвестиції, в % від загального обсягу	5	10	15	40	25	5	-

Рис. 7. Основні показники за стадіями життєвого циклу інноваційного процесу (складено авторами самостійно)

На етапах зростання та уповільнення підприємство задіяне повністю, отримуючи прибуток від реалізації інноваційної продукції, тому на цьому етапі важливе пільгове стимулювання накопичень та реінвестицій прибутку в інноваційний процес. Результативність пільгового оподаткування на цьому етапі виражена у здатності податкових пільг стимулювати підприємство до вкладення вивільнених коштів у подальший інноваційний та виробничий процес, зокрема – до збільшення обсягів інноваційних витрат.

Тому доцільно розглянути особливості пільгового оподаткування за етапами життєвого циклу інноваційного процесу (рис. 8).

	Етап ЖЦІ		
Рівень регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності	1 достатній спад	2 недостатній ДКР	3 низький впровадження
	4 низький уповільнення зростання	5 середній виробництво	6 недостатній фундаментальні НДР
	7 достатній перехід від прикладних НДР до ДКР	8 високий перехід від впровадження до зростання	9 високий зростання

Рис.8. Значення рівня результативності пільгового оподаткування інноваційної діяльності відносно етапів життєвого циклу інновацій (створено авторами самостійно)

Таким чином, за допомогою запропонованого показника можна простежити на загальних умовах чи є податкові пільги результативними і дійсно мають позитивний вплив на активізацію інноваційної активності підприємств, як інструменти податкового стимулювання.

Етап 3. Вибір показників оцінки ефективності пільгового оподаткування інноваційної діяльності було обрано на основі дослідження²³⁹, з урахуванням цілей, суб'єктів та напрямів реалізації державного регулювання.

²³⁹ Гордеева О.В. Оценка эффективности налоговой политики. Налоги и налогообложение. 2006. № 10. URL: <http://www.lawmix.ru/bux/78437>.

Зовнішня ефективність (макрорівень) пільгового оподаткування, з огляду на інтереси та потреби держави виражається у оптимальному співвіднесенні надходжень та витрат. Внутрішня ефективність (мікрорівень) визначається шляхом аналізу впливу інструментів податкового стимулювання на результати діяльності суб'єктів інноваційної діяльності. Ефективність застосування податкових пільг в інноваційній діяльності підприємства визначається за такими показниками:

1) Коефіцієнт ефективності оподаткування. Ріст цього показника у динаміці відображає сприятливу тенденцію збільшення чистого прибутку при незмінних або зменшених податкових платах (формула 1.4):

$$K_{\text{еф}} = \frac{\text{ЧП}}{\sum \text{ПП}_i}, \quad (1.4)$$

де ЧП – чистий прибуток підприємства, грн.;

$\sum \text{ПП}_i$ – загальний розмір всіх сплачених податків, грн..

2) Коефіцієнт ефективності використання податкових пільг. Визначає ефективність використання підприємством передбачених законодавством податкових пільг (формула 1.5):

$$K_{\text{пп}} = \frac{\sum \text{П}}{\sum \text{П} - \text{ППп}}, \quad (1.5)$$

де $\sum \text{П}$ – сума використаних податкових пільг грн.;

ППп – планові податкові платежі (податкові зобов'язання з вирахуванням суми податкових пільг), грн.

3) Коефіцієнт пільгового оподаткування, який заключає в собі сукупність загальних показників ефективності податкового стимулювання та дає результат впливу податкових пільг на виручку, собівартість реалізованої продукції та балансовий прибуток (формула 1.6):

$$K_{\text{пз}} = \frac{\sum \text{П}}{Q (\text{ЧП,ВД})}, \quad (1.6)$$

де $\sum \text{П}$ – сума використаних податкових пільг;

$Q (\text{ЧП, ВД})_i$ – розмір виручки (чистого прибутку, валового доходу).

Оцінка ефективності податкових пільг передбачає зіставлення результатів надання податкових пільг з втратами бюджету на основі використання кількісних показників економічної, бюджетної та соціальної ефективності або якісних характеристик у розрізі окремих податків і щодо кожної категорії платників.

Бюджетна ефективність податкових пільг – це вплив податкових пільг на формування доходів відповідного бюджету. Найбільш поширений спосіб оцінки бюджетної ефективності податкових пільг є зіставлення втрат бюджету від надання пільги і приросту податкових платежів, які виникнуть від її застосування.

Коефіцієнт бюджетної ефективності податкових пільг розраховується за формулою (формула 1.7):

$$K_{BE} = \frac{BE_{\text{пп}}}{\sum PV}$$

де K_{BE} – коефіцієнт бюджетної ефективності;

$BE_{\text{пп}}$ – бюджетний ефект від впровадження податкових пільг;

$\sum PV$ – обсяг податкових витрат.

Бюджетний ефект від впровадження податкових пільг виражений в обсязі приросту податкових надходжень до бюджету (різниця між фактичними податковими надходжень за звітний та попередній період).

При значенні K_{BE} більше або дорівнює 1 бюджетна ефективність податкових пільг визнається прийнятною (достатньою). При значенні K_{BE} менше 1 бюджетна ефективність податкових пільг визнається недостатньою (низькою).

Соціальна ефективність податкових пільг визначається за показниками значущості податкових пільг у підтримці діяльності платників податків та показниками, що покращують соціальну сферу і підвищують соціальний захист населення (створення, збереження робочих місць для малозабезпечених верств населення, тощо).

Економічна ефективність відображає результативність витрат та економічної діяльності платників податків, яким надана пільга (формула 1.8).

$$K_{EE} = \frac{EE_{\text{пп}}}{\sum PV}, \quad (1.8)$$

де K_{EE} – коефіцієнт економічної ефективності;

$EE_{\text{пп}}$ – економічний ефект від впровадження податкових пільг;

$\sum PV$ – обсяг податкових витрат.

Економічний ефект податкової пільги проявляється у збільшенні фінансових ресурсів платника податків, які перебувають у його розпорядженні у зв'язку з відсутністю необхідності перераховувати ці кошти в бюджет держави у вигляді податків.

Оцінка проводиться на основі розрахунку кількісних показників:

- співвідношення приросту інвестицій і суми податкових пільг;
- по-друге, на основі співвідношення приросту виручки від реалізації продукції та суми втрат бюджету.

Економічний ефект податкової пільги проявляється у збільшенні фінансових ресурсів платника податків, які перебувають у його розпорядженні у зв'язку з відсутністю необхідності перераховувати ці кошти в бюджет держави у вигляді податків.

Специфіка показників ефективності полягає в співвідношенні сум ефектів з податковими витратами.

Розрахунок податкових витрат за даною пільгою за весь період проводиться за спрощеною формулою:

$$\sum_{i=1}^t \text{ПВ}^t = \sum_{i=1}^t \text{ПН}_{\text{б/п}}^t - \sum_{i=1}^t \text{ПН}_{\text{п}}^t$$

де $\sum_{i=1}^t \text{ПН}_{\text{б/п}}^t$ – сума податкових надходжень від платників податків, що використовують дану пільгу, обрахована в умовах відсутності пільги за період t ;

$\sum_{i=1}^t \text{ПН}_{\text{п}}^t$ – сума податкових надходжень від платників податків, що використовують дану пільгу, обрахована в умовах надання пільги за період часу t .

Аналіз запропонованих показників надасть можливість оцінити реалізацію пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств. Для поточної оцінки стану пільгового оподаткування інноваційної діяльності в Україні доцільно виконати оцінку ефективності пільгового оподаткування на мікрорівні.

Важливим напрямком є оцінювання ефективності податкових пільг в рамках вдосконалення державного регулювання інноваційної діяльності підприємств.

Таким чином, було сформовано модель реалізації регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємства та визначено послідовність процедури оцінки за компонентами

доцільності, результативності та ефективності відповідно до запропонованих критеріїв.

Одним із шляхів прогнозування наслідків застосування податкових стимулів та їх регулятивного потенціалу є розрахунок ефективності застосування податкових пільг відповідно до реалізації інноваційних проєктів на підприємствах. У якості розрахункових показників було обрано показники, що відносяться до інвестиційної діяльності, оскільки інновації тісно пов'язані з інвестиційною діяльністю, так як кошти, вкладені в інноваційні проєкти мають строк окупності, який залежить від стадії інноваційного процесу (Таблиця 9). Прогнозні розрахунки виконано на основі даних проєктів Наукового Парку «Наукоград-Харків» (таблиця 10).

Окремо, в рамках дослідження доцільно проаналізувати вплив надання податкових пільг на показники прибутковості та рентабельності інвестицій в інноваційні проєкти в економічному аспекті.

Так, для ефективності інвестиційної діяльності в економічній літературі виділяють чотири головні методи оцінки інвестицій, що враховують фактор часу: чиста теперішня (приведена) вартість (NPV); індекс рентабельності (IR); норма рентабельності інвестицій (HRI), строк окупності інвестицій (To); коефіцієнт ефективності інвестицій (KEI)²⁴⁰.

Здійснимо розрахунок показників NPV та IR за проєктами 5.1 – 5.5. (за іншими показниками – відсутність вихідних даних).

Центральною складовою оцінки ефективності інвестицій є розрахунок чистої приведеної вартості (NPV). Її визначають за формулою:

$$NPV = \sum_{i=1}^t \frac{P_t - C_t}{(1+i)^t} - IC,$$

NPV – чиста приведена вартість;

P_t – прибуток від проєкту в *t* році;

C_t – витрати на проєкт в *t* році;

I – ставка дисконту;

IC – сума початкових інвестицій;

t – кількість років циклу життя проєкту.

²⁴⁰ Литвин З. Б. Аналіз ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства. URL: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25343/1/%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%20%D0%97.%D0%91.%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D0%B5%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%25.pdf>.

Таблиця 9. Проекти Наукового Парку «Наукоград-Харків»

№ з/п	Проект	Мета	Завдання	Місце реалізації	Строк реалізації	Загальна вартість	Строк окупності
		3	4	5	6	7	8
1	Енергос-тавраща будівель соціального призна-чення	Визначення осно-вних енергозбе-рігаючих заходів для відновлення та покращення конструктивних і технічних якостей об'єктів соціаль-ного призначення з урахуванням їх від-повідності сучас-ним нормативам по енергозбереженню	1. вивчення ринку теплоізоляційних і покривельних матеріалів, сертифікованих та виготовлених в Україні; 2. проведення інвентаризації та оцін-ки технічного стан існуючих типових об'єктів соціального призначення (дитячі садочки, школи) з точки зору фізичного зносу конструкцій та масштабів їх енер-госпоживання; 3. розробка заходів щодо підвищення енер-гофективності досліджуваних будинків; 4. визначення планів енергоставрації об'єктів; 5. пропозиції заходів впровадження аль-тернативних джерел енергії.	м. Харків	2014 р. – 2016 р.	4,2 млн. грн.	3 роки
2	Відроджен-ня малої гідроенер-гетики в Карпатсько-му регіоні	Створення і реалізація програми будівництва малих ГЕС у Карпат-ському регіоні та налагодження ви-робництва для них сучасного уніфіко-ваного обладнання	1. натурне дослідження на місцевості для виявлення причин, що викликали катастро-фічні повені (1998, 2001, 2006 рр.), визна-чення розмірів збитків населення та гос-подарств області, уточнення гідрологічних характеристик р. Тиса та її притоки; 2. залучення наукових організацій для уточнення максимальних витрат від паводкових розходжень р. Тиси та її при-токи на даний час та напрацювання про-гнозу на майбутнє;	Карпат-ський регіон України	2015 р. – 2022 р.	2,4 млрд. грн.	6 років

Продовження табл. 9

1	2	3	4	5	6	7	8
			<p>3. складання нових картографічних матеріалів на весь басейн р. Тиса, особливо зон, які найчастіше страждають від повеней;</p> <p>4. маркетингові дослідження в регіоні щодо впровадження гідронергетичних установок малої потужності з екологічно-та техніко-економічним обґрунтуванням доцільності їх використання;</p> <p>5. уніфікація параметрів агрегатів малих ГЕС з метою створення типових конструкцій гідроагрегатних блоків і розробка робочої документації щодо створення нових дослідно-промислових зразків агрегатів малих ГЕС, їх випробуванню та доведенню;</p> <p>6. розробка спрощених але максимально ефективних проточних частин гідроагрегатів на базі гидротурбін різних типів, створення серії агрегатів з визначенням діапазону їх застосування за потужністю, напору та інших параметрів;</p> <p>7. організація будівельно-монтажних та пускалоаппаратурних робіт щодо створення малих ГЕС, сервісного обслуговування та експлуатації установок малих потужностей</p>				

Закінчення табл. 9

1	2	3	4	5	6	7	8
3	Впровадження водневої термобаромічної технології інтенсифікації добування нафти, газу і газового конденсату з магнезитних свердловин	Обробка нафтових і газових українських родовищ із застосуванням водневої термобаромічної технології інтенсифікації добування вуглеводнів	Проведення обробки 10 свердловин (5 нафтових, 5 газових), аналіз результатів, удосконалення технології та виконання незалежної експертизи ефективності її впровадження в порівнянні з іншими методами збільшення дебіту	Нафтові, вугільні, газові (в тому числі метанові і газоконденсатні родовища)	-	6,3 млн. грн.	4-8 тижнів
4	Визначення залишкового ресурсу та малоозатратна модернізація енергоблоків теплових електростанцій	Створення і реалізація програми малоозатратної модернізації турбоустановок потужністю 200 і 300 МВт на основі розрахункової оцінки залишкового ресурсу найбільш напружених елементів цих турбін. Враховуються положення енергетичної стратегії України на 2011-2030 рр.	1. створення нового ефективного облопачування проточної частини циліндрів високого, середнього і низького тиску із залученням методу розрахунку просторового протікання в язого робочого середовища (пари) та методів просторової побудови лопаткових апаратів; 2. удосконалення теплової схеми турбоустановки з максимально можливим збереженням її елементів; 3. оцінка залишкового ресурсу та вибір необхідних заходів для малоозатратної модернізації або реконструкції турбін	Великі ТЕС України з експлуатаванням турбін, потужністю 200 і 300 МВт	2015 р. – 2017 р.	34 млрд. 800 млн. грн., з них – 18,5 млн. на розробку проектів	2-2,5 років

* Підготовлена автором на підставі наукового дослідження: Мацевитий Ю. М., Тарелін А. А. Наука і інновації. Путь к успеху. Киев, Академперіодика, 2015. 192 с. (рос. мовою)

Таблиця 10. Проекти Наукового Парку «Наукоград-Харків» з розрахунковими показниками для розрахунку показників NPV та IR

№ з/п	Проект	Мета	Завдання	Місце реалізації	Строк реалізації	Вартість проекту	Вартість виробленої продукції	Строк окупності
1	2	3	4	5	6	7	8	9
5	Утилізація відходів гірно-металургійного, паливно-енергетичного і машинобудівного комплексів з витягом з них стратегічно важливих матеріалів для постачання власним імпортозаміною сировиною промислових підприємств України	Підвищення екологічної безпеки та поліпшення соціальної обстановки в регіонах України з промисловою напруженістю	Розробка та впровадження еколого-економічних ефективних технологій. 5.1. Утилізація багатотоннажних відходів ТЕС, які працюють та твердому та рідкому паливі, з отриманням нікелево-ванадієвих лігатур, технічного оксиду ванадія і ферованадія 5.2. Утилізація великотоннажних шламів газочиснення основного металургійного виробництва з отриманням цинкового концентрату високого гатунку і придегних до випалення чавуну і сталі металізованих безцінкових залізрудних окатитів	Регіони України		1 Утилізаційна установка – 1,35 млн. дол. 1 Утилізаційна установка новка – 3,75 млн. дол.	1,57 млн. дол. за рік; 94 млн. дол. – за весь обсяг утилізованих відходів 4,35 млн. дол. за рік; 58,9 млн. дол. – при утилізації всього обсягу відходів, за рік; 720 млн. дол. – за весь обсяг перероблених відходів та вироблення цинкового концентрату і залізрудних окатитів	3 роки 3,5 роки

Розділ 4. Підсистема виробництва продукції та послуг

Закінчення табл. 10

1	2	3	4	5	6	7	8	9
			<p>5.3. Утилізація великогнотажних відходів хімічної промисловості – фотографісу з отриманням матеріалів та виробів для галузі будівництва України (гіпсові в'язкі, сухі будівельні суміші, стінові панелі)</p> <p>5.4. Утилізація гальванічних шламів і гальваностоків металургійних і машинобудівельних заводів з отриманням комплексних лігатур і феросплавів, які містять елементи стратегічного імпорту України – важкі і рідкісні метали (нікель, тантал, ніобій, мідь, хром, кобальт та ін.)</p>			<p>1 утилізаційна установка – 1,4 млн. дол.</p>	<p>1,4 млн. дол. в рік; 554 млн. дол. – при утилізації всього об'єму відходів</p>	4 роки
						<p>1 утилізаційна установка – 1,66 млн. дол.</p>	<p>2,38 млн. дол. в рік; 11,3 млн. дол. – при утилізації всього обсягу відходів, за рік; 228 млн. дол. – за весь обсяг перероблених відходів та вироблення комплексних лігатур і феросплавів з вмістом стратегічних важких металів</p>	4 роки
			<p>5.5. Створення технології переробки вугля і вуглеводнів</p>			<p>21,5 млн. грн. – вартість pilot-ної установки; 225 млн. дол. – вартість повного комплексу обладнання промислового ЕМК</p>	<p>60,3 млн. дол. – річний прибуток; 1,2 млн. дол. – прибуток від реалізації металу; 2,2 млрд. дол. – вивчення проекту</p>	9 років

Таблиця 11: Розподіл інвестицій проектів «Наукоград – Харків» за тривалістю стадій ЖЦП. підготовлена автором на підставі наукового дослідження: Мацевитий Ю. М., Тарелін А. А. Наука и инновации. Путь к успеху. Киев, Академперіодика, 2015. 192 с. (рос. мовою).

Показники	Стадія життєвого циклу інноваційного проекту							
	Фундаментальні НДР	Прикладні НДР	ДКР	Впровадження	Зростання	Уповільнення зростання	Спад	
1	2	3	4	5	6	7	8	
Проект 1 (4,2 млн. грн., 3 роки)								
Тривалість стадії, місяць	3	3	6,5	2,5	12	6	3	
Інвестиції, в % від загального обсягу (грн.)	5% (0,21 млн. грн.)	10% (0,42 млн. грн.)	15% (0,63 млн. грн.)	40% (1,68 млн. грн.)	25% (1,05 млн. грн.)	5% (0,21 млн. грн.)	-	
Проект 2 (2,4 млрд. грн., 6 років)								
Тривалість стадії, місяць	6	6	12,5	5	25	11,5	6	
Інвестиції, в % від загального обсягу (грн.)	5% (0,12 млрд. грн.)	10% (0,24 млрд. грн.)	15% (0,36 млрд. грн.)	40% (0,96 млрд. грн.)	25% (0,6 млрд. грн.)	5% (0,12 млрд. грн.)	-	
Проект 3 (6,3 млн. грн., 8 тижнів)								
Тривалість стадії, тиждень	0,6	0,8	1,5	0,5	3	1	0,6	
Інвестиції, в % від загального обсягу (грн.)	5% (0,32 млн. грн.)	10% (0,63 млн. грн.)	15% (0,95 млн. грн.)	40% (25,2 млн. грн.)	25% (1,58 млн. грн.)	5% (0,32 млн. грн.)	-	
Проект 4 (34,8 млрд. грн., 2,5 роки)								
Тривалість стадії, місяць	2,5	2,5	5,5	2	10,5	4,5	2,5	
Інвестиції, в % від загального обсягу (грн.)	5% (1,74 млрд. грн.)	10% (3,48 млрд. грн.)	15% (5,22 млрд. грн.)	40% (13,92 млрд. грн.)	25% (8,7 млрд. грн.)	5% (1,74 млрд. грн.)	-	

1	2	3	4	5	6	7	8
Проект 5.1 (1,35 млн. грн., 3 роки)							
Тривалість стадії, місяць	3	3	6,5	2,5	12	6	3
Інвестиції, в % від загального обсягу (грн.)	5% (0,07млн. грн.)	10% (0,14 млн. грн.)	15% (0,20 млн. грн.)	40% (0,54 млн. грн.)	25% (0,34 млн. грн.)	5% (0,07млн. грн.)	-
Проект 5.2 (3,75 млн. грн., 3,5 роки)							
Тривалість стадії, місяць	3,5	3,5	7	3	15	6,5	3,5
Інвестиції, в % від загального обсягу (грн.)	5% (0,19 млн. грн.)	10% (0,38 млн. грн.)	15% (0,56 млн. грн.)	40% (1,5 млн. грн.)	25% (0,94 млн. грн.)	5% (0,19 млн. грн.)	-
Проект 5.3 (1,4 млн. грн., 4 роки)							
Тривалість стадії, місяць	4	4	8,5	3,5	16	8	4
Інвестиції, в % від загального обсягу (грн.)	5% (0,07 млн. грн.)	10% (0,14 млн. грн.)	15% (0,21 млн. грн.)	40% (0,56 млн. грн.)	25% (0,35 млн. грн.)	5% (0,07 млн. грн.)	-
Проект 5.4 (1,66 млн. грн., 4 роки)							
Тривалість стадії, місяць	4	4	8,5	3,5	16	8	4
Інвестиції, в % від загального обсягу (грн.)	5% (0,08 млн. грн.)	10% (0,17 млн. грн.)	15% (0,25 млн. грн.)	40% (0,66 млн. грн.)	25% (0,42 млн. грн.)	5% (0,08 млн. грн.)	-
Проект 5.5 (21,5 млн. грн., 9 років)							
Тривалість стадії, місяць	9	8	19	9	37	17	9
Інвестиції, в % від загального обсягу (грн.)	5% (1,08 млн. грн.)	10% (2,15 млн. грн.)	15% (3,23 млн. грн.)	40% (8,5 млн. грн.)	25% (5,38 млн. грн.)	5% (1,08 млн. грн.)	-

Підготовлена авторами на підставі наукового дослідження: Мацевитий Ю. М., Тарелін А. А. Наука та інновації. *Путь к успеху*. Київ, Академперіодика, 2015. 192 с.

Так як податкові пільги є частковим або повним звільненням від сплати податку, сума не сплачених коштів є вивільненими фінансовими ресурсами, які підприємство може використати у своїй діяльності. У розрахунках прибуток буде збільшуватись на суму не сплачених внаслідок надання пільги податку на прибуток підприємств, а саме пропонується розглянути:

- загальні умови, ставка податку на прибуток 18%;
- зниження ставки податку на прибуток, ставка 10%;
- звільнення від сплати податку на прибуток, ставка 0%.

Чиста теперішня вартість – це різниця між величиною грошових потоків, що надходять у процесі експлуатації проекту, дисконтованих за прийнятною ставкою дохідності та сумою інвестицій.

Якщо:

$NPV > 0$, інвестиції дадуть прибуток (проект можна прийняти);

$NPV < 0$, інвестиції будуть збитковими (проект не слід приймати);

$NPV=0$, інвестиції не дадуть ні прибутку, ні збитку²⁴¹.

Індекс рентабельності інвестицій (IR) визначає ступінь прибутковості одиниці витрат. Його розраховують шляхом відношення чистої теперішньої вартості до початкової суми інвестицій.

$$IR = \frac{NPV}{IC},$$

NPV – чиста приведена вартість;

IC – сума початкових інвестицій.

Якщо:

$IR > 1$, інвестиції рентабельні;

$IR < 1$, інвестиції збиткові;

$IR = 1$, інвестиції не збиткові і не рентабельні²⁴².

Таким чином, надання податкових пільг може впливати на показники прибутковості та рентабельності інвестицій в інноваційні проекти.

Висновки. Таким чином, виявлено недовість та неефективність економічного та організаційно-правового забезпечення державного регулювання інноваційної діяльності в Україні.

²⁴¹ Литвин Б.М. Економіко-аналітична діяльність в організації: Підручник. Київ: «Хай-Тек Прес», 2008. 352 с.

²⁴² Там само.

Таблиця 12. Розрахунок показників NPV та IR для інноваційних проектів 5.1 – 5.5

Проект	Умови оподаткування Податком на прибуток	Значення NPV для і-го проекту	Значення IR для і-го проекту
5.1	ставка 18%	0,57	0,42
	ставка 10%	0,86	0,64
	ставка 0%	1,23	0,91
5.2	ставка 18%	2,57	0,69
	ставка 10%	3,45	0,92
	ставка 0%	4,58	1,22
5.3	ставка 18%	0,84	0,60
	ставка 10%	1,15	0,82
	ставка 0%	1,55	1,11
5.4	ставка 18%	2,66	1,60
	ставка 10%	3,20	1,93
	ставка 0%	3,89	2,34
5.5	ставка 18%	195,53	9,09
	ставка 10%	218,14	10,15
	ставка 0%	246,14	11,45

Таблиця 12. Розрахунок показників NPV та IR для інноваційних проектів 5.1 – 5.5 (складено авторами самостійно)

Встановлено, що такі перешкоджаючі обставини як недостатність фінансової підтримки інноваційної діяльності; скасування значної кількості податкових стимулів наукової та інноваційної діяльності; відсутність у податковому законодавстві регулюючих заходів щодо інноваційної діяльності; відсутність реалізації розроблених законопроектів щодо стимулювання інновацій стримують інноваційну активність суб'єктів господарювання та не реалізують потенціал державного регулювання інноваційної діяльності підприємств.

В ході оцінки компоненту доцільності пільгового оподаткування інновацій запропоновано критерій бюджетної спроможності держави, яка відображає використання оптимального рівня бюджетних коштів на законодавче впровадження і реалізацію податкових пільг в діяльності суб'єктів господарювання. З метою виявлення доцільності запровадження податкових пільг було виконано прогноз обсягу втрат доходів

бюджету від надання податкових пільг з урахуванням обсягу податкових надходжень, оскільки пільги є невід'ємною частиною податків, а саме – сумою зменшення податкового зобов'язання. За результатами виконаного прогнозу спостерігається зростаючий обсяг податкових надходжень при неминному обсязі податкових пільг, що свідчить про незначну увагу держави до податкових пільг як стимулятора розвитку інновацій. Подальший перегляд та збільшення кількості податкових пільг саме для інноваційної діяльності є актуальним завданням. Тому, можна зробити висновок, що при ефективній реалізації держави свого регулятивного потенціалу, втрати бюджету від надання пільг «перекриваються» збільшенням податкових надходжень.

Оцінку результативності пільгового оподаткування було виконано окремо для держави та підприємства. На рівні держави результативність було розраховано як показник еластичності податкових надходжень від податкових пільг, обґрунтовуючи це тим, що внаслідок надання податкових пільг суб'єктам господарювання, що проводять інноваційну діяльність доходи держави зростають через певний проміжок часу, пов'язаний із окупністю інноваційних проектів, за рахунок збільшення податкових надходжень, так як успішна інноваційна діяльність супроводжується оновленням виробництва і збільшенням прибутку.

На рівні підприємства було запропоновано показник результативності пільгового оподаткування інноваційної діяльності, що виражається, як співвідношення зміни обсягів інноваційних витрат, які підприємство здійснює за рахунок власних коштів та зміни обсягів наданих підприємству податкових пільг. Виходячи з того, що інноваційний процес є основою інноваційної діяльності підприємств та складається з декількох взаємозалежних послідовних стадій, що утворюють його життєвий цикл, було розподілено варіацію показника результативності залежно від етапу життєвого циклу інновацій. Розподіл значень рівня результативності податкових пільг за кожним окремим етапом ЖЦІ надає змогу виявити на якому етапі виникає найбільша необхідність у державному стимулюванні.

В якості критеріїв оцінки ефективності пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств, серед значної кількості методичних підходів було обрано показники ефективного використання податкових пільг підприємствами, тобто оцінку доцільно виконувати на мікрорівні, пояснюючи це тим, що ефективність пільгового оподаткування, з огляду на інтереси та потреби держави (макрорівень) виражається

у оптимальному співвіднесенні надходжень і витрат та представлена статистичними даними, в той час, як оцінка ефективності пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств дасть змогу визначити ступінь важливості податкових пільг безпосередньо для суб'єктів інноваційної діяльності та визначити характер використання підприємствами вивільнених фінансових коштів у вигляді податкових пільг.

Застосування складових компонентів запропонованої моделі реалізації регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств дозволить обґрунтовувати прийняття управлінських рішень щодо запровадження та застосування найбільш оптимальних податкових стимулів, відповідно до результатів оцінки їх регулятивного потенціалу та потенційних і реальних можливостей суб'єктів інноваційних відносин.

Ефективна реалізація регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств залежить від обґрунтованого вибору оптимального податкового стимулу, тому виникає необхідність у прогнозуванні наслідків використання запроваджених регулятивних інструментів.

Досвід зарубіжних країн показує, що найбільш ефективним є застосування податкових пільг, пов'язаних із прибутком інноваційних підприємств. При чому, більшість країн дотримуються таких методів як стимулювання наукових досліджень і розробок наукомістких та високотехнологічних галузях, підтримка співробітництва науки і виробництва, приватних підприємств та некомерційних наукових установ, стимулювання інноваційної діяльності приватного сектору шляхом залучення іноземних інвестицій, підтримка молодих науково-дослідних компаній в період їх становлення, стимулювання підвищення кваліфікації наукових кадрів, державна підтримка венчурного фінансування.

ПІДСИСТЕМА ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

5.1. Інструменти фінансування малого та середнього інноваційного підприємництва в Європейському союзі та Україні

Актуальність. Одним з найважливіших напрямків розвитку економічного сектору нашої держави постало формування інноваційної моделі економіки, що ставить перед юридичною наукою нові задачі з'ясування призначення, соціальної цінності права як регулятора суспільних відносин. Значна кількість проблем у сфері інноваційної діяльності в Україні вимагає підходу до їх вирішення із системних позицій. Багаторічний досвід Європейського Союзу (далі – ЄС) в розбудові інноваційної системи та потужні конкурентні позиції країн ЄС у сфері інновацій обумовлюють підвищений інтерес до них у цьому аспекті, а також до можливості застосування їх досвіду в реаліях вітчизняної економіки.

Теоретичну основу дослідження складають наукові доробки іноземних та вітчизняних фахівців як у сфері права (Борисов І. В., Глібоко С. В., Атаманова Ю. Є., Стабинскайте Ю. А. та ін.), так і в економічній сфері (Вядрова І. М., Демчишак Н. Б., Нікітін Ю. О., Мельник М. В., Дикінс Д., Duda J., Mason C., Harrison R. та ін.). Проте праці вказаних авторів не у повному ступені розкривають проблематику інструментів залучення фінансування МСП в ЄС та Україні, оскільки, у силу зміни і міжнародних інвестиційних програм, і відкриття нових джерел фінансування інноваційних проектів, і зміни законодавства ЄС чи України вони не у повному ступені відображають сучасний стан досліджуваної проблематики.

Метою дослідження є окреслення проблем визначення інструментів фінансування малого та середнього підприємництва (далі – МСП) в ЄС та Україні.

Об'єктом дослідження є вивчення інструментів фінансування МСП в ЄС та Україні, а також можливостей участі вітчизняних підприємців та інноваторів в реалізації європейських інноваційних програм.

Методологічну основу дослідження складає порівняльно-правовий метод, за допомогою якого було встановлено спільність та відмінність інструментів фінансування малого та середнього інноваційного підприємництва в ЄС та Україні. Крім того, звернута увага на можливість використання програм фінансування малого та середнього підприємництва в Україні за рахунок коштів європейських партнерів.

Звернення до європейського досвіду, який є одним із світових локомотивів розвитку трансферу інноваційних технологій, дозволяє зауважити, що одним із головних акцентів у країнах ЄС є розвиток МСП, які є двигуном економічного зростання і основним джерелом нових робочих місць. Однак ці особи мають певні проблеми під час отримання ресурсів для фінансування своїх досліджень, розробок, нових продуктів, при виході на ринок інновацій та наукових технологій. У зв'язку з цим міжнародна конкурентоздатність та довгострокове економічне зростання ЄС у значному ступені залежать від життєздатності МСП. Як наслідок, такі аспекти, як якість, репутація та інноваційна активність, будуть мати вирішальне значення для малого і середнього бізнесу ЄС в умовах всесвітньої глобалізації.

Зміст дослідження. Дослідники та практики розвитку стартапів ЄС називають три головні умови для ведення бізнесу в ЄС: доступ до фінансування; дотримання нормативних вимог; пошук потрібних ділових партнер²⁴³. Нами вже зверталася увага, що серед названих чинників саме доступ до фінансів має вирішальне значення для МСП, оскільки залучення інвестицій пов'язане з їх зростанням та інноваційною ак-

²⁴³ Вядрова І. М., Пашова С. М. Система фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні та можливості її активізації в сучасних економічних умовах. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 1 (10). С. 121–126; Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України / Я. А. Жаліло [та ін.]; Національний ін-т стратегічних досліджень, Державне агентство України з інвестицій та інновацій. Київ : НІСД, 2006. 119 с.

тивністю²⁴⁴. Якщо порівнювати різні типи підприємств, такі як мікропідприємства і підприємства більш великого інноваційного бізнесу, то найбільшою сучасною проблемою для всіх них є залучення інвестицій. Для цього в ЄС створено єдиний ринок ЄС-28 для МСП, частка якого складає 70% вартості експорту таких підприємств, причому 80% експорту МСП продаються в інші держави-члени²⁴⁵.

У різних країнах ЄС існують значні відмінності у механізмах та джерелах інвестування МСП, що знаходить своє відображення у відносній значущості різних джерел фінансування, що використовуються компаніями, а також у рівні розвитку різних фінансових установ та інноваційній інфраструктурі конкретної країни. Рівень розвиненості інфраструктури визначає зрілість інноваційної системи. Інноваційна інфраструктура охоплює фінансову, виробничо-технологічну та інформаційну складові.

Відповідно до п. 8 Постанови КМ України від 22.05.1996 р. № 549 «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» основними джерелами фінансування інноваційної структури є: а) вклади учасників; б) бюджетне фінансування за умови виконання державного замовлення; в) кредити банків; г) інвестиції, в т. ч. іноземні; ґ) прибуток від підприємницької діяльності інноваційної структури; д) випуск в обіг цінних паперів.

Найбільш яскраво характеризує науково-технічну політику тієї чи іншої країни ЄС державне фінансування науково-технічної діяльності, його механізм та розмір виділених коштів. Дослідження, що визначають перспективи технологічного розвитку, виконуються переважно у наукових установах, які фінансуються з державного бюджету. Інноваційна

²⁴⁴ Жорнокуй Ю. М. Публічно-правові засоби інвестування малого та середнього інноваційного підприємництва в Європейському Союзі. *Право та інновації*. 2020. № 1. С. 7–13; Zhornokui Yu. M., Vahanova I. M., Soboliev O. V., Borysov I. V. Means of private investment of small and medium innovation entrepreneurship in the European Union. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. № 4. P. 145–151.

²⁴⁵ У річному звіті про європейські МСП за 2018 рік зазначено, що їх відродження в ЄС продовжувалося протягом року. За період з 2008 по 2017 рр. валова додана вартість, створена МСП ЄС-28, збільшилась сукупно на 14,3%, а занятість у МСП збільшилась на 2,5%. Дві третини таких швидко зростаючих підприємств зосереджені у 6 державах-членах: Німеччина (23,9% від всіх швидко зростаючих підприємств у 2015 році), Велика Британія (14,4%), Іспанія (8,6%), Франція (8,4%), Італія (7,6%) та Польща (6,4%). Сукупно ці 6 країн складають 69% всіх швидко зростаючих підприємств ЄС-28 у 2015 році // Річний звіт про європейські малі та середні підприємства за 2018 рік. URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/performance-review_en.

складова державної політики охоплює у зв'язку з цим сферу національних наукових установ (інститути, дослідницькі центри, університетські лабораторії тощо). Як результат, уряди різних країн спрямовують свої ресурси на створення та зміцнення кластерів фірм, зв'язків із науково-дослідними інститутами та університетами, поширення знань²⁴⁶.

Як окремий напрямок інвестування в МСП, в інфраструктуру підтримки підприємництва та в інноваційну інфраструктуру необхідно розглядати надані міжнародними організаціями кредити, позики та гранти за рахунок коштів бюджету ЄС та фондів ЄС, що відповідає ч. 2 ст. 326 Господарського кодексу України²⁴⁷. ЄС використовує декілька інструментів інноваційної політики та залучення інвестицій для фінансування інноваційної діяльності: 1) пряме державне фінансування, яке здійснюється за рахунок грантів, кредитів, субсидій тощо; 2) створення інфраструктури для інноваційної діяльності; 3) податкові стимули; 4) спеціальні схеми підтримки ризикового фінансування, надання державних гарантій.

Регіональна політика є основною інвестиційною політикою ЄС та спрямовується на всі адміністративно-територіальні одиниці в ЄС з метою підтримки створення робочих місць, конкурентоздатності бізнесу, економічного зростання, стабільного розвитку і покращення якості життя громадян. Для досягнення цієї мети та задоволення різних потреб у сфері розвитку у всіх регіонах ЄС на Політику згуртованості на 2014–2020 роки було виділено 351,8 млрд. євро, що складає майже третину від загального бюджету ЄС²⁴⁸. Ключові рухомі сили досліджень та інновацій найбільш ефективно використовуються на регіональному рівні. Тому скорочення дефіциту інновацій між європейськими регіонами є ключовим завданням політики згуртованості. У цьому контексті ЄС інвестує у п'ять ключових елементів: дослідження та **інновації, конкурентоздатність малого та середнього підприємництва, впровадження інформаційно-комунікативних технологій, енергоефективність і відновлювані джерела енергії та розвиток людського капіталу.**

²⁴⁶ Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. Том 3. Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів. Остаточний варіант (проект від 19.10.2011). Київ : Фенікс, 2011. 76 с.

²⁴⁷ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / за ред. С. В. Глібка, Ю. С. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право, 2018. С. 63.

²⁴⁸ Європейська комісія: офіційний сайт. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/investment-policy/.

У цілому для країн ЄС характерне трьохрівневе формування інноваційної політики, що включає в себе регіональний, національний і наднаціональний компоненти. Урядам країн належить пріоритет у сфері фундаментальних досліджень, підготовки кадрів, а регіони більшою мірою проводять в життя політику поширення інновацій²⁴⁹.

Ключові ініціативи програмних документів ЄС покликані сприяти втіленню результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (далі – НДДКР) в інноваційні продукцію і послуги з метою забезпечення конкурентоспроможності ЄС, що також має передбачати збільшення інвестування НДДКР в Європі²⁵⁰.

Країни-члени ЄС готові отримувати значні інвестиції із Структурних фондів та інструментів для фінансування інноваційних проєктів. Незважаючи на те, що переваги політики економічного вирівнювання для менш розвинутих регіонів відомі, експерти не мають єдиної точки зору щодо реальної ефективності Структурних фондів²⁵¹.

У п. 6 Регламенту (ЄС) № 1783/1999 Європейського парламенту і Ради від 12.06.1999 р.²⁵² зазначено, що у рамках своїх завдань *Європейський фонд регіонального розвитку* (далі – ЄФРР) має підтримувати виробниче середовище і конкурентоспроможність підприємств, особливо МСП; розвиток місцевої економіки і зайнятості, що сприятиме створенню робочих місць; науково-технологічному розвитку; розробці місцевих, регіональних транс'європейських мереж, включаючи надання відповідного доступу до вказаних транспортних мереж у галузях транспортної інфраструктури. При цьому фінансовий внесок ЄФРР має, безпосередньо, спрямовуватися на: дослідження і технологічний розвиток з метою сприяння впровадження нових технологій та інновацій та зміцнення потенціалу у сфері досліджень і технологічного розвитку, що сприятиме регіональному розвитку; розвиток інформаційного суспільства; транснаціональне, транскордонне

²⁴⁹ Водянка Л. Д., Підгірна В. С., Сироїчко К. В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 9. С. 79.

²⁵⁰ Сторов С. С. Програми інноваційного розвитку зарубіжних країн: досвід та досягнення. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2012. № 2. С. 77–83.

²⁵¹ Иностранные инвестиции в регионы Украины : монография / А. М. Бандурка, С. И. Лекарь, О. В. Носова. Харьков : Золота миля, 2013. С. 258.

²⁵² Regulation (EC) № 1783/1999 of the European Parliament and of the Council of 12 June 1999 on the European Regional Development Fund. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31999R1783>.

і міжрегіональне співробітництво у сфері стійкого регіонального та місцевого розвитку. Крім того, відповідно до ст. 2 цього ж Регламенту (ЄС) у рамках своїх задач, визначених у ст. 1, ЄФРР сприяє фінансуванню розвитку ендегенного потенціалу шляхом заходів, що заохочують і підтримують місцеві ініціативи у сфері розвитку і зайнятості та діяльності МСП.

Фінансові інструменти надані ЄФРР, призначені для проектів з потенційною економічною життєздатністю, забезпечують підтримку інвестицій шляхом використання позик, гарантій, акціонерного капіталу та інших ризикових механізмів, з можливістю поєднання з технічною підтримкою, субсидіями за процентними ставками або субсидіями за гарантійними внесками у рамках однієї операції. Наведене свідчить, що ЄФРР має на меті: зміцнення економічної та соціальної згуртованості в ЄС, виправляючи дисбаланс між його регіонами що може надати істотну підтримку для підвищення конкурентоздатності та якості інноваційного розвитку МСП на регіональному та місцевому рівнях, а саме з регіонах з недостатніх рівнем розвитку в ЄС.

Європейський соціальний фонд (далі – ЄСФ) спрямовує інвестиції на спільне фінансування проектів з метою підвищення їх продуктивності. Інвестиції ЄСФ охоплюють всі регіони ЄС.

Відповідно до ст. 3 Правил (ЄС) № 1304/2013 Європейського Парламенту і Ради від 17.12.2013 р. «Про Європейський соціальний фонд» ЄСФ для тематичної мети:

– «Сприяння стійкості і якісній зайнятості та підтримка мобільності робочої сили» інвестує самостійну занятість, підприємництво та створення бізнесу, включаючи інноваційні мікро-, малі і середні підприємства;

– «Інвестування в освіту, професійну підготовку і професійну підготовку для отримання навичок та навчання протягом всього життя» інвестує підвищення актуальності систем освіти і навчання на ринку праці, сприяння переходу від освіти до праці та зміцнення систем професійної освіти і навчання та їх якості, у т. ч. шляхом механізмів прогнозування навичок, адаптації навчальних програм і створення та розвитку навчання на робочому місці системи, включаючи системи подвійного навчання та схеми навчання. Шляхом вказаних інвестиційних пріоритетів ЄСФ також буде сприяти досягненню інших тематичних завдань,

закріплених у § 1 ст. 9 Регламенту (ЄС) № 1303/2013 Європейського парламенту та Ради від 17.12.2013 р.²⁵³.

Програма EIC Pathfinder Pilot містить FET-Open і FET-Proactive та пропонує гранти у розмірі до 4 млн. євро для сприяння спільним, між-дисциплінарним дослідженням та інноваціям, що ґрунтуються на наукових і радикально нових технологіях майбутнього. Ці гранти призначені для консорціумів не менше 3 суб'єктів з 3 різних країн-членів та асоційованих країн, до яких відносять і Україну. Пілот EIC Pathfinder має загальний бюджет близько 660 млн. євро на 2019–2020 роки²⁵⁴. Ця програма містить «цільові виклики», що ґрунтуються на темах або завданнях, визначених у робочій програмі, а саме: штучний інтелект, орієнтований на людину, імплантовані автономні пристрої і матеріали, а також революційне виробництво енергії з нульовими викидами для повної декарбонізації, а також інші майбутні технологічні парадигми.

EIC Pathfinder також надає гранти FET Innovation Launchpad у розмірі до 100 000 євро на короткі індивідуальні або спільні дії, а EIC Transition to Innovation Activity виділяє до 2 млн. євро, щоб втілити результати проєктів, що фінансуються FET, у справжній технологічній або суспільній прорив і стимулюючий вплив інновацій²⁵⁵.

Пілот EIC Accelerator спирається на другу фазу інструментів для МСП та надає підтримку лише на основі грантів, а також підтримку у формі змішаного інвестування (об'єднання грантів і капіталу). Схема підтримує малі та середні інноваційні підприємства з високим рівнем ризику і високим потенціалом, які бажають розробляти та комерціалізувати нові продукти, послуги і бізнес-моделі, які можуть стимулювати економічне зростання та формувати нові ринки або змінювати існуючі в Європі та у всьому світі. Пілот EIC Accelerator має спільний бюджет більше ніж 1,3 млрд. євро на 2019–2020 роки. Претенденти на інвестування мають бути зареєстровані у країні-члені ЄС або в асоційованій країні Horizon 2020.

²⁵³ Regulation (EC) № 1304/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on the European Social Fund and repealing Council Regulation (EC) № 1081/2006 Fund. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1416682585263&uri=CELEX:32013R1304>.

²⁵⁴ Європейська комісія: офіційний сайт. URL: <https://ec.europa.eu/research/eic/index.cfm?pg=funding#pathfinder>.

²⁵⁵ Європейська комісія: офіційний сайт. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/fet-open>.

EIC Accelerator Pilot пропонує малому і середньому бізнесу: 1) гранти для бізнес-інновацій з метою оцінки здійсненності (необов'язковий перший етап): 50 000 євро (одноразова виплата) за проект (70% від загальної вартості проекту) – закінчилося 5.09.2019 р.; 2) бізнес-гранти на інновації для інноваційного розвитку і демонстраційної мети: сума в орієнтовному діапазоні від 500 000 до 2,5 млн. євро (як правило, 70% від загальної вартості проекту); 3) власний капітал до 15 млн. євро на компанію (загальний бюджет на 100 млн. євро для акціонерного капіталу в пілотному етапі 2019–2020 рр.); 4) безкоштовний бізнес-коучінг (за бажанням), щоб підтримати та посилити інноваційний потенціал фірми та допомогти узгодити проект зі стратегічними потребами бізнесу; 5) доступ до широкого спектру інших послуг з прискорення бізнесу та полегшений доступ до фінансування ризиків з метою полегшення комерційного використання інновацій²⁵⁶.

Результатами реалізації інноваційного проекту може бути: а) достатньо інноваційний продукт, процес або послуга, які мають здатність завоювати ринок; б) план бізнес-інновацій, що містить конкретну стратегію комерціалізації та план фінансування з урахуванням виходу на ринок (наприклад, як залучити приватних інвесторів, якщо це можна застосувати).

Ефективність використання коштів Структурних фондів ЄС значно відрізняється при порівнянні як різних країн, так і різних регіонів. Одна з причин існування нерівномірності у розвитку полягає у тому, що ряд проектів регіонального розвитку має переваги над іншими.

Програма з конкурентоздатності підприємств малого і середнього бізнесу (COSME) сприяє покращеному доступу до фінансування МСП через два фінансові інструменти²⁵⁷. Фінансові інструменти COSME працюють у поєднанні з аналогічними інструментами з рамкової програми Горизонт 2020 (Horizon 2020). У рамках програми Горизонт 2020 Європейською Комісією був запущений інструмент підтримки МСП (SME Instrument), у рамках якого виділено фінансування таких компаній в об'ємі 2,5 млн. євро, а також надано доступ до світового досвіду в управлінні підприємствами.

²⁵⁶ Європейська комісія: офіційний сайт. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/eic-accelerator-pilot>.

²⁵⁷ Правила (ЄС) № 1287/2013 Європейського Парламенту и Совета от 11 декабря 2013 г. создание Программы по конкурентоспособности предприятий и малых и средних предприятий (COSME) (2014–2020 годы) и отмена Решения № 1639/2006/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R1287>.

Відповідно до ст. 5 Регламенту ЄС № 1287/2013 Європейського Парламенту і Ради від 11.12.2013 р., який затверджує Програму з конкурентоздатності підприємств і МСП (COSME), фінансовий пакет для її реалізації встановлено у межах 2 298 243 млн. євро у поточних цінах, з яких не менше 60% має бути спрямовано на фінансові інструменти.

Програма COSME відкрита для участі країн, які підпадають під сферу дії європейської політики сусідства, коли це дозволяють домовленості та процедури і у відповідності до загальних принципів та загальних умов участі цих країн у програмах ЄС, встановлених у відповідних Рамкових угодах, Протоколах до угод про асоціацію і рішення Ради асоціації. Тобто МСП, які працюють у сфері інноваційних технологій та потребують залучення інвестиційного капіталу, мають можливість отримати доступ до інвестиційних ресурсів, що розподіляються за програмою COSME.

Європейська комісія має підтримувати дії, направлені на полегшення та покращення доступу до інвестування МСП на етапах їх створення, зростання і передачі, які доповнюють використання державами-членами фінансових інструментів для таких підприємств на національному та регіональному рівнях. Для забезпечення взаємодоповнюваності такі дії мають бути тісно скоординовані з діями, що вчиняються у рамках політики згуртованості, програми Horizon 2020 і на національному або регіональному рівні. Такі дії мають бути направлені на стимулювання поглинання і пропозиції як акціонерного, так і боргового фінансування, яке може містити початкове інвестування, ангельське і квазі-акціонерне інвестування залежно від ринкового попиту, але виключаючи різне використання активів.

Фінансові інструменти у рамках програми COSME мають використовуватися з метою полегшення доступу до інвестування для МСП на етапах їх створення, розвитку і передачі, а також містити механізм часткової участі та механізм гарантування кредиту. Під час виділення коштів на ці об'єкти враховується попит з боку фінансових посередників.

Фінансові інструменти для МСП можуть у відповідних випадках поєднуватися і доповнювати: а) інші фінансові інструменти, створені державами-членами і їх органами управління, що фінансуються з національних або регіональних фондів або фінансуються у контексті операцій Структурних фондів, відповідно до ст. 38 (1) (а) Регламенту (ЄС) № 1303/2013; б) інші фінансові інструменти, створені державами-членами і їх органами управління, що фінансуються за рахунок національних або регіональних програм за межами діяльності Структурних фондів; в) гранти, що фінансуються Союзом, у т. ч. відповідно до цього Регламенту.

У той же час Групою Європейського інвестиційного банку (ЄІБ та ЄІФ) у співробітництві з Європейською комісією була створена спільна ініціатива «*InnovFin – фінанси ЄС для інновацій*» (*InnovFin–EU Finance for Innovators*). InnovFin складається з ряду інтегрованих, які доповнюють один одного, інструментів фінансування і консультаційних послуг, що надаються групою ЄІБ, яка охоплює інвестування всього виробничого ланцюга інноваційного розвитку МСП. Програма здійснюється у всіх державах-членах ЄС, а також серед асоційованих країн-учасниць. Мета цієї ініціативи – до 2020 р. залучити інвестиції у перспективні наукові розробки та бізнеси в об’ємі не менше 48 млрд. євро. Менше, ніж за два роки після запуску InnovFin, європейськими компаніями було залучено 16,5 млрд. євро. Попит на такі інвестиції значно перевищує пропозицію, це означає, що продукти цієї ініціативи більше ніж витребувані. Однак слід зауважити, що існує значна відмінність в об’ємах залучених інвестицій серед країн-учасниць ЄС у рамках цієї програми²⁵⁸.

У сучасних умовах провідна роль у інвестуванні наукових досліджень та розробок змінюється від загальнодержавного до приватного сектору, зростає кількість посередників, які спеціалізуються на аналізі, відборі та управлінні технологічними інноваційними проектами. Отже, окрім безпосереднього державного фінансування, на сьогодні відомі альтернативні методи й інструменти фінансової підтримки та стимулювання інноваційної діяльності. Тож, на відміну від державного фінансування, що здійснюється країнами-членами ЄС, та інвестування впроваджуваного Структурними фондами, доречно звернути увагу на механізми розміщення інвестицій, які використовуються у приватному секторі для підтримки малого та середнього інноваційного підприємництва в ЄС, що має власну специфіку та джерела.

Банківські кредити є основним джерелом зовнішнього фінансування для МСП (62%) в ЄС і другим за значенням джерелом для великих корпорацій²⁵⁹.

²⁵⁸ Так, найбільшу кількість інвестицій залучено компаніями в Італії, Іспанії, Бельгії, Португалії та Німеччині, у той час як об’єм інвестицій Греції, Угорщини, Естонії та Польщі у *десять раз* менше об’єму країни, що є лідерами // Horizon 2020: The EU Framework Programme for Research and Innovation URL : <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/innovfin-eu-finance-innovators>.

²⁵⁹ Small and medium-sized enterprises’ access to finance. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_small-medium-enterprises-access-finance_en.pdf.

Банки, які інвестують малі та середні інноваційні підприємства, можуть брати участь у такій діяльності прямо або опосередковано. Пряме інвестування може здійснюватися шляхом їх безпосередньої участі у статутному чи складеному (пайовому) власному капіталі або купуючи частину емісії акцій, виступаючи в ролі венчурного інвестора. У той же час, банк може надавати прямі довгострокові кредити через механізм кредитування незавершеного виробництва, проектного фінансування та пільгового кредитування. В свою чергу опосередкована роль банків у такій діяльності зводиться до набрання завуальованої форми кредитування через низку банківських операцій – лізинг, форфейтинг та франчайзинг.

Довгострокове кредитування надається переважно лише МСП з бездоганною фінансовою репутацією і ще банки вимагають заставу, а комісійні є вищими для МСП, ніж для великих компаній і навіть окремих осіб, оскільки може додатково включати такі витрати, як: а) додаткові комісії (за розгляд заявки, за конвертацію валюти, для більш пізніше погашення, обробку кредиту, за невикористане фінансування); б) плату за оцінку застави; плату за зміни контракту; в) плату за страхування кредиту та інші витрати²⁶⁰.

Загалом європейські країни, залежно від об'єму банківського капіталу, що залучається до інвестування МСП, можна розподілити на три групи. Перша – найбільш розвинуті ринки капіталу, що дозволяє новоствореним інноваційним компаніям отримати розширення у корпоративному секторі (Велика Британія, Франція, Німеччина). Окрему (другу) групу складають країни Північної Європи (Фінляндія, Швеція, Данія), на фондовий ринок яких припадає близько 20% корпоративних інвестицій. До третьої групи входять країни Центральної та Східної Європи (Словаччина, Чехія, Польща), в яких банківський капітал практично не залучається до інноваційного інвестування, оскільки компанії цих країн покладаються, перш за все, на власний капітал (наприклад, нерозподілений прибуток).

Сьогодні спостерігається загальне покращення умов банківського фінансування і у зв'язку з цим збільшення його об'ємів. Існує тенденція до зменшення процентних ставок і збільшення строків погашення кредитів. Загалом, доступність банківського фінансування для МСП зна-

²⁶⁰ Duda J. The Role of Bank Credits in Investment Financing of the Small and Medium sized Enterprise Sector in Poland. *Managerial Economics*. 2013. № 13. P. 7–20. URL: <https://ideas.repec.org/a/agh/journal/v13y2013p7-20.html>.

чно зростає. Тим не менше, звертається увага, що для МСП вимоги до застави, що накладаються банками, залишаються як і раніше великими. Складність доступу до банківських кредитів, перш за все, мають найбільш малі та найбільш молоді компанії²⁶¹. Як наслідок, в юридичній літературі обстоюється позиція, за якою банківське кредитування є невдалим інструментом підтримки як МСП, так і інноваційних МСП та є привабливим для підприємств, що мають стабільні фінансові потоки і позитивну довгострокову фінансову історію²⁶².

Загалом, можна підсумувати, що у країнах ЄС, як і в Україні, інвестування інноваційних проектів комерційними банками не набуло особливої популярності.

Зазвичай у рамках інвестиційної банківської діяльності виділяється такий напрям, як *корпоративне інвестування*, під яким розуміється залучення фінансування для корпоративних клієнтів, тобто сприяння в залученні додаткового капіталу корпораціями-клієнтами інвестиційного банку²⁶³. Корпоративне інвестування, що здійснюється шляхом емісії та викупу цінних паперів корпоративних організацій має за мету створити сприятливе ринкове середовище за рахунок зменшення процентних ставок за банківськими кредитами. Тим не менше акції або облігації переважно емітуються великими товариствами і концентруються на найбільших ринках. Проте для інноваційних компаній та стартапів, інвестування шляхом емісії вказаних цінних паперів має важливе значення. Навіть якщо воно не складає переважну частину у загальній частці залучених коштів, порівняно з іншими джерелами фінансування.

Слід зауважити, що залучення вільних коштів шляхом емісії цінних паперів має важливе значення для інноваційних компаній, які мають потенціал для швидкого зростання і зацікавлені у залученні зовнішнього інвестора. Однак статистика свідчить, що часткове фінансування має досить низькі показники у європейських МСП.

²⁶¹ Стабинскайте Ю. А. Проблемы и инструменты финансирования инновационной деятельности малых и средних предприятий Европейского союза. *Вестник университета*. 2016. № 11. С. 186–187.

²⁶² Нікітін Ю. О., Хвалінський С. О., Мельник М. В., Невмержицький В. М. Дослідження інструментів ЄС щодо фінансової підтримки малих та середніх підприємств. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 6/4 (32). С. 24–29.

²⁶³ Інвестиційне право: підручник / Ю. М. Жорнокуй, О. М. Шуміло, О. П. Суц та ін.; за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя. Харків : Право, 2015. С. 145.

Одним з елементів інвестиційних ресурсів, що може використовуватися під час інвестування МСП у сфері інноваційної діяльності є *венчурний капітал*, під яким розуміють фінансове капіталовкладення у компанії з високим потенціалом росту, цінні папери яких не допущені до котирування на біржі, з метою отримання істотного доходу від приросту капіталу наряду з додатковим ризиком і неліквідністю інвестицій, які не можуть вільно продаватися у зв'язку із зобов'язаннями інвестора щодо фірми²⁶⁴.

І хоча венчурне підприємництво характеризується підвищеним рівнем підприємницького ризику, проте є однією з важливих форм фінансування інноваційних проєктів, що не лише стимулює інноваційні процеси в окремих товариствах, але й загалом позитивно впливає на ринок інновацій²⁶⁵.

Венчурний капітал, навіть використання якого обмежено країнами ЄС, є важливим джерелом інвестування МСП, особливо для компаній, що впроваджують інноваційні проєкти з великим ступенем ризику. Беручи до уваги розмір інвестиційного ринку, для венчурних інвестицій існує місце у системі джерел фінансування, порівняно з традиційними джерелами, що залучаються МСП. Хоча з урахуванням великої потреби стартапів та венчурних підприємств, венчурний капітал складає незначну частку приватного капіталу і є найбільше затребуваним у Швеції, Фінляндії, Ірландії та Великій Британії. Одними з ключових інституціональних інвесторів у венчурному бізнесі є страхові компанії і пенсійні фонди як фонди капіталізації інвестицій.

Метою розміщення венчурного капіталу є досягнення значного доходу від капіталовкладень у формі приросту капіталу і продажу акцій за більшою ціною, ніж від отримання доходу з процентів або дивідендів. Продаж акцій як правило здійснюється шляхом первинного публічного розміщення, включаючи емісію акцій компанії на вільному ринку або галузевий продаж, в якому фонд венчурного капіталу, як

²⁶⁴ Дикинс Д., Фрил М. Предпринимательство и малые фирмы / Пер. с англ. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр / Раппопорт А. Б., 2014. 448 с. С. 161–162.

²⁶⁵ Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 20 с.; Шотік Т. М. Венчурне підприємництво як складова інноваційної інфраструктури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 633. С. 805. (С. 805–814).

правило на рівні з іншими акціонерами товариства, продає такі акції іншій компанії²⁶⁶.

Загалом виділяють різні види венчурного капіталу, найбільш обґрунтованими з яких є: 1) інституціональний венчурний капітал; 2) неформальний венчурний капітал; 3) державний венчурний капітал; 4) корпоративний венчурний капітал. При цьому, не зважаючи на зростання венчурних інвестицій у корпоративному та державному секторах, вказані види венчурного капіталу становлять відносно незначну частину вкладень в акціонерний капітал. Основну масу інвестиційної активності становлять інституційні венчурні капіталісти і неформальні інвестори²⁶⁷.

Незважаючи на потенційно негативний зв'язок між активністю венчурного капіталу і бар'єрами до здійснення підприємницької діяльності, роль венчурних капіталістів є посередницькою. У цій моделі системи венчурні капіталісти використовують знання з оцінки, сприяння і контролю компаній з високим ризиком отримання негативних результатів інноваційної діяльності. Підприємці потребують капіталу, а інвестори – досвіду і знань. Компанії венчурного капіталу підтримують перших і представляють інтереси других.

Венчурні капіталісти оперують в умовах, де їх відносна ефективність у виборі та контролі інвестицій дає їм певну перевагу перед іншими інвесторами. Венчурні капіталісти мають більше брати участь у галузях, де має місце важлива інформація про біотехнології, програмне забезпечення тощо, ніж у звичайних стартапах (наприклад, ресторани, роздрібні підприємства тощо)²⁶⁸.

У економіці, що ґрунтується на фондовій біржі (наприклад, США і Велика Британія), великі компанії розглядають такі біржові майданчики як основне джерело інвестицій. Відповідно, банки відіграють обмежену роль у наданні ризикового капіталу, оскільки їх позики скоріше є транзакційними, ніж відносними²⁶⁹. Кожна позика вважається одноразовою, забезпеченою заставою або ліквідаційною вартістю активів компанії. У

²⁶⁶ Mason C., Harrison R. *Venture Capital: Rationale, Aims and Scope. Venture Capital*. 1999. vol. 1, no. 1, p. 15.

²⁶⁷ Дикинс Д., Фрил М. *Предпринимательство и малые фирмы / Пер. с англ. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр / Раппопорт А. Б., 2014. С. 164.*

²⁶⁸ Amir R., Brander J., Zott C. *Why do Venture Capital Firms Exist? Theory and Canadian Evidence of Business Venturing*. 1998. vol. 13. P. 441.

²⁶⁹ Dodgson M., Rothwell R. *The Handbook of Industrial Innovation*. 1995. P. 262.

такого роду економіці венчурний капітал розглядається як альтернативне джерело ризикового капіталу для тих компаній, які не мають коштів для виходу на біржу (з допуском їх цінних паперів до лістингу). І навпаки, в економіці, що ґрунтується на банках (Німеччина, Японія), досить незначна кількість компаній, які емітували цінні папери, допущена до лістингу на фондовій біржі, і ринок не є основним джерелом інвестування. Скоріше, компанії, у цьому разі, розраховують на приватні (іноді на державні) банки як на основне джерело зовнішнього інвестування.

Розв'язання існуючих проблем у сфері венчурного фінансування передбачає й розуміння того, що її суб'єктний склад має містити не лише венчурні фонди, але й банки, страхові компанії, інвестиційні компанії, приватних інвесторів та державні інститути. Так, у країнах Західної Європи список учасників венчурних фондів доповнюють вказані особи. При цьому основними суб'єктами цього ринку залишаються банківські структури та великі промислові компанії.

В Україні потенційними джерелами венчурного капіталу є вільні фінансові ресурси великих компаній, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, інститутів спільного інвестування та інших суб'єктів підприємництва. Очевидно, що порівняно з країнами Західної Європи спектр значно вужчий, що спричиняє дефіцит фінансування для розвитку венчурних фондів. На сьогодні в Україні склалася непроста економічна ситуація, а тому значні кошти з бюджетних фондів, зокрема у складі бюджетів розвитку, виділяють на інноваційні розробки не завжди. Банки та страхові компанії мають обмежений відсоток венчурних інвестицій у своїх активах. За цих обставин, як показує світовий досвід, одним із найефективніших заходів для пошкваллення інвестиційного процесу в умовах дефіциту власних коштів і низької кредитної активності комерційних банків є сприяння розбудові системи інститутів спільного інвестування, зокрема венчурних фондів²⁷⁰.

Використання венчурного капіталу для інвестування інноваційної діяльності в Україні недостатньо розвинуто. Цьому не сприяє сучасний стан вітчизняного законодавства, яке не приділяє достатньої уваги венчурному підприємству, його організаційним формам, джерел походження капіталу, державній підтримці тощо. Зауважимо, що на-

²⁷⁰ Демчишак Н. Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2017. С. 355.

віть відсутній системний підхід до розуміння побудови законодавства щодо основних засад формування та регулювання ринку венчурного капіталу в Україні.

Яким є основне джерело венчурного капіталу? Основна частка такого капіталу залучається від великих інституційних інвесторів – в основному пенсійних фондів, банків і страхових компаній. Типово, венчурний капітал становить лише незначну частину загальних інвестицій, якими володіють ці фонди, і є результатом вторинної (похідної) діяльності. За умови, що такі інвестори мають диференційовані портфелі інвестицій, їм не варто турбуватися про ідіосинкразичні ризики єдиного проекту, а лише про те, як ризик проекту вносить вклад у диверсифікацію їх загального інвестиційного портфелю. Відповідно, надвисокий прибуток, обіцяний компаніями з венчурними інвестиціями, може бути привабливою інвестиційною можливістю, для обмеженої кількості загального фонду, якому протиставляється ризик і дохідність портфелю решти інвестицій. У науці зазначено, що у протигагу інституціональним інвесторам, академічні організації, уряд, приватні особи і корпоративні інвестори вносять органічний внесок у «видиму» або формальну діяльність венчурного капіталу²⁷¹.

Державні венчурні фонди інвестують безпосередньо у компанії зареєстровані у більшості країн-членів ЄС. Вони концентрують свої інвестиції в основному в інформаційно-комунікативні технології, біотехнології та передові технології виробництва. Хоча деякі з них прямо зосереджені на компаніях на стадії розширення, роблять спроби сприяти їх швидкому зростанню (наприклад, ранні стартапи становлять найбільшу частку державного венчурного капіталу у портфелі фондів). Такі схеми є як правило ефективним способом стимулювання МСП до зростання та конкурентоздатності. Тим не менше, як і більшість схем до цих пір є відносно новими, не так багато відомостей є доступними. В деяких членах ЄС (наприклад, Німеччина і Фінляндія) державні фонди, що інвестують у приватні венчурні фонди отримують значні об'єми фінансування, ніж прямий державний венчурний капітал. Цей тип інвестиційного інструменту дозволяє збільшити портфель диверсифікації і, відповідно, можливість використовувати галузевий досвід менеджерів приватних фондів у декількох секторах. Тим не менше, не існує точних доказів економічного впливу фондів венчурного інвестування на фір-

²⁷¹ Дикинс Д., Фрил М. Предпринимательство и малые фирмы / Пер. с англ. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр / Раппопорт А. Б., 2014. С. 171–173.

ми-бенефіціари порівняно зі схемами прямого державного венчурного капіталу²⁷².

Слід звернути увагу, що від залучення венчурного капіталу обопільну вигоду отримують і інвестор, і підприємець-інноватор. Для інвестора вона виявляється у можливості отримання належної йому частки доходу шляхом відчуження належних цінних паперів (часток у статутному капіталі) після значного збільшення їх вартості у випадку успішної реалізації інноваційного проекту. У свою чергу, підприємець-інноватор отримує переваги через фінансову підтримку інвестора, який зацікавлений у швидкому розвитку інноваційного проекту, оскільки витрачає на нього власні кошти.

Рівень використання венчурного капіталу у сегменті МСП є досить низьким (у дослідженнях зазначається близько 2–4% від їх загальної кількості). Звідси незначна, навіть мала, кількість таких компаній мають значне зростання, а лише невелика кількість з них є досить привабливими для інвестування венчурних капіталістів. Реалії сьогодення свідчать про те, що в Україні венчурні фонди не характеризуються як ризикові, оскільки вкладають свої кошти у «перевірені» об'єкти (активи). Фактично, їх діяльність не відповідає сутності, яка вкладається у зміст розуміння ризикової інноваційної діяльності, пов'язаної з розробкою та впровадженням нових технологій²⁷³. Тобто переважна частина венчурних фондів в Україні зовсім не пов'язана із фінансуванням інноваційної діяльності, а зосереджує активність у секторі будівництва й операцій з нерухомістю.

Бізнес-ангели є приватними особами зі значним власним капіталом підприємства²⁷⁴, які розміщують прямі інвестиції у незареєстровані това-

²⁷² Small and medium-sized enterprises' access to finance. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_small-medium-enterprises-access-finance_en.pdf.

²⁷³ Більш детально див.: Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 20 с.

²⁷⁴ Хоча в юридичній літературі зазначено, що бізнес-ангел – це фізична особа, суб'єкт інноваційної інфраструктури, що здійснює інвестування у високо ризикові, переважно інноваційні, малі та середні підприємства й стартапи // Завадська А. Т. До питання визначення «бізнес-ангелу» як суб'єкта інноваційної інфраструктури: національний та міжнародний досвід. *25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього*. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 21–22 лют. 2020 р.). Суми: Вид. дім «Ельдорадо», 2020. С. 87.

ривства, з якими у них немає сімейних зв'язків. Вважається, що основна кількість ангелів – це «переведені в готівку» підприємці, які здійснюють пошук можливості виступити у ролі інвестора доданої вартості, проявляючи ділову хватку, контакти і підприємницькі уміння²⁷⁵. Бізнес-ангели інвестують переважно на етапах зародкового і стартапного товариства та забезпечують відносно невеликі суми капіталу. Слід мати на увазі, що більшість бізнес-ангелів прагне зберегти свою анонімність, хоча багато з них є досить відомими. Не існує каталогів, в яких перераховані бізнес-ангели, і не має жодних державних записів про їх інвестиції. Тому неможливо стверджувати наявну їх кількість або скільки вони сукупно інвестують²⁷⁶.

Бізнес-ангели відіграють важливу роль в економіці, оскільки становлять друге за величиною джерело зовнішнього інвестування в новостворювані товариства. Вони є все більше важливими у забезпеченні ризикового капіталу, а також у сприянні економічного росту та технологічних зрушень. Так, за статистичними відомостями Велика Британія є лідером у Європі на ринку бізнес-ангелів²⁷⁷. До складу лідируючих країн також входять Іспанія, Німеччина, Франція та Фінляндія²⁷⁸.

Важливо розуміти, що бізнес-ангели – не філантропи і не альтруїсти. Вони мотивовані, першочергово, капіталом, як правило, близько 20% річних протягом інвестиційного періоду, хоча вони можуть отримати певний «психологічний дохід» від участі у новому бізнесі та до-

²⁷⁵ Дикинс Д., Фрил М. Предпринимательство и малые фирмы / Пер. с англ. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр / Раппопорт А. Б., 2014. С. 190.

²⁷⁶ Birley S., Muzyka D. Mastering Entrepreneurship: your single source guide to becoming a master of entrepreneurship. London. Financial Times/ Prentice Hall, 2000. P. 110.

²⁷⁷ У більшості країн ЄС діяльність бізнес-ангелів детально не врегульована і не потребує жодної сертифікації чи акредитації. На думку Європейської комісії, не зважаючи на недоліки відсутності специфічного правового регулювання, такий підхід є більш доцільним, ніж встановлення жорстких вимог для діяльності бізнес-ангелів, оскільки їхня діяльність характеризується вищим ступенем ризиковості, порівняно зі звичайною інвестиційною діяльністю, а корисний ефект від неї має важливе значення для національної економіки. Крім того, відсутність жорстких умов для функціонування бізнес-ангелів спрощує залучення іноземного капіталу для підтримки інноваційних стартапів // BAF. Understanding the Nature and Impact of the business angels in Funding Research and Innovation Final Report. URL: http://www.eban.org/wp-content/uploads/2017/11/Final-Report_Understanding-the-Nature-and-Impact-of-the-business-angels-in-Funding-Research-and-Innovation_FV.pdf (дата звернення: 12.03.2020).

²⁷⁸ EBAN, 2016, European Early Stage Market Statistics 2015. URL: <http://www.eban.org/wp-content/uploads/2016/06/Early-Stage-Market-Statistics-2015.pdf> (дата звернення: 01.09.2019).

помоги у розвитку подальшого покоління підприємців. Враховуючи, що основною причиною для інвестування є матеріальні інтереси, навряд чи дивним є те, що бізнес-ангели є досить вибірковими, як і формальні венчурні капіталісти. Крім того, враховуючи схожість у меті та умовах, слід очікувати, що інвестиційний процес буде багато у чому аналогічним до процесу, який використовується у випадку формального венчурного капіталу, хоча, можливо, з меншим рівнем супутньої бюрократії у формі професійних консультантів та займати менше часу²⁷⁹. При цьому, оскільки бізнес-ангели часто вкладають кошти у сферах, де вони мають попередній досвід або заявлений інтерес, можна очікувати, що вони часто будуть мати унікальне становище – відносну перевагу для більш точної оцінки потенціалу можливості розміщення інвестицій.

Проте слід звернути увагу й на протилежну сторону розвитку фінансування малого та середнього інноваційного підприємництва – створення інших економічних передумов – *оподаткування впровадження інноваційних проектів*. При цьому слід мати на увазі, що інструменти інноваційної політики практично у всіх країнах світу різні. Наприклад, в Португалії та Іспанії великий вибір фіскальних стимулів використовується до всіх компаній незалежно від розміру, а у Великій Британії – лише для компаній малого та середнього бізнесу²⁸⁰. Натомість, у Німеччині, Швеції та Фінляндії перевага надається заходам прямої фінансової підтримки, що створює державним органам можливість самостійно визначати, які технології або який сектор економіки потрібно розвивати першочергово. Тобто, саме держава визначає в яких випадках слід застосовувати додаткове стимулювання, а в яких ні²⁸¹.

Наприклад, одним із нововведень польського законодавства у перспективі є можливість створення нового типу підприємницьких товариств – простого акціонерного товариства (P.S.A.). Причиною внесення поправок була потреба введення в польську правову систему нової форми компанії, яка забезпечила б більш легкий доступ до ринку так званих стартапів, діяльність яких ґрунтується на реалізації проектів у сфері нових технологій і обробки інформації, тобто в основному у сфері

²⁷⁹ Дикинс Д., Фрил М. Предпринимательство и малые фирмы / Пер. с англ. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр / Раппопорт А. Б., 2014. С. 190–191.

²⁸⁰ Водянка Л. Д., Підгірна В. С., Сироїчко К. В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 9. С. 79.

²⁸¹ Єгоров Є.С. Програми інноваційного розвитку зарубіжних країн: досвід та досягнення. Актуальні питання інноваційного розвитку. 2012. № 2. С. 77–83.

IT. Такі проекти характеризуються високою інноваційністю, відносно коротким періодом їх реалізації, великим ризиком невдачі, але, при цьому, більш високою, у випадку успіху, віддачею від інвестицій. Існуючі форми компаній, тобто товариства з обмеженою відповідальністю (sp z o.o.) і акціонерні товариства (S.A.), через відсутність гнучкості правових норм, щодо їх створення, діяльності та ліквідації, не враховували істотних особливостей стартап-проектів і обмежували розвиток цього сектора економіки²⁸².

Преференції, передбачені вказаним проектом, стимулюють інвестиції в інновації у Польщі. Однак, перш ніж скористатися ними, варто звернутися в податковий орган із заявою про видачу індивідуальної податкової інтерпретації (висновку про можливість використання тієї чи іншої системи оподаткування, ставки податку, податкової пільги тощо у конкретному описаному випадку). Проте щодо організаційно-правової форми – АТ, особливостей її створення, функціонування та припинення нове польське законодавство нічого нового не «відкриває» для української правової дійсності, яка нині створює умови для діяльності таких юридичних осіб. Уваги заслуговує лише сфера оподаткування, що є найкращим стимулом в сфері залучення інвестицій для МСП у сфері інноваційної діяльності та венчурного інвестування.

Аналіз європейського досвіду використання інструментів фінансової підтримки розвитку інноваційних МСП дозволив виділити їх переваги, недоліки та можливості застосування. На підставі цього аналізу окремими авторами встановлені сприятливі стимули для застосування інструментів фінансової підтримки розвитку інноваційних підприємств різних типів:

1) наукові МСП, які мають інноваційну додану вартість, яка впливає на ринок – *грантові фінансові інструменти ЄС, пряма державна підтримка, програми та політики стимулювання;*

2) інноваційні МСП стартапи із швидким ростом та поверненням інвестицій – *доступ до венчурних фондів, альтернативне фінансування, програми та політики стимулювання;*

²⁸² Ушаков Д. Простое акционерное общество – новые корпоративные решения и налоговые преференции для стартапов в Польше. URL: https://zakon.ru/blog/2019/08/01/prostoe_akcionernoje_obschestvo_-_novye_korporativnye_resheniya_i_nalogovye_preferencii_dlya_startapo.

3) підприємства середнього бізнесу з інноваційними розробками – *державне гарантування інноваційних кредитів, податкові пільги, програми та політики стимулювання*²⁸³.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі викладеного вважаємо, що інструменти фінансування інноваційного підприємництва в ЄС та в Україні (іноді їх називають методами стимулювання інноваційної діяльності²⁸⁴) можна поділити на дві групи – публічні та приватні, що пов’язується з суб’єктивним складом інвесторів. З урахуванням наведеного до публічних інструментів фінансування інноваційного підприємництва слід віднести (у т. ч. їх переваги та недоліки):

1) програми фінансування, розроблені та інвестовані ЄС, для розвитку інноваційної діяльності МСП (*Horizon 2020, COSME, InnovFin–EU Finance for Innovators*). Їх перевагами є те, що через доступність для інвестування МСП, вони є найбільш затребуваними. До їх недоліків слід віднести обов’язковість участі у проекті партнерів з ЄС, які, як правило, є конкурентами, а також потреба у залученні додаткових експертів (фінансове, юридичне, технологічне консультування тощо), що зумовлює додаткові видатки;

2) державна підтримка інноваційних МСП. Її перевагами є пряме державне фінансування НДДКР і робіт зі створення та використання інновацій в формі субсидій на розробку і просування нових технологій, товарів і послуг, що може сягати половини загальних видатків підприємств на такий проект. Недоліками такої державної підтримки є те, що: а) питання інвестування інноваційних проектів напряму пов’язане з наповнюванням державного бюджету; б) не існує чітких критеріїв законодавчого визначення інноваційного підприємства та пріоритетності інновації для економіки держави в цілому;

²⁸³ Нікітін Ю. О., Мельник М. В. Аналіз Європейського досвіду вирішення проблем доступу підприємств малого та середнього бізнесу до фінансування. 2017. С. 9. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-YEvropejskogo-dosvidu-vyrishennya-problem-dostupu-MSP-do-finansuvannya-1.pdf> (дата звернення: 26.03.2020); Нікітін Ю. О., Мельник М. В., Хвалінський С. О., Невмержицький В. М. Дослідження інструментів ЄС щодо фінансової підтримки малих та середніх підприємств. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 6/4. С. 27.

²⁸⁴ Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. Том 3. Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів. Остаточний варіант (проект від 19.10.2011). Київ : Фенікс, 2011. С. 56.

3) державні гарантії інноваційних кредитів. Їх перевагами є те, що такі державні гарантії дозволять МСП покрити тимчасові питання фінансового забезпечення інноваційного процесу), натомість, недоліками – відсутність стимулів учасників інноваційної інфраструктури до пошуку вільних інвестиційних ресурсів;

до приватних інструментів фінансування інноваційного підприємництва слід віднести (у т. ч. їх переваги та недоліки):

4) інвестування інноваційних програм венчурними фондами. Їх перевагами є те, що венчурні інвестиції та залучення коштів через емісію акцій має вирішальне значення, оскільки розподіляються ризики між інноваторами та інвесторами (для порівняння, при кредитуванні має місце виплата процентної ставки та самої суми кредиту. До недоліків інноваційної діяльності венчурних фондів слід віднести потребу у розкритті інформації на фондовому ринку щодо емісії акцій або облігацій, що не є характерним для інвестиційної діяльності приватних венчурних інвесторів;

5) використання альтернативних інвестиційних інструментів в інноваційній сфері. Їх перевагами є укладення різних договорів (лізингу, факторингу тощо) з метою надання у користування об'єктів необхідних для інноваційного процесу, за умови відсутності у МСП коштів на їх придбання, натомість недоліками – погану інформованість МСП з порядком та механізмом використання таких інструментів;

б) застосування програм стимулювання залучення до інноваційного процесу інших осіб. Їх перевагами є розробка та реалізація програм заохочення співпраці МСП із ЗВО, науковими та науково-технічними установами, що створює передумови для використання матеріальної бази останніх або їх наукового потенціалу для реалізації інноваційного проекту або стартапу. Недоліками відповідних програм є належність державі патентів, створених науковими співробітниками ЗВО, державними науковими та науково-технічними установами, отриманих внаслідок створення об'єктів інтелектуальної власності в процесі виконання посадових обов'язків.

Загалом, у контексті вивчення інструментів фінансування інноваційного МСП, одним з першочергових завдань для нашої України має стати створення економічного та правового механізму розроблення та впровадження новітніх технологій та інновацій у практичну сферу. Ці механізми мають сприяти формуванню відповідних умов для розвитку інноваційної діяльності підприємств. Як правильно зазначено в науковій літературі, важливим також є формування економічної політики дер-

жави щодо впровадження у виробництво і побут новітніх технологій, визначення реальних перспективних джерел фінансових ресурсів, необхідних для реалізації передбачуваних напрямів розроблення інновацій, стимулювання та розвиток венчурного підприємництва²⁸⁵.

Для підвищення інноваційної активності вітчизняних підприємств Україні доцільно застосовувати елементи досвіду окремих зарубіжних країн. Держави, близькі за рівнем економічного розвитку, активно використовують саме податкові пільги для стимулювання інноваційної активності, зокрема, прикладом слугують Чехія, Румунія та Хорватія, де роль таких інструментів у системі фінансового регулювання є ключовою. Це пов'язано із браком ресурсного потенціалу для застосування бюджетних інструментів, що характерно і для України²⁸⁶.

Загалом же інвестування МСП в Європі не є однорідним, а значна частина МСП стикаються з серйозними проблемами у доступі до інвестиційних ресурсів. Незважаючи на значну кількість інструментів підтримки в інвестуванні таких компаній у ЄС, успішна реалізація ініціатив має місце не у всіх країнах. Для створення успішної загальноєвропейської політики необхідним є поглиблене розуміння проблем і специфіки фінансування інноваційної діяльності МСП країн-членів ЄС.

За основу розвитку інвестиційної моделі інноваційної діяльності МСП в Україні варто взяти досвід країн ЄС. Однак, сучасні реалії свідчать що прагнення українських урядовців є абстрактними. Так, за Стратегією розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року пропонується здійснити низку заходів щодо стимулювання фінансування (інвестування) інноваційної діяльності МСП. Проте, аналіз запропонованих Кабінетом Міністрів України шляхів вирішення вказаних питань мають декларативний характер. Жодних конкретних пропозицій щодо чітко визначених сфер інноваційної діяльності або конкретизації суб'єктного складу осіб, які реалізують інноваційні проекти, зазначена Стратегія не містить. На нашу думку, це у черговий раз зведе нанівець всі позитивні ідеї щодо покращення інвестиційного клімату в Україні та залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до фінансування інноваційних проєктів МСП.

²⁸⁵ Водянка Л. Д., Підгірна В. С., Сироїчко К. В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 9. С. 81.

²⁸⁶ Демчишак Н. Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2017. С. 345.

Пропозиції щодо впровадження результатів дослідження. Для підвищення інноваційної активності вітчизняних підприємств України доцільно застосовувати *податкові пільги для стимулювання інноваційної активності*, де роль таких інструментів у системі фінансового регулювання є ключовою. Це пов'язано із браком ресурсного потенціалу для застосування бюджетних інструментів, що характерно для України.

5.2. Стартапи як об'єкти правового регулювання: проблеми та перспективи

Актуальність. Інноваційний розвиток нерозривно пов'язаний з таким терміном як «стартап». У сучасних світових та національних фінансово-економічних умовах при створенні та реалізації інноваційної ідеї важливим є дотримання чіткої послідовності дій, врахування ризиків та характерних ознак певної стадії розвитку ідеї. Нажаль, на сьогоднішній день, Україні відсутнє розуміння стартап-компанії, специфіки її створення, розвитку та діяльності, а також переліку та процедури застосування дієвих інструментів підтримки стартап-ідей.

Аналіз останніх досліджень. Питання сутності стартапів у національній науці досліджували, зокрема Н. М. Внукова²⁸⁷, О. В. Корнух, Л. В. Маханько²⁸⁸, Е. В. Чазов²⁸⁹, Р. І. Баб'ячок, І. І. Кульчицький²⁹⁰, І. В. Борисов²⁹¹ та інші. Серед іноземних науковців, які присвятили своїй праці специфіці стартап-компаній, можливо окремо виділити таких вче-

²⁸⁷ Внукова Н. М., Пукала Р. Проблеми вибору спеціальних видів фінансування інноваційного підприємництва. *Право та інновації*. 2018. № 1. С. 7-12.

²⁸⁸ Корнух О.В., Л.В. Маханько, Стартап як прогресивна форма інноваційного підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. № 23. 2014. С. 26-30.

²⁸⁹ Чазов Е. В. Стартап як нова форма ведення бізнесу. *Наукові праці НУХТ*. № 52. С. 122-128

²⁹⁰ Баб'ячок Р.І., Кульчицький І.І. Основні тенденції розвитку стартапів в Україні - проблеми, перешкоди і можливості. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf>.

²⁹¹ Борисов І. В. До проблеми функціонування стартапів як суб'єктів інноваційної системи. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, м. Київ, 20 жовт. 2017 р.)*. Харків : Право, 2017. С. 28-33.

них як Р. Пукула^{292,293} С. Бланк, Б. Дорф, Е. Саламзаде, Х. Каваморіту²⁹⁴, Дж. Золтан, Х. Е. Амороса²⁹⁵ та інших.

Метою дослідження є аналіз правової сутності стартапів, встановлення стадій розвитку стартапів, їх ключових ознак, в тому числі характерних правових рис, а також виокремлення та аналіз ризиків, які існують на кожній із стадій розвитку стартапів.

Об'єктом цього дослідження є проблематика визначення, правової сутності, ознак та специфіки розвитку стартапів в Україні та закордоном.

Сутність терміну «стартап». У першу чергу, зупинимось на підходах до визначення терміну «стартап».

Необхідно зауважити, що на сьогоднішній день остаточно не сформовано правове поняття стартапів²⁹⁶.

Одне з найпоширеніших визначень стартапу надав відомий американський інноватор Стів Бланк. Згідно його позиції стартап – це тимчасова організація, що створена для пошуку відповіді на питання: що робить бізнес-модель відтворювальною та масштабованою²⁹⁷.

На законодавчому рівні України термін «стартап» розкривається у Положенні щодо конкурсного відбору проектів для державного стимулювання створення і використання винаходів (корисних моделей) та промислових зразків, затвердженому Наказом Міністерства економіч-

²⁹² Pukala R. Start-ups as an Element Supporting the Development of the Mining and Energy Sector. IVth International Innovative Mining Symposium: E3S Web of Conferences 105, 04015 (2019). URL: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2019/31/e3sconf_iims18_04015.pdf

²⁹³ Pukala R. Start-Ups as One of the Elements Triggering the Development of Industry 4.0. ISPCIME-2019: MATEC Web of Conferences 297, 08002 (2019). URL: https://www.matec-conferences.org/articles/matecconf/pdf/2019/46/matecconf_iscpime18_08002.pdf.

²⁹⁴ Salamzadeh A., Kawamorita H. Startup Companies: Life Cycle and Challenge. the 4th International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship (EEE). Belgrade, Serbia. 2015 URL: https://www.researchgate.net/publication/280007861_Startup_Companies_Life_Cycle_and_Challenges.

²⁹⁵ Acs Z. J., Amorós J. E. Introduction: The Startup Process* Introducción: El proceso de creación de empresas. Introduction: *Estudios de Economía. The Startup*. Vol. Process 35. № 2. 2008. URL: <https://scielo.conicyt.cl/pdf/ede/v35n2/art01.pdf>.

²⁹⁶ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / [С. В. Глібка Ю. Є. Атаманова та ін.]; за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право. 2018. С. 8.

²⁹⁷ Бланк С., Дорф Б. Стартап: Настольная книга основателя. Москва: Альпина Паблишер, 2013. С. 598.

ного розвитку і торгівлі України від 12.12.2018 року № 1879: стартап – проєкт, пов’язаний зі створенням та/або використанням винаходів, корисних моделей, промислових зразків, ноу-хау та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності²⁹⁸.

Також, термін «стартап» було розкрито у проєкті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення спеціального податкового режиму» (реєстровий номер 2615) стартап визначено як новостворений суб’єкт господарювання (юридична особа або фізична особа - підприємець), який ще не визначився з формою оподаткування²⁹⁹.

Нажаль, з таким визначенням неможливо погодитися, оскільки у ньому не міститься ключова ознака стартапу – інноваційна складова.

Відповідно до Закону Латвії «Про підтримку стартапів» стартапом є компанія капіталу з високим потенціалом зростання, основна діяльність якої пов’язана з виробництвом або розробкою масштабованих моделей бізнесу та інноваційних продуктів³⁰⁰. В цьому ж аспекті доцільно згадати і Закон «Про податки на мікропідприємства», який хоч і безпосередньо не згадує термін «стартап», але за своїм змістом регулює питання оподаткування на певному етапі їх розвитку³⁰¹.

В проєкті Закону Республіки Литва «Про внесення змін до Закону про розвиток малого та середнього підприємництва» стартап визначений як дуже мале або мале підприємство з великим потенціалом розвитку бізнесу на основі інновацій, яке функціонує менше 5 років³⁰².

У Польщі ж відсутнє єдине закріплене визначення терміну «стартап». На вказану проблематику вченими неодноразово зверталася увага. Одне з найбільш поширених визначень стартапу запропоновано докто-

²⁹⁸ Положення щодо конкурсного відбору проєктів для державного стимулювання створення і використання винаходів (корисних моделей) та промислових зразків: затвердж. Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 12.12.2018 року № 1879. Офіційний вісник України. 2018 р. Ст. 3213.

²⁹⁹ Проєкт Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення спеціального податкового режиму. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67671.

³⁰⁰ Jaunuzņēmumu darbības atbalsta likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/287272-jaunuznemumu-darbibas-atbalsta-likums>.

³⁰¹ Mikrouzņēmumu nodokļa likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/215302-mikrouzņemumu-nodokla-likums>.

³⁰² Lithuania is One of the First Countries in Europe to Define the Concept of a Start-up by Law. *Startup Lithuania*. 2019. URL: <https://www.startuplithuania.com/news/lithuania-one-first-countries-europe-define-concept-start-law/>.

ром Ласука: «стартап – це суб'єкт господарювання, який перебуває у фазі пошуку та випробування своєї бізнес-моделі та пропонує цінностей на ринку, найчастіше фінансується з відмінних від банківського сектору ресурсів через труднощі в оцінці реального ризику»³⁰³.

Відповідно до Європейського моніторингу стартапів термін «стартап» розкривається через 3 ознаки: стартапи молодше 10 років; стартапи мають (високо) інноваційні технології та / або бізнес-моделі; стартапи мають (прагнуть) значного зростання кількості працівників та / або продажів³⁰⁴.

Визначення стартапів надається і з точки зору економіки, менеджменту та планування підприємництва. Так, з точки зору економічного підприємництва стартапом є новостворена компанія (може не бути юридичною особою), яка знаходиться на стадії розвитку і буде свій бізнес на основі нових інноваційних ідей, або на основі технологій, які нещодавно з'явилися³⁰⁵.

Ключові ознаки стартапів.

Викладений вище ґрунтовний аналіз сутності «стартапів» з урахуванням теоретичних та нормативних підходів до розкриття цього терміну, дає змогу виділити наступні ключові ознаки стартапів:

- 1) новостворене підприємство або проект;
- 2) інноваційна спрямованість;
- 3) значний ринковий потенціал;
- 4) високоризиковість.

Польські науковці додають до цих ознак ще знаходження підприємства на стадії пошуку та випробування ідеї й бізнес моделі, фінансування з джерел, альтернативних банківському секторові, а також швидке зростання. Крім того, ці науковці, шляхом проведення статистичного дослідження та анкетування, виокремили характерні ознаки, притаманні засновникам стартапів. Так, переважний вік засновників стартапів – 30 років, 82 % засновників мають вищу освіту, а 7 % - науковий ступінь³⁰⁶.

³⁰³ Nicał J. A. Sgh – Uczelnia Przyjazna Startupom. *Gazeta SGH. Pismo Szkoły Głównej Handlowej W Warszawie*: nr 3 (343). 2018. С. 26.

³⁰⁴ European startup monitor. 2016. URL: http://europeanstartupmonitor.com/fileadmin/esm_2016/report/ESM_2016.pdf.

³⁰⁵ Корнух О. В., Маханько Л. В. Стартап як прогресивна форма інноваційного підприємництва: URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2014/8.pdf

³⁰⁶ Nicał J. A. Sgh – Uczelnia Przyjazna Startupom. *Gazeta SGH. Pismo Szkoły Głównej Handlowej W Warszawie*: nr 3 (343). 2018. С. 26.

Крім того, до ознак стартап, з економічної точки зору, відносяться:

- 1) новизна й унікальність ідеї;
- 2) здатність бізнес-моделі стати масштабованою, бути повтореною і розширеною;
- 3) висока швидкість розвитку проекту і максимально ефективно просування компанії на ринку;
- 4) мінімальні витрати ресурсів з боку авторів стартапу;
- 5) коротка історія операційної діяльності;
- 6) здатність до адаптації;
- 7) впевненість в проекті та його гучність до потреб ринку;
- 8) нове підприємство (проект) може не бути зареєстрованим у відповідних органах влади³⁰⁷.

Щодо інноваційності як обов'язкової ознаки стартапу доцільно звернутися до слушної думки А. Хійтінена, М. Паджарінена та П. Рувінена. Ці науковці стверджують, що інноваційна спрямованість має як позитивний, так і негативний аспекти. Так, з одного боку, інноваційні стартапи на початковому етапі накопичують менше матеріальних активів і, таким чином, мають обмежені можливості для застави як засобу кредитування, що у свою чергу обмежує їх доступ до зовнішнього фінансування. Натомість, з іншого боку, інноваційні новостворені підприємства мають вищий відсоток «виживання» на ринку³⁰⁸.

Теоретичні підходи до розуміння етапів (стадій, життєвих циклів) розвитку стартапів.

Наступним кроком нашого дослідження є аналіз стадій розвитку стартапів.

Г. Далмарко, аналізуючи результати досліджень інших науковців, стверджує, що ключовими (критичними) факторами розвитку стартап-компаній є визнання можливостей; підприємницька прихильність (готовність до аналізу невдач та урахування їх на шляху до удосконалення бізнес-ідеї); достовірність (правдивість всіх даних, що надаються потенційним інвесторам та партнерам) і стійкість³⁰⁹.

³⁰⁷ Корнух О. В., Маханько Л. В. Стартап як прогресивна форма інноваційного підприємництва. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2014/8.pdf.

³⁰⁸ Huuhtinen A., Pajarinen M., Rouvinen P. Does innovativeness reduce startup survival rates? *Journal of Business Venturing*. 30 (2015). P. 568.

³⁰⁹ Dalmarco G., Maehler A. E., Trevisan M., Schiavin J. M. The use of knowledge management practices by Brazilian startup companies. *RAI Revista de Administração e Inovação*. Volume 14, Issue 3, July–September 2017. P.230.

Розкриваючи питання етапів розвитку стартапів в першу чергу необхідно зазначити, що більшість дослідників у своїх класифікаціях виділяють так звану «посівну» стадію (Seed), стартап стадію (Startup) та стадію розвитку (Traction, Early Growth тощо).

Розглянемо деякі з підходів до розуміння етапів розвитку стартапів.

Розпочнемо з іноземних підходів до життєвих циклів стартапів.

Всесвітньо відомий дослідник та засновник стартапів С. Бланк, теоретичні розробки та практичні рекомендації якого були покладені в основу багатьох подальших наукових досліджень, нормативного врегулювання та практичних посібників, пропонує наступні стадії розвитку стартапу від такого, що масштабується, до перехідного етапу та перетворення стартапу на компанію³¹⁰. Крім того, він окремо виділяє стадії виведення продукту на ринок:

1) концепція (посівна стадія), якій притаманне формування ідеї, бачення компанії у найпростішому вигляді, подальше перетворення цього бачення у набір ключових ідей, які покладаються в основу бізнес-плану. Крім того, на цьому етапі можуть починати розглядатися питання про коло споживачів, які зацікавлені у придбанні продукції;

2) розробка продукту передбачає формування функціональної спеціалізації та відповідних підрозділів, діяльність групи маркетологів, спрямовану на пошук перших замовників, а також діяльність групи розробників, яка реалізовує каскадну модель розробки продукту (вимога-проектне рішення-реалізація-верифікація-підтримка);

3) альфа/бета тест – відділ розробки продовжує створювати продукт, готуючись до запуску його першої версії. Паралельно з цим відділ продаж визначає перших споживачів бета-версії. Відбувається пошук нових інвесторів, або ж залучення додаткових коштів від поточних інвесторів. Важливою на цьому етапі є робота PR-спеціалістів для «розкрутки» товару;

4) запуск/перша версія, яка характеризується повномасштабним виведенням продукту на ринок, остаточним доукомплектуванням штату компанії, розробкою цільових напрямів збуту, контролем дотримання бізнес-плану, залученням додаткових інвестицій³¹¹.

³¹⁰ Бланк С., Дорф Б. Стартап: Настольная книга основателя. Москва: Альпина Паблишер, 2013. С. 30.

³¹¹ Бланк С., Дорф Б. Стартап: Настольная книга основателя. Москва: Альпина Паблишер, 2013. С.45-49.

А. Саламзаде та Х. К. Кесім виділяють такі стадії (життєві цикли) розвитку стартапу:

1) етап завантаження (Bootstrapping stage). На цьому етапі основними донорами ресурсів для розвитку виступають індивідуальні зусилля, родина та друзі, низькі інвестиції, ангельські інвестори.

2) посівний етап (Seed stage), на якому важлива роль належить роботі в команді, оцінці, інвестиціям, акселераторам, інкубаторам тощо.

3) стадія створення. На цьому етапі основними засобами, що сприяють розвитку виступають організаційні заходи, корпоративні фінанси, високі інвестиції та венчурний капітал³¹².

Мат Медлін виділяє більшу кількість етапів: 1) генерація ідей; 2) випробування ідей; 3) залучення клієнтів; 4) масштабування; 5) зростання прибутків; 6) зрілість (вихід)³¹³.

Global Entrepreneurship Network поділяє розвиток стартапів на такі етапи:

1) стадія активації, яка характеризується обмеженим досвідом, низькими внесками та проблематичністю запуску та розвитку, що пов'язана з відсутністю достатнього досвіду та ресурсів;

2) стадія глобалізації, яка характеризується активним розвитком стартапу, розширенням обсягу продажів та розширенням кола клієнтів;

3) стадія залучення передбачає глобальне залучення ресурсів для розвитку діяльності стартапу;

4) інтеграційна стадія, під якою розуміють «захоплення» ринку за допомогою ресурсів та досвіду, одержаних на попередніх стадіях³¹⁴.

Якщо звернутися до національного підходу до стадій розвитку стартапів, то необхідно вказати наступне.

³¹² A. Salamzadeh, H. K. Kesim. Startup Companies: Life Cycle and Challenges. *Proceedings of the 4th International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship (EEE)*, Belgrade, Serbia. URL: https://www.researchgate.net/publication/280007861_Startup_Companies_Life_Cycle_and_Challenges.

³¹³ Medlin M. The Six Stages of a Startup's Life Cycle: What you need to know to be prepared. *Business Insights*. 2016 URL: http://clarknuber.com/wp-content/uploads/2016/10/SBM_1016_ClarkNuberv2.pdf.

³¹⁴ Global Startup Ecosystem Report 2019. Startup Ecosystem Lifecycle. *Startup Genome*. 2019. URL: https://cdn.startupgenome.com/sites/5c98cab2fb6681000470c58c/content_entry5c98d00fa9239e000d566f7b/5ef4b48618d5ec003eb008ab/files/GSER_Article_-_Startup_Ecosystem_Lifecycle_Phases_2019_.pdf?1593095303.

В. В. Поліщук виділяє наступні стадії (етапи, фази) розвитку стартапів:

1) пасивну стадію (seed stage), сутність якої полягає у пошуку підприємницької ідеї;

2) стадію запуску (startup stage), на якій відбувається матеріалізація бізнес-ідеї, спрямована на створення інноваційного продукту та початок реалізації продукції;

3) стадію зростання (growth stage), яка характеризується значним збільшенням обсягу реалізованої продукції;

4) стадію розширення (expansion stage), яка полягає в перетворенні стартапу у розвинуту компанію;

5) стадію «виходу» (exit stage) – отримання інвесторами, що здійснювали фінансування стартапів прибутку³¹⁵.

Інші науковці визначають трохи інший «життєвий цикл» розвитку стартапів – фази, які поділяються, у свою чергу, на етапи:

1. Фаза пошуку (Product / Market fit):

- підготовчий етап (ідея) – оцінка доцільності реалізації ідеї;
- MVP (minimum Viable Product) – підготовка демонстраційного продукту, розроблення стратегії пошуку інвесторів, демонстрація продукту та бізнес-ідеї потенційним інвесторам;

- product / market fit (відповідність продукту ринку) – вступ стартапу до бізнес-акселератора, залучення коштів від інвесторів

- traction (Динаміка зростання) – зростання ринкових показників;

2. Фаза зростання і масштабування:

- зростання і зміцнення позицій;

- масштабування і захоплення ринків;

- IPO (Публічне розміщення) – компанія стає публічною для залучення додаткового фінансування, а також для повернення коштів інвесторам³¹⁶.

³¹⁵ Стартап проекти та їх оцінювання: конспект лекцій для студентів за спеціальністю 7.121 «Інженерія програмного забезпечення» факультету інформаційних технологій УжНУ / Розробник: к.т.н. Поліщук В.В. – Ужгород: 2018. 32-34.

³¹⁶ Розробка стартап-проектів: Конспект лекцій: навч. посіб. для студ. спеціальностей 151 – «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» та 152 – «Метрологія та інформаційно-вимірвальна техніка» / О. А. Гавриш, К. О. Бояринова, К. О. Копішинська; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. С.11-15.

Л. І. Мулик та С. О. Солнцев, аналізуючи наукові праці, виділяють такі варіанти розвитку стартапів:

- 1) ідея – виділення етапів реалізації проекту – підготовка технічного завдання – реалізація ядра стартапу – розвиток – модернізація;
- 2) ідея – інкубатор – акселератор – вихід на ринок;
- 3) зародження – становлення – ранній розвиток – розширення – зрілість;
- 4) посів – запуск – розширення – вихід;
- 5) ідея – команда – концепція – технічне завдання – прототип – тестування – альфа-версія – закрита бета-версія – публічна бета версія – запуск – пошук інвесторів³¹⁷.

О.В. Корнух та Л.В. Маханько визначають такі стадії розвитку стартапів:

1. Pre-Startup стадія:

- 1) стадія pre-seed – існує ідея, відсутній план її реалізації;
- 2) seed стадія – вивчення ринку, складення плану, пошук інвесторів;
- 3) прототип - створення технічного завдання та проектування інтерфейсів;
- 4) робочий прототип - створення продукту або проекту з найбільш основними функціями;
- 5) альфа-версія проекту (продукту) - продукт (проект) вже готовий, але ще не протестований, вносяться дрібні корективи, ведуться переговори з першими клієнтами;
- 6) закрита бета-версія проекту (продукту) – фактично готовий до публічного запуску проект, випробування продукції першими клієнтами;
- 7) публічна бета-версія – розширення кількості клієнтів, які дотові тестувати продукцію;

2. Startup стадія: запуск проекту в експлуатацію (продукту в виробництво);

3. Post STARTUP стадія:

- 1) стадія зростання - стартап займає на ринку стійке становище і впевнено рухається до завоювання певної ніші;
- 2) стадія розширення – наближення до реалізації бізнес-плану стартапу, підготовка до виходу на інші ринки;
- 3) стадія виходу - вихід з бізнесу (частково або повністю) бізнес-ангелів та венчурних інвесторів, які раніше приймали участь у фінансуванні стартапу³¹⁸.

³¹⁷ Мулик Л. І., Солнцев С. О. Маркетинг незалежних та афілійованих стартапів. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/download/108756/103699>.

³¹⁸ Корнух О. В., Маханько Л. В. Стартап як прогресивна форма інноваційного підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 23. С. 29.

На підставі вищевказаних теоретичних підходів, з використанням правових критеріїв, доцільно запропонувати наступні етапи (стадії) розвитку стартапів:

1. Pre-seed стадія. Ця стадія характеризується наступними основними ознаками:

- наявність ідеї, яка потребує доопрацювання;
- відбувається процес переддоговірного обговорення ідеї;
- відсутність жодних ознак підприємницької діяльності;
- відсутність чіткого плану реалізації проекту, розуміння основних економічних та правових ризиків;
- відсутність достатньої матеріальної бази для доопрацювання ідеї, її реалізації, а також належного визначення організаційно-правової форми суб'єкта господарювання.

2. Seed-стадія, яка характеризується наступними основними ознаками:

- засновник стартапу (винахідник) активно досліджує ринок, шукає партнерів та інвесторів;
- формується план реалізації проекту або складається бізнес-план;
- відбувається співпраця з експертами певних технічних галузей, маркетингу та права, а також due diligence (процедура комплексної фінансово-правової перевірки об'єкта інвестування);
- початок формування стартового капіталу із застосуванням, в тому числі, договорів про наміри;
- створюється та апробується прототип продукту.
- відбувається залучення нових осіб до реалізації бізнес-ідеї.

3. Startup-стадія характеризується:

- створенням юридичної особи або реєстрації як фізичних осіб-підприємців та правового закріплення їх спільної діяльності;
- набором трудового персоналу;
- початком виробництва продукції;
- пошуком перших клієнтів, що готові тестувати продукцію;
- здійсненням активної маркетингової компанії;
- вирішенням питань щодо ліцензування та сертифікації виробничого процесу;
- укладенням господарських договорів щодо оренди приміщень, поставки продукції, її реалізації тощо.

4. Early Growth (стадія початкового росту):

- початок серійного випуску продукції та її комерційної реалізації;
- пошук клієнтів на ринку;

- доукомплектування штату працівників;
- розширення кола бізнес-партнерів;
- початок одержання перших незначних надходжень коштів у вигляді прибутку;
- збільшення обсягу укладених господарсько-правових договорів, спрямованих на забезпечення виробництва та реалізацію продукції;
- діяльність все ще збиткова.

5. Expansion (стадія розширення), характеризується наступними ознаками:

- діяльність перестає бути збитковою;
- завершення процесу перетворення стартапу на розвинуту компанію;
- збільшення «клієнтської бази»;
- початок прибуткової діяльності підприємства;
- початок виплати дивідендів інвесторам в рахунок їхніх внесків;
- розширення кількості бізнес-партнерів;
- збільшення матеріальної бази підприємства.

6. Exit (Стадія «виходу»):

- стартап перетворюється на розвинуту компанію;
- відбувається структурування бізнесу, відкриття філій та представництв;
- засновники делегують управлінські повноваження;
- остаточне припинення залучення інвестиційних коштів та сторонньої матеріально-фінансової підтримки;
- інвестори одержують прибутки, що перевищують (покривають) їхні внески;
- відбувається вихід компанії на інші ринки (в т.ч. іноземний та міжнародний);
- розширюється мережа реалізації продукції;
- здійснюється остаточне правове оформлення у всіх напрямках діяльності компанії (в тому числі питання прав інтелектуальної власності, повноважень органів управління, питання виплати дивідендів та взаємовідносин між партнерами).

Ризики, з якими стикаються (можуть стикнутися) стартапи та способи їх зменшення або усунення.

На кожному з вищевказаних етапів розвитку засновники стартапу стикаються (можуть стикнутися) із низкою ризиків.

С. Бланк виділяє дві основні групи ризику для стартапу:

1) ризику у винахідницькій сфері, що полягає у складнощах розробки належного інноваційного продукту (дієвого винаходу);

2) ризик «ринок-споживач», що полягає у тому чи прийме споживач інноваційний продукт³¹⁹.

На підставі вище запропонованої нами послідовності розвитку стартапу розглянемо основні ризики, з якими стикається засновник стартапу та засобами їх зменшення чи нівелювання.

На Pre-seed стадії основними проблемами, з якими стикається стартап є відсутність остаточно сформованої інноваційної ідеї, відсутність плану реалізації ідеї, обмежене коло осіб, що готові брати участь у реалізації проекту, відсутність чи значна обмеженість матеріально-фінансових ресурсів тощо. У зв'язку з цим виникає ризик не реалізації проекту. Для подолання цього ризику доцільно здійснити наступні дії: долучитися до діяльності наукового парку або бізнес інкубатора як суб'єктів інноваційної інфраструктури з метою одержання фахової підтримки у доопрацюванні ідеї, формування бізнес-проекту, складання покрокового плану його реалізації та пошуку партнерів.

На Seed-стадії ключовими проблеми є: невизначеність із правом інтелектуальної власності на винахід (інноваційну ідею), відсутність фінансування, достатнього для реалізації проекту, відсутність розуміння щодо юридичних питань реєстрації стартапу, реалізації продукції, оподаткування та розподілу дивідендів, проблеми із обсягом матеріально-фінансових ресурсів. Високим ризиком є неврахування певних юридичних та фінансових аспектів майбутньої підприємницької діяльності та відсутність достатніх матеріально-фінансових ресурсів. Для вирішення вказаних проблем та усунення ризиків доцільно здійснити наступні кроки: 1) із готовим планом (баченням) реалізації ідеї звернутися за фаховою правовою консультацією та супроводом (зокрема розробленням шаблонів основних договорів, обрання доцільної форми здійснення підприємницької діяльності, визначення форми оподаткування, реєстрації права інтелектуальної власності тощо); 2) за наявності партнерів укласти договір про співпрацю; 3) одержати електронний цифровий підпис та зареєструватися у ключових державних електронних сервісах (таких як Дія) – такі дії допоможуть за необхідності оперативно передавати

³¹⁹ Бланк С., Дорф Б. Стартап: Настольная книга основателя. Москва: Альпина Паблишер, 2013. С. 31.

свої персональні дані у процесі одержання інвестування, здійснювати перекази коштів, укладати угоди у електронному вигляді та звертатися у електронній формі за здійсненням реєстраційних дій. 4) звернутися до бізнес-акселератора за підтримкою у пошуку інвесторів; 5) брати участь у ярмарках стартапів (зокрема, тих, що організуються Startup Network³²⁰), форумах, зустрічах, майстер-класах та інших заходах; 6) здійснювати постійний моніторинг грантових можливостей та подання відповідних заявок (електронними ресурсами, на яких постійно оновлюється інформація про нові гранти є «ProGRANT»³²¹, «All-Ukrainian Initiative»³²², EuProstir³²³ тощо); 7) звернення до бізнес-ангелів за інвестуванням у стартап (прикладом мереж бізнес-ангелів, що функціонують в Україні є Асоціація приватних інвесторів України³²⁴ та UAngels³²⁵).

На Startup-стадії проблеми та ризики є подібними до попередньої стадії, тому важливим є продовження вжиття заходів, викладених щодо тієї ж стадії. Крім того значення набуває маркетингова складова, спрямована на рекламування продукції та інформування про стартап-проект. Також на цьому етапі у зв'язку з початком реалізації продукції постає питання належного бухгалтерського обліку та звітності, у зв'язку з чим доцільним є залучення до співпраці відповідного фахівця на цивільно-правових засадах (freelance). Крім того, на цьому етапі наполегливо рекомендується вирішити питання, пов'язані з реєстрацією та розпорядженням правом інтелектуальної власності та реєстрацією торгової марки або комерційного найменування стартапу, а також порядку розподілу дивідендів між учасниками стартапу з урахуванням видатків на «утримання» стартап-компанії та виплати відсотків від прибутку інвесторам.

На стадії Early Growth особливого значення набуває комплексний правовий, бухгалтерський та маркетинговий супровід діяльності компанії, оскільки від відповідності компанії всім вимогам законодавства та ринку залежить успіх та швидкість її розвитку. Важливим є вивчення потреб споживача як на ринку, на якому перебуває стартап компанія так і на потенційних ринках реалізації товару. Перспективним напрямом ді-

³²⁰ Офіційний сайт Startup.Network. URL: <https://startup.ua/>.

³²¹ Офіційна сторінка «ProGRANT». URL: <https://www.facebook.com/groups/progrants/>.

³²² Офіційна сторінка «All-Ukrainian Initiative». URL <https://www.facebook.com/groups/ukrainianinitiative/>.

³²³ Офіційна сторінка «EuProstir». URL <https://www.facebook.com/EuProstir/>.

³²⁴ Офіційний сайт Асоціації приватних інвесторів України. URL: <http://www.uaban.org/>.

³²⁵ Офіційний сайт UAngels. URL: <http://uangel.com.ua/>.

яльності компанії на цьому етапі є рекламування та продаж товарів через соціальні мережі. Крім того, на цьому етапі мають бути остаточно сформовані (з урахуванням попереднього досвіду) основні сталі принципи діяльності компанії, внутрішня система організації та управління, сформований штат працівників, опрацьований та прийнятий план діяльності та розвитку компанії, а також розроблені основні шаблонні плани діяльності щодо певних поточних завдань та проєктів компанії (із розподілом повноважень та обов'язків учасників та працівників компанії).

На стадії розширення (Expansion) важливим є врахування досвіду, набутого під час проходження попередніх етапів, з метою усунення недоліків діяльності та формування сталих ділових зв'язків з контрагентами та розширення кола споживачів. На цьому етапі важливим є налагодження ділових зв'язків та укладення господарсько-правових договорів із крупними дистрибуторськими компаніями, формування в межах компанії юридичного, фінансового та маркетингового відділів, або прийняття до штату працівників окремих фахівців цієї галузі.

На стадії «виходу» важливим є визначення чіткої стратегії та плану подальшого розвитку компанії. Оскільки на цьому етапі відбувається припинення всіх інвестиційних вкладень інвесторів важливим є комплексне фінансово-правове опрацювання подальшої фінансової політики компанії. Для виходу компанії на іноземні та міжнародні ринки важливим є відповідне розширення маркетингової кампанії, участь у міжнародних ярмарках та виставках, залучення відповідних фахівців щодо специфіки іноземного та міжнародного законодавства. На цьому ж етапі доцільно здійснювати пошук крупних інвестицій та партнерства на міжнародних ринках.

Таким чином, в якості підсумку вищевикладеного можна зробити висновок, що на кожному етапі свого розвитку стартап стикається з низкою викликів та проблем, які необхідно враховувати та нівелювати за допомогою комплексу дій та залучення фахової допомоги та підтримки.

Аналіз інвестиційної підтримки стартапів.

Наступним кроком нашого дослідження є статистично-правовий аналіз фінансової підтримки стартапів, що надається платформою Startup.Network.

Здійснивши аналіз результатів Ярмарок Стартапів за 2018-2019 роки було встановлено наступні результати лідерства фінансування стартапів за галузями:

1. IT сфера: 20 стартапів, з яких на стадії Pre-seed - 3; Seed - 7; Startup - 4; Early Growth - 4; Expansion - 2; Exit – 0. Максимальна сума, яку просили стартапи складала 700 тис. дол. США, мінімальна - 5 тис. дол. США;

2. Штучний інтелект: 7 стартапів, з яких на стадії Pre-seed - 1; Seed - 4; Startup - 1; Early Growth; Expansion; Exit – 1. Максимальна сума, яку просили стартапи складала 1 млн. дол. США, мінімальна - 70 тис. дол. США;

3. Транспорт: 6 стартапів, з яких на стадії Pre-seed - 0; Seed - 3; Startup - 2; Early Growth - 1; Expansion – 0; Exit – 0. Максимальна сума, яку просили стартапи складала 2 млн. дол. США, мінімальна – 10 тис. дол. США;

4. Телекомунікації: 6 стартапів, з яких на стадії Pre-seed ; Seed - 4; Startup - 1; Early Growth - 1; Expansion; Exit. Максимальна сума, яку просили стартапи складала 500 тис. дол. США, мінімальна - 100 тис. дол. США;

5. Інші галузі: 6 стартапів, з яких на стадії Pre-seed - 0; Seed - 4; Startup - 1 ; Early - 0 Growth - 0; Expansion - 1; Exit – 0. Максимальна сума, яку просили стартапи складала 100 тис. дол. США, мінімальна - 20 тис. дол. США;

6. Розваги (мобільні додатки, віртуальна реальність): 5 стартапів, з яких на стадії Pre-seed - 2; Seed - 2; Startup - 0; Early Growth - 1; Expansion - 0; Exit – 0. Максимальна сума, яку просили стартапи складала 1 млн. тис. дол. США, мінімальна - 10 тис. дол. США;

7. Освіта: 4 стартапи, з яких на стадії Pre-seed - 0 ; Seed -3 ; Startup - 0; Early Growth - 0; Expansion - 1; Exit – 0. Максимальна сума, яку просили стартапи складала 500 тис. дол. США, мінімальна - 50 тис. дол. США;

8. Медицина: 3 стартапи, з яких на стадії Pre-seed - 0; Seed - 1; Startup - 1; Early Growth - 1; Expansion - 0; Exit – 0. Максимальна сума, яку просили стартапи складала 1,5 млн. дол. США, мінімальна - 450 тис. дол. США;

9. Сільське господарство, логістика: 3 стартапи, які знаходяться на стадії Seed; Максимальна сума, яку просили стартапи складала 300 тис. дол. США, мінімальна - 160 тис. дол. США;

10. Консалтинг: 2 стартапи на стадії Early Growth; Максимальна сума, яку просили стартапи складала 250 тис. дол. США, мінімальна - 5 тис. дол. США;

11. Енергетика: 1 стартап на стадії Pre-seed (необхідна сума інвестування - 52 тис. дол. США);

12. Виробництво: 1 стартап на стадії Startup (необхідна сума інвестування - 500 тис. дол. США);

13. Робототехніка: 1 стартап на стадії Startup (необхідна сума інвестування - 870 тис. дол. США).

Разом з тим, варто зауважити, що значна кількість проаналізованих стартапів знаходиться межі декількох наукових знань (наприклад, сіль-

ське господарство та ІТ сфера). Крім того, перевагою деяких стартапів є участь у бізнес-інкубаторах, акселераторах та інших суб'єктах інноваційної інфраструктури.

Ще однією світовою платформою фінансування стартапів є Startup World Cup³²⁶, яка позиціонує себе як глобальний конкурс та конференцію стартапів, організовану Pegasus Tech Ventures (глобальна венчурна компанія, яка знаходиться у Силіконовій долині та надає підтримку провідним стартап-компаніям світу). Startup World Cup проводиться як на регіональному, так і на всесвітньому (Гран-при) рівнях³²⁷.

Відповідно до умов проведення регіонального конкурсу плата за участь у конкурсі не стягується. Обрання переможців відбувається шляхом підрахування голосів, отриманих стартапом під час голосування соціальних мережах та кількість балів присуджених суддівською комісією. Призом для переможців регіональних конкурсів є безкоштовна участь у заходах всесвітнього фіналу. Головним призом на фінальному всесвітньому етапі є інвестиція в розмірі 1 000 000 доларів США, а також додаткові інвестиції від спонсорів та партнерів.

У 2020 році переможцем регіонального відбору конкурсу в Україні став стартап «Kray» (Kray Technologies Ukraine). Як впливає з інформації, викладеної на офіційному сайті стартапу він знаходиться на Seed-стадії – у 1 кварталі 2019 року була завершена більша частина програми тестування передсерійної версії, відбувається підготовка до масового виробництва та швидкого розширення на ринку, розробка автоматизованого тестування та інфраструктуру IoT, курси операторів на основі VR тощо³²⁸. Крім того, на сайті передбачена можливість придбати інноваційний продукт, що свідчить принаймні про бета-тестування інноваційного продукту. Разом з тим, стартап з 2017 року зареєстрований в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань як товариство з обмеженою відповідальністю (код ЄДРПОУ 41590739), розмір статутного капіталу якого складає 10 505 787,60 грн. Засновником цього стартапу є Компанія «Крей Текнолоджіз Інк» (резидент США). Як впливає із судової практики, ТОВ «Крей Текнолоджіз Україна» має розвинуту систему договірних

³²⁶ Офіційний сайт Startup World Cup. URL: <https://www.startupworldcup.io/>.

³²⁷ Офіційний сайт Pegasus Tech Ventures. URL: <https://www.pegasustechventures.com/about-us>.

³²⁸ Офіційний сайт «Kray Technologies Ukraine». URL: <https://kray.technology/>.

відносин. Наприклад, ця юридична особа, додатково до зареєстрованого місцезнаходження користується за договором суборенди частиною нежитлового приміщення площею 337,50 кв.м.³²⁹.

Вказана інформація свідчить про значний фінансовий потенціал цього стартапу.

Таким чином, можна зробити висновок про існування в Україні ефективних можливостей фінансування стартапів.

Разом з тим, в аспекті наведених вищенаведених ключових галузевих напрямів стартапів доцільно оглядово зупинитися на їх співвідношенні з пріоритетними напрямками розвитку науки та техніки, питання щодо яких досліджували, зокрема С. В. Глібко³³⁰, М. О. Кизим, В. Є. Хаустова та О. І. Решетняк³³¹. Здійснивши аналіз праць вчених та Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»³³² необхідно зауважити неповну відповідність вказаних напрямів діяльності успішних стартапів із закріпленими у законодавстві пріоритетними напрямками (фундаментальні наукові дослідження; інформаційні та комунікаційні технології; енергетика та енергоефективність; раціональне природокористування; науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань; нові речовини і матеріали). Вказана неузгодженість нормативно-правового регулювання та практичної діяльності стартапів є однією з причин гальмування інноваційного розвитку України та підлягає усуненню в процесі реформування національного законодавства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Щодо сутності та визначення стартапу необхідно зазначити, що в національному законодавстві України достатнім чином не врегульовано та не уніфіковано це питання. Схожа проблема спостерігається і у інших країнах, зокрема і ЄС. У зв'язку з цим, при визначенні та аналізі правової сутності стартапів переважно застосовуються теоретичні розробки визнаних науковців.

³²⁹ Рішення Господарського суду міста Києва від 09.09.2020 у справі № 910/4498/20.URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91402578>

³³⁰ Глібко С. В. Пріоритети та тенденції розвитку інноваційних відносин в Україні. *Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення*: зб. наук. пр. за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків: НДІ ПЗІР НапрН України, 2020. С. 21–28.

³³¹ Кизим М. О., Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Проблеми вибору пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. №7. С. 50–58.

³³² Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 № 2623-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 48, ст.253.

Більшість вчених мають узгоджену думку щодо ключових ознак стартапів: здійснення підприємницької діяльності, високоризиковість та інноваційність.

Наразі виділяють різні стадії (етапи, життєві цикли) розвитку стартапів. Переважна більшість науковців виділяють в якості першої стадії розвитку стартапу виникнення ідеї, а щодо завершальної стадії такої узгодженості немає: деякі вчені вказують на те, що власне стартап перестає існувати при перетворенні його на суб'єкт господарювання, що здійснює прибуткову інноваційну діяльність, інші ж – етап виходу первинних інвесторів зі стартап-компанії та поширення діяльності такої компанії на нові ринки збуту.

На кожному з цих етапів засновники стартапу стикаються із специфічними ризиками, нівелювати та зменшити вплив яких можливо за допомогою реалізації низки правових, економічних та маркетингових засобів. Важливу роль у цьому відіграє залучення інвестицій. Зокрема, в Україні одними з найбільших інвестиційних заходів є Ярмарки Стартапів, які проводиться Startup.Network, та Startup World Cup. Крім того, у нагоді можуть стати наведені у цій роботі онлайн-платформи, що здійснюють інформаційну підтримку стартапів щодо актуальних інвестиційних та грантових пропозицій.

Пропозиції щодо впровадження результатів дослідження. Наведені результати дослідження можуть бути застосовані під час здійснення нормотворчої діяльності щодо інноваційної діяльності, діяльності суб'єктів національної інноваційної системи та суб'єктів інноваційної інфраструктури, у подальшій теоретичній розробці правової термінології та сутності стартапу, правового усунення правових ризиків у діяльності стартапів, а також у науковій, науково-педагогічній та освітній діяльності.

5.3. Особливості стимулювання суб'єктів інноваційної інфраструктури в національному та зарубіжному законодавстві: порівняний аналіз

Актуальність. Швидкий розвиток інформаційних технологій, що зумовив один із найсильніших періодів економічного зростання в історії США, породив зацікавленість науковців в інноваціях та їх процесах.

В останні роки це питання досліджували такі науковці, як: Розабет Кантер і Том Петерс присвятивши цьому бестселер про інновації в бізнесі - «Hamel's Leading the Reuolution» 2000р.³³³.

Інтерес до інновацій у державному секторі суттєво зріс в світі за останні 15 років. Найвідоміша програма стимулювання інновацій в США є – «Інновації американського уряду в Фонді Форда». Програма, якою керує Гарвардський університет у школі Кеннеді Уряд (стимули Ford-KSG). У цьому документі використовуються дослідження, засновані на основі Ford-KSG.

Аналіз останніх досліджень. Проблема інноваційної діяльності присвячені дослідження низки відомих вітчизняних та іноземних учених-юристів та економістів: Атаманової Ю.Є., Балуєва О.В., Беренса В., Бірмана Г., Ващук Н.Ф., Власової В., Войнаренка М.П., Гончарова Ю.В., Гречан А.П., Давидюка О.М., Діденка Н.Г., Ємельянова В.М., Жорнокуя Ю.М., Задихайла Д.В., Зайцевої Л.О., Зафара А., Квасницької Р.С., Мавроєдія Е., Равські Т., Ременпріт К., проте деякі питання поставленої проблеми все ще потребують висвітлення.

Метою дослідження є аналіз деяких видів стимулювання інноваційної діяльності, що впроваджені в зарубіжних країнах. Розкриття змісту деяких особливостей чинного законодавства України щодо стимулювання інновацій.

Об'єктом дослідження є аналіз питань стимулювання інновацій в державному секторі на прикладі зарубіжного досвіду.

Зміст дослідження. За останні 30 років сформувався глобальний консенсус щодо важливості інновацій як основного способу вирішення проблем економічного розвитку, охорони здоров'я, національної безпеки і захисту навколишнього середовища. Багато провідних країн світу роблять безпрецедентні інвестиції в просування інновацій за рахунок збільшення фінансування досліджень і розробок і постійної підтримки університетів і інноваційних малих і великих підприємств. Вони реалізують нові програми і державно-приватні партнерства, щоб стимулювати комерціалізацію нових ідей на ринку.

У багатьох країнах уряд та бізнес працюють разом створюють установи, які заохочують інноваційну діяльність з боку приватного сектору, особливо в таких сферах, як інформаційні технології. Механізми захисту прав інтелектуальної власності, таких як патенти, авторські права та реєстрація веб-адресів створених для того, щоб інноваційні фірми та

³³³ Borins, S. (2000b), «What border? Public management innovation in the United States and Canada.» *Journal of Policy Analysis and Wamagement*, Vol. 19 No. 1, pp.46-74.

приватні особи могли дозволити отримують прибуток від своєї інноваційної діяльності. Венчурний капітал забезпечує динамічний і легкий доступ до джерел фінансування для впровадження інноваційних ініціатив при компенсації через часткову власність, що дозволяє стартап-фірмам, їх інвесторам, їх співробітникам та, все частіше, їх постачальникам, отримати велику фінансову винагороду від такої діяльності.

Головним чинником успіху держав та бізнесу у світі сьогодні є інновації. Інновації необхідні для того, щоб країни та регіони стали залишались конкурентоспроможними за рахунок підвищення продуктивності компаній, доступу до нових ринків із більшою доданою вартістю та, зрештою, до створення стійких робочих місць в умовах жорсткої глобальної конкуренції. Це також може бути економічним способом покращення надання послуг для задоволення суспільних потреб. Отже, інновації є центральними для стратегії Європа 2020.

Розвиток та комерціалізація інновацій відіграють головну роль у цьому відношенні. Інновації є ключовим рушієм прогресу та розвитку, а також джерелом винаходів у всіх сферах суспільства, технологій та управління. Інновації - це одна з видів діяльності, яка найбільш тісно пов'язана з економічним зростанням³³⁴. Інновації підвищують конкурентоспроможність країн, окремих галузей економіки або підприємств. Це сприяє підтримці прибутковості, отриманню конкурентних переваг та довгостроковому функціонуванню компанії. Це також призводить до поліпшення якості, крім збагачення асортименту пропонованої продукції, і позитивно впливає на продуктивність, товарообіг, рентабельність, зайнятість, стабілізацію ринкової позиції, ступінь частки ринку, операційну ефективність, репутацію та можливість зменшити витрати. Таким чином, можна стверджувати, що інноваційність є головним фактором, що впливає на ефективність підприємства³³⁵.

Але не варто очікувати, що інноваційний сектор економіки зростатиме сам собою, як гриби після дощу. В Україні стимулів для розвитку інновацій конче не вистачає, хоча вигадувати нічого треба – вони вже успішно пройшли випробування в багатьох країнах світу, досить лише вивчити цей досвід та адаптувати під нашу специфіку.

³³⁴ Guzman-Cuevas, J., Caceres-Carrasco, R., & Ribeiro Soriano, D. (2009). Functional dependence and productive of SMEs. *Small Business Economics*, 32, 317–330.

³³⁵ Любчик А.М. Інноваційність як один із факторів успішної діяльності малих та середніх будівельних підприємств. *Стратегія підприємницької діяльності в інтересах сталого розвитку малого і середнього інноваційного підприємництва*: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 16 листопада 2020 року). С.58–62.

Таблиця 1. Форми державної підтримки інноваційних процесів у різних країнах світу

<i>Країни</i>	<i>Форми стимулювання</i>	<i>Організаційні структури інноваційного процесу</i>
США	Пільгове оподаткування, інвестиційний податковий кредит, пільговий режим амортизаційних відрахувань, субсидії, цільові асигнування з бюджету, викреслення витрат на НДДКР, пов'язаних з основною виробничою і торговою діяльністю, із суми оподаткованого доходу	Мережа технологічного капіталу (МТК) технополіси, науково-технічні парки, квазіризикова форма організації корпорацій, малі інноваційні фірми, науково-дослідні консорціуми та організації, бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, науковоінженерні центри, спільні промислово-університетські дослідні центри, венчурні фірми
Німеччина	Цільові безоплатні субсидії, дотації, оплата витрат на технічну експертизу, пільгові кредити, система страхування кредитів, податкові знижки і пільги, прискорена амортизація, цільові банківські кредити	Науково-технічні парки, малі інноваційні фірми, науково-дослідні консорціуми, венчурні фірми, технополіси
Франція	Дотації, субсидії, довгострокові позики, податкові кредити, кредитні гарантії, пільгове оподаткування	Технополіси, технопарки, малі інноваційні фірми, науково-дослідні консорціуми, венчурні фірми, центри передачі технологій
Японія	Пільгові кредити, пільгове оподаткування, субсидії	Японська корпорація розвитку досліджень, технополіси, науково-технічні парки, малі інноваційні фірми, науково-дослідні консорціуми та організації
Велика Британія	Пільгове оподаткування, субсидії, списання витрат на НДДКР на собівартість продукції (послуг, кредитні гарантії)	Британська технологічна група, технополіси, малі інноваційні фірми, науково-технічні парки, венчурні фірми, науково-дослідні консорціуми
Канада	Позички на пільгових умовах, субсидії, технічна допомога, податковий кредит, пільгове оподаткування	Технополіси, науково-технічні парки, малі інноваційні фірми, венчурні фірми, науково-дослідні консорціуми

* Джерело: Шмігельська З.К. Зарубіжний досвід управління інноваційною діяльністю малих і середніх підприємств та можливості його адаптації в ринковій економіці України / З.К. Шмігельська // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №2 (3). – С. 119-128.

Слід виділити вісім дієвих стимулів для інновацій, які використовуються великою кількістю країн, зокрема: стимули для корпорацій, що інвестують у R&D; стимули для створення R&D-центрів; технологічні зони; підтримка модернізації компаній; підтримка інноваційного експорту; державні гранти та пільгові кредити; підтримка інноваційних державних закупівель; патентні бокси³³⁶.

1. Стимули для корпорацій, що інвестують у R&D.

Кожна прогресивна держава зацікавлена в тому, щоб її компанії розвивалися та багатіли, й створює сприятливі умови для інвестицій бізнесу в інновації. Для цього у держав є ціла низка можливих інструментів стимулювання R&D: вирахування інвестицій у R&D з бази оподаткування компаній, пільгові ставки податків та «податкові канікули», кредити та гранти, прискорена амортизація основних засобів, звільнення від зборів на інфраструктуру та від земельної ренти, страхування інноваційного експорту, державні закупівлі інновацій. У різних країнах перевага віддається або податковим стимулам, або прямим фінансовим відрахуванням, однак здебільшого ці інструменти зрівноважені. У більшості країн світу корпорації, які займаються R&D та випускають високотехнологічну продукцію, сплачують знижену ставку податку на прибуток. Крім того, загальноприйнятою світовою практикою стало вирахування R&D-витрат з бази оподаткування. Бельгія, Велика Британія, Мальта, Польща, Словенія, Угорщина та Чехія та застосовують податкові пільги у формі додаткових вирахувань з оподаткованої бази, які навіть перевищують реалізовані витрати.

2. Стимули для створення R&D-центрів.

У країнах, що прагнуть залучити додаткові інвестиції до інноваційного сектору, популярні «податкові канікули» для R&D-центрів. У деяких країнах дія «канікул» поширюється на всю їх територію, як-от у Китаї, Ізраїлі та Мексиці, а в інших – на окремі регіони, як у Канаді та Індії, або навіть на окремі проекти. Додатково, R&D-центрам зазвичай надається право безоплатного користування землею, придбання землі за пільговою ціною (Чехія), звільнення від сплати податку на нерухомість (Білорусь) та знижена ставка податку на репатріацію прибутків (Білорусь – 5%, Ізраїль – 15%).

³³⁶ Вісім державних стимулів для розвитку інновацій. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-vosem-gosudarstvennyh-stimulov-dlya-razvitiya-innovacij>.

3. Технологічні зони.

Вагому роль в інноваційній діяльності відіграють технологічні зони розвитку у формі технопарків чи бізнес-інкубаторів. У впровадженні цих інструментів лідирує Західна Європа. Підприємства, що займаються R&D у технологічних зонах, зазвичай звільнені від податку на землю, збору на інфраструктуру та від обов'язкового продажу коштів в іноземній валюті, які були отримані від реалізації продукції. Держави активно стимулюють розвиток таких зон капітальними інвестиціями. У Великій Британії, наприклад, частка державних витрат на будівництво, створення і розвиток інфраструктури технологічних зон становить близько 60%, у Німеччині, Франції та Нідерландах – приблизно 75%, а в Бельгії – майже 100%. Яскравим прикладом стимулювання R&D у межах технологічних зон є Туреччина. На сьогодні в Туреччині функціонують 56 технологічних зон розвитку, ще 13 розпочнуть роботу найближчим часом.

4. Підтримка модернізації компаній.

Щоб стимулювати компанії модернізувати виробництво, такі держави, як Бельгія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Португалія та Фінляндія активно використовують прискорену амортизацію. У Канаді пришвидшена амортизація складає 100% вартості активу за рік — ця опція стає доступною для основних фондів, які використовуються більш ніж на 90% в R&D. У Південній Африці така преференція поширюється тільки на вироби або обладнання у галузі машинобудування, що використовуються для R&D. Ще один потужний стимул – державна підтримка інноваційних робочих місць. Наприклад, у Чехії надається фінансова підтримка у розмірі 9 000 доларів на одне нове робоче місце в R&D-проектах. В Індії практикується 30% вирахування з бази оподаткування оплати праці R&D-працівників протягом перших трьох років їх роботи. У Нідерландах оподаткування заробітної плати та відрахування на соціальне страхування для працівників, які проводять кваліфіковані дослідження, зменшуються на 35% (50% для стартапів) за перші €250 тис. витрат. Також деякі країни надають компаніям пільги на оподаткування дивідендів від залучених інвестицій.

5. Державні гранти та пільгові кредити.

В Ірландії держава надає кредити із 25-відсотковим відшкодуванням витрат на R&D та спорудження і реконструкцію будівель, що використовуватимуться в процесі інноваційної діяльності. В Канаді пільгові кредити надаються перш за все малим та середнім підприємствам або тим, що розташовані в пріоритетних зонах.

Таблиця 2. Найбільш поширені засоби стимулювання інноваційних процесів

	Вид державної підтримки	Величина
	<i>1</i>	<i>2</i>
США	Вилучення витрат на НДДКР, пов'язаних з основною виробничою і торговою діяльністю, із суми доходу, який оподатковується	До 20 % витрат
	Відсутній податок на оренду для венчурних фірм	
	Пільговий режим амортизаційних відрахувань	Строк служби обладнання до 3-х років, а для інших фондів – до 5 років
	Інвестиційний податковий кредит	Зменшення податку на прибуток у розмірі від 6 до 10% загальної вартості інвестицій в устаткування
	Надання АМБ субсидій венчурному бізнесу: - на розширення зовнішньоекономічної діяльності; - на різні види управлінської допомоги	До 100 тис. доларів на 8 років. До 1 млн доларів на 25 років
	Обов'язкове виділення федеральними відомствами коштів на фінансування венчурного бізнесу зі свого бюджету	Не менше ніж 1,25% бюджету відомства
Великобританія	Обов'язкове залучення венчурних фірм до виконання крупних інноваційних проектів згідно із законодавством США	Вартість проектів більше ніж 100 тис. дол.
	Зменшення податку на прибуток для венчурних фірм	Звичайний податок на прибуток 35%, а для венчурних фірм – 25%
	Система страхування коштів, які надаються венчурним фірмам	Держава гарантує повернення 70% середньострокових позик, які надаються на 2-7 років
	Списання витрат на НДДКР на собівартість продукції (послуг)	У будь-якій сумі
	Субсидії на проведення досліджень з розроблення нових видів продукції чи технологій	75% витрат фірм, на яких зайнято до 50 чол. (але не більше ніж 50000 фунтів стерлінгів)
Італія	Відшкодування витрат на нововведення згідно з державними програмами із субсидування малих інноваційних фірм	До 50% витрат на нововведення
	Пільгові кредити на технологічні нововведення (50% суми кредиту видається протягом реалізації програми модернізації і до 30% на її завершальній стадії)	До 80% вартості проекту на термін 15 років
	Субсидії малим і середнім підприємствам виробничої і обробної промисловості на купівлю та лізинг ЕОМ	25% (32% для південних районів країни) від вартості ЕОМ

Закінчення табл. 2

	1	2
Японія	Пільговий податок на прибуток венчурних підприємств	Звичайний податок 42%, а у венчурних фірм 30%
	Податкова знижка на приватні інвестиції в НДДКР	20%
	Гарантоване повернення коштів, які були вкладені у венчурний бізнес, урядовими організаціями	До 80% обсягу коштів
	Пільгові кредити венчурним фондам	Відсоткова ставка 5-6% річних
	Отримання субсидій з державних фондів	До 2 млн ієн
Франція	Державні дотації організаціям, що займаються науково-дослідними роботами за контрактами	До 50% суми витрат на проведення робіт за замовленнями малих і середніх підприємств
	Податковий кредит на приріст витрат на НДДКР	25% приросту витрат компанії на НДДКР порівняно з рівнем минулого року

* Джерело: Шмігельська З.К. Зарубіжний досвід управління інноваційною діяльністю малих і середніх підприємств та можливості його адаптації в ринковій економіці України / З.К. Шмігельська // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №2 (3). – С. 119-128.

6. Підтримка інноваційного експорту.

У 2016 році експортно-кредитні агентства (ЕКА) різних країн профінансували понад \$400 млрд міжнародних експортних та комерційних операцій. Діяльність ЕКА має значний сенс, адже експорт високотехнологічної продукції пов'язан з серйозними комерційними та некомерційними (особливо політичними) ризиками. Тому страхування, що покриває експортні неплатежі, позитивно впливає на обсяги інвестицій. Індія, наприклад, завдяки стимулюванню інноваційного експорту за останні роки зробила значний стрибок у галузі ІТ. Сьогодні тут працює понад 3,5 мільйона ІТ-професіоналів, які згенерували прибутку на \$160 млрд протягом 2016 року порівняно з \$146,5 млрд у 2015 році, а це щорічне зростання на 9,2%.

7. Підтримка інноваційних державних закупівель.

Державні закупівлі є потужним інструментом стимулювання галузей. Так, у більшості розвинених країн через державні закупівлі розподіляється близько 15% ВВП, що складає майже 30% витрат бюджетів цих країн. У підтримці державних закупівель інновацій успішним є досвід Європейського Союзу, де державні органи стають замовниками інноваційних товарів або поділяють ризики та вигоди від комерціалізації

R&D. В ЄС на 2018-2019 роки заплановано €124 млн фінансування для інноваційних закупівель у рамках програми «Горизонт 2020».

8. Патентні бокси.

Нааявність такої переваги, як Патентний бокс - це спеціальний податковий режим для інтелектуальної власності. Така преференція передбачає сприятливу податкову ставки на дохід від інтелектуальної власності, або дозвіл на вирахування цього доходу з бази оподаткування. Польща, Чехія, Словаччина, Туреччина, Румунія, Білорусь, РФ - намагаються забезпечувати сприятливі умови для інноваційної діяльності, адже на території цих країн діє більшість із вищенаведених інструментів розвитку. Україна ж поки запровадила лише звільнення від ПДВ операцій з постачання програмної продукції. Тож нашій країні потрібно якомога скоріше брати на озброєння перевірені стимули для R&D та інноваційних компаній.

Що стосується законодавчого аспекту стимулювання інноваційної діяльності в Україні, слід зазначити наступне.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України приймає участь в розробці секторальних та крос-секторальних експортних стратегій. Відповідна ініціатива передбачена в «Експортній стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки», затвердженій Кабінетом Міністрів України № 1017-р від 27.12.2017³³⁷.

Документ визначає стратегічні цілі розвитку торгівлі України на наступні чотири роки. Основною метою Експортної стратегії є перехід до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успіху України на світових ринках. Також в рамках документу було затверджено перелік «ринків у фокусі» для українського експорту, серед яких ринки ЄС та топ-20 ринків інших країн, зокрема, Китай, США, Туреччина, Індія та ін.

Документ передбачає створення умов для розвитку експорту всіх секторів економіки. Основною метою є перехід України до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успіху на світових ринках.

³³⁷ Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017, № 1017-р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-p>.

У жовтні 2018 року МОН представило для громадського обговорення проект Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року. Головною метою Стратегії інноваційного розвитку є розбудова інноваційної екосистеми України, яка повинна забезпечити швидке та якісне перетворення креативних ідей в інноваційні продукти і послуги, а також підвищити рівень інноваційності національної економіки. Серед очікуваних результатів проект передбачає збільшення надходжень від продажу та використання об'єктів інтелектуальної власності, наукомісткої продукції (результатів досліджень та розробок, програмного забезпечення, ноу-хау, інших інтелектуальних послуг); збільшення обсягів позабюджетного фінансування науково-дослідних робіт за рахунок коштів вітчизняних та іноземних інвесторів; зростання частки інвестицій у нематеріальні активи від усього обсягу капітальних інвестицій; збільшення наукоємності ВВП; зростання кількості щорічно зареєстрованих патентів (насамперед – закордонних) на винаходи та корисні моделі. На сьогоднішній вказана Стратегія схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 526-р від 10.07.2019³³⁸.

Окремо, слід приділити увагу проекту Крос-секторальній експортній Стратегії 2019–2023 рр. Зокрема в ній закладено такі види стимулювання інноваційної діяльності: створення податкових, митних та візових стимулів для дослідної, інноваційної та R&D діяльності іноземних компаній та інвесторів в Україні. Необхідні кроки: а) запровадження ряду фіскальних стимулів (наприклад, податкові преференції або нульові ставки мита при ввезенні науково-дослідного обладнання) для R&D, інтернаціоналізація бізнесу та комерціалізація наукових досліджень; б) запровадження сприятливої міграційної політики у контексті розвитку інновацій для покращення доступу України до глобального ринку обдарованих кадрів; в) запровадження нульової ставки мита на окремі статті імпорту науково-дослідного обладнання для R&D у сфері розвитку інноваційних продуктів компаніями, університетами та дослідними установами.

Уже в перші роки незалежності Верховною Радою України було прийнято ряд законів, спрямованих на регламентацію наукової і науково-технічної діяльності, зокрема «Про основи державної політики у

³³⁸ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku>.

сфері науки і науково-технічної діяльності» (1991), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991), «Про науково-технічну інформацію» (1993), «Про наукову і науково-технічну експертизу» (1995).

Початкові умови для формування вітчизняної системи захисту інтелектуальної власності були визначені Законом «Про охороні прав на винаходи і корисні моделі» й іншими, пов'язаними з ним, наприклад, «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та інші.

Проте, тривалий час інноваційному законодавству України була властива певна фрагментарність і непослідовність. Лише у 1999 р. Верховною Радою України була прийнята Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Базовий закон у цій сфері «Про інноваційну діяльність» вступив у дію після його підписання Президентом лише в 2002 році.

Наша держава робить певні кроки для стимулювання інновацій. Проте засоби, що закріплені в українському законодавстві, мають надто вузьке коло впливу на реальні відносини. Державні гарантії інноваційної діяльності мають декларативний характер. Національна інноваційна система України потребує комплексного застосування усіх можливих засобів стимулювання.

Активну участь у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку економіки мають відіграють державні установи. Наприклад, для здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності Кабінет Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності створює спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа підпорядковується спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності і діє на основі Положення (Статуту), що затверджується КМУ. Його ресурси формуються за рахунок коштів Державного бюджету України, визначених законом про ДБУ на відповідний рік та залучених згідно з чинним законодавством вітчизняних й іноземних інвестицій юридичних і фізичних осіб, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, від власної або загальної фінансово-господарської діяльності й інших джерел, не заборонених законодавством України.

Доречно погодитися з думкою науковця, що до основних засобів стимулювання слід віднести застосування державних гарантій, подат-

кових, митних та амортизаційних пільг, засобів державної підтримки, а також заходів відповідальності за порушення у сфері інноваційної діяльності передбачено створенням спеціального правового режиму інноваційної діяльності. Слід зауважити, що таке розмежування не є суворим, має умовний характер та запропоноване для систематизації можливих засобів впливу на інноваційні відносини.

Упровадження такого спеціального режиму дозволить інноваційній системі України перейти на новий рівень, реалізуючи проекти в пріоритетних для держави напрямках економіки³³⁹.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Важливим напрямом розвитку системи фінансування ІД в Україні має стати венчурне фінансування, яке ефективно використовується рядом розвинених країн світу. Запорукою розвитку ринку венчурних інвестицій є активна позиція держави щодо його підтримки. Зокрема, як у США, так і в країнах Європи, де венчурне інвестування досить поширене, приділяється значна увага його розвитку за рахунок активного надання відповідних преференцій (пільг в оподаткуванні, розподілу з інвесторами фінансових ризиків інноваційних проектів тощо) та забезпечення його істотної правової та інформаційної підтримки.

Умовами успішної реалізації проектів венчурного інвестора є: наявність ринків і галузей, які швидко розвиваються (що залежить від зростання економіки в цілому); перспективи розвитку окремої компанії; наявність кваліфікованого менеджменту компанії, який зможе ефективно використовувати інвестиції і підвищити вартість компанії; достатній рівень розвитку фондового ринку, який дозволить об'єктивно оцінити поточну вартість компанії, тобто створить сприятливі умови для зручного продажу венчурним інвестором пакету акцій компанії, яка стала об'єктом інвестування.

Порядок створення і діяльності венчурних фондів в Україні встановлено Законом України «Про інститути спільного інвестування». Крім того, Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку визначено порядок реєстрації випуску акцій з метою здійснення спільного інвестування і інвестиційних сертифікатів венчурного фонду.

В Україні, зважаючи на те, що венчурне інвестування перебуває на початковому етапі розвитку, доцільно, на наш погляд, розробити

³³⁹ Вакім В. Е. Стимулювання інноваційної діяльності: порівняльно-правовий аспект. *Економічна теорія та право*. № 2 (29). 2017. С. 134-145. URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/08/134-145.pdf>.

комплексну Державну програму щодо розвитку венчурного інвестування в Україні, на чому неодноразово наголошувалось науковцями та практиками³⁴⁰. Ця програма повинна містити заходи як стосовно розвитку інформаційної підтримки інноваційного бізнесу, удосконалення нормативно-правової бази діяльності венчурних фондів, і, що не менш важливо, – комплекс стимулюючих заходів податкового характеру, так і безпосередньо участі держави у фінансуванні венчурних інвестицій³⁴¹.

Місце впровадження результатів дослідження. Для успішного стимулювання розвитку вітчизняної регіональної інноваційної інфраструктури необхідно на державному рівні зробити наступне: - оновити функціонування вигідних умов для суб'єктів інноваційної діяльності та безумовно використовувати їх; - законодавчо визначити зміст та сутність механізмів стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури; - прийняти нові законодавчі акти, які б визначали сутність та призначення всіх елементів інноваційної інфраструктури та форми стимулювання їх діяльності. Вирішення проблем стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури на регіональному рівні вимагає, в першу чергу, організаційних змін у структурі управління інноваційним розвитком та визначення тенденцій вдосконалення стимулюючих регіональних механізмів.

³⁴⁰ Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред.В.М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-2020++.pdf>

³⁴¹ Любич А.М. Стимулювання інновацій в державному секторі: зарубіжний досвід. *Право та інновації*. 2020. № 1(29). С. 22-27.

ПІДСИСТЕМА «НАЦІОНАЛЬНА МЕРЕЖА ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ»

6.1. Підсистема трансферу технологій в національній інноваційній системі

Актуальність. Очевидним є факт істотного технологічного відставання національної економіки України від країн Європейського союзу та Південної і Північної Америки. Крім економічних складових цієї тенденції, велике значення відіграє відсутність необхідних організаційних та нормативних передумов масового поширення процесів трансферу технологій та розвитку суспільних відносин щодо їх створення, передачі прав та втілення до виробничого сектору народного господарства. Чинне законодавство яке регулює інноваційну діяльність та визначає статус технології, на жаль, є тією галуззю права яка була імплементована під впливом світових тенденцій поширення зазначених процесів і не є результатом природнього розвитку суспільства та практики господарювання. Враховуючи керівну, ініціюючу роль інноваційного законодавства, приписи якого створюють передумови для розвитку інноваційних правовідносин, перед юридичною наукою стоїть надзвичайно важливе завдання – сформувати настільки дієву та ефективну концепцію правового регулювання відносин які опосередковують обіг технологій, яка була б здатна зацікавити суб'єктів господарювання до більш інтенсивного обміну науковими напрацюваннями та їх більш масового доведення до рівня конкретного виробничого обладнання, устаткування, машин і механізмів. На перепоні цього, в першу чергу, стоїть відсутність чіткого методологічного визначення місця та ролі технології в цивільному і господарському оборотах, в межах Національної інноваційної системи,

що не дозволяє в кінцевому своєму результаті сформуванню чіткої та цілісної державної політики і втілити функціонування завершеної системи заходів державного регулювання сфери трансферу технологій.

Аналіз останніх досліджень. Питання правового статусу технології та інновацій і інноваційної діяльності були об'єктом наукових досліджень вчених багатьох сфер та галузей наукового пізнання і не тільки вчених-правознавців. Так, з питань правового регулювання інноваційної діяльності особливо хотілось би відмітити праці таких науковців як Ю. Є. Атаманова³⁴², О. Д. Святоцький, П. П. Крайнев, С. Ф. Ревуцький³⁴³, С. Ю. Погуляев³⁴⁴. В сфері юридичної науки питання трансферу технологій піднімалися К.Ю. Івановою³⁴⁵, О.В. Гладкою³⁴⁶, А.І. Денисовим³⁴⁷. Проте, жоден із вказаних авторів не проводив комплексного дослідження з приводу того яке місце займає технологія в Національній інноваційній системі та як саме вона має функціонувати у складі основних рівнів її структури.

Мета та об'єкт дослідження - визначення методологічного місця та ролі технології в межах Національної інноваційної системи, що стане підґрунтям для подальшого формування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання відносин пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій до виробничого сектору національної економіки і слугуватиме орієнтиром для формування особливих правових режимів здійснення господарської діяльності на основі технології вже втіленої до цілісного майнового комплексу суб'єкта господарювання.

³⁴² Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : монографія / [А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.] ; за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків : Право, 2016. 360 с.

³⁴³ Святоцький О. Д. Правове забезпечення інноваційної діяльності в Україні: питання теорії та практики / О. Д. Святоцький, П. П. Крайнев, С. Ф. Ревуцький. К. : Ін Юре, 2003. 80 с.

³⁴⁴ Погуляев С. Ю. Передача технологій як вклад в просте товариство : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право» С. Ю. Погуляев. Х., 2002. 19 с.

³⁴⁵ Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / кол. авторів С.М. Прилипко, А.П. Гетьман, Ю.Є. Атаманова та ін. Х.: Юрайт, 2013. 688 с., с. 448-473;

³⁴⁶ Гладка О.В. Технологія як складова предмету комерційної концесії / Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2014 р., № 2 (17) с. 188-197.

³⁴⁷ Денисов А.І. Ринок технологій: правові аспекти забезпечення інтересів технологічної безпеки / Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер.: Економічна теорія та право. - 2014. - № 4. - С. 126-137. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2014_4_13.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, технологія за своєю правовою природою є дуже складним та багатогранним явищем. Її прийнято сприймати в декількох основних правових статусах які вона може набувати при її залученні до господарських праввідносин. Так, технологія в самому широкому своєму розумінні виступає в якості особливого суспільно-економічного феномену. При цьому, вона являє собою актив суб'єкта господарювання, що є закритою системою взаємопов'язаних в суворій послідовності та логічній взаємодії компонентів, а саме: виробничих методів і процесів; відомостей про послідовність окремих виробничих операцій; результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, проектної документації; охоронних документів, що підтверджують правомірність використання об'єктів права інтелектуальної власності які входять до її складу; механізмів, устаткування, приладів, приборів, верстатів і т ін., що нерозривно пов'язані між собою матеріальними, енергетичними, інформаційними зв'язками, взаємодія між якими, за визначеним алгоритмом, дозволяє реалізувати спільну мету – виробництво певного продукту чи надання певної послуги, який за своїми характеристиками та внутрішніми властивостями здатний внести кардинальні зміни до розвитку технологічного укладу та характеру виробництва з різноманітними соціальними наслідками³⁴⁸. Крім цього, технологія є особливим синтезованим об'єктом права інтелектуальної власності, що носить синтетичний характер і являє собою системне поєднання об'єктів права інтелектуальної власності, яке визначає найбільш істотні (сутнісні) характеристики технологічного процесу виробництва товарів чи надання послуг, що полягає в подальшій розробці та вдосконаленні таких об'єктів, включає в себе конкретні шляхи його комерціалізації та отриманий досвід використання³⁴⁹. В господарському обороті технологія може бути представлена у формі інформаційного (як система відомостей та інформації) та матеріального втілення (машини, устаткування, механізми) та набувати ознак відокремленої технологічної лінії, експериментального конструювання технології та технології втіленої (реалізованої) в межах цілісного майнового комплексу суб'єкта господарювання. Крім цього, технологія визначена положеннями За-

³⁴⁸ Давидюк О. М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання : [монографія] / Олександр Давидюк. – Харків: Вид-во «ФІНН», 2010. 176 с., с. 7-22;

³⁴⁹ Там же. Стор. 23-36;

кону України «Про інноваційну діяльність» як частина інноваційної діяльності та об'єкт інноваційного циклу³⁵⁰.

Настільки антропоморфна здатність набувати правового статусу різних об'єктів, відмінних за своєю природою та особливостями обігу, вимагає і такого ж «унікального» підходу для формування правового статусу в межах національної системи чинного законодавства.

Як вже було зазначено, технологія в силу положень чинного законодавства ідентифікована як особливий об'єкт інноваційного права та унікальний результат інноваційної діяльності. Спробуємо визначити, яке ж місце має займати технологія в структурі Національної інноваційної системи та чи є адекватним той рівень правового забезпечення який пропонує нам на сьогодні система законодавчих актів.

Єдиним законодавчим актом, який пропонує на сьогодні визначення Національної інноваційної системи та надає її орієнтовну структуру є Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р., № 680-р «Про схвалення концепції розвитку національної інноваційної системи»³⁵¹. Зазначений нормативний документ встановлює, що Національна інноваційна система - це сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу.

Також, зазначене розпорядження містить посилання на орієнтовну структуру Національної інноваційної системи, що складається з таких підсистем:

- державного регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи;

- освіти, що складається з вищих навчальних закладів, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою, а також навчальних

³⁵⁰ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04 липня 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. Ст. 266.

³⁵¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р., № 680-р «Про схвалення концепції розвитку національної інноваційної системи»: Офіційний вісник України, 2009 р. № 47 ст. 1593.

закладів, які проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів;

- генерації знань, що складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи вищих навчальних закладів, наукові та конструкторські підрозділи підприємств;

- інноваційної інфраструктури, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів;

- виробництва, що складається з організацій та підприємств, які виробляють інноваційну продукцію і надають послуги та (або) є споживачами технологічних інновацій.

З наведеної структури Національної інноваційної системи вбачається, що технологія може функціонувати у складі виключно і тільки підсистем генерації знань та виробництва, тобто на кінцевому етапі здійснення інноваційної діяльності. Проте, зазначений підхід не відповідає практиці господарювання у сфері трансферу технологій та реальним потребам учасників і суб'єктів відносин пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій. Саме він потребує негайного та кардинального приведення у відповідність до економічних реалій, що має сприяти появі значного економічного результату щодо інтенсифікації цих відносин.

Як вже було зазначено раніше, технологія складне та багатогранне явище з точки зору його правової природи. Як правило, саме технологія стає передумовою для здійснення будь-якої діяльності спрямованої на появу нововведень, новацій, інноваційних розробок та інших об'єктів інноваційної діяльності. Таким чином, вона слугує тим економічним і техніко-практичним підґрунтям на якому починають діяти автори (розробники) інновацій, на підтримку яких (в своєму кінцевому результаті) і спрямована Національна інноваційна система. При цьому, технологія завжди буде виділятися з проміж інших аналогічних об'єктів, оскільки наділена економічним потенціалом більш високого рівня, порівняно з будь-яким іншим інтелектуальним продуктом. Цим визначається і особливий

стратегічний інтерес нашої держави до розробки та втілення технологій суб'єктами господарювання. А вже такий високий рівень державного інтересу зумовлює відмінну від інших інноваційних об'єктів систему впливу та систему стимулювання і підтримки трансферу технологій на рівні окремої підсистеми Національної інноваційної системи.

Враховуючи те, що чинним законодавством України не надано визначальної характеристики підсистеми трансферу технологій, як окремого елементу Національної інноваційної системи, доцільно запропонувати власну концепцію внутрішньої структури та змісту підсистеми трансферу технологій, яка в кінцевому результаті має бути зафіксована положеннями чинного законодавства України.

Кожен із елементів Національної інноваційної системи являє собою цілісну взаємопов'язану спільною метою, сукупність відносин, суб'єктів, об'єктів, що мають в подальшому функціонувати за спільними загальними алгоритмами їх взаємодії. Не виключення і підсистема трансферу технологій, яка має аналогічні взаємозв'язки та спорідненість. Визначимо більш детально, які саме елементи входять до складу підсистеми трансферу технологій:

Відносини які входять в структуру підсистеми трансферу технологій Національної інноваційної системи:

Залежно від правової природи механізмів взаємодії учасників та суб'єктів підсистеми трансферу технологій можна виділи наступні відносини:

- 1) *Відносини в межах ринку технологій;*
- 2) *Відносини в межах публічно-правового сектору трансферу технологій;*
- 3) *Відносини, що пов'язані із неорганізованими способами створення, передачі прав та втілення технологій.*

Досліджуючи склад відносин в межах ринку технологій в Україні, маємо зазначити, що Закон України «Про державне рулювання діяльності у сфері трансферу технологій»³⁵² в ст. 1, надає визначення ринку технологій, під яким пропонує розуміти – систему взаємовідносин споживачів технологій та їх складових і/або конкуруючих між собою по-

³⁵² Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14 вересня 2006 р. № 143-V // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 45. Ст. 434.

стачальників цих складових, спрямованих на задоволення суспільних і державних потреб у відповідних технологіях, їх об'єктах та продукції, виготовленої з їх застосуванням. Як бачимо, це визначення не розкриває суті правової природи та специфіки всіх необхідних його елементів. Надане поняття розкриває лише одну сторону процесу трансферу технологій, їх обіг з метою задоволення державних потреб, виокремлюючи при цьому лише конкурентні засади зі сторони постачальників самих технологій і/чи її складових частин. При цьому поза увагою законодавця залишаються конкурентні засади на стороні споживачів технологій і їх складових частин та відносини пов'язані із обігом технологій, що регулюються на приватноправових засадах. Оскільки саме вони створюють основні рушійні сили процесів економічної трансформації, така ситуація призводить до суттєвого пониження дієвості функціонування ринкового прискорення технологічного оновлення національної виробничої сфери. Саме через це таке трактування технології, не може бути прийнятим в якості основоположного, так як фактично висвітлює лише окремі аспекти його функціонування, лишаючи поза увагою відносини пов'язані із розробкою технологій, їх обігом та особливості приватноправової сфери їх трансферу. Хоча, наявність цього нормативно-правового акту є досить важливим кроком України на шляху створення інноваційної економіки, проте він не надає цілісного правового регулювання процесам обігом технологій та їх складових, а лише створює передумови для задоволення державних потреб в їх використанні.

Ринок технологій представляє структуровану систему яка складається з наступних елементів: (а) суб'єкти (учасники) ринку технологій; (б) об'єкти ринкових відносин (безпосередньо технологія чи її складові частини, елементи); (в) відносини, що складаються між суб'єктами з приводу передачі об'єктів (в свою чергу вони втілюють в собі: (1) відносини пов'язані з наявністю «технологічного» попиту; (2) відносини пов'язані з технологічною пропозицією); (г) держава в особі її уповноважених органів. В сучасних умовах економічного розвитку ринкових відносин, особливого значення набуває ще один елемент внутрішньої структури ринку технологій - інфраструктура. Вказана складова хоча і не входить до системи основоположних елементів ринкових відносин, проте від її розвиненості та функціонування прямо залежить, яким же чином відбуватиметься розвиток відносин пов'язаних з обігом технологій. Суб'єктами вказаного ринку є учасники, між якими безпосе-

редньо здійснюється передача вказаного об'єкту, їх складових частин. Серед таких особливо слід виділити: а) юридичних та фізичних осіб, що надають технічні послуги, пов'язані із застосуванням технологій; б) фізичних осіб, що здійснюють на постійній та/або професійній основі посередницьку діяльність у сфері трансферу технологій (технологічні брокери). В сучасних економічних умовах, особливого значення набувають ті суб'єкти, що безпосередньо здійснюють діяльність пов'язану зі створенням технологій, а саме: а) Національна академія наук України і галузеві академії наук, установи науки, освіти, охорони здоров'я та інші установи, де створюються та/або використовуються технології і яким належать майнові права на технології; б) науково-виробничі об'єднання, підприємства, установи і організації незалежно від форми власності, де створюються та/або використовуються технології; в) фізичні особи, які беруть участь у створенні, трансфері та впровадженні технологій, надають інформаційні, фінансові та інші послуги на всіх стадіях просування технологій та їх складових на ринок.

Факультативним елементом ринку, є його інфраструктура – всі ті суб'єкти, установи та організації, які основним своїм завданням мають створення належних умов функціонування ринку технологій в Україні. На сьогоднішній день, без її наявності не можливо уявити будь-які ринкові відносини. Повна відсутність досвіду господарювання у сфері створення, передачі прав та втілення технологій, має бути компенсована ефективною інфраструктурою з метою найскорішого налагодження втілення інноваційного потенціалу до народного господарства України. За своєю сутністю інфраструктура являє собою діяльність певного кола суб'єктів господарювання та уповноважених органів державної влади і місцевого самоврядування, що направлена на створення необхідних організаційних умов для належного розвитку відносин пов'язаних із трансфером технологій.

При цьому, специфічний характер та природа технології, особливості сучасного національного розвитку України, визначають, що власне ринкові механізми її обороту не можуть забезпечити належного розвитку технології, не здатні створити належний рівень «пропозиції» та «попиту», без яких говорити про здійснення обігу на ринку – неможливо. Таке твердження виходить з наступного: ринку технологій не існує в «класичному» розумінні, оскільки немає цілісного взаємопов'язаного механізму створення, передачі та втілення технологій, чи хоча б їх складових. На сьогодні, можна говорити про наявність наукового потенціалу

до створення технологій, наявність попиту з боку виробничого сектору економіки, наявність перших спроб здійснення її трансферу, що носять індивідуальний, розрізнений характер, яким не властива системність здійснення та зв'язаність господарських взаємовідносин. В сучасних умовах економічного розвитку національної економіки, «реальну» можливість створити певну технологію має лише держава (через систему існуючих науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів) та потужні транснаціональні корпорації (через систему створених ними наукових підрозділів, що покликані створювати наукоємні продукти для їх наступного використання у власній господарській діяльності). Вузька «спеціалізація» таких напрямків функціонування обігу технологій, призводить до того, що всі ці об'єкти, що створені за рахунок державних коштів, в першу чергу направляються на задоволення стратегічних державних оборонних інтересів, а ті, що створені корпораціями – на власне, внутрішнє використання. Тим самим, весь суспільний ефект від використання технології, залишається доступним лише обмеженому колу суб'єктів її трансферу. Вчені економісти, характеризуючи окремі аспекти функціонування ринкової економіки, вказують про можливість існування ситуацій, коли приватноправові механізми регулювання, що склались при функціонуванні того або іншого ринку, не мають змоги вирішити певні проблемні ситуації, що склались в його внутрішній структурі. Так Д. Веймер та Е. Вайнінг, вказуючи на «традиційні» неспроможності, однозначно доходять висновку про те, що їх має вирішувати та заміщувати – держава, в особі уповноважених нею органів³⁵³. Вказана точка зору може бути використана в процесі моделювання правового поля, в якому буде здійснюватися державна «технологічна» політика, що буде направлена на підтримку та заміну тих ринкових елементів, що не в змозі самостійно забезпечити належного протікання процесів пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій. *Аналізуючи сферу обігу технологій та технологічний ринок, не можна не згадати ще про одну його специфічну особливість – подвійну правову природу, що впливає з особливого статусу самого об'єкту - технології. З одного боку технологія є самостійним об'єктом ринку технологій, в межах якого реалізуються відносини пов'язані з її трансфером. Про-*

³⁵³ Веймер Д., Вайнінг Е. Про нетрадиційні неспроможності ринку як підставу державної політики. URL: http://www.djerele.com/index.php?option=com_content&task=view&id=4784&Itemid=337.

те з іншого боку результати втілення технології – технологічна продукція і/або технологічний продукт можуть виступати в якості самостійного об'єкта ринкових відносин на відповідних товарних ринках. При цьому таке «проникнення» технологій та/або їх складових здатне корінним чином змінити економічні процеси товарного обміну, що регулюють передачі прав на певний об'єкт господарського обороту. Тим самим обумовлюється необхідність створення правового регулювання, що визначає специфічний статус технології та її складових не тільки на рівні технологічного ринку, але й на рівні окремих товарних ринків.

Головною умовою ефективності правового регулювання являється його одноманітність, цілісність, стабільність функціонування. Таких характеристик можливо досягнути використовуючи в якості об'єкту правового регулювання не окремі відносини пов'язані із створенням, передачею чи втіленням технології, або/ і її складових, а весь господарсько-правовий механізм їх обігу. Сучасне законодавство України майже не використовує цього поняття, чи термін – правовий механізм регулювання, головним об'єктом його впливу є окремі суспільні відносини, що майже автоматично позбавляє його такої властивості як цілісність нормативного впливу. Використовуючи в якості об'єкту регулювання господарсько-правовий механізм, ми маємо змогу нормативно закріпити всі стадії трансферу технології, визначити його загальні засади та окремі особливості. Спробуємо проаналізувати, що ж саме являє собою господарсько-правовий механізм регулювання відносин пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технології, які ознаки для нього характерні? В юридичній науці, під правовим механізмом регулювання, розуміють систему юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється таке регулювання³⁵⁴. До головних складових елементів такого механізму відносять норми права, нормативно-правові акти, акти офіційного тлумачення, юридичні факти, акти реалізації права, акти застосування права, правосвідомість та режим законності³⁵⁵. На підставі цього, можливо назвати головні риси, особливості та надати поняття господарсько-правового механізму нормативного регулювання проце-

³⁵⁴ Теория государства и права : [навчальний посібник] / под. ред. С. С. Алексеева. М. : Юрид. лит., 1985. 480 с. С. 276-279.

³⁵⁵ Теория государства и права / [Алексеев С. С., Архипов С. И., Игнатенко И. В. и др.]; под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. [2-е изд.]. М. : Издательство НОРМА, 2000. 616 с. С. 277.

сів створення, передачі прав та втілення технології. Він являє собою систему правих засобів, що здійснюють регулювання всіх відносин, які виникають з приводу трансферу технологій та включає в себе правову регламентацію публічного сектору обігу технологій та її ринкову сферу.

Головним елементом такого механізму є норма права, що зафіксована в господарсько-правовому акті, яка в свою чергу визначає «модель поведінки» учасників відносин пов'язаних з трансфером технологій. Наступним елементом є юридичний факт, тобто певні дії, бездіяльність чи події з настанням яких виникають певні права чи обов'язки. В результаті поєднання перерахованих елементів можна отримати правовідносини, що в кінцевому результаті вказує на наявність ще однієї складової частини досліджуваного об'єкту. «Кінцевим» результатом функціонування господарсько-правового механізму нормативного регулювання процесів пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій, є акти застосування та реалізації права, що являють собою індивідуально визначене використання тієї чи іншої норми права відносно конкретного суб'єкта господарювання, що втілені в формі імперативно забезпеченого рішення певного органу державної влади, виданого в межах його компетенції.

Специфічними рисами досліджуваного правового механізму є те, що сам по собі він являє собою «механізм механізмів», тобто носить комплексний (збірний) характер. Господарсько-правовий механізм ґрунтується на відповідних системах основаних на певному поєднанні правових засобів регулювання, що стосуються відносин пов'язаних з об'єктами права інтелектуальної власності; речових прав власності та окремих елементів пов'язаних їх володінням, користуванням, розпорядженням майном; торгових відносин; зовнішньоекономічної діяльності; комерційної концесії і багатьох інших. Враховуючи те, що в створенні нових технологій та їх постійному втіленні до національної економіки зацікавлена в першу чергу сама держава, великий державний інтерес в цій сфері діяльності визначає високий ступінь імперативності правового регулювання, а відповідно і самого механізму. Цей факт є другою особливістю зазначеного правового механізму. Враховуючи це, можна визначити і головне завдання проаналізованого об'єкту – сполучення та поєднання державних і приватноправових інтересів всіх без винятку учасників відносин пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій.

Таким чином, характеризуючи типізацію відносин в межах ринку технологій, можливо виділити їх наступні різновиди:

(а) відносини з приводу формування технологічної пропозиції;

(б) відносини з приводу формування технологічного попиту;

(в) відносини з приводу реалізації механізмів задоволення попиту шляхом передачі прав на технологію та її складові в межах саморегульованих ринкових механізмів;

(г) відносини з приводу функціонування інфраструктури ринку технологій;

(д) відносини з приводу реалізації алгоритмів подолання неспроможностей ринку технологій з боку відповідних органів державної влади та/або місцевого самоврядування.

Характеризуючи відносини в публічно-правового секторі трансферу технологій, перш за все потрібно відмітити, що на відміну від саморегульованих ринкових механізмів, всі відносини які входять до цієї підгрупи є відносинами влади-підпорядкування, де одна із сторін буде наділено більшим обсягом господарської правосуб'єктності ніж інша та як правило буде мати право надавати обов'язкові для виконання другою стороною імперативні вказівки.

Обіг технологій заснований на публічно-правових засадах являє собою сукупність господарських правовідносин, що виникають між суб'єктами господарювання заснованих на публічному праві, органами державної влади чи місцевого самоврядування і іншими учасниками відносин пов'язаних з трансфером технологій, що виникають на підставі розпорядчих актів спеціально уповноважених державних органів, направлених на задоволення державних інтересів, чи інтересів територіальної громади у використанні технологій та/або її складових. Іншими словами обіг технологій заснований на імперативних засадах представляє собою створення, розробку, передачу прав та втілення технологій направлених на забезпечення стратегічних державних інтересів, запровадження спеціальних заходів державного впливу, направлених на підвищення загальнонаціонального технологічного рівня, організаційних, прогностичних, адміністративних заходів стратегічного та оперативного планування трансферу технологій. Передача прав на технології, що заснована на публічно-правових засадах, включає в себе наступні різновиди відносин:

(а) відносини з приводу розміщення державного замовлення на створення певної технології серед відповідних державних підприємств,

установ, організацій за рахунок коштів з державного бюджету, через систему державного замовлення та відповідні державні (національні) цільові програми;

(б) відносини з приводу проведення серед державних підприємств, установ та організацій спеціальних конкурсів на створення найбільш економічно «привабливої» пропозиції по створенню технології;

(в) відносини з приводу передачі вже створеної технології певним суб'єктам господарювання на засадах державного кредитування чи/або субсидіювання;

(г) відносини з приводу встановлення зобов'язань по створенню певних технологій серед визначеного кола суб'єктів господарювання;

(д) відносини з приводу встановлення особливих вимог до здійснення певних видів господарської діяльності, з використанням технологій, з обов'язковим одночасним створенням пропозицій по передачі таких технологій на відповідному ринку;

(е) відносини щодо планування та прогнозування науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності державних наукових та науково-дослідних установ;

Досліджуючи відносини, що пов'язані із неорганізованими способами створення, передачі прав та втілення технологій, потрібно розуміти, що це відносини які опосередковані різноманітними формами договорів, які укладаються між різними суб'єктами та учасниками відносин у сфері трансферу технологій і які є індивідуальними, без можливості проведення узагальнення правил такої передачі. Кожного разу, окремо взяті учасника цих відносин будуть самостійно визначати правила створення, передачі та використання технології і фіксуватимуть це у вигляді того або іншого договору, який завжди буде індивідуальним. До цієї сфери входять ті суспільні відносини, що виникають між абсолютно рівноправними суб'єктами господарювання, розташованими на одному рівні та наділені однаковою правовим статусом. В свою чергу, обіг технологій заснований на індивідуальних (договірних) та на заздалегідь не врегульованих засадах являє собою сукупність господарських правовідносин, що виникають між суб'єктами господарювання заснованих на приватному праві та іншими учасниками відносин пов'язаних з трансфером технологій, переважно на підставі договірних форм співпраці, направлених безпосередньо на задоволення їх інтересів, досягнення економічних та соціальних результатів, що полягає у безпосередньому

використанні технологій та/або її складових. Вказаний різновид обігу технологій опосередковує їх трансфер в найбільшому секторі національної економіки - приватноправовій сфері. Приватноправова сфера обігу технологій опосередковує собою і ринкове регулювання, проте економічні реалії розвитку цієї сфери, вказують на те, що на сьогоднішній день, ринкові відносини з приводу трансферу технологій не можна ототожнювати із неорганізованим приватноправовим обігом. Національний ринок технологій знаходиться на ранній стадії свого створення – моделюванні особливостей правого регулювання. Особливості обігу технологій в ринковій та публічно-правовій (обіг технологій заснований на імперативних засадах) вказує про неможливість використання виключно ринкових механізмів регулювання відносин пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технології, а про необхідність активної участі держави в перелічених суспільних відносинах, що направлені на створення «позаринкового» обороту технологій, який в свою чергу, має створити платформу для розвитку ринку технологій, як визначального елементу сучасного економічного розвитку України. Моделювання нормативного регулювання відповідно до проведеного розподілу всіх відносин пов'язаних з обігом технологій на дві великих групи, є необхідною передумовою та запорукою досягнення системності правового регулювання відносин пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій.

У цілому, можливо виділити наступні види відносин у цій сфері:

(а) відносини щодо створення технології і/або її складової частини одним суб'єктом господарювання на виконання господарсько-правових договірних зобов'язань взятих на себе перед іншим суб'єктом господарювання;

(б) відносини щодо створення та розробки технології і/або її складових частин структурним підрозділом суб'єкта господарювання (чи учасником об'єднання суб'єктів господарювання) для їх подальшого втілення цим же суб'єктом господарювання (чи іншим учасником такого об'єднання);

(в) відносини які складаються з приводу діяльності «технологічних парків», як специфічних суб'єктів господарювання, діяльність яких направлена на створення наукоємної продукції, в тому числі і нових та високих технологій;

(г) відносини з приводу залучення іноземних інвестиційного капіталу, який буде направлений на створення нових технологій, для їх наступної реалізації широкому колу господарюючих суб'єктів.

Суб'єкти підсистеми трансферу технологій Національної інноваційної системи

Передача прав на технологію втілює в собі розвиток правового регулювання та дозволяє забезпечити «мотивацію» суб'єктів господарювання до створення, розробки, передачі та втілення технології (і/або її складових). Як і будь яка діяльність направлена на створення чогось нового, діяльність по створенню технологій та/або її складових, носить творчий характер, що в свою чергу не може не відобразитись на специфіці правового регулювання об'єктів, які виникають внаслідок її здійснення. Оскільки як було вже сказано вище, основним об'єктом технології є той або інший продукт права інтелектуальної власності, як і будь-яка творча діяльність процес створення технології починається з творчої діяльності певного суб'єкта, творця³⁵⁶. В результаті його діяльності створюється певний об'єкт права інтелектуальної власності, або певний об'єкт матеріального світу, що наділений ознаками, які свідчать про можливість проведення його реєстрації в якості такого об'єкту (мова йде про ті об'єкти права інтелектуальної власності, які набувають такого статусу з моменту їх реєстрації в спеціально установленому порядку). Це найперший з етапів відносин пов'язаних з трансфером технологій, у часовому відношенні. Всі об'єкти права інтелектуальної власності, що входять до складу технології, можуть отримати свій правовий захист з моменту створення (напр. об'єкти авторського права) або з моменту відповідної державної реєстрації та отримання охоронних документів (напр. об'єкти права промислової власності). При цьому, розробник технології – власник об'єктів права інтелектуальної власності, може не здійснювати відповідної реєстрації таких прав, а за своїм бажанням отримати правовий захист належних йому прав та законних інтересів за допомогою додаткових засобів захисту, що надаються господарським правом для захисту технології у цілому. Саме на підставі цього, доцільно зробити висновок про те, що стадія створення об'єктів права інтелектуальної власності, в тій частині, що стосується тих об'єктів, які набувають такий статус з моменту відповідної державної реєстрації, може носити додатковий, факультативний характер.

³⁵⁶ Право інтелектуальної власності: Академ. курс: підручник для студентів вищих навчальних закладів / [Опанас Андрійович Підпригора, Олександр Борисович Бутнік-Сіверський, Володимир Степанович Дроб'язко, Петро Павлович Крайнев та ін.]; під. ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 672 с. С. 24-36.

Оскільки, за своєю природою технологія є синтезованим об'єктом права інтелектуальної власності, що носить синтетичний характер – автор об'єктів права інтелектуальної власності має реальну можливість стати розробником технології. При цьому мова поки не може йти про її існування в цілісному вигляді, а лише про наявність окремих складових. Зараз вказаний суб'єкт ще може на свій власний розсуд вирішити як йому вчинити, або ж зупинитись на етапі створення інтелектуального продукту, при цьому правову охорону тих об'єктів які він створив, можна отримати в рамках права інтелектуальної власності, або ж просуватись далі і розробити цілісну технологію, що внаслідок належних ознак має потенційну здатність отримати більш ефективний правовий захист, в тому числі і в рамках господарського права. На підтвердження такої позиції висловлюється і Ю. Є. Атаманова, при цьому зазначаючи, що реального значення об'єкти інтелектуальної власності набувають лише за умови здійснення їх впровадження, використання. Без цього навіть самі гарні, самі досконалі та перспективні з них так і залишаться гарними рішеннями, але які не мають практичного виходу, а значить не відбудеться задоволення державних та приватних інтересів у створенні конкурентоздатної продукції, підвищенні техніко-технологічного рівня виробництва та зайнятті нових позицій на світовому та/або внутрішньому ринку завдяки кращим характеристикам, а також суспільних потреб у ефективному використанні науково-технічного потенціалу нації та переходу до вищого рівня соціально-економічному розвитку. За таких умов не має юридичного сенсу у наданні таким ідеям, рішенням, що оформлені як об'єкти інтелектуальної власності, статусу окремого об'єкта правового регулювання та визнання їх самостійними об'єктами правовідносин. Прийняття заходів до впровадження об'єкта інтелектуальної власності стає першим кроком на шляху здійснення інноваційної діяльності та формування інноваційного об'єкта в юридичному значенні³⁵⁷. Оскільки, початком процесу створення технології є не момент створення відповідного об'єкту права інтелектуальної власності який в майбутньому визначатиме вирішальну функціональну роль в складі технології, і навіть не момент його впровадження чи втілення (вже зареєстрованого в спосіб, що встановлений чинним законодавством, або ж наділеного ознаками які дозволяють провести таку реєстрацію), у виробництво, а момент по-

³⁵⁷ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: монографія. Х. Видавництво «ФІНН», 2008. 424 с. С. 78.

дальшої розробки об'єкту права інтелектуальної власності направлено на створення технології. На нашу думку подальшою розробкою технології є створення так званого технологічного проекту, що втілюватиме в собі спеціалізовану інформацію технічного та організаційного характеру про всі необхідні дії, які потрібно виконати для надання цьому об'єкту права інтелектуальної власності ознак притаманних для технології, з метою подальшого її втілення до виробничої сфери.

Сам по собі технологічний проект представляє собою систематизовану сукупність технічної, науково-технічної інформації організаційного характеру, певних дій, що заснована на результатах прикладних досліджень, дослідно-конструкторських робіт та містять в собі план заходів за допомогою яких певний об'єкт права інтелектуальної власності (чи сукупність таких об'єктів та/або сукупність предметів, що за своїми характеристиками можуть бути зареєстровані в якості таких) буде перетворений в технологію, в одному з її втілень (інформаційному, або ж матеріальному). Тобто іншими словами план дій щодо створення технології. При цьому, такого роду проект не може бути інформаційним втіленням технології, в його цілісному розумінні, оскільки в його рамках не вирішуються питання пов'язані із її комерціалізацією, а лише технічні проблеми її моделювання та конструювання, створення експериментальних зразків чи моделей. Його створення говорить лише про намір розробника до подальшого удосконалення тих об'єктів права інтелектуальної власності на яких вона базується до рівня технології. Також на цьому етапі починають з'являтися ті відомості, систематизована сукупність яких в майбутньому набуде ознак технології в її інформаційному втіленні.

Наступним етапом створення технології є реалізація головних аспектів (конструювання) проекту технології та створення його експериментального зразка. Даний етап також носить факультативний (додатковий) характер, оскільки таке конструювання може і не проводитись її розробником, особливо коли мова йде про майбутнє існування технології лише в формі інформаційного втілення. Наявність або відсутність цього етапу залежить від волевиявлення самого розробника, а також від наявних економічних можливостей. На необхідність проведення робіт по створенню експериментальних зразків інноваційних продуктів вказує і Ю. Е. Атаманова, яка зазначає, що позитивні показники експериментального виробництва виступають достатніми гарантіями успіху серійного виробництва нової продукції, або масового

впровадження нової технології, процесів, методів, ресурсів, або запуску нового виробництва в цілому. Крім того, не менш важливим наслідком проведення зазначених робіт стануть власне зразки виробів, пробні партії товару, документація, практичні показники використання нової технології способу виробництва. Хід їх виготовлення або введення виявить певні особливості виробничого процесу, які часто неможливо передбачити впродовж проведення досліджень, надасть можливість врахувати всі необхідні й достатні умови для ефективного впровадження обраних об'єктів інтелектуальної власності»³⁵⁸. Стадія конструювання / створення експериментального зразку технології за своєю природою є факультативною стадією, що має надзвичайне практичне значення, оскільки саме протягом її реалізації відбувається перевірка всіх теоретичних наукових напрацювань, використаних в процесі її створення. Цінність технології, що підтверджується експериментальним зразком підвищується в декілька разів. Не зважаючи на те, що конструювання технології є досить витратною та економічно ризикованою частиною технології, її наявність є раціонально необхідною умовою. Створення експериментальних зразків технології має бути обов'язковим при розробці та втіленні високих (наукоємних) технологій та технологій розробка та використання яких становить стратегічний інтерес держави, тобто тих технологій, використання яких потенційно здатне внести істотні зміни до існуючих економічних відносин, а також для технологій, що створюються за державні чи комунальні кошти.

Досліджуючи стадії розробки проекту технології та її конструювання/ створення експериментального зразку, можна побачити, що в процесі їх реалізації створюється дуже специфічний об'єкт правовідносин, що не входить до жодних з існуючих галузей права. Мова йде про так звану «технологічну розробку», тобто про сукупність інформації (що включається в «технологічний проект») та її певну матеріальну реалізацію (результат конструювання технології, чи створення експериментального зразку), яка ще не може отримати захист в рамках інноваційного права та набути статусу технології (навіть виходячи з точки зору інформаційного її втілення), а існуюча можливість отримати правовий захист в межах права інтелектуальної власності не буде дієвою та ефективною, так як захищатиме лише особисті немайнові та майнові права на окремі елементи, а

³⁵⁸ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: монографія Х. Видавництво «ФІНН», 2008. 424 с. С. 82.

не на цілісну систему взаємопов'язаних об'єктів. Правовий захист цього об'єкту має виняткове значення, адже він вже містить в собі всі головні «секрети» певного виробничого процесу, а іноді навіть має і матеріальне втілення (у вигляді певного устаткування, механізмів, технологічних ліній, тощо). На нашу думку цьому об'єкту необхідно надати охорону в якості комерційної інформації, а при наявності об'єктивних можливостей і в якості певного об'єкту права інтелектуальної власності.

Після подальшої розробки об'єкта інтелектуальної власності, що може бути втілений в технологічному проєкті та експериментальному конструюванні, наступає стадія прогнозування результатів роботи майбутньої технології. Вона включає в себе дії направлені на збирання інформації про можливі результати функціонування технології, тобто про кількість та характеристики інноваційної продукції, що буде вироблена, її споживчі властивості, рівень попиту, наявність конкурентних пропозицій і т. д. Іншими словами мова йде про отримання відомостей про особливості комерціалізації технології. Такі результати можуть бути отримані внаслідок проведення дослідних робіт, маркетингових досліджень, вивчення ринку, та детального аналізу отриманих результатів.

Фактично, після отримання інформації про особливості комерціалізації чи-то самої технології як товару, чи то інноваційної продукції, що буде отримана внаслідок її використання можна говорити про наявність технології у цілому, виходячи з наступних положень: (1) всі інтелектуальні напрацювання розробника нарешті знайшли своє вираження, або набули реальної змоги отримати таке вираження в матеріальному об'єкті (матеріальному втіленні технології); (2) створена (або принаймні опрацьована) чітка система поєднання певних її складових елементів (в тому числі і об'єктів прав інтелектуальної власності); (3) така система наділена ознаками цілісності, нерозривності, функціональної направленості на досягнення певного результату; (4) всі складові технології поєднані між собою енергетичними, матеріальними та інформаційними зв'язками; (5) існує необхідна сукупність проєктної, науково-дослідної, дослідно-конструкторської документації, відносно правил використання самої технології; (6) отримана вся необхідна інформація, що пов'язана із комерціалізацією технології та інноваційної продукції, що є результатом її функціонування.

Чинне законодавство України взагалі не визначає момент з якого можна говорити про існування технології. Аналізуючи ті норми, що

хоча б якимось чином говорять про саму технологію та її складові частини, ми можемо побачити, що всі правові наслідки пов'язані з її використання, підтримкою втілення і т. д. настають з моменту відповідної державної реєстрації. Так об'єктом права інноваційної діяльності технологія стає з моменту державної реєстрації у встановленому порядку відповідного інноваційного проекту. Також існує спеціальний порядок реєстрації несекретних закінчених технологій, що надає певні засоби державної підтримки для таких об'єктів. Моментом створення технології є комерціалізація технологічного проекту, проведення відповідних досліджень та отримання інформації, якій надано форму результатів наукових досліджень, про економічні переваги самої технології чи результатів її функціонування. Доцільним вважається встановити правило «автоматичності» настання моменту, з якого набувається статус технології. Доцільність введення такого правила визначається необхідністю створення додаткових правових гарантій для розробників технології. Оскільки при використанні визначеної нормативної моделі, можливо буде забезпечити права та законні інтереси самих розробників, а не тієї особи, що може заявити певного роду пріоритет на ту чи іншу технологію, при можливому використанні «формалізованої» системи з певним порядком державної реєстрації таких об'єктів. Проте, технологія дуже цінний об'єкт господарських правовідносин, що в свою чергу переконує в необхідності проходження технологією спеціальних «формальних» процедур, що передбачатиме собою і спеціальний порядок державної реєстрації і науково-технічну експертизу і т. д. З результатами перелічених заходів доцільно пов'язати настання спеціальних заходів державної підтримки, а також момент виконання зобов'язань по створенню технології (наприклад при замовленню певних робіт по їх створенню/розробці). Необхідність виділення окремого моменту настання певних «спеціалізованих» правових наслідків, пов'язана із необхідністю створення додаткових гарантій для держави, в особі уповноважених нею органів державної влади та місцевого самоврядування. Перед тим як здійснювати певні дії спрямовані на підтримку технології, держава матиме змогу ознайомитись з її змістом та провести відповідне науково-технічне дослідження її конструктивних особливостей. Це в свою чергу істотно зменшить кількість технологій, що не відповідають вимогам «технологічної придатності» чи «новизни», або ж технологій, що не надають того, результату, настання якого декларують їх розробники.

Таким чином, всіх суб'єктів, задіяних в підсистемі трансферу технологій, Національної інноваційної системи можна охарактеризувати наступним чином:

- (а) автор (розробник) технології;
- (б) власник об'єкта права інтелектуальної власності (власник майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності) на основі якого здійснюється розробка технології;
- (в) реципієнт технології (суб'єкт господарювання, до складу цілісного майнового комплексу якого втілено технологію);
- (г) замовник процесу розробки технології;
- (д) держава в особі уповноважених органів державної влади, що здійснює державне управління в межах державної технологічної політики;
- (е) органи місцевого самоврядування, що в межах своєї компетенції впливають на специфіку трансферу технологій в межах одного чи декількох населених пунктів;
- (є) інвестор, особа за рахунок якої відбувається та реалізується процес розробки та подальшого втілення технології;
- (ж) професійні учасники (спеціалізовані та професійні посередники), до яких слід віднести технологічних брокерів, юридичних та фізичних осіб, що надають послуги, пов'язані із застосуванням технологій і т.д.

Об'єкти підсистеми трансферу технологій Національної інноваційної системи

Кожна технологія наділена потенційної здатністю змінити існуючі економічні відносини, соціальні інститути і структуру суспільства. Кожна з них наділена своїм власним внутрішнім «потенціалом», його наявність є невід'ємною ознакою її внутрішньої природи. Він полягає в її здатності виступати основою для подальшого розвитку науково-технічного прогресу. Так будь-яка технологія має привносити в економіку істотні позитивні зміни. Ці зміни направлені на створення нових товарів та послуг, суттєве зниження рівня витрат (ресурсних, енергетичних, трудових) для їх отримання (в порівнянні з існуючим рівнем технологічного розвитку), що в свою чергу викликає необхідність зміни не тільки характеру праці, а й її ефективності та засобів. Ці зміни не можуть не почати взаємодію з науково-дослідною та освітньою сферами, які в свою чергу не можуть функціонувати без істотного розвитку фундаментальних та прикладних наук. В результаті протікання всіх перерахованих процесів, ми отримує-

мо позитивні суспільно-економічні наслідки, настання яких привносить позитивні зрушення до життя цілої країни. Серед них, є необхідним виділити наступні: (1) ускладнення засобів та системи праці - потребує високоосвіченого персоналу, що стимулює розвиток спеціальної системи освіти та науково-дослідних установ; (2) істотне підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції, товарів та послуг, в кінцевому результаті призводить до залучення додаткового фінансового капіталу, що в свою чергу істотно підвищує інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання – резидентів; (3) зменшення витрат пов'язаних із створенням того чи іншого товару чи послуги, в кінцевому результаті призводить до підвищеною «екологічності» самої технології, через зменшення сировинних витрат та шкідливості для оточуючого середовища.

Потрібно також пам'ятати, що технологія за своєю сутністю являє «синтезований» об'єкт права інтелектуальної власності, що носить «синтетичний» характер, виходячи з наступного: (1) Технологія це система складових, що нерозривно поєднані специфічними зв'язками і наділена ознаками «інтегративності». Це визначає повну автентичність характеристик «синтезованого» об'єкту і технології, в частині системності поєднання і глибини взаємопроникнення складових; (2) Всі частини технології поєднані між собою єдиним функціональним призначенням – виробництво товарів/надання послуг. Це вказує на особливий характер існуючих зв'язків та цільове (рольове) призначення елементів, що також підтверджує наявність спільних ознак порівнюваних об'єктів. При порушенні встановленого порядку протікання технологічних процесів таке призначення буде втрачено і не надасть можливості отримати очікуваний економічний ефект; (3) Результат використання технології наділений такими споживчими властивостями рівень яких не був відомий раніше, чи існуючий рівень технологічного розвитку не надавав можливості їх отримання, або ж використання технології дозволяє істотно здешевити процес отримання такого результату, чи результат такого використання являє собою нову технологію. Такі властивості можуть бути досягнуті лише при цілісному використанні взаємопов'язаних внутрішніх елементів технології, що поєднані спеціальним чином на двох рівнях: (а) загальним алгоритмом її функціонування; (б) матеріально-просторовим поєднанням. Наявність особливого результату використання, вказує на особливу цінність поєднання частин в ціле, оскільки саме воно, в кінцевому своєму результаті надає можливість отримати

товар з підвищеними показниками конкурентоздатності. (4) Поєднання складових технологій не є природнім, воно створене внаслідок свідомих інтелектуальних дій її розробника, що вказує на її «синтетичний» характер. Об'єкт дослідження являє собою «штучний» об'єкт суспільних відносин, що був створений внаслідок науково-технічного розвитку, є продуктом діяльності людини; (5) Технологія заснована на об'єктах права інтелектуальної власності які є не її невід'ємною частиною та визначають основні техніко-економічні характеристики. (6) Об'єкти права інтелектуальної власності, внаслідок їх особливого поєднання та внутрішньої інтеграції, отримують свій подальший розвиток та практичне використання саме в складі технології. Вона надає можливість високого ступеня комерціалізації таких об'єктів, поєднує в єдине ціле їх характеристики з метою отримання результату більш високого рівня ніж той, що мав бути отриманий при розрізненому їх використанні.

Виходячи з того, що технологія являє собою систему поєднану внутрішніми матеріальними, енергетичними, інформаційними зв'язками, має специфічний елементний склад, нерозривності взаємозв'язку між складовими, наділена інтегративними властивостями, взаємодоповнюваність її елементів, можливо дійти однозначного висновку проте, що вона представляє собою цілісний об'єкт. Зазначена властивість технології є її найважливішою ознакою і визначає здатність виступити предметом суспільних відносин та вимагає відповідної правової регламентації чинним законодавством України.

Але, технологія це перш за все сукупність систематизованої інформації, що містить у собі відомості про ті дії, які необхідно вчинити суб'єкту господарювання для її втілення, інформацію про процеси і послідовність перетворення речовин і енергії для досягнення визначеного технологією кінцевого результату. Таку інформацію доцільно розділити на наступні види: (1) науково-технічна інформація, про технологічні і конструктивні засоби, прийоми та методи втілення технології; (2) інформація про той об'єкт права інтелектуальної власності, на якому базується така технологія; (3) інформація про її характеристики, наявність яких дозволяє зробити висновок про цілісність і самостійність; (4) інформація направлена на обґрунтування доцільності використання саме цієї технології, про її особливості та переваги, наявність попиту на отримані результати і аналогічних товарних пропозицій; (5) інформація про економічну раціональність втілення (розрахунки потенційної

здатності приносити прибутки, бізнес-плани, прогнози, аналітичні дослідження і т. ін.); (6) інформація про конкретні шляхи комерціалізації технології (мова йде про конкретні способи та прийоми втілення індивідуально-визначеної технології до конкретного виробничого процесу, що опосередковується у вигляді передачі спеціальних знань, навичок і вмій від розробників технології до осіб, що її втілюють); (7) інша специфічна інформація, що пов'язана із окремим видом технології (наприклад інформація пов'язана із відповідністю технології наявним екологічним стандартам та вимогам). Вказані її види містяться в певних зовнішніх формах їх вияву - записах, документах, технічних розрахунках, висновках, проектній документації, технічних описах, результатах науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і т. д., і опосередковує в собі всі стадії існування технології, починаючи з «ідеї», до рекомендацій пов'язаних із особливостями її втілення до виробничого сектору. Технологія в сучасному розумінні, має містити в собі засоби її комерціалізації, тобто інформацію про напрями за допомогою яких здійснюється її впровадження до виробничої сфери, відомості про здатність результатів її функціонування (товарів та послуг) виступати конкурентоздатними товарами на відповідних ринках. Мова йде про систему відомостей які відображають розміри майбутнього економічного ефекту, що може бути отриманий від її використання. Запропонований розподіл інформації, що входить до складу технології, дозволяє визначити внутрішню структуру її інформаційного втілення та встановити правовий статус окремих елементів для забезпечення надійних механізмів захисту прав та законних інтересів всіх учасників відносин пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій. Її поєднання, що реалізоване через систему виробничих методів і процесів пов'язаних спільним призначенням – створення технології в матеріальному втіленні, а також разом з досвідом використання і комерціалізації, становить окремий об'єкт господарських правовідносин – технологію в її інформаційному втіленні. Система інформації в обсязі, який є необхідним для її фізичного відтворення, що включає в себе відомості про особливості конструювання, використання, комерціалізації технології як товару та отриманої за її допомогою продукції, є її першою «товарною» формою участі в господарсько-правовому обороті. Сукупність відомостей, що входить до її складу вже дозволяє здійснити дії по її відтворенню з врахуванням всіх конструктивних особливостей. Враховуючи, що інформа-

ційне втілення технології вже містить в собі всі її істотні та визначальні характеристики, вказуємо на необхідність надання цьому об'єкту статусу зовнішньої форми (прояву) технології.

Не можна забувати і про те, що до складу технології входять і такі об'єкти як: прилади, верстати, устаткування, інші машини та механізми. Вони являють собою реалізацію тієї інформації та відомостей, що були отримані внаслідок наукових та дослідно-конструкторських робіт. Іншими словами це матеріальна сторона, матеріальне втілення самої технології. Ця категорія охоплює собою як експериментальні зразки так і конструювання (тиражування, серійне виробництво) самої технології її розробником, чи власником прав на її відтворення та використання. Практичне втілення наукових знань, реалізація на рівні дослідних зразків чи серійного виробництва істотно підвищує комерційну здатність технології, надає їй ознак «класичного» товару, зменшує витратність її впровадження та ризиковість використання, підвищує її оборотоздатність. Але, при цьому, воно надає набагато менше можливостей захистити права її розробників та втілювачів. Тому використання матеріального втілення технології хоча і викликано вимогами економічних відносин, проте не є можливим без створення належного спеціального правового захисту прав та законних інтересів осіб, що беруть участь у відносинах пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій.

Висновки та пропозиції подальших досліджень. Об'єктом підсистеми трансферу технологій Національної інноваційної системи має стати технологія, яка крім власних специфічних характеристик має бути, наділена двома ознаками комерціалізації: а) вона повинна мати споживчу вартість (здатність задовольнити певні потреби особи, що її споживає) та мати ціну. В якості такого роду об'єктів, можуть виступити наступні форми участі технології у господарських правовідносинах, а саме:

(а) матеріальне втілення технології у вигляді цілісної технологічної лінії та/або експериментального конструювання технології;

(б) інформаційне втілення технології;

(в) цілісний майновий комплекс суб'єкта господарювання до виробничих фондів якого вже втілено технологію;

(г) технологія як інноваційний продукт;

(д) технологія як інноваційна продукцію, що носить як товарно-функціональний так і виробничий (промисловий) характер.

Саме така концепція формування підсистеми трансферу технологій Національної інноваційної системи, дозволить забезпечити необхідну основу для належної ідентифікації місця та ролі технології в цивільному та господарському оборотах. Надасть змогу суб'єктам господарювання сформувати своє розуміння та намір здійснити дії, які необхідні для надання їх розробкам і новаціям правового статусу технологій. Чіткість та прозорість підходу в державному регулюванні цих відносин не тільки забезпечить більш високий рівень довіри суб'єктів господарювання до механізмів захисту їх прав та законних інтересів у сфері трансферу технологій, але й дозволить надати досвід передачі прав на технологію, що в кінцевому результаті має інтенсифікувати процеси передачі прав на технологію та якісне оновлення виробничого сектору національної економіки.

Реалізація завдань і визначеної концепції потребує внесення змін до цілого ряду нормативних документів і прийняття Верховною Радою України нових норм права.

Основними напрямками вдосконалення чинного законодавства України, що регулює відносини у сфері обігу технологій, є:

- 1) визначення правового статусу суб'єктів та учасників відносин пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням таких об'єктів;
- 2) створення нормативних «інструментів» захисту прав та законних інтересів суб'єктів та учасників відносин пов'язаних із обігом технологій;
- 3) створення нормативного поля, що закріплює перелік та порядок функціонування організаційних засад ринку технологій (засоби державного впливу, визначення меж такого впливу, загальний порядок здійснення).

Чинні, Закон України «Про інноваційну діяльність» та Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», не надають такої цілісної правової моделі, а лише визначають окремі особливості його функціонування.

Враховуючи це, є раціональним не тільки вносити зміни до чинних нормативно-правових актів, *а доцільно говорити про створення додаткового нового Закону України «Про технології в Україні», що міститиме в собі всі необхідні нормативні приписи які визначатимуть господарсько-правовий механізм регулювання відносин пов'язаних з створенням, передачею прав та втіленням технологій та/або її складових, що фактично залишились поза предметом регулювання чинних нормативно-правових актів. Цей документ має заповнити собою всі ті прогалини правового*

регулювання, що були виявлені в ході цього дослідження, а також будуть виявлені в майбутньому, повинен створити всі необхідні базисні передумови подальшого розвитку відносин пов'язаних з обігом об'єкту нашого дослідження та забезпечити дієвий захист прав і законних інтересів всіх його учасників. Його прийняття є обов'язковою умовою подальшого розвитку відносин пов'язаних обігом та використанням технологій в Україні і отримання позитивних суспільно-економічних результатів.

Для стимулювання розробників до створення дослідних зразків та експериментальних конструювань технології та забезпечення можливості їх перевірки, до чинного законодавства України необхідно внести наступні зміни, що безпосередньо пов'язані з цим, а саме:

(а) Закріпити в чинному законодавстві України, в нормативному документі не нижче рівня Закону України, оновлене поняття Національної інноваційної системи, яке б відображало всі актуальні особливості розуміння її структури та порядку взаємодії;

(б) Визначити в чинному законодавстві України правовий статус підсистеми трансферу технологій як окремого елемента Національної інноваційної системи;

(в) Зафіксувати в Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», перелік елементів підсистеми трансферу технологій Національної інноваційної системи, для більш адекватного формування перспективного законодавства, яке б мало слугувати орієнтиром нормативного впливу і тим самим реалізовувати основне призначення Національної інноваційної системи як цілісного об'єкту правового регулювання з боку уповноважених на те органів державної влади;

(г) Внести зміни до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» - увівши правила про обов'язковість перевірки експериментальних зразків технологій, що подані на державну реєстрацію в якості пріоритетних інноваційних проектів;

(д) Внести зміни до Закону України «Про інноваційну діяльність», про обов'язковість пред'явлення для державної реєстрації інноваційного проекту експериментального зразку / конструювання технології;

(е) Доповнити Розділ III Господарського кодексу України главою 16-1, під назвою «Використання в господарській діяльності наукоємних, нових та конкурентоздатних технологій чи їх складових». В цьому розділі необхідно закріпити: (а) поняття технології, перелік складових частин які до неї входять; (б) поняття розробника технології, закріплення переліку

основних його прав та гарантій здійснення його діяльності; (в) поняття та форми трансферу технологій; (г) відповідальність за порушення прав та законних інтересів суб'єктів і учасників трансферу технологій; (д) основні види договорів пов'язаних із передачею прав на технологію; (е) істотні умови, по яким сторони мають досягти згоди при укладенні будь-якого договору направлено на передачу прав на технологію; (є) примірний перелік основних прав та обов'язків учасників трансферу технологій; (ж) основні гарантії для розробників технологій та осіб, що їх втілюють (використовують); (з) основні засоби державної підтримки та стимулювання розвитку вказаних відносин;

Пропозиції щодо впровадження результатів дослідження. Наведений матеріал має стати у нагоді в ході розробки проектів нормативно-правових актів і може бути використаний народними депутатами України, що входять до таких комітетів Верховної Ради України: Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики, Комітет з питань економічного розвитку, Комітет з питань економічного розвитку, Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, Комітет з питань освіти, науки та інновацій, Комітет з питань правової політики. Наданий матеріал буде корисним при визначенні сфер які потребують оновлення правового регулювання та при формуванні шляхів подальшого вдосконалення вже існуючих механізмів правового впливу. Крім цього, наведене обґрунтування може стати в нагоді Кабінету Міністрів України та центральним органам державної виконавчої влади при формуванні поточної короткострокової державної політики у сфері трансферу технологій.

6.2. Суб'єкти приватно-правових відносин трансферу технологій: статус та діяльність

Постановка проблеми. Правовим підґрунтям реалізації трансферу технологій в Україні є Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», який має певні недоліки у сфері державного регулювання трансферу технологій, оскільки ст. 3 зазначеного Закону встановлює лише перелік суб'єктів, але не конкретизує і не систематизує їх.

Отже, на сьогодні державне забезпечення здійснення трансферу технологій в Україні є неузгодженим на підставі того, що відсутнє належне інституційне забезпечення.

Аналіз останніх досліджень. Суб'єктами трансферу технологій у своїх дослідженнях цікавилися такі вчені, як С. В. Глібко та А. М. Любич, які вивчали особливості функціонування технопарків як суб'єктів національної інноваційної системи; А. В. Стріжкова, яка дослідила наукові установи як суб'єкти національної інноваційної системи, І. В. Подрез-Ряполова, що з'ясувала сучасний стан реалізації регіональної інноваційної політики в Україні та ін.

Але поза увагою вчених залишилися дослідження питання систематизації суб'єктів, у тому числі *приватно-правової сфери трансферу технологій*, аналіз їх статусу та діяльності за ст. 3 Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу правового статусу, діяльності та систематизація суб'єктів *приватно-правової сфери трансферу технологій*.

Завдання дослідження: виокремлення публічно-правової та приватно-правової сфери трансферу технологій; диференціація суб'єктів трансферу технологій; визначення сутності, правового статусу та діяльності суб'єктів *приватно-правової сфери трансферу технологій*.

Методи дослідження, які використані у процесі дослідження: формально-логічний (досліджені становлення і розвиток суб'єктів приватно-правової сфери трансферу технологій), аналітико-синтетичний (розроблені пропозиції щодо удосконалення правової основи правового статусу суб'єктів приватно-правової сфери трансферу технологій), системно-логічний (досліджені питання систематизації суб'єктів трансферу технологій).

Виклад основного матеріалу. Трансфер технологій є процесом, що передбачає передання технології шляхом оформлення договору трансферу технологій і передання та освоєння *інформації про інновацію* за умови участі автора винаходу (корисної моделі, промислового зразка), реалізатора інформації та кінцевого споживача продукції, виготовленої за допомогою нової технології³⁵⁹.

³⁵⁹ Розгон О. В. Трансфер технологій та комерціалізація технологій як частини інноваційного процесу. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, обліку, фінансів та права в Україні та світі:* матеріали Міжнародної інтернет-конференції (м. Полтава, 23.01.2020). С. 53–54.

Трансфер технологій є складовою *національної інноваційної системи*, яка забезпечує поширення інновацій та є *процесом інноваційної діяльності*.

Правовідносини у *сфері інноваційної діяльності* регулюються переважно нормами *цивільного та господарського права*.

Групи (види) відносин у *сфері інноваційної діяльності* при наявності взаємозв'язку істотно відрізняються один від одного. Одні з них мають *приватно-правовий характер*, хоча і не позбавлені *публічно-правового елемента*, в основі інших лежать публічно-правові засади. Зокрема, зазначається, що суспільні відносини, які виникають у сфері інноваційної діяльності, становлять собою різновид майнових відносин, вже підданих регулюванню нормами чинного цивільного законодавства. Їх поєднання можна визначити як співвідношення видового поняття і родового, де родове — майнові відносини, а видове — інноваційні. Обом притаманні загальні риси: вони є майново-вартісними, їх суб'єкти мають якість майнової відокремленості та беруть участь у відносинах на засадах рівності. Ці відносини можуть виникнути з метою виконання робіт, надання послуг, передавання майна, в тому числі й майнового права³⁶⁰.

Отже, слід розмежовувати правовідносини у сфері інноваційної діяльності та трансфері технологій, які мають *приватно-правовий характер*, і правовідносини, які мають *публічно-правовий характер*.

Передумовами розвитку *господарських договірних відносин* завжди є поживлення економічних процесів, виникнення нових суспільних правовідносин, базисом яких є *поєднання публічного і приватного інтересу*³⁶¹. *Характерною рисою зазначених суспільних правовідносин є знання і технологія*. Так, на практиці найбільш поширеним є укладення договору з комерціалізації результатів досліджень — договору про трансфер технології, за яким *передаються майнові права* на технологію або її складові³⁶².

³⁶⁰ Вольнікіна М. В. Гражданско-правовая форма инновационной деятельности: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.03. М., 2007. 42 с. С. 28.

³⁶¹ Загрішева Н. В. Господарський договір у сфері трансферу технологій: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. К., 2018. 249 с. С. 49.

³⁶² Розгон О. В. Правова природа обмежень прав, які передаються за договором про трансфер технологій. *25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ*: славетна історія та горизонти майбутнього: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, Україна, Видавничий дім «Ельдорадо», 2020. 21–22 лютого 2020 року). 424 с. С. 57.

Сімсон О. Е. в *інноваційній сфері* виявляє наявну *розбудову інноваційних відносин держави та суб'єктів приватного права* на принципі балансу публічних і приватних інтересів. До *публічних відносин* також можна віднести: формування інноваційної політики і державного регулювання інноваційної діяльності (принципи, форми, методи, механізми та органи), реформування відносин власності в інтелектуальній сфері в бік її роздержавлення і приватизації тощо.

До *приватних відносин* належать відносини між суб'єктами інноваційної діяльності щодо передання (використання, реалізації) об'єктів інновацій у підприємницькій сфері з метою отримання прибутку (доходу) на базі цивільно-правових і господарських договорів³⁶³.

Трансфер технологій є складовою частиною інноваційного права. До *публічних інтересів сфери трансферу технологій* належать:

– на макрорівні: економічна безпека держави, яка полягає в: недопущенні продажу за кордон технологій подвійного значення, недопущенні потрапляння на територію України застарілих технологій; стимулюванні створення та розвитку технологічних і наукоємних виробництв, збільшення експорту інноваційного продукту;

– на мікрорівні: розробка та впровадження методів податкового стимулювання наукоємних галузей господарювання (видів економічної діяльності).

Приватний інтерес суб'єкта господарювання інноваційної моделі економіки виражається в: отриманні максимального рівня *прибутку* за рахунок мінімальної кількості використаних ресурсів, що досягається через інтенсивний процес виробництва, в основу якого покладено технологію; упевненості правової охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності, що є основою технології, та технології як такої³⁶⁴.

Щоб виокремити приватно-правову та публічно-правову сфери трансферу технологій, слід визначити суб'єктів трансферу технологій.

Диференціація суб'єктів трансферу технологій

Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» регулює відносини у сфері трансферу техноло-

³⁶³ Сімсон О. Э. *Инновационные и инвестиционные правоотношения: перспективы развития публичной и частной сферы*: монографія / АПрН України, НИИИС. Киев: Издательский дом «Ин Юре». 2005. 415 с. С. 220.

³⁶⁴ Загришева Н. В. Характеристика публичных и частных интересов сферы трансфера технологий. *«Leges si viata»* («Закон и Жизнь»). Международный научно-практический журнал (Молдова). 2013. № 12/3. С. 84.

гій в Україні. У ст. 3 цього Закону визначені суб'єкти, які беруть участь у трансфері технологій (тобто є суб'єктами трансферу технологій):

1) Уповноважений орган з питань формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері трансферу технологій, уповноважений орган з питань реалізації державної політики у сфері трансферу технологій, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також Національна академія наук України та галузеві академії наук, які беруть участь у закупівлі, переданні та/або використанні технологій.

Вони не є прямими суб'єктами трансферу технологій. Діяльність цих суб'єктів пов'язана з реалізацією керівної функції у сфері трансферу технологій. Повноваження зазначених суб'єктів полягають у контролі, перевірці, наданні дозволів тощо³⁶⁵.

На нашу думку, суб'єкти, перелічені у цій частині, є суб'єктами *публічно-правової сфери трансферу технологій*, оскільки простежується публічний інтерес, і в цьому дослідженні ми їх аналізувати не будемо;

2) підприємства, наукові установи (наукові працівники та *юридичні особи*, в яких вони працюють), організації, вищі навчальні заклади й інші юридичні особи незалежно від форми власності, що *створюють та/або використовують технології та/або їх складові* та яким належать або передаються майнові права на використання об'єктів права інтелектуальної власності, що є складовими технологій.

Це підприємства; наукові установи; ВНЗ (далі — заклади вищої освіти або ЗВО); організації (юридичні особи, створені при ЗВО: дослідницькі та інноваційні центри, Центр трансферу технологій, наукові парки, технопарки); бізнес-інкубатори; юридичні особи, які здійснюють впровадження інновацій, що створені самим підприємством або передані іншими суб'єктами господарювання — стартапи, малі підприємства.

Вважаємо, що суб'єкти, зазначені у цій частині, є суб'єктами як *публічно-правової, так і приватно-правової сфери трансферу технологій*;

3) фізичні особи, які безпосередньо беруть участь у створенні, трансфері та застосуванні технологій та/або їх складових, надають необхідні для цього інформаційні, фінансові та інші послуги на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок. До них слід віднести: фізичних осіб, які створюють нові технологічні рішення,

³⁶⁵ Загрішева Н. В. *Господарський договір у сфері трансферу технологій*: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. К, 2018. 249 с. С. 124.

продукти, методи або засоби виробництва, види товарів і послуг, структури управління без проведення наукової (науково-технічної) роботи (наприклад, автор); фізичних осіб, які надають різні види послуг під час впровадження інновацій, зокрема виконують проектно-конструкторські або технологічні роботи зі створення діючих макетів, дизайну, надають маркетингові, навчально-тренінгові, юридичні, патентні послуги (організації інноваційної інфраструктури); фізичних осіб — інвесторів, які не беруть безпосередньої участі в операційній діяльності, але фінансують її за рахунок власних коштів чи здійснюють управління фондами; галузеві асоціації, громадські організації, міжнародні організації та установи, які надають експертну допомогу з питань інноваційної діяльності або інформаційно-консультаційну підтримку іншим елементам національної інноваційної екосистеми.

На наше переконання, ці суб'єкти є суб'єктами *приватно-правової сфери трансферу технологій*.

Визначення правового статусу і сутнісна характеристика діяльності суб'єктів приватно-правових відносин трансферу технологій

Доцільно дослідити групи суб'єктів приватно-правових відносин трансферу технологій, зазначені у пунктах 2–3 ст. 3 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», оскільки ці суб'єкти належать переважно до *приватно-правової сфери трансферу технологій*.

Першу групу, яку ми розглянемо за п. 2 цього Закону, становлять **юридичні особи**, що створюють та/або використовують технології та/або їх складові та яким належать або передаються майнові права на використання об'єктів права інтелектуальної власності, що є складовими технологій.

Законодавець визначив у переліку осіб, що є суб'єктами трансферу технологій і сторонами договору трансферу технологій, **підприємство**. Розглянемо його детальніше.

Зауважимо, що всі юридичні особи поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права (ч. 2 ст. 81 ЦК України). Діяльність перших регулюється ЦК України, другі виключені зі сфери його регулювання. ГК України виходить із того, що підприємство є суб'єктом права, називаючи його суб'єктом господарювання (ст. 62, 55). Спостерігається очевидна відмінність регулювання діяльності юридичних осіб за ГК України від регулювання за ЦК України:

по-перше, головним родовим поняттям за ГК України є суб'єкт господарювання, а за ЦК України — юридична особа; по-друге, підприємство (Глава 7 ГК України, у ЦК України — підприємство як єдиний майновий комплекс). Юридичними особами відповідно до ст. 80 ЦК України є організації, створені та зареєстровані в установленому порядку. Тобто для того, щоб певне утворення було юридичною особою, необхідно, щоб воно: а) створювалося в порядку, передбаченому законодавством; б) було зареєстроване в порядку, передбаченому законодавством. У ГК України не визначені чіткі критерії класифікації юридичних осіб, а як такі зазначені: *здійснення підприємницької та некомерційної діяльності* (ч. 2 ст. 62) — це позначення дається без прив'язки до розподілу підприємств на види; *форми власності* за ч. 1 ст. 63 ГК України³⁶⁶.

Поділ підприємств на типи встановлений у ст. 55 ГК України: суб'єкти малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Які підприємства *створюють та/або використовують технології та/або їх складові* та яким належать або передаються майнові права на використання об'єктів права інтелектуальної власності, що є складовими технологій? Вважаємо, що це *інноваційні* підприємства, оскільки інноваційна діяльність підприємств (компаній) є каталізатором їх розвитку.

Розроблення та *впровадження інновацій* на підприємстві дають змогу отримати такі результати: підвищення продуктивності праці; забезпечення безперервного і стабільного виробничого процесу, збільшення рівня ресурсозбереження; зниження трудомісткості на одиницю продукції; покращення ефективності використання обладнання; дифузії і трансфер технологічних інновацій³⁶⁷.

Розроблення та комерціалізація інновацій мають забезпечуватися кваліфікованим персоналом у сфері інноваційних наукових досліджень. Проте за умов занепаду національної економіки, недостатньої державної підтримки щодо фінансування науково-технічних програм інноваційна діяльність *великих підприємств* вкрай обмежена.

³⁶⁶ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3: Юридична особа / За ред. проф. І. В. Спасько-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика», Х.: Страйд, 2009. 736 с. С. 15–17.

³⁶⁷ Міщенко Я. О. Аналіз розвитку інноваційної діяльності малих підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 3. С. 20.

Найбільш ефективними інноваційними структурами є технопарки, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори, наукові та науково-технологічні центри. Діяльність таких структур спрямована на створення сприятливих умов для ефективної діяльності інноваційних підприємств, що спеціалізуються на розробленні та реалізації інноваційних бізнес-ідей. Головне призначення таких структур — створення сприятливих умов для діяльності інноваційних підприємств шляхом тимчасового забезпечення виробничими площами, матеріально-технічними засобами, дослідницьким приладдям, консалтинговими послугами³⁶⁸.

Наступний суб'єкт, який розглянемо, — це *наукові установи*. У п. 16) ст. 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» наведене поняття *наукової установи* (науково-дослідна, науково-технологічна, науково-технічна, науково-практична), в якому зазначено, що це *юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності*. Наукова установа є бюджетною і неприбутковою організацією відповідно до чинного законодавства України.

При цьому КМУ затвердив перелік платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами за переліком, визначеним постановою від 28 липня 2003 р. № 1180 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами», а також відповідно до статуту наукової установи.

За ст. 4 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» наукові установи, університети, академії та інститути належать до *суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності*.

У літературі прийнято розглядати *наукову (науково-технічну) діяльність*, яка є за своєю суттю виробництвом знань, у єдиному процесі створення інновацій. Інноваційний процес передбачає «походження» (просування) інновації від наукової ідеї до її прикладного дослідження і подальше втілення через конструкторсько-технологічні розробки спочатку у дослідно-експериментальному, а потім у серійному виробництві, що наприкінці завершується відповідним супроводом у сфері її використання. Отже, можна говорити, що інноваційний процес починається з діяльності наукових установ, які в національній інноваційній системі є одними з основних її суб'єктів.

³⁶⁸ Колісніченко П. Т. Інноваційна діяльність підприємств малого та середнього бізнесу в Україні: тенденції та перспективи. *Проблеми системного підходу в економіці*. Випуск № 4 (60). 2017. С. 48.

Законодавцем детально регламентується порядок *створення (генерації) знань* державними науковими установами. При цьому законодавству про наукову та науково-технічну діяльність бракує нормативних положень, які б закріплювали механізм і процедури передавання науковими установами вироблених знань їх отримувачам³⁶⁹.

Але передача (*передання*) знань і *передання (трансфер) технологій* не є тотожними поняттями: передання знань є більш широким поняттям, ніж передання технологій. Передання знань не обмежується переданням технологій, але воно також включає в себе передання результатів досліджень у сфері суспільних і гуманітарних наук та розповсюдження знання³⁷⁰.

Статтею 60 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» встановлена можливість для державних наукових установ бути засновниками та співзасновниками господарських товариств і брати участь у формуванні статутного капіталу такого господарського товариства виключно шляхом внесення до нього майнових прав інтелектуальної власності, виключні майнові права на які зберігаються за державною науковою установою або державним університетом, академією, інститутом.

Отже, у наукових установ є: законодавчо встановлене право з передання знань, досвіду комерціалізації знань, але практика для різних державних наукових установ є несхожою, що потребує синтезування досвіду наукових установ у зазначеному питанні, врахування методологічних підходів до діяльності наукових установ.

Заслугує на увагу і такий суб'єкт наукової та науково-технічної діяльності, як **ЗВО**. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» *заклад вищої освіти* — окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами

³⁶⁹ Стріжкова А. В. Наукові установи як суб'єкти національної інноваційної системи. Господарсько-правове забезпечення стимулювання розвитку бізнес-інкубаторів. *Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві*: монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського. Х.: Право, 2018. 270 с. С. 102–113.

³⁷⁰ Вдосконалення передачі знань в Україні між науково-дослідними установами, університетами та промисловістю: Рекомендації, підготовлені Університетом Тарту, Центром інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України. 2016. С. 3. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/NASU_TartuUniversity_recommendations_full_text.pdf.

вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Серед завдань, які покладені на ЗВО, *опосередковано пов'язане із трансфером технологій* лише одне: забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності (п. 5 ч. 1 ст. 26 ЗУ «Про вищу освіту»)³⁷¹. Єдиної законодавчо визначеної моделі використання трансферу технологій у ЗВО в Україні не існує. Враховуючи адміністративно-господарсько-правову природу акта утворення навчального заклад³⁷², провідні ЗВО, розуміючи необхідність урегулювання цього напрямку, вносять до статутів та інших локальних актів норми щодо здійснення наукової та науково-технічної діяльності³⁷³.

Перебувають у центрі уваги також **юридичні особи, створені при ЗВО**.

Статтею 68 Закону України «Про вищу освіту» передбачено, що наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність може здійснюватися ЗВО, у тому числі *через створені ними юридичні особи*. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» та постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2007 р. № 995 «Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» передбачене створення *структурних підрозділів* із трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності у *наукових установах, організаціях та ЗВО*, що належать до сфери управління відповідного центрального органу виконавчої влади або перебувають у віданні відповідної академії наук.

Тобто до структури ЗВО можуть *входити структурні підрозділи*, зокрема, *юридичні особи*. На нашу думку, важливого значення набувають все ж таки *дослідницькі університети*, де зосереджується правове забезпечення інноваційної діяльності³⁷⁴.

³⁷¹ Деревянко Б. В. Надання освітніх послуг: правовий статус суб'єктів: монографія. Донецьк: Видавничий дім «Кальміус», 2011. 335 с. С. 194.

³⁷² Деревянко Б. В. Послуги у сфері освіти: правове регулювання: монографія. Донецьк: Видавничий дім «Кальміус», 2013. 387 с. С. 316.

³⁷³ Загрішева Н. В. Господарський договір у сфері трансферу технологій: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. К, 2018. 249 с. С. 131.

³⁷⁴ Розгон О. В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Велико-Тирново, 20 березня 2020 року). С. 177.

Законодавець висуває щодо ЗВО, який має намір отримати статус *дослідницького університету*, певні критерії та наділяє спеціальними правами. Критерії, за якими надається статус дослідницького університету, встановлені у ч. 4 ст. 30 Закону України «Про вищу освіту».

До критеріїв, пов'язаних із трансфером технологій, можна частково віднести: підготовку фахівців, здатність комерціалізації наукових результатів і створення об'єктів права інтелектуальної власності. Отже, законодавець допускає *можливість створення об'єктів права інтелектуальної власності* працівниками ЗВО та їх подальшої комерціалізації, але не розглядає трансфер технологій як один із напрямів здійснення господарської діяльності ЗВО³⁷⁵.

Вважаємо, що саме у дослідницькому університеті можуть бути *створені структурні підрозділи із трансферу технологій*, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, наприклад, *дослідницькі та інноваційні центри, Центр трансферу технологій*.

Хоча Україна розпочала роботу, спрямовану на створення TISC (Technology and Innovation Support Center), що сприятиме розвитку інноваційної діяльності, реалізації прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені в дослідницьких університетах, не вирішеними на законодавчому рівні залишаються питання щодо статусу цих центрів. TISC відкривається та функціонує як проект, що реалізується на основі співробітництва між Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (МРЕТ) та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ), а *Центр трансферу технологій* діє на громадських засадах і включається до складу Відділу при науковій установі. Хоча обидва здійснюють, наприклад, консультування винахідників щодо інновацій тощо.

Так, у зв'язку з відсутністю у ст. 3 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» визначення *Центру трансферу технологій* існує потреба внесення змін до цього закону шляхом додавання окремої статті (наприклад, ст. 3-1), яка б містила тлумачення та основні ознаки TISC і Центру трансферу технологій та окремого розділу, який би регулював діяльність TISC, де були б наведені особливості щодо: форми власності організації, функцій, за-

³⁷⁵ Загрішева Н. В. *Господарський договір у сфері трансферу технологій*: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. К, 2018. 249 с. С. 127.

вдань, повноважень, послуг, організаційної структури, умов створення та ліквідації³⁷⁶.

ЗВО мають право формувати на своїй базі *інноваційні структури різних типів* (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, *малі підприємства* тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проєктів (п. 24-1) ст. 32 Закону України «Про вищу освіту»).

Важливе місце *серед таких інноваційних структур* посідають **наукові парки**. Їх дефініція надана у Законі України «Про наукові парки».

З аналізу ст. 9 Закону «Про наукові парки» можемо зробити висновок, що засновники наукового парку мають право отримувати частину прибутку від його діяльності в порядку, встановленому статутом наукового парку. Таким чином, в учасників (засновників) наукового парку виникає повний обсяг корпоративних прав, у тому числі майнових, які включають право на отримання частини прибутку від діяльності парку. В основі наявності таких прав знаходиться приватний інтерес його засновників, спрямований на отримання матеріального блага. Отже, є всі підстави констатувати *належність наукових парків до підприємницьких юридичних осіб приватного права*³⁷⁷.

Окремо зауважимо, що у ст. 7 Закону України «Про наукові парки» допускається, що засновниками наукового парку можуть бути суб'єкти господарювання державної або комунальної власності, які здійснюють свою діяльність на основі права господарського відання або права оперативного управління, і вони мають право отримувати частину прибутку від діяльності наукового парку в порядку, встановленому статутом наукового парку. А це підтверджує *належність наукових парків до підприємницьких юридичних осіб*. Стосовно *організаційно-правових форм наукових парків* зауважимо, що, наприклад, *науковий парк Одеського політехнічного університету* створено у формі *товариства з обмеженою відповідальністю*, а це передбачає обов'язковість формування ста-

³⁷⁶ Розгон О. В. Центр підтримки технологій та інновацій (TISC) як структурний підрозділ дослідницького університету. *Problemes et perspectives d'introduction de la recherche scientifique innovante*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Брюссель, 29 листопада 2019 р.). Брюссель: 2019. V 7. P. 50–54. URL: <https://ojs.ukrtlogos.in.ua/index.php/conferences/issue/view/2019.11.29/2019.29.11.v7>.

³⁷⁷ Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 445 с. С. 280.

тутного капіталу. А науковий парк «Київська політехніка» створений у формі *корпорації*³⁷⁸.

Кінцевим результатом проєкту наукового парку може бути технологія. Відповідно до ч. 3 ст. 17 Закону України «Про наукові парки» *майнові права на технології та об'єкти права інтелектуальної власності*, створені під час виконання *проєктів наукового парку*, є власністю наукового парку та/або його партнерів, крім випадків, зазначених у ч. 4 цієї статті.

Суб'єктів права *інтелектуальної власності*, як правило, поділяють на дві групи. До першої (*первинні*) належать творці інтелектуальної власності — тільки фізичні особи. Другу групу (*похідні або вторинні*) складають як фізичні, так і юридичні особи, які самі не створювали об'єкти права інтелектуальної власності, але стали суб'єктами цього права в силу закону чи договору³⁷⁹.

Що стосується питання *вторинних* суб'єктів права інтелектуальної власності на наукові твори, то його варто розглядати, відштовхуючись від службових творів. *Наукові твори*, створені співробітниками наукового парку, можна віднести до *службових творів*. А науковий парк як юридична особа і правонаступник є *похідним суб'єктом*. За загальним правилом до правонаступників можуть переходити як права на об'єкт, засвідчений патентом, так і саме право на отримання патенту³⁸⁰. Зауважимо, що *майнові права на службові твори* інтелектуальної власності належать роботодавцю, якщо інше не встановлено трудовим чи цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем.

До найактуальніших питань належить розгляд *технопарків* як суб'єктів трансферу технологій.

У ст. 1 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» зазначено, що *технологічний парк* (технопарк) — це юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність *без створення юридичної*

³⁷⁸ Розгон О. В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Велико-Тирново, 20 березня 2020 року). С. 179.

³⁷⁹ Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. 4-те вид. К.: Юрінком Інтер, 2014. 976 с. С. 310.

³⁸⁰ Митник А. К. *Науковий парк як суб'єкт правовідносин інтелектуальної власності*: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Митник Анна Костянтинівна; Приват. ВНЗ «Ун-т Короля Данила». Івано-Франківськ, 2018. 260 с. С. 108–109.

особи та без об'єднання вкладів, діяльність яких пов'язана з функціями впровадження і комерціалізації *результатів наукової діяльності*. Відповідно український законодавець вирішив, що для технопарку договір про спільну діяльність *не передбачає* створення юридичної особи³⁸¹.

Діяльність технологічного парку має бути спрямована на забезпечення відтворення повного життєвого циклу інновацій: дослідження — розробка — упровадження — масовий промисловий випуск інноваційної продукції³⁸².

Модель взаємодії складових елементів механізму інноваційної інфраструктури поділяється на два напрями: науково-виробничий (від ринку інноваційних пропозицій до підприємства) і виробничо-ринковий (від підприємства до ринку збуту продукції). Науково-виробничий напрям сприяє надходженню інноваційних ідей від вчених, винахідників, генераторів інноваційних пропозицій до підприємства, здатного втілити цю ідею в новий продукт, товар, послугу. Виробничо-ринковий напрям безпосередньо допомагає підприємству виробляти нову продукцію і постачати її на ринок збуту³⁸³. На наше переконання, технопарк — це суб'єкт, що надає підтримку іншим суб'єктам інноваційної діяльності *науково-виробничого напрямку*.

Структурна відмінність технопарку полягає в тому, що охоплення компаній-клієнтів у ньому ширше, ніж, наприклад, у бізнес-інкубатора, і він не обмежується тільки створеними і такими, що знаходяться на самому початку розвитку, інноваційними утвореннями. У договорі про спільну діяльність визначаються органи управління і керівний орган (юридична особа), їх повноваження та порядок прийняття ними рішень, порядок фінансування діяльності органів управління і керівного органу.

Основною проблемою функціонування *технологічних парків* є відсутність у більшості з них або недостатня прозорість інформації щодо зв'язків технологічних парків із малими і середніми підприємствами

³⁸¹ Розгон О. В. Правовий статус технопарків як юридичних осіб: український та іноземний досвід. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21–22 травня 2020 р., м. Суми). С.209.

³⁸² Бабаєв В. Ю. Формування інноваційної інфраструктури в аграрному секторі економіки України. *Теорія та практика державного управління*. 2011. № 4(35). С. 162.

³⁸³ Князевич А. *Формирование и функционирование инновационной инфраструктуры Украины*: монографія / А. Князевич; под научн. ред. д. э. н., проф. И. Бригченко. Ровне: Волинські обереги, 2016. 272 с.

(МСП) і стартапами (у т. ч. про комерціалізацію результатів науково-дослідних досліджень за допомогою утворення МСП і стартапів), відсутність чіткого розуміння у суб'єктів підприємницької діяльності призначення технопарку, доцільність і відсутність виключності використання цього поняття у назві. У більшості суб'єктів відсутня інформація про результати науково-дослідних робіт, а присутні лише напрями діяльності³⁸⁴.

Отже, технопарк — це суб'єкт, що надає підтримку іншим суб'єктам інноваційної діяльності науково-виробничого напрямку, до яких належать, зокрема, вчені, винахідники. Ця підтримка полягає в: комерціалізації дослідницької діяльності; створенні умов для успішної інтеграції науки і виробництва; реалізації інноваційних проєктів³⁸⁵. При цьому проблеми функціонування технопарків залишаються актуальними та потребують законодавчих змін.

Цілком невирішеним залишається питання правового статусу і врегулювання діяльності *бізнес-інкубаторів*.

У Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року від 10.07.2019 р. № 526-р визначається необхідність забезпечення державної підтримки *створення та ефективного функціонування на базі ЗВО і наукових установ безперервного ланцюга стартап-школа — акселератор — бізнес-інкубатор*, а для вирішення проблем, пов'язаних із захистом та використанням об'єктів інтелектуальної власності, створених із використанням коштів державного бюджету, необхідним є започаткування пілотних проєктів зі створення елементів інноваційної інфраструктури (у тому числі бізнес-інкубаторів).

За п. 24-1 ст. 32 Закону України «Про вищу освіту» ЗВО мають рівні права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування, у тому числі мають право *бізнес-інкубатори*.

Однією з найбільш зручних форм забезпечення взаємодії між науковими закладами, представниками влади, бізнесу та населення на місцевому рівні є *академічні бізнес-інкубатори*. У них створюються умови

³⁸⁴ Глібка, С. В., Любич А. Н. Технопарки як суб'єкти національної інноваційної системи. *Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського*. Х.: Право, 2018. 270 с. С. 135–158.

³⁸⁵ Розгон О. В. Технопарк як суб'єкт, що надає підтримку іншим суб'єктам інноваційної діяльності науково-виробничого напрямку. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 31.01.2020 р.). С. 65.

для становлення засад інноваційного підприємництва, орієнтованого на впровадження передових технологій та виготовлення товарів (або надання послуг), що відповідають актуальним потребам ринку.

Вивчення інформації щодо національних *академічних бізнес-інкубаторів* дає підстави виділити такі організаційно-правові форми їх існування в Україні: складова технопарку / наукового парку ЗВО; структурний підрозділ ЗВО; молодіжна неприбуткова організація ЗВО. Остання з перелічених організаційно-правових форм стає все більш поширеною (громадське об'єднання)³⁸⁶.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» до *об'єктів інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва* належать у тому числі бізнес-центри, *бізнес-інкубатори*, *інноваційні бізнес-інкубатори*. Як бачимо, у цьому законі зазначені два види: *бізнес-інкубатори* та *інноваційні бізнес-інкубатори*.

За ст. 8 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» держава сприяє створенню молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів для реалізації програми підготовки молоді до *підприємницької діяльності, надання інформаційних і консультативних послуг*. Водночас у цьому Законі не визначені поняття цих організацій, у тому числі бізнес-інкубаторів.

Якщо урахувати, що цей Закон визначає загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України, а держава підтримує і сприяє розвитку підприємницької ініціативи та діяльності молоді, то можна припустити, що йдеться про створення бізнес-інкубатора при ЗВО, зокрема, *студентського бізнес-інкубатора* як частини інноваційної системи університету.

У *студентському бізнес-інкубаторі* студенти і наукові співробітники мають змогу комерціалізувати власні ідеї та результати досліджень, а підприємці-початківці можуть отримати допомогу у правильному юридичному оформленні прав на ідею, розробленні технологічного та фінансового плану її доведення до промислового випуску продукції, а також доступ до приміщень і необхідного обладнання. Тобто формування

³⁸⁶ Маматова Т. Організаційно-правові засади функціонування академічних бізнес-інкубаторів як інструмент місцевого розвитку. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_2_19.

бізнес-інкубаторів у ЗВО сприяє активізації академічного середовища разом із формуванням нової підприємницької культури. Цілі навчального закладу при створенні бізнес-інкубатора: економічні, науково-технологічні, освітні, соціально-політичні³⁸⁷.

Але необхідно зазначити, що не завжди студентські інноваційні бізнес-інкубатори функціонують саме як *інноваційні*. Основною метою *студентського інноваційного бізнес-інкубатора* повинен бути захист і представництво інтересів студентів через перетворення інноваційних студентських ідей, проєктів у готові наукоємні продукти та/або діючі інноваційні підприємства шляхом надання організаційної, адміністративної, інформаційно-консультаційної та науково-методичної підтримки.

Бізнес-інкубатори *можуть бути розташовані в технопарках* і користуватися інноваційною інфраструктурою ЗВО та обладнанням центрів колективного користування і лабораторій. Частина бізнес-інкубаторів має галузеву специфіку, яка може бути обумовлена наявністю центру колективного користування або спеціалізованого посівного фонду (що характерно для інкубаторів інтернет-проєктів).³⁸⁸ Прикладом, існування *бізнес-інкубатора як складової технопарку* є бізнес-інкубатор Національного університету «Львівська політехніка».

Студентський бізнес-інкубатор може функціонувати на базі *наукового парку* ЗВО. Слушними прикладами є: 1) Студентський бізнес-інкубатор наукового парку КНУ (Start-up Business Incubator KNU) як молодіжна бізнес-платформа, що об'єднує молодих науковців та студентів з метою вирішення прикладних завдань бізнесу шляхом виконання інноваційних стартап-проєктів; 2) студентський інноваційний бізнес-інкубатор НТУ «КПІ» (бізнес-інкубатор Polyteco). Він зареєстрований як ТОВ «Інноваційний бізнес-інкубатор «Київська Політехніка» (види діяльності: дослідження та експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук). Як приклад бізнес-інкубатора при ЗВО вкажемо бізнес-інкубатор при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

³⁸⁷ Рогова Е. М. Бизнес-инкубаторы как элементы системы технологического трансфера российских университетов. *Инновации*. 2014. № 7 (189). С. 53-58. URL: http://www.zdes.spbu.ru/content/2014/SEBC_publications/Rogova.pdf.

³⁸⁸ Синицына К. С., Рупосов В. Л. Анализ деятельности бизнес-инкубаторов при вузах Сибирского федерального округа и модель повышения эффективности их деятельности. *Вестник ИрГТУ*. № 12 (71). 2012. С. 266.

Як структурний підрозділ ЗВО (лабораторія) функціонує (академічний) бізнес-інкубатор при ХНУРЕ (входить до Програми «YEP!»). Як молодіжна неприбуткова організація ЗВО існує студентський бізнес-інкубатор при КНЕУ ім. В. Гетьмана, що надає можливість новим компаніям та молодим підприємцям на етапі заснування, започаткування і становлення власного бізнесу здійснити все з мінімальними витратами.

Отже, організаційно-правові форми студентських бізнес-інкубаторів: складова технопарку / наукового парку ЗВО; структурний підрозділ ЗВО; молодіжна неприбуткова організація ЗВО³⁸⁹.

Чинне законодавство містить два підходи до визначення місця і ролі *бізнес-інкубатора у сфері підприємництва*. Перший підхід визначає мету діяльності *бізнес-інкубатора* як розроблення, вироблення і реалізацію інноваційних продуктів, продукції чи послуг. Зазначені бізнес-інкубатори визнаються *інноваційними підприємствами*. Другий підхід відносить бізнес-інкубатори до *об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва*, діяльність яких спрямована перш за все на розвиток суб'єктів малого та середнього підприємництва, просування вироблених ними товарів (робіт, послуг) на внутрішній і зовнішній ринки. Бізнес-інкубатор як господарська організація може бути створений як *юридична особа* відповідно до ЦК України і як *підприємство* відповідно до ГК України. З огляду на специфіку діяльності бізнес-інкубатора як об'єкта інфраструктури розвитку малого і середнього підприємництва, доцільно ставити питання про встановлення спеціальної форми для створення бізнес-інкубатора на законодавчому рівні³⁹⁰.

Недослідженою залишається проблема визначення правового статусу та діяльності *стартапів і малих підприємств* як юридичних осіб, які впроваджують новачії.

Термін «start-up» в перекладі з англійської дослівно означає «запускати» або щойно створену чи ту, яка знаходиться у процесі створення, *компанію*; новий *бізнес-проект*, який створюється з метою отримання

³⁸⁹ Розгон О. В. Регіональні аспекти розвитку студентського бізнес-інкубатора, створеного на базі дослідницького університету. *Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (05.06.2020 р., м. Харків,). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 129.

³⁹⁰ Мачуський В. В. Бізнес-інкубатор як об'єкт інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва: правовий статус і класифікація. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 4. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/wp-content/incubator.pdf>.

прибутку³⁹¹. Отже, стартап можна розглядати і як юридичну особу, і як бізнес-проект.

У Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року від 10.07.2019 р. № 526-р зазначено, що структурними елементами національної інноваційної екосистеми, на покращення умов діяльності яких спрямовано Стратегію, є *юридичні особи*, які здійснюють впровадження новацій, що створені самим підприємством або передані іншими суб'єктами господарювання, — стартапи, малі, середні та великі компанії як вітчизняні, так і іноземні. Як бачимо, стартапи є юридичними особами.

До проблем функціонування національної інноваційної екосистеми на етапі впровадження новачії шляхом створення *спеціалізованого малого інноваційного підприємства* — стартапу відносять обтяжливе регулювання, зокрема ускладнений доступ до ринку праці іноземців та надмірно ускладнений процес ліквідації підприємства, що є вкрай актуальним для стартапів, оскільки інноваційна діяльність є високоризикованим видом бізнесу і частина стартапів виявляється неуспішною. Виходячи з наведеного, стартап — це *спеціалізоване мале інноваційне підприємство*.

У літературі стартап також розглядають як *суб'єкт господарювання*, який може функціонувати у таких *формах*: фізична особа — підприємець (ФОП); приватне підприємство; товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Якщо стартап є *проектом без утворення юридичної особи та реєстрації як ФОП*, то він може відповідати за статусом підрозділу або тимчасовому колективу в певній юридичній особі. Найбільш інвестиційно-привабливою формою діяльності для організації стартапу в Україні є ТОВ³⁹².

Зауважимо, що у п. 3 ст. 2 Постанови КМУ «Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва» від 24.01.2020 р. № 8 надане таке поняття стартапу: *новостворений бізнес (стартап)* — господарська діяльність суб'єкта підприємництва, строк реєстрації якого як суб'єкта господарювання не перевищує 12 місяців, а також *господарська діяль-*

³⁹¹ Оксенюк К. І. Стартап як прогресивна форма розвитку інноваційної підприємницької діяльності. *Молодий вчений*. 2018. С. 215–218. URL: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2018/6/49.pdf>.

³⁹² Карбовська К. А. Правове регулювання стартапів як елементів національної інноваційної системи. *Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського*. Х.: Право, 2018. 270 с. С. 66–67.

ність суб'єкта підприємництва, строк реєстрації якого як суб'єкта господарювання перевищує 12 місяців у разі, коли факт ведення ним підприємницької діяльності не підтверджується документально. Для новоствореного бізнесу (стартапу) суб'єкт підприємництва повинен мати *бізнес-план* щодо реалізації інвестиційного проєкту, на впровадження якого він залуцає кредит від уповноваженого банку (п. 8 ст. 2).

Розглянемо стартап як *форму розвитку малої інноваційної підприємницької діяльності*.

Саме мала інноваційна підприємницька діяльність значною мірою змінює пріоритети прикладних досліджень і розробок, активно стимулює процес створення нового промислового виробництва³⁹³.

Розвиток стартапів та їх *перетворення на бізнес* є одним із головних завдань формування і функціонування національної економіки, створення інтелектуального капіталу країни, основою подальшого динамічного розвитку економіки³⁹⁴.

Утворення *стартапу може відбуватися такими шляхом*: стартап утворюється носієм нової ідеї або венчурним фондом. У такому випадку все фінансування здійснюється за рахунок самого фонду, при цьому власник бізнес-ідеї отримує лише невеликий відсоток компанії. При такому варіанті розвитку стартапу інноватор має практично такі ж права, як і менеджери, інші наймані працівники, отримуючи зарплату і невеликий відсоток, а інвестор може вирішувати завдання, пов'язані з придбанням нової технології, або ж стає повноцінним партнером, представляє власний досвід побудови працюючої бізнес-моделі³⁹⁵.

Припускаємо, що новостворений бізнес (стартап) як господарську діяльність можна розглядати як форму розвитку інноваційного мікропідприємництва та інноваційного малого підприємництва.

Останній вид *юридичних осіб*, що відносяться до першої групи, який дослідимо, — це *малі підприємства*. Як було зазначено вище, у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030

³⁹³ Головинов О. Н. Стартап как форма развития малой инновационной предпринимательской деятельности. *Экономика, управление и инвестиции*. Электронный научный журнал. URL: <http://euii.esrae.ru/pdf/2015/3%289%29/2.pdf>.

³⁹⁴ Тиль П., Мастерс Б. От нуля к единице: как создать стартап, который изменит будущее; перевод с англ. Москва: Альпина паблишер, 2015. 188 с. С. 8.

³⁹⁵ Головинов О. Н. Стартап как форма развития малой инновационной предпринимательской деятельности. *Экономика, управление и инвестиции*. Электронный научный журнал. URL: <http://euii.esrae.ru/pdf/2015/3%289%29/2.pdf>.

року від 10.07.2019 р. № 526-р *мали підприємства відносять до юридичних осіб*, які впроваджують новачії, що створені самим підприємством або передані іншими суб'єктами господарювання. Зокрема, ЗВО мають право формувати на своїй базі *мали підприємства*.

Мале підприємство вважається інноваційно активним, якщо йому притаманні такі характеристики: 1) розроблення та просування на ринки нових продуктів і передових технологій; 2) висока частка науково-дослідних і конструкторських робіт для створення нових конкурентоспроможних продуктів та послуг; 3) масштабний вплив інновацій, нових виробів і передових технологій на прибуток малих підприємств; 4) висока частка інвестицій у науково-дослідний сектор і пов'язане з цим оновлення виробництва; 5) значна частка наукових та інженерно-технічних робітників у загальній кількості персоналу малих підприємств; 6) значна частка наукового, лабораторного і випробувального обладнання в основних фондах цих підприємств, високий рівень ризику, пов'язаного зі здійсненням інноваційних проєктів³⁹⁶.

Для активізації інноваційної діяльності малих підприємств в Україні необхідними кроками є: реалізація спеціальних програм інноваційного розвитку, формування інноваційної інфраструктури, налагодження тісної співпраці між *науковими закладами та підприємствами* на основі комерціалізації, розроблення і впровадження дієвого алгоритму фінансового забезпечення інноваційної діяльності³⁹⁷.

Другу групу за п. 3 ст. 3 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» становлять **фізичні особи**, які *безпосередньо беруть участь у створенні, трансфері та застосуванні технологій та/або їх складових, надають* необхідні для цього інформаційні, фінансові та інші послуги на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок.

Серед суб'єктів інституційного забезпечення інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні виділяють господарюючих суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності. Оскільки фізична особа бере участь у **створенні технологій**, це може бути *творець (автор)*.

³⁹⁶ Захарченко В. І. *Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки*: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 448 с. С. 249.

³⁹⁷ Матвій І. С. Інноваційна активність малого бізнесу в Україні: стан та перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми економіки та управління. 2016. № 847. С. 124–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2016_847_21.

На нашу думку, *автором технологій та/або їх складових* є фізична особа, яка у разі створення технологій та/або їх складових, розроблених за рахунок коштів державного бюджету, передає майнові права та отримує виплату винагороди за використання зазначених об'єктів, що здійснюються згідно із статтею 22 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» та в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Творцем об'єкта інтелектуальної власності може бути будь-яка фізична особа незалежно від віку³⁹⁸. Тільки фізичні особи (творці) належать до *первинних суб'єктів права інтелектуальної власності*.

Наприклад, *первинні суб'єкти права інтелектуальної власності* у науковому парку — це співробітники наукового парку (дослідники, вчені, науковці, науково-педагогічні працівники, які є винахідниками, авторами промислового зразка), що є носіями особистих немайнових та/або майнових прав *на технології та об'єкти права інтелектуальної власності*, інтелектуальною працею яких вони створені. При цьому право здійснення трансферу технологій фізичними особами, які безпосередньо беруть участь у ньому, хоча і закріплене у чинному законодавстві, однак тільки за фізичними особами — підприємцями³⁹⁹.

Загіршевою Н. В. доведено, що *суб'єктом трансферу технологій і стороною господарського договору* зазначеної сфери слід вважати *фізичну особу — підприємця*. Єдиним винятком у сфері трансферу технологій, згідно з яким фізична особа реалізує свої права, є *створення спільних підприємств*. Засновником (учасником) підприємства може бути фізична особа. Отже, правовий аналіз законодавства про трансфер технологій свідчить про використання поняття «фізична особа» та «фізична особа — підприємець». Якщо стороною *договору трансферу технологій* є фізична особа — підприємець, то доцільно вважати *власником майнових прав на технологію* суб'єкта господарювання⁴⁰⁰.

³⁹⁸ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2005. Т. II. 1088 с. С. 707.

³⁹⁹ Розгон О. В. Первинні суб'єкти права інтелектуальної власності у науковому парку. *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 24–25 січня 2020 р.). С. 179.

⁴⁰⁰ Загіршева Н. В. Господарський договір у сфері трансферу технологій: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.04; Міжрегіональна академія управління персоналом. К., 2018. 249 с. С. 3, 6.

Розглянемо тепер **фізичних осіб, які беруть участь у застосуванні технологій** та/або їх складових.

Трансфер технологій передбачає *застосування технологій* та/або їх складових, знань, їх цільове використання, що вимагає злагоджених дій двох і більше фізичних осіб. Термін «технологія» як *предмет трансферу та об'єкт технології* розкривається у ст. 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

Доцільно звернути увагу на досвід Європейських Спільнот, що знайшов своє відображення після декількох етапів розвитку в Регламенті Комісії (ЄС) № 772/2004 від 27.04.2004 р. про застосування ст. 81 (3) Договору до категорій договорів про передання технологій⁴⁰¹. У ст. 1 Регламенту (b) під час визначення поняття «угода про передання технологій» фактично встановлюється, що може бути *предметом такої угоди* і, відповідно, в багатьох випадках *за аналогом є об'єктом самого трансферу технологій*.

Стаття 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» визначає широкий перелік *об'єктів, які можуть бути предметом договорів (угод) про трансфер технологій*.

Що стосується **фізичних осіб, які беруть участь у застосуванні технологій та/або їх складових**, то це можуть бути, зокрема, постачальники технологій та їх складових, які використовуються під час застосування технологій, що пропонуються до трансферу.

Оскільки ст. 11 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» встановлює порядок передачі майнових прав на технології, створені за бюджетні кошти, а отже й суб'єктів (виконавці та замовники), то цілком очевидно, що фізичні особи, які безпосередньо беруть участь *трансфері та застосуванні технологій та/або їх складових* — це *представники виконавців науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та замовників створення технології та/або її складових у процесі виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт*. При цьому, до *виконавців науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів з урахуванням положень ЦК України, слід відносити науково-дослідні, науково-технічні, проектні і конструкторські*

⁴⁰¹ Commission Regulation № 772/2004 of 27 April 2004 on the application of Article 81(3) of the Treaty to categories of technology transfer agreements. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0772>.

установи, організації та підприємства будь-якої форми власності, які уклали договір з замовниками створення технології та/або її складових та передали майнові права на технологію та/або її складові в порядку, встановленому ст. 11 цього Закону, а до замовників створення технології та/або її складових у процесі виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів з урахуванням положень ЦК України, якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці та в інших випадках, визначених законом — уповноважені від імені держави Центральні органи виконавчої влади, Національна академія наук України та національні галузеві академії наук, які після передачі майнових прав безоплатно використовують технологію та/або її складові з метою виконання робіт або постачання для державних потреб продукції, необхідної для виконання державних функцій, що обов'язково передбачається в договорі на створення технології та/або її складових.

Проаналізуємо останню групу *фізичних осіб, які надають інформаційні, фінансові та інші послуги на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок*, і встановимо, хто може бути такими фізичними особами.

Суб'єктами трансферу технологій на певних його етапах є: теоретик-винахідник (фундаментальна наука), дослідник-практик (прикладна наука), технолог-виробничник (промислове виробництво), маркетолог-продавець (ринок), інвестор (дослідне виробництво і доробка технології).⁴⁰²

Згідно 2.2. Положення про використання об'єктів права інтелектуальної власності в НАН України від 30.01.2020 № 69 Наукова установа НАН України створює підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, які діють відповідно до цього Положення, одним із завдань має проведення та організація маркетингових, патентно-кон'юнктурних досліджень. Отже, припускаємо, що фізичні особи, які *виконують різні роботи*, можуть надають різні *види послуг*, що необхідні на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок, а саме:

– проектно-конструкторські або технологічні роботи (створення діючих макетів, дизайну — промисловий дизайнер);

⁴⁰² Розгон О. В. Винахідник як суб'єкт трансферу технологій. *Сучасний вектор розвитку науки: матеріали Міжнародної інтернет-конференції* (м. Вінниця, 20.01.2020). С. 27.

– науково-технічні послуги (науково-технічне консультування, сертифікація, стандартизація дослідних партій (зразків) контроль якості — технолог);

– маркетингові (маркетингові дослідження технологій та/або їх складових: визначення на підставі аналізу ринку продукції, тенденцій науково-технічного розвитку потребу в результатах науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, об'єктів інтелектуальної власності, наукоємної продукції, та надання пропозицій щодо подальших досліджень, дослідження можливостей реалізації на ринку існуючих результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, об'єктів інтелектуальної власності, наукоємної продукції в тому числі вивчення — представник підрозділу організації, що виконує науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності);

– патентно-пошукові послуги (дослідження: патентно-кон'юнктурні, патентної інформації, патентної чистоти — представник патентного підрозділу організації, що виконує науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, патентний повірений, що виконує послуги пов'язані із проведення патентних досліджень, представник консалтингової компанії, що спеціалізується на проведенні патентних досліджень);

– інформаційні щодо питань інноваційної діяльності або інформаційно-консультаційної підтримки іншим елементам національної інноваційної системи (представники-експерти галузевих асоціацій, громадських організацій, міжнародних організацій та установ);

– фінансові (розподіл коштів для проведення усіх видів робіт щодо технології, розрахунків можливих ризиків (фінансовий менеджер);

– юридичні послуги у сфері охорони інтелектуальної власності та передачі технологій з оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності, нематеріальних активів (комплексне юридичне обслуговування, представництво інтересів в суді, розробка та експертиза договорів, інформаційно-правове обслуговування (договірне забезпечення передачі технологій, консультації та розробка договорів про трансфер технологій, проведення державної реєстрації авторського права на об'єкти інтелектуальної власності, визначення вартості майнових прав інтелектуальної власності та нематеріальних активів — юридичний відділ підрозділу організації, що виконує науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи);

– інвестиційні (бюджетні кошти — замовники створення технології та/або її складових у процесі виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; власні кошти — підприємств, наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів і фізичні особи-інвестори).

Оскільки надаються інвестиційні послуги у тому числі й фізичні особи-інвесторами, то зауважимо, що останні у *трансфері технологій* не беруть безпосередньої участі в операційній діяльності, але фінансують її за рахунок власних коштів чи здійснюють управління фондами.

Для сприяння розвитку інноваційного бізнесу і комерціалізації наукоємних технологій, залучення наукового потенціалу України до світового комерційного обігу було створено *Національну мережу трансферу технологій*. Її учасники можуть здійснювати *пошук інвесторів і партнерів* для реалізації інноваційних проєктів.

Припускаємо, що партнери у *трансфері технологій* можуть бути як *фізичними, так і юридичними особами*, які здійснюють господарську діяльність та уклали з суб'єктом наукової діяльності договір про партнерство. Наприклад, *партнери наукового парку* разом із науковим парком можуть мати майнові права на технології та об'єкти права інтелектуальної власності, створені під час виконання проєктів наукового парку⁴⁰³.

Зауважимо, що на даний момент *науковець як фізична особа* не належить до самостійних учасників мережі трансферу технологій, маючи можливість бути залученим до неї тільки як працівник наукової установи чи навчального закладу⁴⁰⁴.

До *фізичних осіб, які безпосередньо беруть участь у трансфері технологій*, можна віднести і *патентного повіреного* як особу, що надає іншим особам, яких вона представляє, допомогу та послуги, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності⁴⁰⁵.

⁴⁰³ Розгон О. В. Роль партнерів у співпраці з науковим парком. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 06.02.2020 р.). С. 36–37. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2877.

⁴⁰⁴ Розгон О. В. Фізичні особи, які безпосередньо беруть участь у створенні, трансфері та застосуванні технологій та/або їх складових. *Право та інновації*. 2020. № 1(29). С. 21.

⁴⁰⁵ Розгон О. В. Фізична особа як суб'єкт трансферу технологій. *International forum: problems and scientific solutions*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мельбурн, Австралія, 16–18 січня 2020 року). С. 53.

Представництво у сфері інтелектуальної власності може здійснюватися *патентними повіреними* на професійній основі та надають комплекс послуг, маючи особливий правовий статус у цивільно-правових відносинах⁴⁰⁶. Оскільки у законодавстві відсутня дефініція «патентний повірений», потрібно внести зміни до ст. 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

Значимо, що всі *проаналізовані суб'єкти* можуть взаємодіяти за ст. 4 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах формування в Україні *національної інноваційної системи* виникає потреба у реалізації дієвої *регіональної інноваційної політики*, спрямованої на забезпечення високого інноваційного потенціалу в регіоні, застосування системи заходів щодо активізації інноваційного регіонального розвитку та забезпечення належного рівню інвестування в економіку регіонів. Тому ключовою умовою реалізації регіональної інноваційної політики є необхідні інституційні і *законодавчо-правові перетворення*, які сприятимуть формуванню розвиненої інноваційної інфраструктури та активізації інноваційної діяльності⁴⁰⁷.

Місце впровадження результатів дослідження. Для кращого функціонування *інфраструктури національної інноваційної діяльності* доцільним було б внесення змін до ст. 3 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» щодо конкретизації суб'єктів із визначенням понять цих суб'єктів та особливостей їх діяльності. Впровадження результатів дослідження вбачаємо у розробці законопроекту щодо внесення змін до аналізованого Закону, що стане у пригоді для таких державних органів, як МОН України, МРЕТ України, Кабінет Міністрів України.

⁴⁰⁶ Розгон О. В. Правовий статус патентного повіреного як учасника трансферу технологій. *Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика*: матеріали II Міжнародного літнього наукового симпозиуму (м. Одеса, 26–27 липня 2019 р.). Одеса: ГО Інститут інноваційної освіти, 2019. С. 89 ; Розгон О. В. Патентний повірений у Харківській регіональній мережі трансферу технологій. *Круглий стіл з питання «Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років»*: матеріали Круглого столу (м. Харків, 23 січня 2020 р.). Х.: НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 93.

⁴⁰⁷ Подрез-Ряполова І. В. Сучасний стан реалізації регіональної інноваційної політики в Україні. *Право та інновації*. 2019. № 4 (28). С. 15-20. <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/580>.

6.3. Забезпечення інтересів учасників інноваційного процесу в договірних відносинах між уповноваженими органами та їх контрагентами

Постановка проблеми. Досвід країн з ринковою економікою доводить, що якісні перетворення структури економіки, а це стосується й України, можливі лише шляхом технологічної модернізації, тобто її побудови на принципово інших засадах. Навряд чи можна заперечувати той факт, що продукція українських підприємств має доволі низьку технологічність: вищі технологічні уклади (5-й і 6-й) у випуску продукції займають близько 4%, причому 6-й технологічний уклад, що визначає перспективи розвитку країн у майбутньому, в Україні тільки започатковується (менше 0,1%). Близько 58% продукції національного виробника припадає на найнижчий – 3-й технологічний уклад (підприємства галузей промисловості будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, оброблення металу, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості), і 38% - на 4-й⁴⁰⁸. За даними, представленими у проекті Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року⁴⁰⁹, у 2016 році частка високо- та середньо-високотехнологічного секторів у виробництві промислової продукції складала відповідно 2,9% та 10,9% (для порівняння: в Швейцарії відповідно 14,6% та 21,3%, Ізраїлі – 38% та 12,6%, Південній Кореї – 21% та 33,4%, Німеччині 3,7% та 28%, Чехії – 4,2% та 42%). Невтішні й інші показники, зокрема щодо кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, тощо.

Тому не можна не погодитися із тим, що тільки інноваційна модель розвитку дозволить Україні інтегруватися в світову економічну систему та сформувати власне інноваційне суспільство, яке на постій-

⁴⁰⁸ Куцик П., Ковтун О., Башнянин Г., Шевчук В. Інтеграція економіки України в глобальне господарство: проблеми та перспективи. *Економіст*. 2017. № 2. С. 11-17 (С.14). Більш актуальну інформацію станом на 2019 р. можна знайти за посиланням: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.

⁴⁰⁹ Проект Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/10/22/innovatsiyного-rozvitku-ukraini.pdf>.

ній основі шукає, розробляє, впроваджує інновації і за рахунок цього увесь час рухається вперед⁴¹⁰.

Слід визнати, що за існуючих умов ключова роль відведена саме державі, тому остання не може обмежуватися функцією «нічного сторожа» і покладатися виключно на саморегульвні механізми ринку⁴¹¹, адже, як доводить досвід таких країн, як США, Японії, Китаю, для структурних зрушень в економіці необхідне перетворення держави в активного гравця економічного процесу – активного суб'єкта, який на планових засадах провадить послідовну та зважену політику в інноваційній сфері.

Таким чином, перш за все державою мають бути встановлені чіткі орієнтири, які визначатимуть вектор руху країни, що і стане основою для розробки плану подальших заходів. Так, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»⁴¹² декларує, що країна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями⁴¹³; схвалена у 2019 році Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року⁴¹⁴ (далі – Стратегія розвитку до 2030 р.) як крос-секторальний документ (тобто такий, що спрямований одночасно на розвиток інноваційної діяльності в усіх сферах економіки) спрямована на вирішення спільних для всіх сфер

⁴¹⁰Клімова Г.П. Інноваційне суспільство – новий історичний етап цивілізаційного розвитку. *Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні* : монографія / за ред. Ю.С.Атаманової, Г.П. Клімової. Х: Право, 2015. С.8-40 (С.15).

⁴¹¹Разом із тим, досвід свідчить, що на саморегульований механізм ринку не можна повністю покладатися, без допомоги та контролю з боку держави він не є дієвим». Ставицький О. В. Порядок та умови застосування окремих засобів державного регулювання господарської діяльності у державному секторі економіки. *Форум права*. 2013. № 1. С. 954-961. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_1_158.

⁴¹²Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015р. №5/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

⁴¹³Аналогічне бачення розвитку держави знаходимо і у Стратегії розвитку високотехнологічних індустрій для України до 2025 року, якою поставлено за мету створення умов для розвитку високих технологій та інновацій, зменшення рівня технологічного відставання від розвинених країн та трансформування сировинної спрямованості української економіки на користь інноваційної (на сьогодні відсутнє розпорядження Кабінету Міністрів України про схвалення цієї стратегії, хоча вона була схвалена Урядовим комітетом) Див. : Стратегія розвитку високотехнологічних індустрій для України до 2025 року (неофіційний текст від 04.07.2016р.) URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2490.html.

⁴¹⁴Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019р. № 526-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

діяльності питань розвитку інноваційної діяльності та розвиток зв'язків між суб'єктами, що створюють і впроваджують новації.

Втім затвердження відповідних програмних документів розвитку як засобів планування, безумовно, є недостатнім, оскільки вони безпосередньо не регулюють напрями розвитку відносин в інноваційній сфері. Логічним їх продовженням є ефективна державна політика, яка шляхом розробки і закріплення на рівні законодавства дієвих правових механізмів створює сприятливі умови для розвитку ринку інтелектуальних продуктів, включаючи можливість комерціалізації як в Україні, так і за її межами.

Досягнення поставленої у програмних документах мети передбачає створення та функціонування потужної національної інноваційної системи (НІС), на розбудові якої сфокусована, в тому числі, і Стратегія розвитку до 2030 р.

Кристофер Фримен (Фриман) (англ. *Christopher Freeman*) - англійський економіст, якого прийнято вважати батьком категорії «НІС», виходив з того, що НІС - це симбіоз державних і приватних інститутів, які взаємодіють між собою, виробляють і використовують нові знання і технології⁴¹⁵. Взаємодія охоплює весь інноваційний цикл: дослідження, комерціалізацію, виробництво, розповсюдження, а зв'язки, які встановлюються під час цього процесу, набувають різних форм та визначаються під впливом різних інтересів, завдяки чому створюється єдиний простір.

НІС – це сукупність інституцій, відносин, а також різних видів ресурсів, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності. Іншими словами, це складна організована система суб'єктів (її елементів), що взаємодіють в процесі створення, комерціалізації та розповсюдження інноваційної продукції (інноваційних об'єктів).

При цьому в Стратегії розвитку до 2030 р. наголошується на розвитку національної інноваційної *екосистеми*, тобто НІС розглядається за аналогією з природними (біологічними) екосистемами⁴¹⁶. Так само як

⁴¹⁵ Голиченко О.Г. Национальная инновационная система: от концепции к методологии исследования. URL: <https://institutiones.com/innovations/2523-nacionalnaya-innovacionnaya-sistema.html>.

⁴¹⁶ Свого часу поняття «екосистема» як номінативна одиниця іншої наукової сфери - біології було екстрапольовано вченими-економістами для аналізу тих явищ та процесів, що відбуваються в економіці. Йдеться про фігуральну аналогію - умовивід, що ґрунтується на схожості відносин між предметами з якісно відмінних областей дійсності, зв'язок яких має символічне значення (Брюшинкин,

в природних умовах еволюція живої матерії, живих організмів завжди пов'язана із природним відбором, адаптацією, мінливістю тощо, основа розвитку економіки вбачається в аналогічних процесах. Суб'єкти ринку за тим же механізмом конкурують за ресурси, змінюються, адаптуються, саморегулюються, припиняють своє існування, тобто економіка розглядається як система, що постійно зазнає змін різного характеру.

На сьогодні стан правового регулювання відносин, що виникають в НІС, не можна вважати задовільним. Це стосується всіх її підсистем, в тому числі і трансферу технологій, завдяки якому і відбувається зв'язок інституційних елементів НІС.

Аналіз останніх досліджень. Питання, що пов'язані з правовим забезпеченням створення технологій та їх трансфером (передачею), завжди привертало увагу вітчизняних науковців, зокрема таких як Ю. С. Атаманова, О. М. Вінник, О. М. Давидюк, Ю. М. Капіца, Д. С. Махновський, В. С. Мілаш, О. П. Орлюк, Б. М. Падучак, О. В. Розгон. Так, проблемні питання щодо обігу технології розглядає в своїх працях О. М. Давидюк, прагнучи розкрити особливості технології як об'єкта господарсько-правового регулювання⁴¹⁷; Ю. М. Капіца, опікуючись проблемами захисту прав інтелектуальної власності в умовах наближення законодавства України до законодавства ЄС, приділив увагу і договірним відносинам у сфері трансферу технологій⁴¹⁸; Б. М. Падучак⁴¹⁹ і

В.Н. Практический курс логики для гуманитариев: Учеб. пособие для студентов гуманитарных специальностей вузов. М.: Новая школа, 1996. 320 с. С.287.

⁴¹⁷ Давидюк О.М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання: монографія. Харків : Вид-во «Фінн», 2010. 176 с.; Давидюк О. М. Особливості господарсько-правового статусу технології, створеної в результаті наукових чи науково-дослідних робіт. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2018. № 1 (10). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/6/Davydiuk10.pdf>.

⁴¹⁸ Капіца Ю.М. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу: формування, інститути, напрями розвитку. НАН України, Центр дослідж. інтел. власн. та трансф. технол. НАН України. Київ : Академперіодика. 2017. 664 с.

⁴¹⁹ Падучак Б.М. Істотні умови договорів у сфері трансферу технологій. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. №3. С. 70-77. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2010_3/paduchak.pdf ; Падучак Б.М. Особливості погодження договорів про трансфер технологій. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 6. С. 88-93; Падучак Б. М. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері трансферу технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2011. 20 с.; Падучак Б.М. Трансфер технологій: цивільно-правовий аспект: монографія. Київ : НДІ ІВ НАПрНУ : НВП «ІНТЕРСЕРВІС», 2012. 218 с.

В. С. Дмитришин⁴²⁰ досліджують цивільно-правовий механізм розпорядження правами інтелектуальної власності на технології. Звернення науковців до проблем трансферу технологій пояснюється тим, що чинне законодавство не відповідає вимогам сьогодення і потребує удосконалення, зокрема і шляхом внесення відповідних змін.

Метою наукового дослідження є визначення особливостей правової регламентації договірних відносин у сфері трансферу технологій, аналіз тих механізмів, що запроваджені у чинному законодавстві з метою збалансування інтересів його учасників, та розробка теоретичних аспектів вдосконалення механізмів цього процесу.

Предметом дослідження є чинне законодавство, що регулює договірні відносини у сфері трансферу технологій та наукові праці, присвячені регулюванню цих відносин.

Об'єктом дослідження є інтереси учасників інноваційного процесу і забезпечення їх в тій чи іншій договірній формі у сфері трансферу технологій.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема, формально-логічний, системний, порівняльний та інші методи.

Виклад основного матеріалу. Правові, економічні, організаційні та фінансові засади державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій визначаються Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»⁴²¹ (далі – Закон). Аналізуючи його положення під кутом зору інтересів, що реалізують учасники трансферу технологій, можна виокремити інтереси автора технології, реципієнта, донора технології та держави (інтереси останньої визначають загальний вектор самого процесу трансферу).

Первинним суб'єктом в трансфері технологій можна назвати *автора технології – фізичну особу*. Автор технологій може виступати як безпосередній учасник (суб'єкт) трансферу технологій і у такому випадку він буде одночасно вважатися і її донором, самостійно вирішуючи юридичну долю технології та/або її складових.

⁴²⁰ Дмитришин В.С. Розпорядження правами інтелектуальної власності на технології: цивільно-правовий аспект. *Часопис цивілістики*. 2019 (35). С.48-54. URL : <http://chasocypvil.onua.edu.ua/index.php/chc/issue/view/5/1>.

⁴²¹ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 п. № 143-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>.

Проте автор технології може і не бути донором технології, у випадку, якщо йдеться про відносини, що складаються між ним та його роботодавцем як виконавцем науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (далі – НДДКР) за бюджетні кошти.

Технологія під час проведення НДДКР створюється безпосередньо працюю автора-працівника, хоча при цьому майнові права на технологію в силу положень ч. 1 ст. 11 Закону закріплюються за підприємством, науковою установою, організацією або закладом вищої освіти як виконавцем цих робіт (організацією-розробником), а автор, відповідно, має право на отримання авторської винагороди. Вочевидь, така гарантія автору була передбачена у Законі традиційно, а саме за правилами, встановленими щодо відносин зі створення службового винаходу (корисної моделі), службового промислового зразка⁴²². Позиція законодавця у цьому випадку вбачається цілком логічною: авторська винагорода творцю технології, з одного боку, є за своєю соціально-економічною метою своєрідною платою робітнику за плідну працю, що призвела до певного позитивного результату, та заохоченням, яке стимулює його на подібні досягнення, звершення у майбутньому, а з іншого боку, є свого роду компенсацією за те, що стабільне отримання надприбутків за рахунок монопольного володіння об'єктом інтелектуальної власності, науково-технічними досягненнями отримує роботодавець як виконавець НДДКР за бюджетні кошти. Таким чином, досягається компроміс між сторонами відповідного робочого процесу шляхом забезпечення необхідного балансу їх інтересів.

Сплата винагороди відбувається на підставі укладеного з автором письмового договору (індивідуального договору), і при обрахуванні її розміру, за загальним правилом, береться до уваги економічна цінність технології та/або її складових (далі – технології) або інша вигода, що може бути одержана від їх використання.

За відсутності індивідуального договору з автором технологій та/або їх складових умови щодо виплати винагороди (розмір, строки, порядок) визначаються колективними договорами, що укладаються в організаціях-розробниках технологій, з урахуванням творчого вкладу авторів

⁴²² Зауважимо, що існують різні концепції розподілу прав на об'єкти права інтелектуальної власності, що створені за рахунок державних коштів. Зокрема, існує модель розподілу, що позначається як «професорські привілеї», відповідно до якої виключні права стосовно створеної інтелектуальної власності належать творцю (вона раніше діяла у Німеччині, а на сьогодні зберіглась у Фінляндії).

у їх створення. Однак на законодавчому рівні встановлена мінімальна ставка винагороди авторам технологій та/або їх складових. Так, на сьогодні вона складає 20 % коштів, отриманих за договором (ліцензійним договором, договором про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності на технологію, її складові)⁴²³.

Разом із тим, для визначення особи, яка з автором технології укладає договір і сплачує винагороду, законодавець регламентує два окремі випадки. *По-перше*, якщо під час виконання НДДКР, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, виявиться, що технологію та/або її складові (далі – технології) віднесено до державної таємниці, виконавці цих робіт (установи, організації, підприємства) передають майнові права на технологію замовникам, якими відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону є органи державної влади, Національна академія наук України та галузеві академії наук, які здійснюють фінансування зазначених НДДКР. При додержанні всіх вимог, передбачених ч.3 ст. 11 Закону, саме замовники повинні врегулювати питання укладення договору з автором технології⁴²⁴.

По-друге, законодавець передбачає інші випадки, за яких майнові права на створену технологію переходять до виконавця (ч. 1 та ч. 3 ст. 11 Закону). Зокрема, це відбувається, якщо: а) йдеться про технології, які не віднесено до державної таємниці; б) замовник не вчиняє дії, визначені ч. 2 ст. 11 Закону. Відповідно, якщо змінюється суб'єкт, який зобов'язаний забезпечити правову охорону зазначених об'єктів права інтелектуальної власності, до нього переходять обов'язки укладення з автором договору про передання майнових прав на створену технологію та договору про винагороду.

⁴²³ Див.: Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій та особам, які здійснюють їх трансфер : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019р. № 1030. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2019-%D0%BF#Text>.

⁴²⁴ До речі, окрім укладення договору на замовника покладаються і інші додаткові обов'язки, які він (або уповноважена ним державна установа) має виконати протягом двох місяців з моменту повідомлення виконавцем замовника про створення технології та/або її складових: а) укласти з виконавцем договір про набуття замовником майнових прав на технологію та/або її складові; б) визначити сторону, яка здійснює правову охорону об'єктів права інтелектуальної власності - складових технологій, набуття прав на які засвідчується охоронним документом (а за потреби – забезпечити подання заявок на отримання зазначених охоронних документів).

Як зазначається правниками, сфера дії інтересу зумовлює засоби його задоволення⁴²⁵. В інноваційному суспільстві конкурентне середовище - ідеальна модель ведення бізнесу, тому виробники прагнуть використовувати інноваційні досягнення, оскільки ті надають їм суттєві переваги перед іншими виробниками. Таким чином, конкуренція стимулює інновації.

Трансфер технологій відбувається шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору про передачу майнових прав та обов'язків щодо технології. В такому випадку інтереси сторін договору взаємообумовлені. Сторона, яка передає технологію – донор, прагне отримати максимальний прибуток від її реалізації іншої стороною, котрий покрий всі витрати на розробку технології, охорону об'єктів права інтелектуальної власності та підтримання чинності охоронних документів тощо. Сторона, яка отримує технологію – реципієнт, зі свого боку, лише тому вступає у договірні відносини, що не може задовольнити свою потребу (інтерес) в технології іншим чином. Проте, зауважимо, існують й ринки, на яких рівень конкуренції низький або взагалі відсутній, що спричинює, відповідно, й відсутність у господарюючих суб'єктів мотивації до використання нових технологій. За таких умов лише державний вплив на таких суб'єктів шляхом імперативних вимог законодавства може справити позитивний ефект⁴²⁶.

Донори і реципієнти, реалізуючи свої майнові інтереси, діють у договірних відносинах за принципом диспозитивності і держава в ці відносини не втручається. І лише тоді, коли сфера інтересів суб'єктів трансферу зачіпає інтереси держави, відносини ускладнюються шляхом встановлення додаткових вимог та/або процедур (позначимо для подальшого такі випадки як *спеціальний порядок* трансферу технологій).

За правовою природою договори, якими опосередковується трансфер технологій, належать до визначених Цивільним кодексом України⁴²⁷ (далі – ЦК України) договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності (ст. 1107). Цей висновок заснований на тому, що Закон містить бланкетну норму (ч.1 ст.20), згідно з якою трансфер технологій

⁴²⁵ Михайлов С.В. Категория интереса в российском гражданском праве. М. : Статут, 2002. 205 с. С.28.

⁴²⁶ Наприклад, імперативні вимоги щодо використання певних видів технологій можуть спонукати таких суб'єктів до пошуку донорів технологій та укладення із ними відповідних договорів про трансфер технологій.

⁴²⁷ Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

відбувається за моделлю визначених ЦК України договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, але з урахуванням вимог, передбачених статтею 19 цього Закону (щодо істотних умов).

Згідно з ЦК України до договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а звідси і такими, що за думкою законодавця призначені опосередковувати трансфер технологій, відносяться: ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності⁴²⁸. Разом із тим не виключається, що сторони можуть здійснити трансфер технологій і на підставі інших (непоіменованих – *К.І.*) договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (ст. 1107 ЦК України).

Проте не всі з перелічених поіменованих договорів на практиці можуть опосередковувати трансфер технологій. З поіменованих моделей зазначених видів договорів до трансферу технологій застосовуються ліцензійний договір (ст. 1109 ЦК України) та договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності (ст. 1113 ЦК України). Тому не можна не відмітити, що Закон в частині договірного регулювання містить певні недоліки, адже за ЦК України, до положень якого він відсилає, перелік таких договорів не є вичерпним, а крім цього не виключається можливість укладення змішаних та комплексних договорів⁴²⁹. Виходячи

⁴²⁸ Ми умисно не вказали в наведеному переліку ліцензію на використання об'єкта права інтелектуальної власності, оскільки погоджуємось із тим, що з огляду на її природу одностороннього правочину вона помилково віднесена законодавцем до договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (Див.: Цивільне право: підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право. 2011. Т. 2. 816 с. С. 621.

⁴²⁹ До речі, існують різні точки зору щодо правової природи самого договору трансферу технологій. Так, наприклад, Жилінкова О.В. відносить договори про трансфер технологій до комплексних договорів, за допомогою яких здійснюється реалізація прав інтелектуальної власності, оскільки вони непрямо опосередковують такі процеси. вчена наголошує, що існують істотні особливості такого договірного регулювання (Жилінкова О.В. Договірне регулювання відносин щодо інтелектуальної власності в Україні та за кордоном : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2015. 280 с. (С.151, 166). До комплексних цивільно-правових договорів їх відносить і Дмитришин В.С. (Дмитришин В.С. Розпорядження правами інтелектуальної власності на технології: цивільно-правовий аспект. *Часопис цивілістики*. 2019 (35). С.48-54. URL : <http://chascyvil.onua.edu.ua/index.php/chc/issue/view/5/1>). Беззастережно з цим важко погодитись, оскільки в цих відносинах наявні всі ознаки договорів щодо розпорядження правами інтелектуальної власності.

з наведеного, вважаємо, що ч. 1 ст. 20 Закону повинна мати більш чіткі орієнтири відносно тих договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, за допомогою яких можна було б опосередковувати процес трансферу технологій, не виключаючи і можливість укладення змішаних або комплексних договорів. Разом із тим всі вказані договори повинні відповідати положенням Закону щодо умов договорів – істотних (ст. 19) та обмежувальних (ст. 21).

Слід зауважити, що умови договорів про трансфер технологій поділені в Законі мов би на дві групи: *істотні*, що є обов'язковими для усіх договорів, і ті, які можна позначити як *спеціальні*, що необхідні для певних видів договорів, наприклад, ліцензійного договору, хоча в самому Законі на це не вказується. На нашу думку, законодавець таким чином прагнув провести певну уніфікацію істотних умов досліджуваних договорів⁴³⁰, але довести до кінця це завдання так і не зміг, що породжує на практиці певні проблеми.

За чинним законодавством до істотних, тобто тих умов, які під загрозою визнання неукладеним має містити кожний договір про трансфер технологій, віднесені наступні: перелік складових технологій, що передаються (з визначенням їх функціональних властивостей та гарантованих показників); ціна технологій чи розмір плати за їх використання; строки, місце та спосіб передачі технологій та/або їх складових; умови передачі технічних знань, необхідних для монтажу, експлуатації та забезпечення функціонування обладнання, придбання чи оренди, монтажу і використання машин, обладнання, комплектувальних частин та матеріалів; розмір, порядок та умови виплати винагороди за використання технологій, а також вид виплат (разові платежі – паушальні, періодичні відрахування – роялті або інші види виплат); відповідальність сторін за порушення умов договору; порядок вирішення спірних питань стосовно виконання умов договору.

Вважаємо, що до спеціальних умов, які є обов'язковими для окремих видів договорів трансферу технологій, Закон відносить досить широкий перелік умов. Зокрема, це умови щодо: ліцензії та її умови на

⁴³⁰ Вважаємо, що законодавець частково врахував критичні зауваження науковців, зокрема О.П. Орлюк, відносно попередньої редакції Закону (яка діяла до 02.10.2012 р.), щодо широкого підходу до визначення істотних умов договорів про трансфер технологій (Див. : Орлюк О. П. Коментар до Закону про трансфер технологій. *Інтелектуальна власність*. 2006. № 10. С. 72-73), скоротивши їх з 18 до 7 і, на наш погляд, в чомусь узгодивши зміст ст. 19 Закону з положеннями абз. 2 ч. 1 ст. 638 ЦК України.

використання технологій та їх складових; територіальних обмежень (заборона використовувати передані за договором технологію, її складові на території, не передбаченій у договорі); обмежень галузі застосування технологій та їх складових; порядку надання субліцензій на складові технології третім особам (у разі потреби включення третіх осіб у технологічний процес виробництва продукції), крім випадків передачі прав на використання знаків для товарів і послуг, комерційних (фірмових) найменувань, з визначенням обмежень права на використання технології та її складових, включаючи обмеження кола осіб, яким дозволено використовувати складові технологій і мати доступ до інформації про них; передачі прав на ноу-хау, страхування технологій та їх складових; обмежень, що стосуються діяльності сторін у разі закінчення строку дії договору, його розірвання або виникнення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) тощо.

Хоча вищенаведений перелік *спеціальних* умов є неповним, тим не менш, це дає змогу дійти висновку, що більшість з них характерна *лише* для ліцензійного договору, а саме: умови щодо: ліцензії та її умови на використання технологій, їх складових; територіальних обмежень (заборона використовувати передані за договором технологію, її складові на території, не передбаченій у договорі); обмежень галузі застосування технологій та їх складових; порядку надання субліцензій на складові технології третім особам; виплата винагороди за використання технології). Але виходячи із того, що перелік досліджуваних договорів не вичерпується лише одним цим договором, незрозуміло чому, наприклад, договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, який спрямований на зміну їх володільця, повинний в силу прямої вказівки Закону включати умови щодо ліцензії.

При цьому в Законі в частині договірної регулювання відносин щодо трансферу технологій міститься відсилка до положень ЦК України, тобто при укладенні договорів цього виду відповідно будуть застосовуватися як вимоги статей Закону, так і вимоги положень ЦК України, а саме вимоги до договорів по розпоряджанню майновими правами інтелектуальної власності. З огляду на існування в ЦК України норм, що визначають істотні умови зазначених договорів, слід дійти висновку про недоцільність включення *спеціальних умов* щодо цих договорів в Закон. Але чи не призведе це до непорозуміння на практиці? Це питання залишається відкритим.

Порівняння моделі ліцензійного договору, що передбачена в ЦК України, і відповідної моделі договору про трансфер технологій, за якою відбуватиметься надання права на використання технології, дозволяє дійти висновку про недоцільність включення більшості з істотних умов в Закон, оскільки в ЦК України вже закріплені норми, які врегульовують ці питання. Так, ЦК України передбачає, що в ліцензійному договорі визначаються, зокрема: вид ліцензії; сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта, територія та строк, на які надаються права, тощо); розмір, порядок і строки виплати винагороди за використання об'єкта права інтелектуальної власності (ч. 3 ст. 1109 ЦК). Проте поряд з цим в ньому містяться і загальні правила: 1) щодо виду ліцензії: якщо у договорі не зазначено її вид, вважається, що за ліцензійним договором надається невиключна ліцензія (ч. 4 ст. 1109 ЦК України); 2) у разі відсутності в договорі умови про територію, на яку поширюються надані права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, дія ліцензії поширюється на територію України (ч. 7 ст. 1109 ЦК України). Тому навіть за відсутності цих умов у договорі він вважається укладеним, оскільки диспозитивні правила, передбачені ЦК України, перетворюють наведені умови з істотних у звичайні, а відтак, вони не потребують окремого погодження і про них не обов'язково застерігати у договорі.

Аналогічні питання викликають й інші обов'язкові за Законом умови договорів про трансфер технологій: 1) умова про порядок надання субліцензій (п. 4 абз. 2 ст. 19 Закону), оскільки такий порядок вже закріплений в ЦК України і передбачає видачу субліцензій лише у випадку згоди ліцензіара, наданій у письмовій формі (ч. 4 ст. 1108 ЦК України); 2) розмір, порядок і строки виплати винагороди за використання технологій (п. 2 абз. 1 ст. 19). При цьому гіпотетично не можна не враховувати випадки укладення безоплатного ліцензійного договору та договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності на технологію, оскільки і ЦК України не містить імперативу цих договорів як лише оплатних. Тому доцільніше було б в Законі закріпити норму, відповідно до якої у випадках оплатного передання (надання) майнових прав інтелектуальної власності на технологію, сторони мають узгодити умови щодо ціни технології чи розміру плати за її використання (реалізацію, застосування), порядку та умов її виплати.

Зауважимо, що деякі з передбачених ст.19 Закону умов за своєю суттю є *ініціативними*. Це, зокрема, умови щодо страхування технологій та їх складових; проведення робіт з удосконалення технологій та їх складових і порядок надання сторонами інформації про ці вдосконалення; надання консультацій та послуг з проектування, асистування та навчання кадрів, які забезпечують реалізацію технологій, і управлінського персоналу особи, якій передаються права на технологію та її складові. У зв'язку з цим доцільніше було б закріпити норму щодо них у такій редакції: «Договори про трансфер технологій можуть включати також умови щодо ...» і надати можливість узгодження цих умов на розсуд сторін, що буде відповідати принципу свободи договору.

Проведений аналіз засвідчує, що законодавець всі умови, зазначені у ст.19 Закону, відносить до обов'язкових. Звідси, невключення хоча б однієї з цих умов є підставою для визнання договору неукладеним. Такий підхід може призвести до того, що контрагент, перебуваючи в зобов'язальних відносинах, які виникли на підставі цього договору, в будь-який момент може вимагати визнання його неукладеним. До того ж, якщо раніше звернення з позовом про визнання договору неукладеним мало наслідком відмову в його задоволенні, оскільки суди в обґрунтування своєї позиції посилалися на те, що у ст. 16 ЦК України та у ст. 20 Господарського кодексу України не передбачено такий спосіб захисту прав та інтересів як визнання договору неукладеним⁴³¹, то на сьогодні існують правові засади для його задоволення. Так, наслідком судової реформи стало оновлення Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України, ст.5 яких передбачає можливість захисту прав не лише у спосіб, визначений за-

⁴³¹ Це підкріплювалось положеннями Постанови Пленуму *Верховного суду України* «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06.11.2009р. №9 (Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06.11.2009р. №9. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>) та Постанови Пленуму *Вищого господарського суду України* №11 від 29.05.2013р. «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» (Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» №11 від 29.05.2013 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>), згідно із якими визначення договору як неукладеного може бути на стадії укладення договору, а не за наслідками виконання його сторонами.

коном або договором, але і в іншій вказаний у позові спосіб, який не суперечить закону та є ефективним способом захисту⁴³².

Таким чином, вважаємо, що на рівні Закону слід запровадити вузький підхід до вирішення проблем врегулювання процесу передачі технологій – як щодо переліку договорів, якими опосередковується трансфер технологій: закріпивши норму, згідно з якою він здійснюється шляхом укладення договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності на технологію, зокрема договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності на технологію, ліцензійного договору з урахуванням вимог Закону щодо їх умов; так і щодо істотних умов таких договорів. При цьому до істотних слід віднести такі умови: опис технології, передача прав на яку здійснюється, перелік складових технології, що передаються; строки дії документів, що повідчують виключні майнові права на результати інтелектуальної діяльності; ціна технології⁴³³ або розмір плати за її використання (якщо йдеться про

⁴³² Безумовно, існують певні механізми запобігання задоволенню позову про визнання договору неукладеним у випадку звернення недобросовісного контрагента з таким позовом. Таким механізмом є доктрина заборони суперечливої поведінки (принцип естопель). В силу дії цієї доктрини суб'єкт позбавляється можливості заперечувати або стверджувати певний факт, зважаючи на його власну попередню поведінку, твердження або заперечення, на які покладалася і згідно з якими діяла інша сторона (Black's Law Dictionary. St. Paul, Minn., 1990. 1657 p. (p.551). Цей принцип набув поширення і у вітчизняній судовій практиці.

⁴³³ Питання щодо визначення ціни потребує окремого дослідження, що обумовлено комерціалізацією технології. Враховуючи те, що правова природа технології як об'єкта права «тяжкіє» до об'єктів права інтелектуальної власності, які мають нематеріальну природу (ідеальну правову природу), процес комерціалізації технології суттєво ускладнений. Ідеальна природа об'єктів права інтелектуальної власності стає певною перешкодою, коли йдеться про визначення їх вартості, оскільки неможливо «як кальку» накласти механізми традиційної оцінки вартості матеріальних об'єктів на об'єкти права інтелектуальної власності. Безумовно, це не означає неможливість взагалі здійснити їх оцінку, однак вимагає запровадження особливого механізму оцінки таких об'єктів. При здійсненні оцінки технології мають оцінюватись не самі об'єкти, що входять в неї як складові, а майнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності як такі, що є оборотоздатними (як справедливо зазначає О.О.Городов, коло об'єктів обмежене лише тими об'єктами, відносно яких законодавством встановлена можливість їх участі в цивільному обороті (Див. : Городов О.А. Правовая инноватика (правовое регулирование инновационной деятельности). СПб.: ООО «Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2008. 408 с. (С. 279). Проте слід враховувати і те, що існують обмежені в обороті і вилучені з обороту об'єкти, тому їх виключення з цього кола

оплатний договір); строки, місце та спосіб передачі технології; розмір, порядок та умови виплати винагороди за використання технології, а також вид виплат⁴³⁴, вид прав, які передаються (надаються) за договором, їх обсяг (що, звичайно, визначається видом договору – ліцензійний або договір про відчуження виключних майнових прав інтелектуальної власності). Між тим для договорів про передачу технологій, які були створені за рахунок державних коштів, істотними умовами є план реалізації технології, який забезпечує її практичне застосування (впровадження), та порядок і строки надання звітності про виконання такого плану⁴³⁵.

Передача технологій може відбуватися як в межах України – внутрішньодержавний трансфер, так і поза її межами – міжнародний трансфер. Механізми введення технології в міжнародний оборот, які використовують розробники технологій, традиційно поділяють на паралельне, відстрочене і послідовне введення (використання). *Паралельне* введення передбачає одночасне використання нової технології в країні-організаторі і в інших приймаючих її країнах (іноземними партнерами)⁴³⁶. При *відстроченому* введенні нова технологія спочатку використовується в країні, в якій вона була створена, і тільки після її експлуатації і накопичення необхідного досвіду передається іншій країні (наприклад, шляхом створення за кордоном спільного підприємства з розробки та про-

обумовлено тим, що ринкову вартість об'єкта оцінки можна визначити у випадку, коли сам об'єкт може бути відчужений на відкритому ринку в умовах конкуренції. Як правильно зазначається в доктрині, об'єкт оцінки, що знаходиться в обмеженому обороті або зовсім вилучений з нього, не може бути відчужений на відкритому ринку і, відтак, неможливо відповідно до вимог закону визначити його ринкову вартість (Шайдуллин Р.Ф. Гражданско-правовые особенности регулирования оценочной деятельности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2006. 20 с. (С. 16). Раніше ми вже торкалися цієї проблеми. Див. : Іванова К. Ю. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності. *Право та інноваційне суспільство*: електрон. наук. вид. 2019. № 2 (13). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Ivanova13.pdf>).

⁴³⁴ Падучак Б. М. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері трансферу технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2011. 20 с. С. 15.

⁴³⁵ Падучак Б. М. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері трансферу технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2011. 20 с. С. 15.

⁴³⁶ Як приклад дослідники наводять комп'ютерні мікросхеми Intel, які одночасно використовуються в американських комп'ютерах, зроблених IBM, і японських, вироблених Fujitsu (Бертош Е.В. Международная передача технологий: барьеры и стратеги. *Научные стремления*. 2013. №4(8). С. 129-133. URL : https://elibrary.ru/download/elibrary_23827821_67859170.pdf).

дажу продукції, виробленої за допомогою даної технології). *Послідовна* передача технології зарубіжній країні спостерігається в тому випадку, коли вона вичерпала свій життєвий цикл в країні базування і вже після цього передається приймаючій країні для подальшого використання⁴³⁷.

У випадках, коли для створення чи придбання технологій та/або їх складових були залучені (чи залучаються) бюджетні кошти (за винятком технологій (та/або їх складових) військового призначення та подвійного використання (ч.7 ст.14, ст.15 Закону), існують особливості щодо порядку передачі (запроваджується спеціальний порядок передачі): окрім укладення договору про трансфер технологій провадяться ще й додаткові заходи, а саме, державна експертиза та погодження трансферу технологій, що за законодавством мають проводитися саме в такій послідовності.

Вважаємо, що при міжнародній передачі технологій застосовується спеціальний порядок трансферу технологій. Цей висновок ґрунтується на аналізі окремих положень Закону, в яких йдеться про державну експертизу, зокрема, технологій (обладнання), «які передбачається *передати* для використання *на території України*» і однією з умов такої передачі є «відсутність *в Україні* таких технологій вітчизняного походження» (абз.1 ч.5 ст.14 і п.5 ч.5 ст.14); «експорт технологій» (ч.7 ст.14); про державну експертизу технологій, в ході якої вирішується питання можливості використання технологій та/або їх складових на території України або «передачі майнових прав на них *за межі України*» (абз.2 ч.2 ст.14); про державну експертизу технологій та/або їх складових, «які передбачається *ввозити* на територію України» (п.5 ч.5 ст.14). До того ж відповідно до ч.7 ст.14, ст.15 Закону спеціальний порядок застосовується до договорів щодо технологій та/або їх складових, які закупаються за бюджетні кошти та договорів щодо технологій та/або їх складових, що створені (або придбані) за бюджетні кошти і передаються юридичним особам, які зареєстровані в інших країнах, фізичним особам-іноземцям або особам без громадянства (за винятком технологій та/або їх складових військового призначення та подвійного використання).

На наш погляд, запровадження спеціального порядку трансферу технологій вимагає з'ясування питання щодо правової природи дого-

⁴³⁷ Keller, R. T., Chinta, R.R. International technology transfer: strategies for success. *Academy of Management Executive*. 1990. Vol. 4 No. 2. P.33-43. (p. 37-38). URL : <https://research.phoenix.edu/sites/default/files/publication-files/1990-Keller%20et%20al%281990%29.pdf>.

вору про передачу технологій та/або їх складових, які закупаються за бюджетні кошти. З одного боку, поняття «закупаються» дозволяє тлумачити його лише як договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, що передбачає зміну праволоділця, з іншого, – слід зважити на досить розповсюджену, перш за все в економічній літературі, практику застосування словосполучення «купівля ліцензій», що фактично зводиться до ліцензійних договорів. Тому можна дійти висновку, що при спеціальному порядку трансферу технологій договором про передачу технологій та/або їх складових охоплюється і договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, і ліцензійний договір, оскільки в п.2 ч.3 ст.14 Закону йдеться як про ціну технології (істотна умова при трансфері технологій за договором про передання виключних прав), так і про розмір плати за її використання (істотна умова при передачі за ліцензійним договором)⁴³⁸.

Окремої уваги потребує трансфер технологій і з огляду на питання забезпечення технологічної безпеки України⁴³⁹, оскільки саме тут наочно проявляється інтерес держави. Основа технологічної безпеки – захист національних інтересів та технологічний суверенітет, тобто технологічна незалежність від більш розвинутих країн, що, як правило, можлива лише за умови існування власної технологічної бази, заснованої на високих технологіях. Звідси вирішення питання забезпечення технологічної безпеки, як винятково важливе в умовах сучасної української економіки, має здійснюватися з урахуванням таких аспектів як імпорт і експорт технологій. Інтерес держави в такому випадку обумовлений метою збереження національної та технологічної безпеки, контролю за нецільовим використанням бюджетних коштів під час фінансування НДДКР, вирішення інших стратегічних завдань. Саме тому при експорті конкурентоздатних новітніх вітчизняних технологій та їх складових, створених до того ж за бюджетні кошти, має вирішуватися питання пріоритетності використан-

⁴³⁸ Слід зазначити, що хоча в ЦК України норми щодо ліцензійного договору та договору про передання виключних прав сконструйовані так, що припускають можливість укладення як оплатного договору, так і безоплатного договору, однак у випадку трансферу технологій, пов'язаних із питанням забезпечення технологічної безпеки України, законодавець імперативно встановлює конструкцію оплатності цього договору.

⁴³⁹ Більш докладніше про технологічну безпеку див.: Денисов А. І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки держави : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 204 с.

ня їх саме в межах України, що є запорукою досягнення сталого економічного розвитку та трансформації національної економіки в інноваційну. Як одна з правових засад технологічної безпеки має розглядатися і ст. 16 Закону, положеннями якої передбачається реєстрація технологій, створених або придбаних підприємствами державної форми власності з метою визначення можливості їх використання в Україні⁴⁴⁰. Саме стратегія «внутрішнього» використання технологій є доволі розповсюдженою у світовій практиці, адже якщо технологія є унікальною, то вона здатна забезпечити лідируючі позиції країні-власнику.

Для України як країни, що застосовує імпортоорієнтовану технологічну стратегію, закупівля закордонних технологій за умови наявності аналогічних вітчизняних технологій несе загрозу національній технологічній безпеці. Отже, під час імпорту технологій, придбання яких передбачається за бюджетні кошти, вимагається проведення державної експертизи, в ході якої вирішується, зокрема, і це питання, тобто доцільність здійснення імпорту технологій (п. 4-5 ч. 5 ст. 14 Закону).

Як це не дивно, але трансфер технологій дозволяє передачу будь-яких технологій, в тому числі технологій старих технологічних укладів, морально застарілих та таких, які негативно впливають на навколишнє середовище, несуть загрозу здоров'ю населення, не надають стратегічних переваг, неконкурентоспроможні, малоефективні тощо. Запровадження суб'єктом господарювання подібних технологій у виробництво можливо

⁴⁴⁰ Загалом механізм здійснення реєстрації технологій та їх складових (у тому числі таких, які містять секретну або службову інформацію), що створені або придбані (частково або повністю) за бюджетні кошти (стосується використання коштів загального та/або спеціального фондів державного бюджету), створені або придбані підприємствами державної форми власності, пропонуються для реєстрації власниками технологій визначається затвердженням Постановою Кабінету Міністрів України «Порядком реєстрації технологій та їх складових, що створені чи придбані за бюджетні кошти або створені чи придбані підприємствами державної форми власності» (Див. : Про затвердження Порядку реєстрації технологій та їх складових, що створені чи придбані за бюджетні кошти або створені чи придбані підприємствами державної форми власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.07.2013р. № 472. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/472-2013-%D0%BF#Text>). Реєстрація технологій, які не містять секретної або службової інформації, здійснюється через електронну систему реєстрації технологій (Див. Наказ Міністерства освіти і науки України від 09.11.2015 р. № 1156 «Про затвердження форми Реєстраційної картки технології та її складових та інструкції з її оформлення». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1501-15?fbclid=IwAR0zwxSTaf_ATsxefwMVct2NLl6awUYx_4tOBOw7TRzL5oly07bvh5V3RI4#Text).

і матиме певні позитивні наслідки для нього, проте конкурентоздатність продукції, яка буде вироблятися за допомогою таких технологій, на ринку (не тільки міжнародному, а й внутрішньому) буде слабкою, а прибуток від її реалізації – незначним, що позначиться загалом і на економічному рівні країни. Таким чином, при трансфері технологій інтереси сторін договору мають співпадати з інтересами держави в економічній сфері. Тому в умовах технологічної залежності України побудова механізму забезпечення національної технологічної безпеки в частині контролю за трансфером технологій має відбуватись з врахуванням наведених обставин.

Безумовно, порядок трансферу (експорту-імпорту) технологій, створених (придбаних) за рахунок бюджетних коштів, має бути детально регламентований, однак мета, яку ставив законодавець, передбачаючи особливі процедури для трансферу зазначених технологій, не була до кінця реалізована в Законі. Зокрема, норми Закону щодо вищезазначених порядку проведення державної експертизи технологій та порядку погодження імпорту технологій мають так званий рамковий характер, тобто передбачають додаткову регламентацію відносин на рівні підзаконних актів, а саме постанов Кабінету Міністрів України (далі – КМУ). Втім відповідні постанови КМУ так і не прийняті, що негативно позначається на механізмі передачі технологій.

Такий стан речей, безумовно, не міг залишитися поза увагою науковців, які пропонували різні підходи до вирішення цієї проблеми, зокрема: 1) скасування законодавчих норм в частині державної експертизи та погодження трансферу технологій, обґрунтовуючи це і тим, що дозвільний порядок укладення таких договорів, як це передбачає законодавство в Україні, не застосовується ні в США, ні в ЄС⁴⁴¹; 2) заміна державної експертизи та погодження трансферу технологій положеннями про реєстрацію договорів трансферу технологій у Міністерстві освіти і науки України⁴⁴² (далі - МОН України), що дозволить

⁴⁴¹ Між тим існує і протилежна думка, що в таких країнах як, наприклад, Італія, Іспанія, Японія діє більш жорсткий порядок придбання іноземних технологій, ніж порядок, передбачений для внутрішнього трансферу технологій і законодавство передбачає необхідність отримання дозволу компетентного органу на придбання іноземної технології (Мілаш В.С. Господарське право: Курс лекцій: У 2 ч. Ч. 2. Х.: Право, 2008. 336 с. (С. 322).

⁴⁴² На сьогодні Міністерство освіти і науки України є уповноваженим органом з питань реалізації державної політики у сфері трансферу технологій.

перевіряти договори на дотримання істотних та обмежувальних умов, передбачених Законом⁴⁴³.

Вважаємо, що перша з запропонованих пропозицій, а саме скасування законодавчих норм в частині державної експертизи та погодження трансферу технологій з посиланням на відсутність подібного дозвільного порядку в США та країнах ЄС, не вирішує самої проблеми. Відсутність зазначених механізмів у цих країнах зумовлена, по-перше, неактуальністю впровадження для них подібних елементів механізму трансферу технологій з огляду на їх місце в міжнародному технологічному обміні і роль експортера технологій, і по-друге, різними умовами розвитку і державного втручання у відносини трансферу технологій в Україні і у вказаних країнах.

Друга з запропонованих пропозиція також не вирішує всіх питань щодо трансферу технологій. Так, якщо звернутися до положень Закону щодо обмежувальних умов договору, тобто тих, включення яких до договору не дозволяється (ст. 21), то заборона укладення договорів про трансфер технологій встановлена лише щодо ввезення в Україну технологій та/або їх складових, які можуть завдати шкоди навколишньому природному середовищу або здоров'ю людей (п.1 ст.21). Таким чином, аналіз вказаних умов свідчить, що вони стосуються лише одного аспекту трансферу технологій – імпорту, при цьому лише частково.

Зауважимо, що проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій»⁴⁴⁴, розроблений МОН України, з огляду на важливість державної експертизи та погодження трансферу технологій зберігає їх: передбачається, що ця процедура буде відбуватися, як і раніше, у 2 етапи: 1) державна експертиза; 2) прийняття Уповноваженим органом рішення щодо погодження трансферу технології, створеної або придбаної за бюджетні кошти, юридичним особам, що зареєстровані в інших країнах,

⁴⁴³ Падучак Б.М. Особливості погодження договорів про трансфер технологій. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 6. С. 88-93 (С.92).

⁴⁴⁴ Проект Закону розроблено МОН України на виконання пункту 64 Плану пріоритетних дій Уряду на 2019 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1106-р. Див. : Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dogromadskogo-obgovorennya-zakonoprojekt-pro-vnesennya-zmin-do-deyakh-zakoniv-ukrayini-shodo-stimulyvannya-diyalnosti-u-sferi-transferu-tehnologij>.

або фізичним особам - іноземцям, або особам без громадянства (далі - технологія, що експортуватиметься) після отримання висновку державної експертизи згідно із статтею 14 цього Закону. Погодження відбуватиметься шляхом внесення запису про технологію до реєстру технологій, що експортуватимуться, але все одно автори проекту Закону залишають положення, згідно з яким порядок погодження трансферу та реєстрації технології, що експортуватиметься, визначається КМУ. Втім, позитивним є те, що в проекті передбачені правові наслідки укладення договору без погодження з уповноваженим органом (без внесення до відповідного реєстру). Так, пропонується, що в такому випадку питання дійсності договору вирішуватиметься відповідно до статті 227 ЦК України (абз.4 ч.5 ст. 15 проекту вказаного Закону).

Запроваджений в Законі захисний механізм правового забезпечення інтересів держави реалізується також через встановлення вимог щодо використання технології та/або їх складових, створених або придбаних за бюджетні кошти, переважно на території України (ч.6 ст.11 Закону); проведення державної експертизи для технологій та/або їх складових, які закупаються за бюджетні кошти (в тому числі шляхом їх імпорту).

Світовій практиці відомі й інші засоби, що спрямовані на захист інтересів держави. Так, досвід США доводить, що контроль за технологіями не має зупинитись після першого продажу технології, адже завжди існує ймовірність її подальшої передачі донором іншим особам. Тому щоб уникнути набуття прав на технології небажаними країнами, США встановлюють вимоги щодо реекспорту технологій (обмеження, заборони)⁴⁴⁵.

Для сфери трансферу технологій характерним є поєднання імперативного та диспозитивного методів правового регулювання. Укладаючи договір про трансфер технологій, сторони погоджують його умови, виходячи з власних інтересів та тих вимог, що пред'являються до договорів певного виду. Між тим, як справедливо зазначається правниками, чим ширше коло інтересів (індивідуальних, групових), на які впливає прямо або опосередковано договір, тим вагомішим повинен бути ступінь нор-

⁴⁴⁵ Див. більш докладніше: Левковець О.М. Інтелектуальна власність як ресурс розвитку: дилема трансферу технологій. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 3 (18). URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/3-59-75.pdf>.

мативного регулювання⁴⁴⁶. Тому якщо йдеться про інтереси держави, які на сьогодні спрямовані передусім на забезпечення сталого розвитку економіки шляхом побудови високотехнологічного виробництва, розвитку конкурентоспроможності вітчизняної продукції, законодавцю не слід нехтувати можливістю імперативно визначати ті вимоги, які мають бути дотримані сторонами при трансфері технологій і які передбачають запровадження в механізм регулювання трансферу додаткових стимулів для введення вітчизняних технологій до обороту, їх практичної реалізації (застосування) у виробництві.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений огляд законодавства та аналіз механізму правового регулювання відносин, які виникають в НІС при трансфері технологій, показав, що держава має приділяти постійну увагу до проблем створення і запровадження дієвого механізму використання об'єктів інтелектуальної власності і ефективного залучення результатів інтелектуальної діяльності до сфери економіки.

⁴⁴⁶ Хоча така думка була висловлена Н.В. Федорченко відносно договорів про надання послуг, вважаємо, що це відноситься і до договорів у сфері трансферу технологій (Див.: Федорченко Н.В. Договірне регулювання відносин з надання послуг. Договірне регулювання приватноправових відносин в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: монографія / за заг. ред. академіка НАПрН України О. Д. Крупчана; наук. ред. А.Б.Гриняк. Київ, 2017. Розділ II Підрозділ 2.6. С. 230-252. С. 236.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ (РЕГІОНАЛЬНІ) ПІДСИСТЕМИ

7.1. Правові проблеми розвитку інноваційної інфраструктури на регіональному рівні

Постановка проблеми. В сучасних умовах посилення процесів глобалізації та зростання ролі головних факторів економічного розвитку, нагальними є питання інноваційного розвитку регіону та регіональної інноваційної інфраструктури.

Формування повноцінних регіональних інноваційних систем можливо при умові посилення підтримки інноваційної діяльності в Україні. Тому, слід погодитись, що серед об'єктивних економічних закономірностей розвитку національної інноваційної системи слід виокремити підвищення ролі регіонів і окремих територіальних міжрегіональних комплексів, в зв'язку з цим все більшої актуальності в сучасних умовах набувають питання регіонального розвитку, вирішення яких залежить від ефективності формування та дії регіональних інноваційних систем⁴⁴⁷.

Ефективність інноваційної діяльності будь-яких суб'єктів господарювання безпосередньо залежить від стану розвитку національної інноваційної екосистеми, в той час, як рівень розвитку регіональних інноваційних систем перш за все залежить від стану забезпечення умов щодо регіонального інноваційного розвитку та особливостей певних територій. Підвищена увага до питань інноваційного розвитку регіонів

⁴⁴⁷ Борисов І.В. Особливості розвитку регіональних інноваційних систем. Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 23 січня 2020 року) / за ред. С. В. Глібко, Ю. В. Георгієвського. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 11. 119 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/23.01.2020/Tezy_23_01_2020.pdf.

підтверджує важливість певних регіональних ресурсів щодо стимулювання інноваційних можливостей і конкурентоспроможності відповідних суб'єктів господарювання, у зв'язку з чим важливо підкреслити, що ключовою метою формування регіональної інноваційної системи є сприяння активізації регіональної інноваційної діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності регіону⁴⁴⁸.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню питань функціонування національної та регіональних інноваційних систем а також питань розвитку і діяльності інноваційної інфраструктури та її відповідних складових присвячені наукові праці С. В. Глібка⁴⁴⁹, О. В. Розгон⁴⁵⁰, А. М. Любчич⁴⁵¹, О. М. Давидюка⁴⁵², Ю. Є. Атаманової⁴⁵³, В. В. Малойван⁴⁵⁴.

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу проблем побудови та функціонування регіональної інноваційної інфраструктури на сучасному етапі розбудови національної інноваційної системи.

Методологія дослідження. ґрунтується на системно-структурному, формально-юридичному та порівняльно-правовому методах. Оперування системно-структурним методом сприяло структуруванню основних проблем функціонування регіональної інноваційної системи. Формально-юридичний метод обрано при встановленні змісту окремих приписів законодавства – в основному щодо функціонування національної інно-

⁴⁴⁸ Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського. Харків: Право, 2018. С. 14. 270 с. URL: <https://r.org.ua/arcndipzihives/6354>.

⁴⁴⁹ Глібка С. В. Правове регулювання діяльності наукового парку як суб'єкта національної інноваційної системи. Право та інновації. 2017. № 4 (20). URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/issue/view/20>.

⁴⁵⁰ Розгон О.В. Фізичні особи, які безпосередньо беруть участь у створенні, трансфері та застосуванні технологій та/або їх складових. Право та інновації. 2020. N 1 (29). URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/602/535>.

⁴⁵¹ Любчич А.М. Фінансування суб'єктів інноваційної інфраструктури в національному та зарубіжному законодавстві: порівняльна характеристика. Право та інновації. 2019. № 3 (27). URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/549/498>.

⁴⁵² Давидюк О.М. Проблеми правового забезпечення відносин пов'язаних із обігом технологій в Україні та господарсько-правові засоби їх вирішення. Право та інновації. 2018. №2 (22). URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/377/327>.

⁴⁵³ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія. Харків: ФІНН, 2008. 424 с.

⁴⁵⁴ Малойван В. В. Інноваційна інфраструктура: методологічні засади правового регулювання. Право і інновації. 2015. № 2 (10). URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/281/221>.

ваційної інфраструктури та її складових. Порівняльно-правовий метод став у нагоді для співставлення правових норм чинного законодавства України щодо функціонування регіональної інноваційної системи.

Зміст дослідження. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV⁴⁵⁵ визначає інноваційну інфраструктуру як сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо). Концепція розвитку національної інноваційної системи, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06. 2009 р. N 680-р⁴⁵⁶, визначає складові інноваційної інфраструктури. Так, національна інноваційна система включає підсистему інноваційної інфраструктури, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів.

Слід погодитись, що інноваційну інфраструктуру утворюють сукупність підприємств, організацій, установ, їхніх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, наукові, виробничі, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні, з питань трансферу технологій тощо). Основними елементами інноваційної інфраструктури є державні інноваційні фінансово-кредитні установи, венчурні компанії і фонди, зони інтенсивного науково-технічного розвитку (технополіси), технологічні парки (технопарки), інноваційні центри (технологічні, регіональні, галузеві), інкубатори (інноваційні, технологічні, інноваційного бізнесу), консалтингові (консультаційні) фірми тощо⁴⁵⁷.

⁴⁵⁵ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

⁴⁵⁶ Концепція розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

⁴⁵⁷ Т. В. Гринько Формування інноваційної інфраструктури України як основа активізації інноваційної діяльності підприємств. URL: http://vlp.com.ua/files/69_1.pdf.

Нині чинна Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385⁴⁵⁸, визначає основний вектор розвитку регіонів та встановлює інтегрований підхід до формування і реалізації державної регіональної політики, який передбачатиме поєднання таких складових частин: 1) підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів шляхом оптимізації і диверсифікації структури економіки, забезпечення ефективної спеціалізації регіонів з пріоритетним використанням власного ресурсного потенціалу; 2) досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, розвиток міжрегіонального співробітництва, запобігання поглибленню соціально-економічних диспропорцій; 3) застосування єдиних підходів до формування і реалізації політики регіонального розвитку, створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування розвитку держави і регіонів, оптимізація системи територіальної організації влади. Також Стратегія визначає завдання та інструменти для розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища. Також Стратегія в рамках підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів передбачає підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів у тому числі шляхом удосконалення регіональної інвестиційно-інноваційної інфраструктури; формування сприятливого інвестиційного клімату та розвитку науково-інноваційного співробітництва державного та недержавного сектору науки, вищих навчальних закладів і наукових установ з реальним сектором економіки.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695, першочерговими завданнями нової регіональної політики визначає прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів.

⁴⁵⁸ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

Серед основних проблемних тенденцій щодо забезпечення належного рівню регіонального інноваційного розвитку Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки виділяє наступні⁴⁵⁹:

- наявність орієнтації регіональної економіки переважно на сировинні галузі, зниження темпів впровадження інноваційних видів продукції, низька підприємницька активність населення;
- наявність низького рівню конкурентоспроможності регіонів (через непродуктивну регіональну економіку більшості регіонів; низький рівень регіонального інноваційного розвитку; невідповідність рівня освіти потребам ринку праці; низьку мобільність населення, низький рівень цифровізації регіонів та цифрової обізнаності; низький рівень підприємницької активності серед населення; невідповідність існуючого рівня розвитку інфраструктури до потреб економіки та населення регіонів та країни в цілому).

Крім того, в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки запроваджено нові методи до забезпечення сприяння впровадженню інновацій та зростанню технологічного рівня регіональної економіки, підтримки інноваційних підприємств та стартапів (в рамках оперативної цілі №4), до яких віднесено: сприяння переоснащенню виробництва на базі сучасних технологій та зниження техногенного навантаження на регіональні екосистеми; розроблення та впровадження дієвого механізму підтримки стартап-компаній; сприяння утворенню та підтримці існуючих бізнес-інкубаторів, які розробляють та впроваджують інновації на початковій стадії їх розвитку, інноваційних кластерів, центрів трансферу технологій; сприяння розвитку регіональних систем інноваційної інфраструктури.

Також в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки запроваджено нові підходи до державної регіональної політики у новому плановому періоді, а саме: перехід до територіально спрямованої політики розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу територій, надання підтримки окремим територіям, що характеризуються особливими проблемами соціально-економічного розвитку, високим історико-культурним потенціалом, екологічними умовами та потребами охорони навколишнього природного середовища.

⁴⁵⁹ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

Варто підкреслити, що Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки виокремлює пріоритети регіонального розвитку на період до 2027 року, якими є: розвиток економічної, інфраструктурної, соціально-культурної зв'язаності та інтегрованості на національному, регіональному та місцевому рівні; прискорення економічного зростання регіонів; підвищення якості та забезпечення доступності для населення послуг, зокрема на засадах цифровізації; охорона культурної спадщини.

В свою чергу, Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, яку схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р, визначає, що серед основних бар'єрів для розвитку інновацій в Україні є: недосконалість інституцій, зокрема політичного, регуляторного та бізнес-середовища; слабко розвинута інфраструктура, у тому числі інноваційна та встановлює, що з метою налагодження зв'язків українських інноваторів з партнерами (представниками бізнесу та держави), потенційно заінтересованих у комерціалізації їх інновацій, важливим є запровадження моніторингу запиту бізнесу на інноваційні рішення існуючих проблем та започаткування пілотних проєктів із створення елементів інноваційної інфраструктури (зокрема інноваційних кластерів, центрів трансферу технологій, технологічних платформ, бізнес-інкубаторів та акселераторів) та поширення позитивного досвіду на всі регіони України⁴⁶⁰.

Таким чином, вищевказані основні стратегічні документи окреслюють основні проблемні тенденції щодо розвитку національної інноваційної системи та її складових і планують можливі шляхи їх вирішення.

Враховуючи вищезазначене, слід визначити основні групи недоліків (проблем) сучасного стану розвитку інноваційної інфраструктури регіонів:

- *Проблеми щодо процесу формування регіональної інноваційної інфраструктури*

Правильно відмічається, що недоліком в функціонуванні та розвитку сучасної інноваційної інфраструктури регіону є безсистемність та непослідовність в формуванні на державному рівні⁴⁶¹, тобто, саме в формуванні та розвитку регіональної інноваційної інфраструктури. Цей

⁴⁶⁰ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>.

⁴⁶¹ Романко О. П. Управлінська інфраструктура регіону інноваційно-інвестиційного орієнтування. Ефективна економіка. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5571>.

фактор є стримуючим щодо розбудови та сталого розвитку регіональної інноваційної системи в цілому.

Безсистемність розвитку інноваційної інфраструктури має прояв безпосередньо у тому, що у певних областях окремі елементи інноваційної інфраструктури є більш розвиненими порівняно з іншими регіонами.

• *Проблеми щодо нормативно-правового забезпечення*

Для забезпечення сталої динаміки інноваційного потенціалу регіонів України важливою правовою проблемою також є недостатня нормативно-правова урегульованість питань розвитку інноваційної інфраструктури регіону та недосконале інституційно-правове забезпечення регіонального розвитку. Тому необхідність формування адекватної сучасним регіональним запитам нормативно-правової бази, забезпечення її безумовного виконання, створення та у регіонах об'єктів інноваційної інфраструктури, розбудова розвинутої інноваційної інфраструктури.

Тобто, створення і функціонування розвинутої інноваційної інфраструктури на регіональному рівні вимагає вдосконалення інституційно-правового забезпечення регіонального розвитку, що передбачає існування ефективного механізму правого регулювання та прийняття відповідних нормативних рішень в тому числі і на регіональному рівні. Гарантом сталого розвитку регіонів країни та стимулювання розвитку їх інноваційного потенціалу має бути розробка нової методології щодо забезпечення належного формування цього потенціалу з урахуванням соціально-економічних та інноваційних потреб регіонів на сучасному етапі, створення типової для всіх регіонів та адміністративно-територіальних одиниць системи суб'єктів інноваційної інфраструктури.

В рамках визначеного напрямку необхідна реалізація відповідних заходів щодо розробки та впровадження нормативно-правових актів та національних і регіональних програм економічного розвитку та комплексу заходів стимулюючого впливу відносно підвищення конкурентоспроможності регіонів. При цьому, побудова державної регіональної економічної політики повинна здійснюватися з урахуванням диспропорції галузевої структури більшості регіональних господарських комплексів, низького рівню економічної ефективності, наявності диференціації між регіонами в рівнях соціально-економічного розвитку та певних особливостей щодо розбудови регіональної інноваційної системи та відповідної інфраструктури.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку національної інноваційної системи ключовим завданням, яке потребує першочергового ви-

рішення повинно бути законодавче врегулювання діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури, в тому числі державної підтримки елементів інноваційної інфраструктури та суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність.

Вищевказане свідчить про необхідність комплексного аналізу визначених питань і пошуку напрямків здійснення модернізації середовища розвитку інноваційної інфраструктури України та удосконалення відповідного інституційного забезпечення. При цьому потрібно врегулювати прогалини, які існують у чинному законодавстві щодо створення та функціонування певних елементів інноваційної інфраструктури шляхом розробки відповідних законодавчих пропозицій.

• *Проблеми щодо державної та регіональної підтримки (забезпечення) створення та розвитку інноваційної інфраструктури та відповідного фінансування*

Державне регулювання інноваційної діяльності згідно норм Закону України «Про інноваційну діяльність» здійснюється шляхом: визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансової підтримки виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури⁴⁶².

Важливим в рамках окресленої проблематики є стимулювання формування та розвитку інноваційного потенціалу, реалізація на державному рівні заходів щодо посилення інноваційного забезпечення та підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів з врахуванням особливостей їх соціально-економічного рівня розвитку та формування ефективної нормативно-правової бази.

Вирішення зазначених щодо низького рівню фінансування елементів інноваційної інфраструктури регіону вимагає вдосконалення формування інноваційної інфраструктури розвитку регіонів держави,

⁴⁶² Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

ключовим орієнтиром якого має стати забезпечення рівних можливостей для кожного із них з урахуванням відповідних потреб та існуючого потенціалу, розробка програм підтримки регіонів із низьким рівнем використання інноваційного потенціалу.

Перехід до територіально спрямованої політики розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу територій та надання підтримки певним територіям повинен забезпечуватися відповідними методами та засобами фінансової підтримки інноваційних структур у регіоні при формуванні максимально вигідних умов доступу підприємств до фінансового капіталу, залучення до фінансування суб'єктів малого підприємництва максимально можливих коштів фінансово-кредитних установ.

Першочергові напрями покращення фінансового забезпечення інноваційної діяльності повинні базуватися на різних джерелах фінансування, зокрема, через державну підтримку: державні замовлення на інноваційні продукти; заохочення фінансових установ до кредитування інноваційних підприємств, зокрема, стимулювання венчурного фінансування; внесенні у стратегічні цілі регіонального розвитку прямих показників досягнення необхідного рівня інноваційної діяльності⁴⁶³.

При цьому, на думку Ю. О. Гриніва ресурсна та фінансова підтримка інноваційного розвитку малих підприємств регіону повинна забезпечуватися за напрямками інвестиційного забезпечення, які включають формування позитивного інвестиційного клімату, збільшення інвестиційного потенціалу, надання пільгового інвестиційного кредиту, впровадження методів прямого та непрямого стимулювання інвестиційної діяльності, що охоплює всі стадії відтворювального процесу і спрямоване на інтеграцію малих суб'єктів господарювання з великими та торговими підприємствами за виробничим спрямуванням, впровадження інновацій та використання інноваційних технологій, що вплине на поліпшення економічної результативності підприємницької діяльності⁴⁶⁴.

⁴⁶³ Внукова Н.М. Стратегічні цілі регіонального розвитку з фінансового забезпечення інноваційного підприємництва. Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 23 січня 2020 року) / за ред. С. В. Глібо, Ю. В. Георгієвського. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 23. 119 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/23.01.2020/Tezy_23_01_2020-6.pdf.

⁴⁶⁴ Гринів Ю.О. Інноваційний розвиток малого підприємництва регіону. дис... канд. екон. наук. Львів, 2016. С. 200. 261 с. URL: <https://mail.google.com/mail/u/3/?pli=1#inbox?projector=1>.

• *Проблеми щодо інформаційного забезпечення розвитку регіональної інноваційної інфраструктури*

Проблеми щодо інформаційного забезпечення розвитку регіональної інноваційної інфраструктури, серед яких відсутність доступної систематизованої інформації щодо розробки новітніх технологій у регіонах, відсутність обліку та відкритості бази з закінченими проектами інноваційного змісту та інші, потребують негайного вирішення, тому що саме інформаційне забезпечення дозволяє задовольняти необхідні для здійснення інноваційної діяльності потреби учасників інноваційного процесу.

Слід погодитись, що першочерговим завданням організації інформаційного забезпечення інноваційної діяльності є формування інформаційних ресурсів, склад яких має бути орієнтований на встановлення інформаційних зв'язків між учасниками (суб'єктами) інноваційної сфери на всіх етапах інноваційного процесу⁴⁶⁵.

Так, Ю. Г. Бочарова пропонує для підвищення ефективності використання інформаційного забезпечення створення спеціалізованого порталу з інформацією про центри колективного користування обладнанням, коворкінг-центри, проекти, ідеї, потреби та технології, а також б статистичною інформацією про результати та особливості розвитку інноваційної інфраструктури⁴⁶⁶.

Варто визначити, що Державна цільова програма розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 2008 р. № 439, для забезпечення розвитку та ефективного функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки передбачає наступні шляхи та способи розв'язання проблем:

– удосконалення механізму проведення моніторингу стану інноваційного розвитку економіки;

⁴⁶⁵ Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку: світовий та вітчизняний досвід: монографія/ Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша, Н.В. Березняк, О.В. Прудка. К.: УкрІНТЕІ. 215. С. 210. 239 с. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/2731/informzabesp5.pdf>.

⁴⁶⁶ Бочарова Ю.Г. Розвиток інноваційної інфраструктури національної економіки: теорія та практика. дис...докт. екон. наук. Дніпро. 2019. С. 5. 530 с. URL: https://duan.edu.ua/images/head/Science/UA/Academic_Council/D_08_120_0/24899.pdf.

– запровадження проведення аналізу ефективності застосування механізмів державної підтримки та стимулювання інноваційної діяльності, зокрема, порівняно з аналогічними механізмами, що застосовуються в інших країнах;

– забезпечення поширення інформації про стан інноваційної діяльності та перспективні вітчизняні розробки з метою привернення до них уваги потенційних інвесторів і споживачів;

– активізація процесу громадського обговорення питань формування та реалізації державної інноваційної політики;

– підвищення кваліфікації державних службовців, діяльність яких пов'язана з формуванням та реалізацією державної інноваційної політики;

– забезпечити розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва у сфері формування та реалізації державної інноваційної політики;

– запровадження проведення кон'юнктурних досліджень внутрішнього і зовнішнього ринку, узагальнення патентної та патентно-ліцензійної інформації з метою прогнозування інноваційного розвитку економіки та підготовки пропозицій щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності;

– забезпечення широкого доступу громадськості до результатів наукових досліджень, створити умови для оприлюднення таких результатів усіма заінтересованими суб'єктами інноваційного процесу, крім інформації з обмеженим доступом згідно із законодавством;

– забезпечення надання державної підтримки в організації та проведенні інформаційно-просвітницьких та виставкових заходів у сфері інноваційної діяльності;

– удосконалення нормативно-правової бази з питань інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки, зокрема забезпечити її гармонізацію з відповідними нормами міжнародного права⁴⁶⁷.

В Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року вказано, що завдання і заходи, передбачені вищевизначеною державною цільовою програмою, незважаючи на їх нагальну необхідність, профінансовано частково, що свідчить про виконання їх не в повному обсязі.

⁴⁶⁷ Державна цільова програма розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки: постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 2008 р. N 439. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2008-%D0%BF#Text>.

В свою чергу Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року виділяє наступні проблеми інформаційної направленості на різних етапах інноваційного процесу, які повинні бути розв'язані за допомогою інструментів державної політики:

Так, на етапі створення новацій відмічається відсутність необхідної інформації про ринкові перспективи запропонованої ідеї та знань і консультативного супроводу проходження проекту від ідеї до етапу комерціалізації та недостатнє пропагування та поширення інформації про позитивні приклади перетворення ідеї на інноваційний продукт. На етапі трансферу новацій виявлено відсутність інформації про інформаційних партнерів. На етапі впровадження новацій на вже існуючому підприємстві, виходу на серійне виробництво визначається щодо недостатньої поінформованості про можливості малих і середніх підприємств у сфері використання новацій, високі транзакційні витрати на пошук та доступ до баз даних, відсутність ефективних каналів передачі інформації щодо попиту підприємств до сектору науки та освіти⁴⁶⁸.

Також Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року пропонує наступні загальні напрями і способи розв'язання проблем в щодо інформаційного забезпечення інноваційного процесу:

На етапі створення новацій відповідно до зазначених напрямів необхідним є створення у межах населених пунктів місць, призначених передусім для розгортання інтелектуальної, творчої діяльності, раціоналізаторського руху, розвитку креативних індустрій (зокрема виділення територій, створення на них відповідної інфраструктури, надання інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення розвитку інноваційної культури);

На етапі трансферу новацій необхідно:

- збільшити кількість інформаційних заходів та їх аудиторію для поширення позитивного досвіду успішних стартапів, інноваційних проектів, запровадити регулярні всеукраїнські та міжнародні заходи за участю представників науки, освіти та бізнесу для налагодження взаємозв'язку між ними;

- розробити методичні матеріали для закладів вищої освіти та наукових установ щодо діяльності керівників з організації інноваційної діяльності, організувати інформаційні кампанії щодо доцільності вве-

⁴⁶⁸ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>.

дення такої посади, яку обійматиме фахівець з досвідом роботи у сфері інноваційного бізнесу;

Для розв'язання правових проблем, пов'язаних із захистом та використанням об'єктів інтелектуальної власності, створених з використанням коштів державного бюджету, необхідно:

- сприяння поінформованості науковців та підприємців про різні етапи та учасників інноваційного процесу.

З метою налагодження зв'язків вітчизняних інноваторів з партнерами необхідно також:

- утворити центри експертизи та оцінки науково-технічних розробок, які готували б аналітичну інформацію для винахідників та підприємців щодо технологічного, економічного, кон'юнктурного рівня науково-технічних розробок;

- забезпечити розміщення у вільному доступі інформації про впровадження результатів науково-технічної діяльності (прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок), створених за кошти державного бюджету;

- сприяти створенню рекламно-інформаційної продукції у засобах масової інформації, спрямованої на популяризацію науково-технічних і технологічних досягнень в Україні і світі та успішного досвіду підприємств і підприємців, які вже стали на шлях інновацій і виробляють високотехнологічну продукцію з високою доданою вартістю⁴⁶⁹.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вирішення розглянутих проблем вимагає вдосконалення процесу формування інноваційної інфраструктури розвитку регіонів держави, при забезпеченні рівних можливостей для кожного із них з урахуванням їхніх потреб, особливостей соціально-економічного розвитку і наявного інноваційно-інвестиційного потенціалу. На регіональному рівні для розбудови інноваційної інфраструктури необхідна активізація участі у цьому процесі місцевих та регіональних органів влади у напрямі побудови інституційних засад становлення інноваційного потенціалу в регіоні.

Пропозиції щодо впровадження результатів дослідження. Для підвищення рівню розвитку регіональної інноваційної інфраструктури доцільно проведення послідовної та ефективної регіональної політики,

⁴⁶⁹ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>.

з обов'язковим узгодженням правових, фінансових, організаційних, інформаційних аспектів регулювання з нагальними регіональними інноваційними потребами. Ключовим при цьому повинно стати законодавче врегулювання діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури, в тому числі забезпечення надання реальної державної підтримки елементів інноваційної інфраструктури та суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність.

7.2. Економіко-правові проблеми формування концепції розумного сталого міста в Україні та Харкові

Актуальність. Міста XXI століття характеризуються все більшим індивідуалізмом своїх мешканців, що вимагає кастомізації підходів для задоволення їх потреб; прискоренням усіх процесів; можливістю використання ефективних способів для обробки великого масиву даних, що дозволяє приймати кращі рішення; високим ступенем децентралізації та делегування повноважень та функцій безпосередньо на місця. Перед сучасними містами постає низка проблем: забруднення, зростання попиту на обмежені ресурси, необхідність перебудовувати свою економіку задля забезпечення потреб мешканців, необхідність покращення соціальних послуг тощо. Тож міста розпочали боротьбу за своє місце у конкурентному середовищі, а також боротьбу за приваблення найкращих людських ресурсів, що є основою для процвітання міст. Як наслідок, перед кожною країною, яка намагається враховувати фактори прискореного поширення комплексних системних рішень нової промислової революції, постає нагальна проблема розвитку «розумних міст» (надалі – Smart City) з урахуванням економіко-правового забезпечення відповідних рішень.

Аналіз останніх наукових досліджень. Сьогодні розробкою й впровадженням концепції розвитку «розумних міст» як інноваційної складової розвитку економіки пострадянських країн займаються як зарубіжні вчені, зокрема: С. Бодрунов, Л. Вороніна, О. Голіченко, Н. Густап, І. Дежина, М. Єгорова, О. Зливко, Р. Нижегородцев, М. Плужник, О. Понаріна, С. Ратнер, М. Рогачев, Н. Шелюбська, А. Шраєр, так і українські вчені, в тому числі: О. Андросов, П. Бубенко, Т. Бова, О. Волкова, В. Геєць, А. Даниленко, М. Денисенко, М. Дідківський, В. Дубницький,

Г. Дубинський, І. Єгоров, М. Йохна, М. Кизим, С. Корсунський, А. Мазур, А. Никифоров, І. Одотюк, О. Саліхова, В. Семиноженко, О. Симсон, В. Солов'єв, В. Стадник, Л. Федулова, В. Хаустова, А. Череп тощо. В той же час потребує детального вивчення проблема запровадження концепції розвитку Smart City в українських містах в умовах асоціації з ЄС та поширення факторів нової промислової революції.

Мета та об'єкт дослідження – визначення економіко-правових проблем формування концепції розумного сталого розвитку в українських містах та розробка рекомендацій щодо усунення перешкод для більш ефективної реалізації цієї концепції на прикладі міста Харкова.

Зміст дослідження. Головний виклик, з яким стикаються дослідники та практики сьогодні, — це відсутність стандартизованої та загальноприйнятої термінології, що призводить до того, що «розумні» міста сильно відрізняються за формами, характеристиками та шляхами розвитку. Крім того, усі зацікавлені сторони (бізнес, академічний сектор, уряд, громадянське суспільство) переслідують різні цілі та роблять різний внесок у розвиток концепції. Водночас, дана концепція може працювати на користь інтересів усього суспільства лише в тому випадку, коли використовується цілісний підхід, замість лобювання інтересів окремих груп.

В літературі можна зустріти численні терміни, які поєднують ІКТ із різними економічними, політичними та соціальними трансформаціями («Цифрове місто», «Розумне місто», «Інтелектуальне місто, «Стале місто» тощо). Успішне місто у XXI ст. повинно мати «тіло, розум та душу». «Тіло» — це інфраструктура, «розум» — це програмна частина, «душа» — це людський компонент, що поєднує усе інше — бачення, креативність, планування та координацію⁴⁷⁰.

Науковці Т. Пардо та Т. Нам у своєму дослідженні розглядають концепцію «Розумного міста» у трьох вимірах: технологічному, людському та інституційному⁴⁷¹.

1) *Технологічний вимір* акцентує увагу на мобільних та розумних технологіях, фізичній та цифровій інфраструктурі. Передбача-

⁴⁷⁰ Expanding Participation and Boosting Growth: The Infrastructure Needs of the Digital Economy.WEF. 2015. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_DigitalInfrastructure_Report2015.pdf

⁴⁷¹ Nam T. Pardo T. Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions. Proceedings of the 12th Annual International Conference on Digital Government Research, 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/221585167_Conceptualizing_smart_city_with_dimensions_of_technology_people_and_institutions.

ється комерційне застосування та поширення розумних продуктів та рішень. Наприклад, розумні будинки, що наповнені сенсорами, мобільними терміналами та розумними мережами. Метою є побудувати високотехнологічне місто, що успішно встановлює та забезпечує зв'язки між людьми, інформацією та інфраструктурними складовими міста. *Відповідні концепції:* «Електронне місто», «Віртуальне місто», «Інформаційне місто».

2) *Людський вимір.* Концепції, в яких домінує даний компонент, передбачають, що креативність та креативний клас є ключовими складовими для розвитку міст. Оскільки усі інноваційні/розумні рішення генеруються креативним класом, то основною метою для міст має бути залучення та «виращування» цього креативного класу, а також максимальне використання людського потенціалу. Обов'язковою умовою є створення клімату для розвитку та приваблення креативного класу⁴⁷². *Відповідні концепції:* «Місто знань», «Креативне місто», «Інтелектуальне місто».

3) *Інституційний вимір* включає розумне управління та політику для побудови розумного суспільства, в якому кожний учасник (уряд, приватний сектор, громадянин) розуміє потенціал ІКТ та бажає використовувати їх для перетворення оточуючого середовища на краще місце для життя та розвитку. Місто намагається покращити якість та ефективність послуг, що надаються громадянам, заохочуючи прозорість та підзвітність. *Відповідні концепції:* «Розумне суспільство», «Стале місто», «Зелене місто».

Більшість дослідників у своєму аналізі включають 4 напрями: «Розумні люди», «Розумна економіка», «Розумне оточуюче середовище» («Модель потрібного критерію») та «Розумне управління», що входить до кожного із попередніх компонентів, а також відповідає за соціальну стабільність, справедливість та залучення мешканців. На наш погляд⁴⁷³,

⁴⁷² Nam T. Pardo T. Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions. Proceedings of the 12th Annual International Conference on Digital Government Research, 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/221585167_Conceptualizing_smart_city_with_dimensions_of_technology_people_and_institutions.

⁴⁷³ Матюшенко І. Ю., Позднякова А. М. Домінанти смартизації інноваційного простору // Смарт-розвиток економіки: концепти та інструментарій: моногр. / В.Б.Родченко., І.Ю. Матюшенко, О.О. Навроцький та ін.; за заг. ред. В.Б. Родченка. Харків : Право, 2019. С. 48-87.

доцільно в якості допоміжного механізму додати ІКТ і сформувані *концепцію Розумного сталого міста (PCM)*⁴⁷⁴, яке:

- задовольняє потреби сучасного покоління;
- забезпечує рівні можливості для зростання та розвитку потенціалу кожної людини;
- не підриває здатність майбутніх поколінь задовольняти їхні потреби;
- забезпечує вказане у розумний спосіб, використовуючи ІКТ та інші засоби (розумний спосіб – це найбільш оптимальний, безпечний спосіб, який не порушує місцевих та глобальних екологічних обмежень).

Таким чином, у концепції Розумного сталого міста, *«розумне»* відповідає на питання *«У який спосіб?»*, а *«стале»* відповідає на питання: *«Яка мета?»*.

Концепція Розумних міст останнім часом набуває все більшої популярності в Україні через ряд чинників: інтенсифікацію процесів децентралізації, велику кількість ІТ-фахівців та суспільство, що готове до змін та формує попит на них. До того ж впроваджувати ініціативи на місцях набагато швидше та простіше, ніж чекати на це в рамках цілої країни. На жаль, до тепер в Україні концепція не мала належної підтримки від держави, а її елементи розробляються, інтегруються та тестуються окремими містами, а це призводить до того, що результати поширюються дуже повільно та обмежено. Найактивніше концепція розвивається у Києві, Львові, Харкові, Вінниці та Дніпрі. Проте, близько 15 міст в Україні в тій чи іншій мірі розбудовують дану концепцію, впроваджуючи розумні рішення.

Активна фаза розвитку Smart City почалася у 2015 році, коли з'явилися активні групи ICT Competence Centre, iGov (ініціативна група із конвертації адміністративних послуг в онлайн формат) та ProZorro (системи публічної системи закупівель).

Однією із особливостей розвитку концепції в Україні є активність громадськості та «креативного класу», що працюють доволі часто на волонтерських засадах та виключно на ентузіазмі. Нижче ми порівняли розумні рішення, які вже функціонують в окремих містах України (табл. 1).

⁴⁷⁴ Pozdniakova A. Smart sustainable cities: the concept and approaches to measurement. *Acta Innovations*. №. 22. 2017. URL: <http://www.proakademia.eu/en/acta-innovations/publications/no-2017/no-22/420.html>

Таблиця 1. Розумні ініціативи у шести обраних українських містах

Сектор	Розумна ініціатива	Він-ниця	Дні-про	Київ	Харків	Львів	Івано-Фран-ківськ
1	2	3	4	5	6	7	8
Еконо-міка	Інтерактивна мапа МАФів	+	+	+	—	+	—
	Система електронних державних закупівель (ProZorro)	+	+	+	+	+	+
Мобіль-ність	GPS моніторинг публічного транспорту	+	—	+	+	+	+
	Електронні табло на транспортних зупинках	+	+	—	+	+	+
	Інструмент для оцінки якості українських доріг (Navizor)	+	+	+	+	+	+
	Розумні світлофори	—	+	—	—	+	—
	Електронний квиток	—	<i>В процесі</i>	+	+	<i>В процесі</i>	+
	Мапа парковок	+	+	+	—	—	+(сайт не активен)
Управ-ління	Зв'язок із мером	+	+	+	+	+	у тес-товому режимі
	Онлайн запис до садівців	+	+	+	+	+	
	Відкритий бюджет	+	+	+	+	+	+
	Бюджет участі	+	+	+	+	+	+
	Адміністративні онлайн послуги (iGov) (декларативно)	+	+	+	+	+	+
	Е-петиції	+	+	+	+	+	+
	Е-декларації	+	+	+	+	+	+
Люди	QR коди для туристів	+	+	+	+	+	+
	Електронні туристичні довідники	+	—	+	+	+	+
	Wi-Fi точки	+	+	+	+	+	+

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Спосіб життя	Електронна картка мешканця	+	—	+	—	+	+
	Онлайн карта аварійних робіт	+	+	+	+	+	+
	Системи відеоспостереження	+	+	+	+	+	+
	Електронна черга/запис до дитячого садочка	+	+	+	+	+	+
	DonorUA	+	+	+	+	+	+
	Ситуаційний центр	+	+	+	—	+	+
	E-health	<i>В процесі</i>				+	+
Оточуюче середовище	Мапа переробки відходів (Recycle Map)	+	+	+	+	+	
	Проект з енергофактивності (u-Muni)	—	—	—	—	+	—

Джерело: Pozdniakova A. Smart sustainable cities: the concept and approaches to measurement . Acta Innovations. №. 22. 2017. URL: <http://www.proakademia.eu/en/acta-innovations/publications/no-2017/no-22/420.html>

Нижче наведено детальнішу інформацію про розумні рішення, доступні в українських містах:

1) *Бюджет участі* – демократичний процес, який надає можливість кожному жителю брати участь в розподілі коштів місцевого бюджету через створення проектів для покращення міста та/або голосування за них. Будь-який мешканець міста може подати проект, пов'язаний з покращенням життя в місті, взяти участь у конкурсі, перемогти в голосуванні і спостерігати за тим, як його проект реалізують в рамках бюджету. До платформи долучилося більше 50 українських міст.

2) *Відкритий бюджет* – онлайн система, яка надає можливість усім бажаючим в реальному часі слідкувати за доходами та витратами міського бюджету, у тому числі за розпорядникам бюджетних коштів. Створено Центром політичних студій та аналітики за участі Представництва Європейського Союзу в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» і Програми розвитку ООН.

3) *u-Muni* – система оптимізації витрат на енергоресурси, яка розрахована передусім на підприємства, офісні будівлі, муніципалітети. Керівники таких установ за допомогою системи можуть швидко збирати дані про споживання ресурсів у будівлі, глибше аналізувати ефективність їх використання та швидше реагувати на аномалії.

4) *Електронна петиція* – дозволяє донести свої ініціативи до міської ради. В разі отримання N кількості підписів протягом N днів, ініціативи будуть розглянуті відповідальними особами міської ради та за можливістю можливості — виконані. Також на них буде опублікована офіційна відповідь.

5) *Електронна картка мешканця міста* – ID документ мешканця міста, служить універсальним інструментом для отримання соціальної допомоги та пільг, адміністративних послуг в режимі онлайн, є квитком на культурні заходи та на проїзд у транспорті.

6) *Open World UA* – система навігації для сліпих людей, що є спільною розробкою громадськості, влади та бізнесу. За допомогою спеціального додатку у телефоні людина може знайти потрібний напрямок, для цього об'єкти обладнують маячком, який подає сигнали на смартфон і той дає вказівку, куди рушати.

В Україні діє проект «Розумне місто» — веб-сервіс, що реалізує концепцію «Smart City» в частині ІТ та надає інструменти для оптимізації процесів самоврядування та боротьби із корупцією. «Розумне місто» створено за принципом «мікросервісів», тому він легко підлаштовується під будь-який населений пункт. Тобто будь-яке місто може отримати доступи до модулів електронного врядування, а також навчання персоналу. Наразі система налічує 83 міста та включає наступні модулі: заявки ЖКГ, електронні петиції, електронні послуги iGov, електронні закупівлі ProZoggo, моніторинг публічних коштів e-data, відкритий бюджет, розумне ОСББ, Реєстр ліків та реєстр Донорів крові⁴⁷⁵.

Крім того, міста створюють живі лабораторії для обмеженого тестування та поширення розумних рішень (наприклад, UNIT.CITY).

Безперечно, концепція має величезний потенціал, створює нові можливості для бізнесу та промисловості, поширює принципи економіки спільної участі, зміщує акцент на людиноцентричне урядування, стимулює прозорість, підзвітність та ефективність.

⁴⁷⁵ Інформаційна система «Розумне місто», URL: <https://rozumnemisto.org>

Проте існує ряд чинників, що стримують впровадження та розвиток даної концепції, які представлені на рис.1.

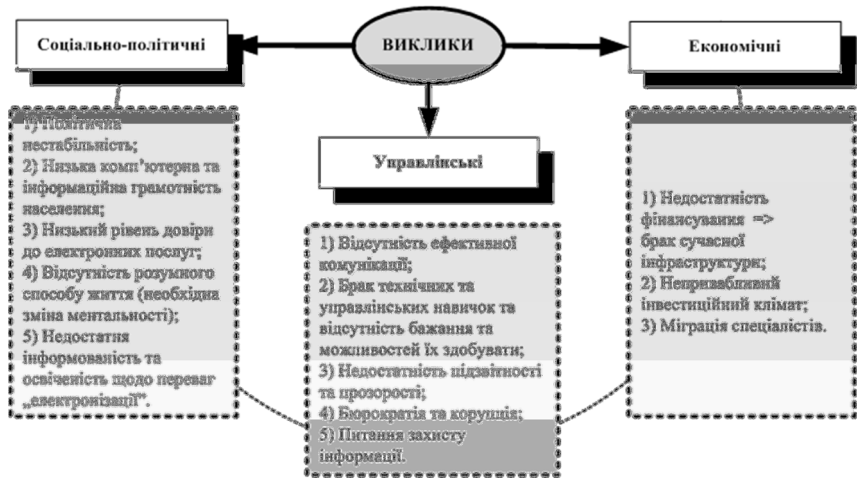

Рис. 1. Виклики на шляху до розбудови концепції Розумних стали міст в Україні⁴⁷⁶

Щоб подолати ці виклики потрібен комплексний підхід, що включає:

- 1) державну підтримку регіональних ініціатив, спрямованих на подолання «цифрового розриву»;
- 2) заходи, спрямовані на підвищення якості послуг, що надаються в секторі ІКТ, їх відповідність національним стандартам, які для цього мають бути узгоджені з міжнародними стандартами;
- 3) проведення інформаційних кампаній, з метою забезпечення проінформованості населення про численні доступні можливості;
- 4) заохочення ефективного обміну інформацією та досвідом на національному (між регіонами) та міжнародному рівнях за допомогою спільних платформ, круглих столів тощо;
- 5) започаткування індексу Smart City в Україні для моніторингу прогресу та порівняння результатів;

⁴⁷⁶ Matyushenko I., Pozdniakova, A. Smart cities in Ukraine - the evolution, state and challenges of smart solutions in the area of governance *Acta Innovations*, 2016. URL: http://www.proakademia.eu/gfx/baza_wiedzy/392/nr_19_25_36.pdf

6) встановлення спільного бачення та стратегії як на національному рівні, так і поєднання із стратегіями розвитку на місцевому рівні;

7) мапування розумних рішень, доступних в українських містах.

Для аналізу практики реалізації викладених та структурованих складових концепції «Розумного міста» було досліджено відповідний досвід м. Києва.

У межах ініціативи Kyiv Smart City, відповідно до офіційного сайту, діє низка проєктів (сервісів). Дослідимо їх у правовому аспекті з урахуванням адміністративного впливу на їх реалізацію з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Таблиця № 2. Проєкти, що реалізуються в межах Kyiv Smart City, відповідно до офіційного сайту.

№	Назва проєкту	Сутність проєкту	Розробник проєкту/ програми	Виконавець проєкту	Нормативно-правове регулювання
1	2	3	4	5	6
1.	Портал відкритих даних	Оприлюднення публічної інформації органів місцевого самоврядування, а також установ та організацій, що їм підпорядковані.	ТОВ «Kitsoft» (резидент України. ЄДРПОУ: 36958182	Департамент інформаційно-комунікаційних технологій, КП «Головний інформаційно-обчислювальний центр».	Закони України «Про доступ до публічної інформації»; «Про місцеве самоврядування в Україні»; Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835, Розпорядження КМДА «Про введення в дослідну експлуатацію порталу «Відкриті дані»
2.	Офіційний портал Києва	Комплексне оприлюднення інформації щодо діяльності КМДА та послуг щодо надаються.	ТОВ «Kitsoft» (резидент України. ЄДРПОУ: 36958182	Департамент інформаційно-комунікаційних технологій,	Закони України «Про доступ до публічної інформації»; «Про місцеве самоврядування в Україні»; Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкри-

⁴⁷⁷ Розпорядження КМДА «Про введення в дослідну експлуатацію порталу «Відкриті дані від 03.08.2018 №1402. URL: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_vvedennya_v_doslidnu_ekspluatatsiyu_portalu_vidkriti_dani/kmda_1402PDF/

Продовження табл. №2

1	2	3	4	5	6
				інформаційно-обчислювальний центр». Також наразі діє робоча група з питань модернізації вказаного порталу.	тих даних, Розпорядження КМДА «Про створення робочої групи з питань модернізації інформаційно-телекомунікаційної системи «Єдиний веб-портал територіальної громади міста Києва» в частині інтеграції офіційних веб-порталів Київської міської ради та Київської міської державної адміністрації в офіційний портал Києва» від 17 травня 2019 року № 872
3.	Громадський бюджет (Бюджет участі)	Конкурс проєктів розвитку територіальної громади, реалізація яких відбувається за рахунок бюджету	невідомо	Департамент фінансів, Департамент суспільних комунікацій, Департамент інформаційно-комунікаційних технологій, Комунальний науково-дослідний інститут «Соціально-економічного розвитку міста».	Бюджетний кодекс України, Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ», «Про бюджет міста Києва», Рішення КМР «Про реалізацію рішення Київської міської ради від 22.12.2016 № 787/1791 «Про затвердження Положення про громадський бюджет міста Києва» у 2018 році тощо.
4.	Електронні петиції	підписання онлайн-петицій	ТОВ «Kitsoft» (резидент України; ЄДРПОУ: 36958182) за підтримки ГС «Центру розвитку інновацій» (ЄДРПОУ 39593348)	Департамент інформаційно-комунікаційних технологій, КП «Головний інформаційно-обчислювальний центр».	Закони України «Про доступ до публічної інформації»; «Про місцеве самоврядування в Україні»; Порядок використання комп'ютерних програм в органах виконавчої влади, Рішення КМР «Про порядок подання та розгляду електронних петицій», Розпорядження КМДА «Про введення в дослідну експлуатацію сервісу електронних петицій» тощо

Продовження табл. №2

1	2	3	4	5	6
5.	Відкритий бюджет	платформа забезпечує доступ до інформації про стан планування та виконання бюджету міста	ТОВ «Kitsoft» (резидент України; ЄДРПОУ: 36958182)	Департамент інформаційно-комунікаційних технологій	Закони України «Про доступ до публічної інформації»; «Про місцеве самоврядування в Україні»; Порядок використання комп'ютерних програм в органах виконавчої влади тощо.
6.	ProZorro	Електронні державні закупівлі	ТОВ «Група Квінта» (резидент України; ЄДРПОУ: 36078422) за співпраці з ГО «Трансперенсі Інтернешнл Україна» (ЄДРПОУ 23906275), приватними електронними майданчиками та Мінекономрозвитку України.	ДП «Прозоро» (ЄДРПОУ 02426097)	Закон України «Про публічні закупівлі», Наказ Мінекономрозвитку «Про перейменування Державного підприємства «Зовнішторгвидав України» та затвердження Статуту ДП «Прозоро» від 26.07.2016 № 1220 тощо.
7.	Контактний центр міста Києва 1551.gov.ua	Повідомлення про проблеми міста	ТОВ «Комп'ютерні Інформаційні Технології» (ЄДРПОУ: 35508814)	Комунальна бюджетна установа «Контактний центр міста Києва»; Виконавчий орган КМДА (КМР)	Закон України «Про звернення громадян» Закон України «Про доступ до публічної інформації», Рішення Київської міської ради від 16 лютого 2012 року № 93/7430 «Про утворення комунальної бюджетної установи «Контактний центр міста Києва», Положення про комунальну бюджетну установу «Контактний центр міста Києва», Розпорядження КМДА від 20 вересня 2019 року № 1667 «Про внесення змін до структури комунальної бюджетної установи «Контактний центр міста Києва».

Продовження табл. №2

1	2	3	4	5	6
8.	IAC “Майно”	Надання інформації про майнові та інші об’єкти міської території, облік комунального майна і незаконної забудови, а також ознайомлення з результатами моніторингу доріг та ростом агломерації	ТОВ «СофтПро» (ЄДРПОУ: 14112174)	Департамент інформаційно-комунікаційних технологій	Закон України «Про доступ до публічної інформації»; Закон України «Про публічні закупівлі»; «Про місцеве самоврядування в Україні» тощо.
9.	GPS-трекери	Відстеження руху комунальної техніки, яка прибирає місто.	КК «Київавтодор» та КП «Київпастранс»	КК «Київавтодор» та КП «Київпастранс»	Закон України «Про доступ до публічної інформації»; «Про місцеве самоврядування в Україні» тощо.
10.	Електронний запис до дитячого садочка	Аналогічно назві	ТОВ «Kitsoft» (резидент України; ЄДРПОУ: 36958182)	Департамент інформаційно-комунікаційних технологій (розпорядник системи); КП «Головний інформаційно-обчислювальний центр (адміністратор); Департамент освіти і науки (володілець інформації)	Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»; «Про місцеві державні адміністрації»; «Про захист персональних даних»; Рішення КМР «Про затвердження освітнього проекту «Стандарт столичної освіти» від 22.05.2013 № 314/9371, Розпорядження КМДА «Про функціонування системи електронного запису дітей до комунальних закладів дошкільної освіти територіальної громади міста Києва – «СЄЗ ЗДО» від 26 березня 2019 року № 517

Продовження табл. №2

1	2	3	4	5	6
11.	«Полі-клініка без черг»	онлайн-запис до лікаря	ТОВ «Веб-кітчен» (резидент України. ЄДРПОУ: 39823826)	Департамент охорони здоров'я, Департамент економіки та інвестицій	Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Основи законодавства України про охорону здоров'я, Рішення КМДА «Про створення онлайн-системи попереднього запису на отримання медичних послуг у комунальних закладах охорони здоров'я міста Києва» від 15 вересня 2016 року № 15/1019
12.	Єдиний обліковий запис киянина	доступ до усіх адміністративних послуг	невідомо	Департамент інформаційно-комунікаційних технологій; КП «Головний інформаційно-обчислювальний центр	Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ», «Про місцеве самоврядування в Україні», Розпорядження КМДА «Про введення в дослідну експлуатацію інформаційно-телекомунікаційної системи «Єдина міська платформа електронної взаємодії, управління даними та сервісами» від 11 березня 2020 року № 409
13.	«Інформування киян»	Інформування про надзвичайні події, зміни руху транспорту, відсутність водопостачання	невідомо	невідомо	Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ, «Про місцеве самоврядування в Україні» тощо
14.	Реєстр домашніх тварин	інструмент для оперативного пошуку господарів загублених тварин	невідомо	Департамент інформаційно-комунікаційних технологій (розпорядник системи);	Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про ветеринарну медицину», Рішення КМР

Закінчення табл. №2

1	2	3	4	5	6
				КП «Головний інформаційно-обчислювальний центр (адміністратор); інформації) Київська міська лікарня ветеринарної медицини (власник інформації).	«Про затвердження Положення про інформаційну систему «Реєстр домашніх тварин» від 24 червня 2019 року № 1137 тощо.

Таблиця підготовлена авторами самостійно на підставі наступних джерел: офіційний сайт Kyiv Smart City⁴⁷⁸, офіційний портал Києва⁴⁷⁹, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань⁴⁸⁰.

Викладений аналіз проектів Smart City в м. Києві дає підстави стверджувати, що певні напрями (проекти) відносяться до «Smart City» не лише у зв'язку з їх цифровізацією, але й тому що відкривають громадянам доступ до управління містом, висловлення пропозицій, зауважень, одержання адміністративних послуг, а також забезпечують належне еко-середовище. Крім того, більшість вказаних сфер врегульовано відповідними нормативно-правовими актами, що у свою чергу дають змогу встановити відповідальних за належне виконання осіб, бенефіціарів та напрями реалізації проектів.

Необхідно зауважити, що аналогічні або подібні проекти в рамках програм Smart City реалізуються і в країнах ЄС. В якості наступного кроку проаналізуємо деякі з них на прикладі Естонії. Так, оскільки в Україні функціонують проекти Smart City, на нашу думку, актуальним для нашої держави буде розгляд та порівняння окремих напрямків цифровізації деяких сфер, наприклад, охорони здоров'я, транспорту тощо.

⁴⁷⁸ Офіційний сайт Kyiv Smart City. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/>

⁴⁷⁹ Офіційний портал Києва. URL: <https://kyivcity.gov.ua/npa.html>

⁴⁸⁰ Офіційний сайт «ЄДР». URL: <https://usr.minjust.gov.ua/content/free-search>

Естонія у наш час є однією з провідних країн, яка здійснює цифровізацію усіх сфер життя. Ще з 2000 р. на законодавчому рівні закріплено право на доступ до Інтернету як одне з основних прав громадян. Останнім часом Естонія є лідером у сфері цифровізації державних послуг, електронного уряду, мобільності⁴⁸¹. Для більш ефективного впровадження цього шляху у країні створюються Smart City на території м. Таллінна, Тарту. На сьогоднішній день Smart City в Естонії діє за багатьма напрямками: у сфері електронного урядування, освіти, транспорту, електронного правосуддя, електронної поліції, охорони здоров'я, електронного податку, електронного банкінгу.

У сфері охорони здоров'я концепція Smart City в діє за трьома напрямками: електронні медичні записи, електронна швидка допомога, видача та отримання електронного рецепта. Кожен громадянин Естонії, який отримує медичні послуги, має електронний журнал охорони здоров'я, який можна відстежити. Медична інформація, яка міститься в ньому, є одночасно захищеною від сторонніх осіб та доступною для лікаря. Для забезпечення цілісності даних та усунення внутрішніх загроз діє система KSI Blockchain. Крім того, у сфері охорони здоров'я діє загальнонаціональна система «електронна медична карта», яка дозволяє завдяки централізованому збору відомостей цілісно відобразити усю інформацію про пацієнта. Завдяки дії даної системи лікар може швидко отримати інформацію про пацієнта, що знаходиться навіть віддалено від лікарні. Дана система регулюється Законом про організацію охорони здоров'я від 9 травня 2001 року⁴⁸², який встановлює загальні нормативні вимоги до функціонування цих систем, встановлює вимоги для пересилання даних та отримання до них доступу уповноваженим особам. Так, електронний рецепт є централізованою безпаперовою системою видачі та обробки рецепта лікаря, за допомогою якого пацієнту при купівлі ліків необхідно лише пред'явити посвідчення особи, а фармацевт автоматизовано отримує інформацію про пацієнта завдяки дії цієї системи та видає ліки. Цей напрям регулюється Положенням від 18 лютого 2005 року про умови та порядок

⁴⁸¹ Buhr D., Frankenberger R., Schmid J., Christ C. On the Way to Welfare 4.0? Digitalisation of the Welfare State in Labour Market, Health Care and Innovation Policy: *A European Comparison. Welfare States*. 2016. P.3.

⁴⁸² Health Services Organisation Act of 9 May 2001: Law of the Republic of Estonia. 9 May 2001. URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=60517

видачі рецептів на лікарські засоби та розподілення лікарських засобів аптеками та форму рецептів⁴⁸³.

Покращення життя громадян шляхом усунення заторів, зменшення необгрунтованого часу перебування в дорозі, покращення безпеки міста – є одним з пріоритетних напрямків роботи державного та місцевого урядів. У транспортній сфері на території Естонії діє система «Пересувна стоянка» (відображає дві найближчі зони паркування, дозволяє сплатити вартість за допомогою мобільного додатку), служба управління прикордонною чергою (дозволяє зарезервувати часові інтервали для проїзду у пунктах пропуску через кордон, тим самим усуваючи чергу). Також діє інтелектуальна транспортна система⁴⁸⁴, яка включає в себе систему технічного нагляду та обслуговування за дорогами; Smart Port, що дозволяє здійснити реєстрацію транспортних засобів шляхом використання програми та дозволяє автоматично розпізнавати номерні знаки. Весь процес від реєстрації, онлайн-бронювання поїздки, відправлення здійснюється через процедури реєстрації та автоматичного управління рухом транспорту. Розумний пішохідний перехід спрямований на підвищення обізнаності учасників дорожнього руху, що знаходяться поблизу, та їх інформування про ймовірні небезпеки дорожнього руху. Окремо функціонує система реєстрації дорожнього руху Естонського управління дорожнього руху, служба інформації про дорогу ТІК Road, платформа цифрового управління мобільністю тощо⁴⁸⁵. Окремі аспекти дії цих систем було урегульовано Директивою 2010/40/ЄС⁴⁸⁶, Планом розвитку транспорту на 2006-2010⁴⁸⁷, Програмою розвитку транспорту на 2006-

⁴⁸³ Regulation of 18 February 2005 on the Conditions and Procedure for the Issue of Prescriptions for Medicinal Products and for the Dispensing of Medicinal Products by Pharmacies and the Format of Prescriptions: Regulation of the Republic of Estonia, 18 February 2005. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508102014006/consolide>

⁴⁸⁴ The Estonian vision for new models of smart city. URL: <https://e-estonia.com/the-estonian-smart-city/>

⁴⁸⁵ ITS Estonia. URL: <https://its-estonia.com/en/its-estonia-en/>

⁴⁸⁶ Framework for the deployment of Intelligent Transport Systems in the field of road transport and for interfaces with other modes of transport, Directive 2010/40/EU of the European Parliament and of the Council, 7 July 2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0040&qid=1611145739366>

⁴⁸⁷ Estonia UN CSD18: National Reporting on Transport. P.1 URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/dsd/dsd_aofw_ni/ni_pdfs/NationalReports/estonia/ESTONIA_TransportCSD18.pdf

2013⁴⁸⁸, Планом розвитку транспорту Естонії на 2014 - 2020 роки⁴⁸⁹; Стратегією дорожньої безпеки Естонських адміністрацій дорожнього руху на 2016 - 2025 роки⁴⁹⁰; Естонською стратегією дорожнього управління на 2016-2019 роки⁴⁹¹; Планом розвитку ІТС Естонського управління дорожнього руху на 2016 - 2030 роки⁴⁹².

Поряд з цим, наприклад, в Таллінні діє проект Freight Tails, який спрямований на зменшення забруднюючих викидів та покращення руху пішоходів та легкових автомобілів шляхом обмеження руху вантажного транспорту шляхом встановлення часових обмежень, обмежень руху вулицями, швидкості, паркування в районі так званого «старого міста». Відповідно до звіту, наданого Департаментом транспорту Таллінна, дотримання цих правил забезпечується завдяки функціонуванню спеціалізованої системи та діями поліції⁴⁹³.

Проект Finest Smart Mobility покликаний покращити та розвантажити паромне сполучення між Гельсінкі та Таллінном. Відповідно до звіту, наданого міською владою м. Таллінна. Програма дозволяє систематизовано зібрати дані про дорожній рух за категоріями (кількість транспортних засобів, погодні умови тощо), систематизувати їх з діючим розкладом паромів та передати операторам для посиленого контролю руху. Логістам та водіям в режимі реального часу надається можливість побачити рух транспорту, спроєктувати час відправки, прибуття транспорту, здійснити придбання квитків. Це має наслідком зменшення навантаження поблизу портів, заощадження часу для перевізників⁴⁹⁴.

⁴⁸⁸ Estonia UN CSD18: National Reporting on Transport. P.1 URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/dsd/dsd_aofw_ni/ni_pdfs/NationalReports/estonia/ESTONIA_TransportCSD18.pdf

⁴⁸⁹ Report under directive 2010\40\EU: Ministry of Economic Affairs and Communications. Tallinn, 2018. P.1.

⁴⁹⁰ Estonian Road Administrations road safety strategy 2016 – 2025. Strategy of the Republic of Estonia, 2018. URL: https://ec.europa.eu/transport/road_safety/sites/roadsafety/files/pdf/estonian_road_safety_programme_2016-2025_en.pdf

⁴⁹¹ Report under directive 2010\40\EU: Ministry of Economic Affairs and Communications. Tallinn, 2018. P.1.

⁴⁹² Report under directive 2010\40\EU: Ministry of Economic Affairs and Communications. Tallinn, 2018. P.1.

⁴⁹³ Jaagup Ainsalu. Freight Tails: Summary of IAP Tallinn. URL: https://urbact.eu/sites/default/files/tallinn_iap_english_summary.pdf

⁴⁹⁴ FinEst Smart Mobility: Technical project details. URL: <http://www.finestlink.fi/en/finest-smart-mobility/>

На території м. Таллінна функціонує інтерактивна карта, яка містить інформацію про всі закриті вулиці та аварійні роботи, що виконуються на даний момент. Підписку на автоматичні сповіщення можна зробити за допомогою електронної пошти, на яку приходять інформація про роботи, що проводяться поблизу вашого будинку або в деяких інших районах. На законодавчому рівні це регулюється Статутом бази даних громадських послуг м. Таллінна⁴⁹⁵, Правилами проведення розкопок на території м. Таллінна⁴⁹⁶, Правилами тимчасового перекриття доріг та вулиць, які затверджені міським урядом⁴⁹⁷.

Таким чином, наведені приклади свідчать про високий рівень цифровізації Smart City у сферах, які користуються попитом пересічних громадян, тому впровадження подібних нововведень в Україні є доцільним.

Отже, в залежності від значущості, система нормативних актів, які регулюють надання послуг мешканцям Естонії складається з:

1. Закону про організацію охорони здоров'я від 9 травня 2001 року;
2. Положення від 18 лютого 2005 року про умови та порядок видачі рецептів на лікарські засоби та розподілення лікарських засобів аптеками та форму рецептів;
3. Директиви 2010/40 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 7 липня 2010 року про основи для розгортання інтелектуальних транспортних систем у галузі автомобільного транспорту та взаємодії з іншими видами транспорту;
4. Естонського плану розвитку транспорту на 2014 - 2020 роки;
5. Стратегії безпеки дорожнього руху Естонських адміністрацій доріг 2016 - 2025;
6. Стратегії Естонського дорожнього управління на 2016-2019 роки;
7. Плану розвитку ІТС Естонського управління дорожнього руху на 2016 - 2030 роки;
8. Плану розвитку транспорту на 2006–2013 рр .;
9. Програми розвитку громадського транспорту на 2006–2010 рр .;

⁴⁹⁵ Tallinna avalike teenuste andmekogu põhimäärus. Tallinna Linnavalitsus 18.01.2012 määrus number 2. URL: https://oigusaktid.tallinn.ee/?id=3001&aktid=122314&fd=1&leht=1&q_sort=elex_akt.akt_vkp

⁴⁹⁶ Tallinna linna kaevetööde eeskirja kinnitamine. Tallinna Linnavalikogu 02.09.2004 määrus number 32 URL: <https://oigusaktid.tallinn.ee/?id=3001&aktid=97651>

⁴⁹⁷ Teede ja tänavate ajutise sulgemise eeskiri. Tallinna Linnavalitsus 06.05.2013 määrus number 30 URL: https://oigusaktid.tallinn.ee/?id=3001&aktid=125620&fd=1&leht=1&q_sort=elex_akt.akt_vkp

10. Правил тимчасового перекриття доріг та вулиць;
11. Правил проведення земляних робіт міста Таллінну;
12. Статуту Таллінської бази даних громадських послуг, тощо

Таким чином, концепція Smart City в Естонії у значному ступені є орієнтованою на участь громадян в управлінні містом. На нашу думку, це є обґрунтованим, оскільки основна мета здійснення цифровізації у будь-якій сфері суспільного життя – це покращення добробуту та рівня життя мешканців міст та країни в цілому. Внаслідок цього влада на усіх рівнях докладає зусиль, щоб усі рішення, які стосуються комфортного життя людей приймалися за їх прямою ініціативою та активною участю. Результати такої діяльності свідчать про відчутний ефект від залучення громадян у вирішенні питань місцевого значення та є прикладом для подальшого впровадження цього досвіду й на території України.

Повернувшись до досвіду України, звернімося до деяких проєктів м. Харкова.

Фактично спрямованість на практичне забезпечення цифровізації управління в м. Харкові є завданнями Департаменту реєстрації та цифрового розвитку Харківської міської ради в частині цифрового розвитку. Відповідно до Звіту про діяльність виконавчих органів Харківської міської ради за 2019 рік до сфери його діяльності відноситься⁴⁹⁸:

1) забезпечення отримання інформації за допомогою відповідних технічних засобів із застосуванням передових засобів електронної ідентифікації, наявної в розпорядженні виконавчих органів Харківської міської ради, комунальних підприємств, та необхідної іншим органам державної влади, місцевого самоврядування, комунальним підприємствам для виконання покладених на них завдань і повноважень;

2) забезпечення розробки програмного забезпечення для реєстру баз даних Харківської міської ради, виконавчих органів, комунальних підприємств, що належать до сфери їх управління;

3) забезпечення поточної модифікації, супроводження, технічної підтримки програмних продуктів (програмних комплексів).

⁴⁹⁸ Звіт про діяльність виконавчих органів Харківської міської ради за 2019 рік. Харків, 2020. С. 93. URL:<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&o=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjXvJWGysXtAhXR FXcKHZeWCNoOFjAAegOIA RAC&url=https://www.city.kharkov.ua/assets/files/news/sessii/zvt-pro-dyalnst-vo-2019-2.doc&usq=AOvVaw0-LO3Pcle2bfKM IO-LzB72>

Необхідно зауважити, що при реалізації напряму e-government в м. Харкові задекларовані наступні принципи, які реалізовані через певні засоби.

1) сумісності програмного забезпечення, що передбачає:

- підключення Реєстру територіальної громади міста Харкова до Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів;
- розробка електронного сервісу на Порталі електронних сервісів міста Харкова «Отримання статистичної інформації з Реєстру територіальної громади міста Харкова»; інше.

2) прозорість для мешканців міста:

- впровадження на Порталі електронного сервісу «Реєстр кандидатів щодо участі у міських житлових програмах»; інше.

3) прозорість надання послуг населенню:

- запровадження електронного сервісу «Перевірка документів КП «БТІ» онлайн»;
- запровадження автоматизованої системи контролю оплати паркування;
- запровадження на електронного сервісу «Інформація з Реєстру територіальної громади міста Харкова щодо підстав зняття з реєстрації місця проживання»; інше.

Окремо позиціонуються напрями електронного урядування та інші електронні послуги. Пріоритетним завданням комунального підприємства «Харківський Дата Центр» (далі -КП «Дата Центр») є реалізація Програми розвитку електронного урядування в діяльності Харківської міської ради на 2018-2020 роки.

З 02.01.2019 функціонує комунальна установа «Офіс реформ Харкова», метою роботи якої, серед іншого, є формування аналітики кращих світових практик у сфері побудови Smart City.

Також започатковано такі комерційні програмні пріоритети: «Make IT SMART» - форум, що проводиться з метою розповсюдження ідей смартизації суспільства; «SMART TALKS» - регулярний захід, метою якого є побудова digitalсуспільства.

Разом з тим, необхідно зауважити, що при визначенні проектів в рамках реалізації Smart City не можливо обмежуватися лише так званими Є-послугами (наприклад, електронне урядування). Важливим також є врахування специфічних напрямів діяльності ключових регіональних суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Сьогодні місто Харків, як і кожне велике місто України, регулярно розробляє стратегії розвитку на певний період і виконує певні заходи

з реалізації цих стратегій. Тема «розумного міста» досить чітко була окреслена в проєкті *Стратегії розвитку міста Харкова до 2020 року*⁴⁹⁹, що був розроблений наприкінці 2016 року. Стратегічними цілями були визнані такі:

- соціальна впевненість і здоров'я населення;
- розумна економіка міста і забезпеченість населення робочими місцями;
- екологічна врівноваженість та енергетична ефективність міста;
- сучасний простір і забезпеченість міста інженерною інфраструктурою;
- інвестиційна привабливість міста та муніципальний бюджет;
- ефективність управління містом і громадянське суспільство.

Для реалізації стратегічної цілі «Розумна економіка міста і забезпеченість населення робочими місцями» передбачалось досягти трьох операційних цілей:

- 1) інноваційно-активне підприємницьке місто із напрямками «Харків — провідний інноваційний центр України» та «Харків — активне підприємницьке місто»;
- 2) інформаційно-креативне місто, що включає в себе напрями «Харків — провідний центр ІТ в Україні»; «Харків — туристичний центр Східної Європи»; «Харків — креативний центр європейського рівня»
- 3) науково-освітнє місто економіки знань.

Вказана стратегія не була затверджена Харківською міською радою і була визнана такою, що потребувала доопрацювання.

Наприкінці жовтня 2020 року Робоча група з розробки Стратегії розвитку міста Харкова на 2020-2030 роки затвердила проєкт документа⁵⁰⁰.

Перед цим протягом кількох місяців були проведені круглі столи з експертами, фахівцями і всіма бажаючими зробити свій внесок у розвиток галузей житлово-комунального господарства, інженерної інфраструктури, транспорту, медичного обслуговування, енергоефективності та навколишнього середовища. Стратегія розвитку Харкова стане основою і одночасно бізнес-планом міста.

⁴⁹⁹ Проєкт стратегії розвитку міста Харкова до 2020 року. URL: https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/___%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4_%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F-2020___pdf

⁵⁰⁰ Проєкт стратегії розвитку міста Харкова до 2030 року. URL: <https://create.kharkov.ua/strategy>

У документі визначені три стратегічні мети. Перша – *комфортне, розумне і зелене місто*. Вона, зокрема, передбачає реалізацію низки проектів з планування ефективної транспортної мережі, створення умов для занять спортом, рівномірного забезпечення районів зеленими насадженнями, впровадження нових технологій утилізації та переробки ТПВ, поліпшення стандартів якості навколишнього середовища, забезпечення цифровізації міста та ін.

Друга стратегічна мета – *зробити Харків глобальним містом індустрій, заснованих на знаннях*. Це означає взаємодію з інститутами освіти, науки, культури, туризму; сприяння зростанню наукомісткої діяльності, підвищення якості інвестиційного клімату міста та підтримку малого і середнього бізнесу, впровадження і підтримку смарт-спеціалізацій і багато іншого.

Третій стратегічний напрям – *місто високих суспільних стандартів і соціальної злагоди*. Він передбачає розвиток розумного цифрового простору і систем управління з рівним доступом до міських ресурсів, розвиток громадського діалогу і розробку ефективної системи соціальної комунікації, активізацію участі мешканців у процесах управління містом, підвищення якості державних послуг тощо.

Таблиця 3. Основні напрями розвитку концепції Розумного міста в Харкові до 2030 року

Напрямок розвитку Розумного міста	Слабкі сторони	Стратегічні напрями до 2030 року
1	2	3
1. Електронне урядування	- розрізнені технічні та інформаційні рішення у виконавчих органах Харківської міської ради (ХМР);	- оновлення міської політики у сфері формування та роботи з даними
	- відсутність комплексної стратегії розвитку існуючих інформаційних продуктів та муніципальної системи інтероперабельності;	- створення Муніципального реєстру міста Харкова
	- низький рівень інтеграції муніципальних реєстрів з національними інформаційними системами	- створення та розвиток міської інфраструктури геопросторових даних

Продовження табл. 3

1	2	3
2. Електронна демократія	<ul style="list-style-type: none"> - високий (інтенсивний) рівень звернень мешканців міста до диспетчерських служб і складний механізм контролю якості опрацювання цих звернень; - низький рівень активності залучення мешканців міста до існуючих інструментів електронної демократії та партисипації 	<ul style="list-style-type: none"> - оновлення служби гарячої лінії міського голови - оновлення міської платформи електронної демократії - оновлення сайту Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету
3. Відкриті дані	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність комплексної системи формування та опублікування відкритих даних міста; - відсутність інформаційної платформи, що відповідає потребам передбаченим чинними стандартами у сфері відкритих даних на локальному рівні; - відсутність механізмів формування відкритих даних державними органами влади щодо окремих територіальних громад 	<ul style="list-style-type: none"> - реінжиніринг міської політики відкритих даних - посилення політики прозорості та відкритості міської ради
4. Цифрова інфраструктура та безпека	<ul style="list-style-type: none"> - немає узагальненої точної, актуальної та достовірної інформації щодо всіх існуючих технічних пристроїв та обладнання; - сфера цифрової інфраструктури і безпеки нормативно не регулюється і не є стандартизованою, відсутня централізована політика у цій сфері; - цифрова інфраструктура потребує модернізації та концептуального розуміння подальшого стратегічного розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток Єдиної комплексної системи відеоспостереження міста Харкова - створення та розвиток основного та резервного дата-центру міста Харкова, забезпечення стандартизації обробки та зберігання даних - забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки як її складової у Харківській міській раді та комунальних підприємствах - підключення за допомогою швидкісних каналів зв'язку всіх виконавчих органів та підприємств, що забезпечують життєдіяльність міста, до Єдиної інформаційної системи Харківської міської ради - подальший розвиток на території міста зон Wi-Fi - розробка і реалізація програм із впровадження IoT рішень в діяльності виконавчих органів Харківської міської ради, комунальних та інших підприємств

Продовження табл. 3

1	2	3
5. Діджиталізація транспорту	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність безготівкової оплати послуг у сфері громадського транспорту (за допомогою технологій Pay Pass, Pay Wave); - відсутність автобусних маршрутів у нічний час доби; - відсутність системи автоматичного контролю за правилами паркування транспортних засобів за допомогою відео/фото спостереження; - некоректне відображення місцезнаходження наземного транспорту в режимі реального часу; - відсутність можливості сплачувати послуги з паркування на паркувальних майданчиках закритого типу безготівково. 	<ul style="list-style-type: none"> - автоматизація процесу сплати послуг за паркування на паркувальних майданчиках будь-якого типу; - запровадження механізму зчитування номерних знаків транспортних засобів на 100% паркувальних майданчиків міста; - збір та аналіз великих за обсягом даних для ефективного управління транспортним середовищем міста; - безготівкова оплата будь-якої транспортної послуги; - розвиток та вдосконалення мобільних додатків, що мають відношення до сфери транспорту
6. Розвиток міських електронних сервісів	<ul style="list-style-type: none"> - термін надання значної кількості публічних послуг становить 30 днів; - відсутність можливості отримання більшості послуг онлайн; - необхідність надання заявниками паперових довідок для отримання публічних послуг; - у значній кількості мешканців відсутні засоби електронної ідентифікації; - недостатньо популярний безготівковий спосіб оплати збору за отримання публічних послуг серед мешканців міста 	<ul style="list-style-type: none"> - 80 % місцевих і державних послуг надаються автоматизовано без участі працівника; - 90% мешканців міста використовує електронні засоби ідентифікації особи для отримання державних, місцевих та комерційних електронних послуг; - 70 % довідок не формуються завдяки інтегрованості реєстрів; - 60 % мешканців міста використовує електронні документи
7. Діджиталізація медицини	<ul style="list-style-type: none"> - труднощі з навчанням роботи в медичній інформаційній системі пов'язані зі зрілим віком медичних працівників; - прийом пацієнтів не ведеться за електронним записом, йде порушення електронної черги; - частково діагностики не працюють за електронним записом; - пацієнти не інформуються про проведення відео прийомів, а також частково не проводяться відео прийоми; 	<ul style="list-style-type: none"> - збір аналітичних даних; накопичення медичних даних дозволять мати повну аналітичну інформацію за районами, лікувальними закладами, лікарями, пацієнтами, діагнозами тощо; - розвиток інфраструктури, створення єдиного інформаційного простору як для пацієнта, так і для лікаря;

Закінчення табл. 3

1	2	3
	<ul style="list-style-type: none"> - в електронні медичні картки пацієнтів не вносяться / або вносяться частково медичні записи; - графіки розкладу лікарів знаходяться в неактуальному стані або запис до лікаря закритий для пацієнтів; - цифрова некомпетентність пацієнтів та небажання використовувати цифрові сервіси 	<ul style="list-style-type: none"> - технологічність, робота над максимально повним цифровим оснащенням лікарень, відео прийом пацієнтів, телемедицина; - розвиток сервісу в лікарнях за допомогою цифрових інструментів
8. Цифрова грамотність	<ul style="list-style-type: none"> - відсутній єдиний комплексний підхід до впровадження цифрових технологій в освітній процес; - низький рівень цифрової грамотності серед учасників освітнього процесу та мешканців міста; - відсутність єдиного автоматизованого міського реєстру учнів, вчителів, закладів освіти; - відсутність впроваджених освітніх інформаційних систем у школах міста, а саме: електронних щоденників, електронних журналів, модулів дистанційної освіти тощо; - недостатній рівень технічного забезпечення у комунальних установах та закладах міста для безперешкодного впровадження електронних сервісів та підвищення цифрової грамотності населення 	<ul style="list-style-type: none"> - збір аналітичних даних; накопичення даних учасників та суб'єктів міського освітнього процесу дозволять мати повну аналітичну інформацію по районах, навчальним закладам, вчителям, учням тощо; - розвиток інфраструктури та сервісу; створення єдиного інформаційного простору, який закриває всі потреби кожного учасника освітнього процесу; - технологічність; робота над максимально повним цифровим оснащенням навчальних закладів та забезпечення функціонування центрів доступу до цифрових можливостей для підвищення цифрової грамотності у будь-якій комунальній установі; автоматизація освітнього процесу

Джерело: Проект стратегії розвитку міста Харкова до 2030 року

Крім того в Харкові діють такі типові для Smart City проекти як:

1) портал електронних сервісів міста Харкова, на якому можна замовити та одержати онлайн низку довідок⁵⁰¹;

⁵⁰¹ Портал електронних сервісів міста Харкова. URL: <https://e-kharkiv.org/>

2) «Зупинка» - онлайн-стеження за рухом міського громадського транспорту⁵⁰². Проект було реалізовано Комунальною установою «Офіс реформ Харкова»⁵⁰³.

3) Телеграм чат-бот «Kharkiv1562», розробником та адміністратором якого є комунальне підприємство «Міський інформаційний центр» Харківської міської ради⁵⁰⁴. Вказаний чат-бот дозволяє громадянам одержувати інформацію про планові та аварійні роботи, що ведуть до припинення надання (відключення) житлово-комунальних послуг з централізованого водопостачання, постачання гарячої води, централізованого водовідведення, постачання теплової енергії, з розподілу електричної енергії, з технічного обслуговування та ремонту ліфтів за визначеними адресами (до трьох адрес). Крім того, Чат-бот надає довідкову інформацію про контакти надавачів житлово-комунальних послуг, в тому числі, для передавання показників лічильників⁵⁰⁵.

4) «Громадський бюджет», сутність якого була попередньо викладена у цьому дослідженні⁵⁰⁶;

5) Портал «Мій Харків», який включає в себе функціонал з електронного запису в ЦНАП, Будинок нерухомості тощо; онлайн-оплату комунальних послуг та паркування, а також онлайн-запис до лікаря. Останні дві функціональні можливості знаходяться у стані розробки⁵⁰⁷.

6) «Будинок нерухомості», який об'єднує в собі низку державних та комунальних органів, що надають населенню послуги у сфері нерухомого майна.

Про успіх міста у впровадженні Smart City свідчить той факт, що Kyiv Smart City Forum 2020 Харків переміг у номінації «Найкраще цифрове місто» за впровадження прогресивних цифрових трансформацій (AI, датчики, IoT, кібербезпека, конфіденційність, блокчейн технології)⁵⁰⁸.

⁵⁰² Офіційний сайт проекту «Зупинка». URL: <https://smartarea.info/ua/Kharkiv>

⁵⁰³ Офіційний сайт Харківської міської ради. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/kharkivyani-mozhut-stezhiti-za-rukhom-tramvaiv-i-trolleybusiv-onlayn--42891.html>

⁵⁰⁴ Телеграм чат-бот «Kharkiv1562». URL: @Kharkiv1562Bot

⁵⁰⁵ Офіційний сайт проекту «Телеграм чат-боту «Kharkiv1562»». URL: <https://kharkiv1562bot.citynet.kharkov.ua/>

⁵⁰⁶ Офіційний сайт «Портал харків'янина». URL: <https://portal.city.kharkov.ua/initiatives-2020/>

⁵⁰⁷ Офіційний сайт застосунку «Мій Харків». URL: <https://my.kh.city/>

⁵⁰⁸ Офіційна сторінка «Офіс реформ Харкова». URL: <https://www.facebook.com/reformkharkiv/>

Ще одним перспективним довгостроковим проектом, що передбачає в тому числі розвиток концепції Розумного міста, є створення в Харкові Екополісу ХТЗ.

Екополіс ХТЗ – це бізнес-парк високих технологій, організований за моделлю інноваційної ділової екосистеми інвестиційною групою DCH та передбачає глибокий редевелопмент території Харківського тракторного заводу (ХТЗ)⁵⁰⁹.

Плановий обсяг інвестицій до 2033 року – 1 млрд дол. США, що дасть Україні не менше 10 тис. нових робочих місць. Екополіс ХТЗ стане центральним об'єктом національного проекту «Українська кремнієва долина». Відповідно до проекту на близько 150 гектарах території буде розташовано: індустріальний парк; ІТ-кластер; медичний центр; логістичний комплекс; торговий кластер; агротехнологічний кластер; дослідний центр та освітній центр⁵¹⁰.

Задекларовані наступні напрями роботи Екополісу ХТЗ:

1. Реалізація національного проекту зі створення в Харкові української Кремнієвої долини⁵¹¹.

У середині жовтня 2020 року основа національного проекту «Українська Кремнієва долина», бізнес-парк високих технологій «Екополіс ХТЗ» (група DCH Олександра Ярославського), розпочав співпрацю зі світовим ІТ-гігантом Hewlett Packard Enterprise⁵¹².

Відповідний меморандум про співробітництво підписаний між рівною компанією бізнес-парку та регіональним представництвом корпорації Hewlett Packard Enterprise. Разом із Hewlett Packard Enterprise заплановано реалізовувати проекти в сфері ІТ-інфраструктури бізнес-парку, створення Data-центрів і високопродуктивних ІТ-систем, а також

⁵⁰⁹ Харківська мерія разом з Ярославським організують у місті виробництво трамваїв. *UNIAN*. 2020. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/harkivskameriya-gazom-z-yaroslavskim-organizovuyut-u-misti-virobnictvo-tramvajiv-novini-ukrajina-11038187.html>

⁵¹⁰ Офіційний сайт проекту «Екополіс ХТЗ». URL: <https://ecopolishtz.com/ua/>

⁵¹¹ «Екополіс ХТЗ» Ярославського підписав меморандум із ІТ-кластером для розвитку в Харкові «української Кремнієвої долини». URL: <https://ecopolishtz.com/ua/news/novosti-ukrainskoy-kremnievoy-dolinyi-v-kharkove-u-yaroslavskogo-podpisali-memorandum-s-it-klasterom.html>

⁵¹² DCH Олександра Ярославського уклав меморандум із Hewlett Packard Enterprise щодо «Екополіса ХТЗ». URL: <https://ecopolishtz.com/ua/news/dch-aleksandra-yaroslavskogo-zaklyuchil-memorandum-s-hewlett-packard-po-ekopolisu-khtz.html>

буде розглянуто можливість реалізації спільних проєктів, у тому числі з міською владою для реалізації концепції розвитку Харкова – Smart City.

2. Організація виробництва трамваїв в «Екополісі ХТЗ»⁵¹³.

Трамвайне виробництво стане першим резидентом індустріальної частини бізнес-парку «Екополіс ХТЗ», окрім самого Харківського тракторного заводу⁵¹⁴.

3. Створення сучасного центру вірусології для вивчення небезпечних інфекцій і розробки препаратів і протоколів протидії їм⁵¹⁵.

Приклад Харкова свідчить про те, що участь громадян виходить за межі сталих уявлень і передбачає розробку проєктів у сферах високотехнологічного виробництва за участю приватних юридичних осіб, які стають частиною концепції та системи Smart City.

На наш погляд, така взаємодія функціоналу Smart City з окремими промисловими соціальними та екологічними утвореннями може свідчити про нову парадигму формування Smart City, яка будується одночасно з визначенням пріоритетних напрямів розвитку промисловості, в тому числі, інноваційного розвитку міст.

Висновки і перспективи подальших досліджень:

1. Встановлено, що українські міста роблять лише перші кроки у своєму розвитку, але є успішні приклади (так у 2017 році було ухвалено Стратегію Розумного міста Києва). Водночас дає про себе знати брак комунікації та обміну досвідом між містами, а також підтримки на національному рівні. Перш за все необхідно подолати «цифровий розрив» та заохотити активний діалог між усіма зацікавленими сторонами, за допомогою круглих столів та спеціально створених платформ.

2. Доведено, що комплексний підхід до розбудови концепції Розумних міст в Україні повинен включати: (1) державну підтримку регіональних ініціатив, спрямованих на подолання «цифрового розриву»; (2) заходи, спрямовані на підвищення якості послуг, що надаються в секторі ІКТ, їх відповідність національним стандартам, які до цього мають бути

⁵¹³ ДСН Олександра Ярославського почав організацію виробництва трамваїв в «Екополісі ХТЗ». URL: <https://ecopolishtz.com/ua/news/dch-yaroslavskogo-nachal-organizatsiyu-proizvodstva-tramvaev-v-ecopolise-htz.html>

⁵¹⁴ Ярославський представив проєкт з виробництва трамваїв. ДСН. URL: <http://dch.ua/ua/presscenternews/1474/>

⁵¹⁵ В Україні за підтримки Ярославського створюють власний апарат ШВЛ світового рівня. URL: <https://ecopolishtz.com/ua/news/v-ukraine-pri-podderzhe-yaroslavskogo-sozdayut-sobstvennyiy-apparat-ivl-mirovogo-urovnya.html>

узгоджені з міжнародними стандартами; (3) проведення інформаційних кампаній з метою забезпечення проінформованості населення про численні доступні можливості; (4) заохочення ефективного обміну інформацією та досвідом на національному (між регіонами) та міжнародному рівнях за допомогою спільних платформ, круглих столів тощо; (5) започаткування індексу Smart City в Україні для моніторингу прогресу та порівняння результатів; (6) встановлення спільного бачення та стратегії як на національному рівні, так і у її поєднанні із стратегіями розвитку на місцевому рівні; (7) мапування розумних рішень доступних в українських містах.

3. Встановлено, що досвід Харкова теж може бути використаний для розбудови розумного сталого міста Зокрема, аналіз Стратегії розвитку міста Харкова на 2020-2030 роки, а також довгострокового інноваційно-інвестиційного проекту створення Екополісу ХТЗ, який стане центральним об'єктом національного проекту «Українська кремнієва долина», може бути корисним для інших міст України.

4. Smart City виходить за межі лише оперативного онлайн надання адміністративних послуг, а становить необхідне і вдале поєднання з розвитком інновацій і технологій в місті, що є складовою смарт-спеціалізації. Порівняння досвіду побудови Smart City України з аналогічними проектами міст Естонії доводить, що в нашій державі такі вони знаходяться на етапі максимальної цифровізації послуг та правовідносин з мешканцями, тоді як в Естонії завдяки цим проектам вже здійснюється перехід до розширення участі мешканців до самоврядування містом.

7.3. Нормативно-правове забезпечення місцевими органами влади інноваційного процесу

Постановка проблеми. Місцева влада, представляючи спільні інтереси населення, в рамках інноваційної політики держави прагне створити сприятливі економічні, правові і організаційні умови для розвитку інноваційної сфери. На сучасному етапі забезпечення інноваційних процесів актуалізується в контексті необхідності їх стимулювання, фінансування та підтримки. Отже, на сьогодні актуальним є створення на місцевому рівні повноцінної нормативної бази з питань інноваційної діяльності з урахуванням напрямів, які потребують першочергово-

го запровадження (підтримка інноваційного підприємництва малого та середнього бізнесу, впровадження заходів стимулювання інновацій, залучення інвестицій у місцеві інноваційні проекти тощо).

Метою дослідження є аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення інноваційного процесу місцевими органами влади, також виявлення прогалин нормативного впливу, які негативно впливають на реалізацію інноваційної політики на місцевому рівні, та визначення шляхів подальшого розвитку нормативно-правової бази з вказаних питань.

Об'єкт дослідження - суспільні відносини, пов'язані з нормативно-правовим забезпеченням місцевими органами влади інноваційного процесу.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, які використовуються в юридичній науці. Зокрема, за допомогою застосування системного та структурного методів досліджено нормативно-правове забезпечення інноваційного процесу місцевими органами влади в системі нормативно-правових актів різних рівнів, які регулюють інноваційні правовідносини. У роботі здійснюється аналіз забезпечення інноваційного процесу у нормотворчій діяльності органів місцевої влади. Формально-юридичний метод дозволив виявити недоліки в запровадженні інноваційної політики на місцевому рівні та запропонувати рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового супроводу інноваційних процесів на цьому рівні. У дослідженні застосовано також методи збору інформації, аналізу, синтезу, аналогії при вивченні документів; метод узагальнення використано при підготовці висновків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі переходу України з економічної моделі розвитку на інноваційну питання правового забезпечення інноваційної діяльності викликають підвищений інтерес багатьох науковців-правників та економістів. Особливу увагу заслуговують праці таких вчених як: А. С. Гальчинський, В. М. Гєєць, Ю. В. Георгієвський, А. Т. Завадська, С. М. Ілляшенко, Л. В. Кривенко, В. І. Нежиборець, О. П. Орлюк, М. М. Петрова, О. М. Петришина, С. Ф. Ревуцький, А. М. Юшко та інших. Проте більшість з них, як правило, досліджують регулювання інноваційних процесів державними органами влади, а місцева влада як учасник інноваційних правовідносин залишається поза увагою наукових досліджень. Окремо слід відмітити наукові напрацювання О. М. Петришиної, які присвячені питанням регулювання інноваційної

діяльності органами місцевого самоврядування: «Органи місцевого самоврядування в системі інноваційних відносин: проблеми та перспективи», «Окремі питання стимулювання інноваційної діяльності органами місцевого самоврядування в Україні», «Загальні засади запровадження інноваційної моделі розвитку української держави: муніципальний аспект».

Зміст дослідження. На сьогоднішній день місцевій владі та територіальним колективам відводиться одне з головних місць у формуванні інноваційної політики, оскільки вони найбільш чітко та повно усвідомлюють потреби місцевості та наявний інноваційний потенціал розвитку конкретного регіону, території, населеного пункту. Відповідно до чинного законодавства України органи самоврядування громад можуть і повинні вирішувати всі питання місцевого значення самостійно, під свою відповідальність, як це визначено Конституцією України і Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», і виходячи з інтересів місцевого населення, як передбачено Європейською хартією місцевого самоврядування. Досвід розвинутих зарубіжних держав також свідчить про те, що органи місцевого самоврядування займають чільне місце в системі інноваційних відносин, у тому числі беруть активну участь як у формуванні місцевої (муніципальної) інноваційної політики (як складової загальнодержавної), так і стимулюванні інноваційної діяльності на місцях⁵¹⁶. Така тенденція децентралізації управління інноваційними процесами прослідковується і в Україні.

В умовах децентралізації функцій і повноважень держави важливо оновити та удосконалити весь масив законодавчих та нормативно-правових актів щодо інноваційної діяльності, зокрема, з урахуванням зарубіжного досвіду, створити на місцевому рівні повноцінну нормативну базу, яка передбачатиме необхідні механізми фінансування та стимулювання інновацій, слугуватиме підґрунтям для ефективної реалізації інноваційної політики. На основі системи нормативних документів, ресурсів і дій компетентних органів створюються умови для збалансованого і стійкого комплексного розвитку територій.

Правовою основою для нормативно-правового забезпечення інноваційного процесу місцевими органами влади є Конституція України, Господарський кодекс, Закони України «Про місцеві державні адміністрації»,

⁵¹⁶ Петришина М. О. Органи місцевого самоврядування в системі інноваційних відносин: проблеми та перспективи. *Концептуальні засади правового забезпечення інноваційної політики України* : монографія / за ред. Д. В. Задахайла. Харків : Право, 2014. Гл. 1.3. С. 73-74.

«Про місцеве самоврядування в Україні», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про інноваційну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інші нормативно-правові акти (Укази Президента, постанови Уряду тощо) стосовно інноваційної діяльності, яких, зокрема, налічується понад 200 документів. Щодо стимулювання, фінансування та підтримки інноваційного процесу – це Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», «Про державно-приватне партнерство», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про засади державної регіональної політики», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про державні цільові програми».

У сфері інноваційних відносин держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) інноваційну політику. Стратегія інноваційного розвитку реалізується через розробку і законодавче визначення Державної стратегії інноваційного розвитку як нормативно-правового документу, а також шляхом її впровадження у Концепції розвитку. Тактика інноваційного розвитку отримує свою реалізацію через розробку прогностичних і програмних документів. Здійснення державою інноваційної стратегії і тактики розвитку спрямовується на створення економічних, організаційних та правових умов, за яких суб'єкти господарювання враховують у своїй діяльності показники прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку, в тому числі інноваційного⁵¹⁷. На основі Державної стратегії інноваційного розвитку приймаються місцеві стратегії та програми інноваційного розвитку.

⁵¹⁷ Єфремова К. В. Загальні засади державного регулювання функціонування національної інноваційної системи. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Х. : «ФІНН», 2011. URL: [https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2012/03/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97](https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2012/03/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%C2%AC-2011.pdf?nameToSave=%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97).

Джерелами нормативно-правового регулювання інноваційного процесу на місцевому рівні є нормативно-правові акти, регуляторні акти (рішення, розпорядження місцевих адміністрацій, місцевих рад та їх виконавчих комітетів), а також акти програмного та декларативного характеру (стратегії, концепції, програми розвитку). Місцевими органами публічної влади, відповідно до їх повноважень: визначаються пріоритетні напрями інноваційної діяльності галузевого, регіонального і місцевого рівнів; розробляються та затверджуються регіональні та місцеві інноваційні програми розвитку, галузеві, цільові програми розвитку; приймаються нормативні регуляторні акти, що регулюють окремі питання інноваційної діяльності (підтримка і стимулювання інноваційної діяльності, фінансова підтримка виконання інноваційних проєктів тощо). Отже, діяльність місцевих органів влади має певний нормативно-правовий супровід та забезпечення, який відповідає закріпленям за цими органами повноваженням.

Повноваження органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій у сфері інноваційної діяльності передбачено ч. 2 і 3 ст. 7 та ст. 10 Закону України «Про інноваційну діяльність»⁵¹⁸.

Обласні і районні ради, Верховна Рада Автономної Республіки Крим відповідно до їх компетенції:

- затверджують середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності регіонального рівня та регіональні інноваційні програми, що кредитуються з бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів;

- визначають кошти бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів для фінансової підтримки регіональних інноваційних програм і доручають Раді міністрів Автономної Республіки Крим, делегують повноваження обласним і районним державним адміністраціям фінансування регіональних інноваційних програм через державні інноваційні фінансово-кредитні установи (їх регіональні відділення) у межах виділених у цих бюджетах коштів;

- контролюють фінансування регіональних інноваційних програм за кошти бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів.

⁵¹⁸ Про інноваційну діяльність: Закон України від 05.12.2012 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

Сільські, селищні, міські ради відповідно до їх компетенції:

- затверджують місцеві інноваційні програми;
- у межах коштів бюджету розвитку визначають кошти місцевих бюджетів для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм;
- створюють комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм за кошти місцевих бюджетів, затверджують їх статuti чи положення про них, підпорядковують їх своїм виконавчим органам;
- доручають своїм виконавчим органам фінансування місцевих інноваційних програм за рахунок коштів місцевого бюджету через державні інноваційні фінансово-кредитні установи (їх регіональні відділення) або через комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи;
- затверджують порядок формування і використання коштів комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- контролюють фінансування місцевих інноваційних програм за кошти місцевого бюджету через державні інноваційні фінансово-кредитні установи (їх регіональні відділення);
- контролюють діяльність комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ.

Виконавчі органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції:

- розробляють проекти місцевих інноваційних програм і подають їх для затвердження відповідним місцевим радам;
- вживають заходів щодо виконання місцевих інноваційних програм;
- залучають підприємства, установи і організації, розташовані на підпорядкованій їм території, за їх згодою, до розв'язання проблем інноваційного розвитку населених пунктів;
- доручають державним інноваційним фінансово-кредитним установам (їх регіональним відділенням) або комунальним інноваційним фінансово-кредитним установам проведення конкурсного відбору інноваційних проектів місцевих інноваційних програм і здійснення фінансової підтримки цих проектів у межах коштів, передбачених у відповідному місцевому бюджеті;
- готують і подають відповідним місцевим радам пропозиції щодо створення комунальних спеціалізованих інноваційних фінансово-кредитних установ для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм;
- подають пропозиції спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності стосовно

включення інноваційних проєктів за місцевими програмами до державних програм і їх фінансування шляхом кредитування із державного бюджету через державні інноваційні фінансово-кредитні установи.

Місцеві державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим (у межах делегованих їм органами місцевого самоврядування повноважень) відповідно до їх компетенції:

- готують та подають Верховній Раді Автономної Республіки Крим, відповідним радам пропозиції щодо середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонального рівня;

- розробляють проєкти регіональних інноваційних програм і подають їх для затвердження відповідно Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласним і районним радам;

- вживають заходів щодо виконання регіональних інноваційних програм;

- сприяють інноваційній діяльності у своєму регіоні і створенню сучасної інфраструктури у цій сфері;

- залучають підприємства, установи і організації, розташовані на підпорядкованій їм території, за їх згодою, до розв'язання проблем інноваційного розвитку регіонів;

- доручають державним інноваційним фінансово-кредитним установам (їх регіональним відділенням) проведення конкурсного відбору інноваційних проєктів регіональних інноваційних програм і здійснення їх фінансової підтримки у межах коштів, передбачених у бюджеті Автономної Республіки Крим і обласних та районних бюджетах;

- подають пропозиції спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності стосовно включення інноваційних проєктів за регіональними програмами до державних програм і їх фінансування шляхом кредитування із державного бюджету.

Крім того, впровадження інновацій у діяльності органів місцевого самоврядування нерозривно пов'язане з їх повноваженнями щодо розроблення та виконання програм підтримки місцевого бізнесу, які можуть установлювати преференції та пільги для тих підприємств, які зосереджуються саме на інноваційних продуктах⁵¹⁹.

⁵¹⁹ Петришина М. О., Зінчук А. В. Окремі питання стимулювання інноваційної діяльності органами місцевого самоврядування в Україні. URL: https://translate.google.com/translate?hl=ru&sl=uk&tl=ru&u=http%3A%2F%2Fnbu.gov.ua%2Fpdf%2Fapir_2012_2_5.pdf&anno=2&prev=search.

Слід зауважити, що нормативно-правова база з регулювання інноваційної діяльності місцевою владою характеризується досить обмеженим колом повноважень органів місцевого самоврядування, що відповідно потребує розширення їх компетенції, а також існує необхідність виключення дублювання повноважень місцевих адміністрацій та виконавчих комітетів місцевих рад. Щодо розширення компетенції органів місцевого самоврядування слід орієнтуватись на нові ефективні організаційно-правові форми спеціальних суб'єктів інноваційного ринку, що будуть забезпечувати його важливі стикові сегменти, зокрема, доведення інноваційної розробки до рівня інноваційного продукту з наступним впровадженням його в конкретне виробництво. Нові форми діяльності територіальної громади в інноваційній сфері передбачені у ст. 2.1.3 проекту Інноваційного кодексу України⁵²⁰:

- комунально-приватне партнерство;
- державно-комунальне партнерство;
- державно-комунально-приватне партнерство;
- транскордонне співробітництво (партнерство органів місцевого самоврядування з іншими державами);
- територіальна громада як засновник вищих навчальних закладів, освітньо-наукових-інноваційних центрів, бізнес-інкубаторів, технологічних парків, інноваційних фондів, технополісів та інше;
- здійснення підтримки інноваційного бізнесу на рівні територіального району та області;
- здійснення комунального замовлення інноваційного продукту;
- здійснення підтримки суб'єктів інноваційної системи на рівні територіальної громади;
- забезпечення мобілізаційного фонду;
- здійснення кадрової підготовки на місцях.

Органи публічної влади через прийняття стратегічних ініціатив, цільових програм та інших форм стимулювання та підтримки інновацій встановлюють пріоритетні напрями розвитку, оскільки нормативно-правове забезпечення має будуватися на системі єдності цілей та завдань регулювання, і відповідності ним правових актів. Чітке визначення напрямів розвитку інноваційної політики повинно забезпечити належне правове регулювання усіх стадій інноваційного процесу. Пріоритетні напрями діяльності щодо забезпечення інноваційного процесу на міс-

⁵²⁰ Проект Інноваційного кодексу України. Х. : Право, 2011. 136 с. С. 14.

цевому рівні обумовлені наступною специфікою: особливостями кожної окремої території, її економічним та інфраструктурним розвитком; повноваженнями органів влади; джерелами фінансування; взаємодіями органів публічної влади, представників науково-освітніх установ, представників бізнесу та громадських організацій; реалізацією програм в сфері розвитку інноваційної діяльності⁵²¹.

У науковій літературі визначають такі напрями діяльності місцевих органів влади у сфері регулювання інноваційних процесів:

1. розроблення та впровадження місцевих стратегій та програм розвитку інноваційної діяльності;
2. сприяння та підтримка суб'єктів господарювання в питаннях організаційно-методичного забезпечення, матеріально-технічної та консультативної допомоги у процесі здійснення інноваційної діяльності;
3. сприяння придбання новітніх технологій та впровадження інноваційних проектів підприємств (проекти з цифрової трансформації; енергозбереження, енергоефективність, поводження з побутовими відходами, проекти екологічної спрямованості);
4. заохочення проведення наукових досліджень і розробок;
5. сприяння розвитку інноваційної інфраструктури окремих територій;
6. стимулювання виробництва нових видів продукції (послуг);
7. покращення ресурсного забезпечення інноваційної діяльності шляхом фінансування з місцевих бюджетів та залучення інвестиційних ресурсів та ін.⁵²².

У проекті Інноваційного кодексу України передбачено формування і реалізація інноваційної політики органами місцевого самоврядування шляхом:

1. розроблення та прийняття прогнозів соціально-економічного розвитку, в тому числі інноваційного;
2. розроблення та прийняття регіональних, галузевих і цільових програм;
3. нормативного визначення пріоритетів інноваційного розвитку;

⁵²¹ Белкова А. Д. Правовое регулирование инфраструктуры инновационной деятельности. URL: https://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/18648/2017_450_belkova.pdf?sequence=1?sequence=1.

⁵²² Шумська Г. М. Концептуальні засади здійснення інноваційної діяльності органами публічної влади як основи соціально-економічного розвитку України. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/30.pdf.

4. запровадження правових механізмів надання фінансової допомоги учасникам інноваційного циклу для оновлення виробничих фондів;

5. закріплення права суб'єктів інноваційної діяльності на отримання державних гарантій за кредитами, отриманими для реалізації інноваційних проєктів;

6. нормативне врегулювання організаційно-правової форми, господарської компетенції, вимог до діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури;

7. запровадження ефективних правових механізмів передавання наукових розробок, інноваційних продуктів від суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності суб'єктам господарювання з метою впровадження інноваційних продуктів та виробництва інноваційної продукції та інше⁵²³.

Розглянемо на прикладі діяльності Харківської міської ради (далі – ХМР) реалізацію нормативного забезпечення інноваційного процесу. У рішенні ХМР «Про проєкт Програми економічного та соціального розвитку м. Харкова на 2021 рік» від 01.12.2020 № 704⁵²⁴ передбачені така мета щодо інноваційної діяльності: стратегічне планування розвитку міста Харкова до 2030 року; формування і забезпечення на практиці комплексного та єдиного підходу до здійснення Харківською міською радою сприяння інноваційній діяльності; підвищення інноваційної та інвестиційної привабливості міста для залучення іноземних інвестицій в розвиток виробництва, передових технологій; збільшення кількості інноваційно активних підприємств та науково-дослідних установ у місті Харкові; підтримка розвитку стартап руху; створення кластерів за видами економічної діяльності. Проте, заходи передбачені для реалізації цих завдань відповідними Департаментами мають більше навчально-інформаційно-консультативний характер, конструктивних пропозицій не запропоновано. Хоча комунікативна складова відіграє теж важливу роль у забезпеченні інноваційного розвитку. Привертає увагу також відсутність у розділі «аналіз економічного і соціального розвитку за попередній період» звітності про інноваційний розвиток.

Щодо інновацій була затверджена Комплексна програма «Інновації в пріоритетних напрямках розвитку галузі охорони здоров'я м. Харкова

⁵²³ Проєкт Інноваційного кодексу України. X. : Право, 2011. 136 с. С. 12-13.

⁵²⁴ Про проєкт Програми економічного та соціального розвитку м. Харкова на 2021 рік: Рішення Харківської міської ради від 01.12.2020 № 704. URL: <https://doc.city.kharkov.ua/uk/profile/document/view/id/690860>.

на 2011-2020 роки», яка регулярно оновлюється та реалізується. Більше галузевих або цільових програм інноваційного розвитку останнім часом не приймалось.

Слід акцентувати увагу на головному стратегічному документі місцевого рівня – Стратегії розвитку міста Харкова на 2020-2030 роки, яка, зокрема, ще не затверджена. У проєкті Стратегії були визначені досить амбітні пріоритети розвитку та стратегічні цілі, проте завдання оперативних цілей недостатньо повно розкривають заявлені пріоритети і відповідно потребують більшої конкретизації напрямів соціально-економічного розвитку. Мистецтво розробки стратегії і вміння правильно формулювати цілі сьогодні виступає на передній план, оскільки без цього практично неможливо координувати окремі проєкти і програми, а також правильно сконцентрувати і розподілити ресурси за основними сформованими напрямами розвитку. Стратегічні цілі системи цілепокладання відображають її довгострокові і глобальні пріоритети, і є генеральними і визначальними для всіх її структурних складових. Стратегічне цілепокладання – основна функція управління, яке повинно бути сприйнято всіма суб'єктами управління як категоричний імператив: іншого способу виходу з кризового стану немає⁵²⁵.

Рішення ХМР від 08.11.2017 № 834/17 «Про затвердження Програми підтримки розвитку підприємництва у м. Харкові на 2018-2022 роки»⁵²⁶ визначає такі заходи: 1. удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності; 2. фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка; 3. ресурсне та інформаційне забезпечення підприємництва; 4. розвиток інфраструктури підтримки підприємництва. На виконання даної програми у 2020 році проводилася робота, спрямована на створення сприятливих соціальних, правових, організаційних та економічних умов для подальшого розвитку підприємництва за участі та підтримки органів місцевого самоврядування організовані та проведені семінари, круглі столи та тренінги для підприємців. Щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності передбачено формування нормативно-правової бази, яка буде

⁵²⁵ Петрова М. М. Электронный менеджмент в публичном секторе Болгарии (на примере областных администраций): монография. 2019. С. 58.

⁵²⁶ Про затвердження Програми підтримки розвитку підприємництва у м. Харкові на 2018-2022 роки: Рішення Харківської міської ради від 08.11.2017 № 834/17. URL: <https://doc.city.kharkov.ua/uk/profile/document/view/id/663864>

сприяти подоланню адміністративно-дозвільних бар'єрів на всіх етапах започаткування та ведення бізнесу, недопущенню прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів і зменшенню втручання держави у діяльність суб'єктів малого підприємництва.

Останнім часом дуже динамічно розвивається та впроваджується в практику такий інноваційний напрям як цифровізація, який на сьогоднішній день є основою для інноваційного розвитку. Розпорядженням голови Харківської міської ради «Про цифровий розвиток та цифрову трансформацію міста Харкова» від 09.08.2019 №106 з метою забезпечення запровадження принципів державної політики цифрового розвитку та використання цифрових технологій для вирішення актуальних проблем інноваційними способами, підвищення комфорту проживання для жителів міста було затверджено виконавчим органам Харківської міської ради, комунальним підприємствам, що належать до сфери їх управління, забезпечити вжиття заходів по 7 пріоритетним напрямках (перший напрям містить 15 пунктів). На виконання розпорядження ХМР «Про цифровий розвиток та цифрову трансформацію міста Харкова» було прийнято низку нормативно-правових актів по окресленим у розпорядженні напрямкам [див. 12]. Відповідно до пунктів 1.13 та 4 цього розпорядження (щодо підвищення цифрової грамотності жителів міста) прийнято рішення ХМР від 24.06.2020 р. № 2165/20 «Про затвердження Концепції розвитку цифрової грамотності жителів міста Харкова». Дана концепція займає провідне місце в нормативно-правовому забезпеченні цифрових трансформацій, оскільки при впровадженні державної політики цифрового розвитку дуже важливий зворотній зв'язок з громадянами – користувачами електронних сервісів⁵²⁷.

Позитивним фактором є те, що в Україні незважаючи на велику кількість програм, планів і стратегій інноваційного розвитку як всього суспільства, так і окремих галузей економіки, а також на певну декларативність низки положень, все ж таки ці документи виступають двигуном нормотворчої діяльності компетентних органів⁵²⁸.

⁵²⁷ Гречко О. О. Впровадження державної політики цифрового розвитку органами місцевого самоврядування: нормативно-правовий аспект. Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 18 вересня 2020 року). Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 29-38.

⁵²⁸ Юшко А. М. Законодавче забезпечення інноваційного розвитку українського суспільства. Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні : монографія / за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків : Право, 2015. Гл. 1.3. С. 89.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, слід зазначити, що нормативно-правове забезпечення інноваційного процесу на місцевому рівні необхідно розвивати по наступним напрямкам: підтримка інноваційного підприємництва; впровадження інноваційних проєктів; фінансування місцевих програм інноваційного розвитку; залучення інвестиційних ресурсів, в тому числі венчурних інвестицій; залучення іноземних інвестицій у місцеві інноваційні проєкти; розвиток інноваційної інфраструктури; стимулювання інновацій.

Слід удосконалювати змістовне наповнення нормативно-правових та програмних документів, оскільки вони, як правило, не достатньо чітко структурно та змістовно опрацьовані: не завжди містять всю необхідну інформацію, заходи з реалізації поставлених завдань не повністю відповідають цим завданням, так само, у додатках – очікувані результати розглядаються фрагментарно, або звітність надається не в повному об'ємі.

Деякі нормативно-правові акти потребують додаткової нормативної підтримки, як, наприклад, Концепція розвитку цифрової грамотності жителів міста Харкова, оскільки у зв'язку з пандемією COVID – 19 з'явилися нові завдання щодо подолання цього явища, які відповідно вимагають належного нормативно-правового забезпечення.

Отже, нормативно-правове забезпечення інноваційного розвитку місцевими органами влади потребує як вдосконалення уже існуючої нормативно-правової бази, так і підготовки та затвердження нових правових документів за актуальними на сьогоднішній день напрямками.

Пропозиції щодо впровадження результатів дослідження. Запропоновані рекомендації можуть бути застосовані органами місцевого самоврядування різних рівнів. Відповідно до локалізації НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України результати дослідження слід запровадити Харківською міською радою щодо Стратегії розвитку міста Харкова на 2020-2030 роки та Програми економічного та соціального розвитку м. Харкова на 2021 рік, зокрема, Управлінням інноваційного розвитку та іміджевих проєктів Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради щодо програм інноваційного розвитку та Департаментом адміністративних послуг та споживчого ринку щодо підтримки розвитку підприємництва у м. Харкові.

ПІДСИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

8.1. Інформаційно-комунікативне забезпечення інноваційного процесу

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток суспільства викликає потребу у функціонуванні мережі, що забезпечувала би ефективну комунікацію між суб'єктами інноваційного процесу. У цьому аспекті особливого значення набуває питання інформаційно-комунікативної взаємодії між суб'єктами інноваційного процесу.

Аналіз останніх досліджень. Питання створення та специфіки функціонування окремих суб'єктів інноваційної інфраструктури досліджували такі науковці як С. В. Глібко^{529, 530}, А. В. Стріжкова⁵³¹, І. М. Курашова⁵³²,

⁵²⁹ Глібко С. В. Питання функціонального забезпечення інноваційного процесу: господарсько-правовий аспект. *Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів*: зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 8 черв. 2018 р.). Харків, 2018. С. 42-45

⁵³⁰ Глібко С. В. Наукові парки України: правовий аспект. Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 жовт. 2017 р.). Харків, 2017. С. 44-50

⁵³¹ Стріжкова А. В. Пропозиції господарсько-правового забезпечення стимулювання розвитку бізнес-інкубаторів. *Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів*: зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 8 черв. 2018 р.). Харків, 2018. С. 123 – 128.

⁵³² Курашова І. М., Стріжкова А. В. До аналізу причин проблем інноваційного розвитку України. Конституційно-правові засади адміністративної реформи в Україні. Харків. 2018. С. 51 – 53.

А. М. Любичч^{533, 534}, Т. П. Бубенко⁵³⁵, І. М. Кобушко⁵³⁶, О. Г. Шпикуляк⁵³⁷ та інші. Серед іноземних науковців окремо необхідно виділити Й. А. Шумпетера⁵³⁸.

Об'єктом дослідження є інформаційно-комунікативне забезпечення інноваційного процесу як ключовий фактор інноваційного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу.

Загальні питання інформаційно-комунікативної взаємодії.

В першу чергу звернімося до загальнотеоретичних питань інформаційно-комунікативної взаємодії.

Г. Парфьонова вказує, що інформаційно-комунікативну інфраструктуру складають технічні засоби, засоби зв'язку (комунікації), мережі інформаційних служб (інформаційні відділи тощо) і місця збереження інформації (архіви, бібліотеки, фонди тощо)⁵³⁹.

Разом з тим, ефективне здійснення інформаційно-комунікативної взаємодії між певними суб'єктами можливе лише в межах функціонування конкретної системи, а також у міжсистемних відносин.

В межах таких систем позитивний результат може бути досягнутий за допомогою наступних заходів (послідовності дій):

– встановлення конкретного виду інформації, яка є необхідною для ефективного функціонування певної системи та елементів, що включені до неї;

⁵³³ Любичч А. М. Щодо значення технопарків у розвитку економіки країн: порівняльна характеристика. Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів: зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 8 черв. 2018 р.). Харків, 2018. С. 21-24.

⁵³⁴ Любичч А. М. Інноваційна політика: індонезійський досвід і рекомендації для України. Право та інновації. 3(23), 2018. С. 132-136.

⁵³⁵ Бубенко П. Т. Наука та інноваційний процес в Україні. Проблеми науки. Київ. 2003. № 4. С. 8–12.

⁵³⁶ Кобушко І. М. Шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні з використанням міжнародного досвіду. Маркетинг і менеджмент інновацій. Суми. 2011. № 2. С. 124 – 130.

⁵³⁷ Шпикуляк О. Г. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності. Економіка АПК. Київ. 2011. № 12. С. 109 – 116.

⁵³⁸ Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку Москва. Прогресс, 1982. 455 с.

⁵³⁹ Парфьонова Г. Інформаційна взаємодія органів місцевого самоврядування м. Херсона та громади. *Сучасний стан та перспективи*: аналітичне дослідження. Херсонська міська громадська організація «Розвиток». Херсон. 2003. С. 16.

- встановлення низки критеріїв, за якими відбувається відбір відповідної інформації, з низки подібних джерел;
- обрання ефективного способу (способів) добору інформації;
- створення ефективного механізму швидкого поширення такої інформації між всіма суб'єктами певної системи (систем);
- розробка механізмів та планів застосування отриманої інформації у діяльності системи та окремих її складових.

Особливого значення інформаційно-комунікативна взаємодія набуває у відносинах в сфері інновацій, оскільки від ефективності та швидкості розповсюдження інформації залежить розвиток суб'єктів інноваційної діяльності, що діють у національних інноваційних системах. Здебільшого такий вид взаємодії відбувається в межах інформаційної інфраструктури інноваційної діяльності.

Як зазначає Н. В. Березняк під інформаційною інфраструктурою інноваційної діяльності доцільно розуміти сукупність підприємств, організацій, установ, їхніх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, ресурсів і коштів та інших елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним⁵⁴⁰.

Одним із яскравих прикладів ефективної інформаційно-комунікативної взаємодії в межах певної інноваційної інфраструктури є США. Розвиток цієї взаємодії відбувається, зокрема, за рахунок наступних факторів:

- постійний розвиток нормативно-правового регулювання інноваційної інфраструктури з урахуванням новітніх економічних та науково-технічних тенденції. Як приклад можна навести Закон «Про стартапи»⁵⁴¹, який, зокрема, розкриває термін компанії, що розвивається, встановлює 2 ключові види інвестування таких компаній (за допомогою краудфандингу або емісії акцій за спрощеною процедурою)⁵⁴²;
- діяльність державних та недержавних організацій, яка спрямована на забезпечення інформаційної підтримки суб'єктів інноваційного процесу. Так, в США діє урядова організація - Національна служба технічної

⁵⁴⁰ Березняк Н.В. Інформаційна інфраструктура для забезпечення потреб національних інноваційних систем. *Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку: світовий та вітчизняний досвід: монографія/* Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша, Н.В. Березняк, О.В. Прудка. Київ: УкрІНТЕІ, 2015. С. 8.

⁵⁴¹ Jumpstart Our Business Startups Act. Public law 112–10: apr.5, 2012. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-112publ1106/pdf/PLAW-112publ1106.pdf>

⁵⁴² Gabe Alpert. Jumpstart Our Business Startups Act (JOBS). *Investopedia*. 2019. URL: <https://www.investopedia.com/terms/j/jumpstart-our-business-startups-act-jobs.asp>

інформації, метою якої є надання інноваційних послуг з передачі даних федеральним агенціям через партнерські відносини із приватним сектором для просування пріоритетних федеральних програм, сприяння економічному зростанню та забезпечення операційної досконалості⁵⁴³.

– діяльність робочих груп, спрямованих на розвиток інноваційної інфраструктури. Так ще у 1993 році було створено Робочу групу з інформаційної інфраструктури, яка здійснила дослідження багатьох питань, пов'язаних із розвитком та діяльністю інформаційної інфраструктури, включаючи виробництво, електронну торгівлю, охорону здоров'я, освіту, моніторинг довкілля, бібліотеки та надання державних послуг, а також рекомендувала ринково-орієнтовану стратегію сприяння глобальній електронній комерції в Інтернеті⁵⁴⁴.

Важливу роль в інформаційно-комунікативному забезпеченні інноваційної інфраструктури відіграють спеціалізовані організації та установи, значна кількість яких не обмежує свою діяльність лише межами певного регіону чи навіть держави, а діє на міжнародному рівні.

Як приклад організації, що здійснює таку діяльність можна назвати Кембриджський інноваційний центр, однією з ключових форм діяльності якого є коворкінги, які приймають понад 2000 компаній у семи містах США та Європи⁵⁴⁵. Загальна площа функціонування цієї організації станом на кінець 2019 року складала 20 000 квадратних метрів. Лише у 2019 році клієнтами Центру було залучено 3 мільярди доларів США венчурного капіталу. Крім того, Кембриджський інноваційний центр організовує так звані інформаційні тури. Так, тільки в 2019 в Бостоні та Кембриджі Центр організував інформаційні екскурсії для понад 4000 студентів, представників бізнесу та програм підприємництва з усього світу, які стимулюють інновації у власних громадах⁵⁴⁶.

⁵⁴³ Офіційний сайт Національної служби технічної інформації (NTIS). URL: <https://www.ntis.gov/>

⁵⁴⁴ Information Infrastructure Task Force. URL: https://itlaw.wikia.org/wiki/Information_Infrastructure_Task_Force

⁵⁴⁵ Офіційний сайт Кембриджського інноваційного центру. URL: <https://cic.com/>

⁵⁴⁶ Global 2019 Impact Report. *Cambridge Innovation Center*. 2020 URL: https://cdn2.hubspot.net/hubfs/53802/2019%20Impact%20Report/CIC_ImpactReport_2019_04-01-20_1.pdf?__hstc=224691269.b12e6315e7fe937df3299eb8d5fffe98.1607678207590.1607678207590.1607678207590.1&__hssc=224691269.1.1607678207591&__hsfp=462366145&hsCtaTracking=9723f990-d3d2-443a-bed5-836bd3c0df09%7C5710e0f8-d417-4fef-bb3a-a838f162e65e

Ключовим партнером Кембриджського інноваційного центру є Венчурне Кафе Роттердаму як неприбуткова організація (фонд), метою якого є створення інноваційної спільноти та прискорення розвитку інновацій в регіональній екосистемі, через програмування та зв'язки між студентами, стартапами, фізичними особами-підприємцями, інвесторами, корпораціями та іншими організаціями⁵⁴⁷. Основними напрямками діяльності цього Фонду є:

- 1) забезпечення всебічної підтримки підприємців;
- 2) партнерство з місцевими та національними організаціями щодо розвитку інновацій та підтримки підприємництва;
- 3) допомога в усуненні інформаційних прогалин у підтримці інноваційного співтовариства⁵⁴⁸.

На виконання цих напрямів діяльності Венчурне Кафе реалізує наступні проекти:

1) «Thursday Gathering» - щотижневі зустрічі, які відвідують близька 300 осіб, з метою встановлення ділових зв'язків, обміну інформацією та освіти.

2) «Talent Night» - щомісячна зустріч у співпраці з Роттердамськими партнерами, що зосереджується на темах у галузі талантів міста.

3) «Talent Portal» - проєкт, що сфокусований на пошуку стажувань та роботи у мережі освітніх організацій;

4) «Innovation Visitor Bureau» - проєкт, що передбачає проведення освітніх екскурсій для представників бізнесу, урядових організацій та навчальних закладів. Метою цих екскурсій є формування нових ділових зв'язків, ознайомлення з місцевою інноваційною системою та отримання новітньої інформації про інновації;

5) «Informal Investor Diner» - неформальне спілкування з інвесторами з метою просування стартап-ідей;

6) «Rotterdam Capital Days» - масштабний 3-денний захід, у якому беруть участь представники більшості суб'єктів інноваційної інфраструктури⁵⁴⁹.

⁵⁴⁷ Офіційний сайт Venture Café Rotterdam. URL: <https://venturecaferotterdam.org/>

⁵⁴⁸ Impact Report Venture Café Rotterdam 2018. Venture Café Rotterdam. 2019. URL: <http://venturecaferotterdam.org/wp-content/uploads/2019/03/Looking-back-at-2018-Venture-Cafe-Impact-Report-Web.pdf>

⁵⁴⁹ Impact Report Venture Café Rotterdam 2018. Venture Café Rotterdam. 2019. URL: <http://venturecaferotterdam.org/wp-content/uploads/2019/03/Looking-back-at-2018-Venture-Cafe-Impact-Report-Web.pdf>

Підбиваючи підсумок щодо іноземного досвіду інформаційно-комунікативного забезпечення інноваційної інфраструктури необхідно зауважити, що поширеною практикою є створення мережі організацій, які діють на міждержавному рівні та об'єднують всіх суб'єктів інноваційної інфраструктури щодо пошуку інноваційних ідей, їх розробки та реалізації.

Значення інформаційно-комунікативного забезпечення інноваційної інфраструктури декларувалося і у багатьох актах України. Так, відповідно до Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2010 р. № 2632-VI, на Кабінет Міністрів України було покладено обов'язок вжити заходів щодо розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку шляхом 1) розвитку системи державного статистичного спостереження у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, ґрунтуючись на показниках і стандартах, що використовуються в Європейському Союзі та Організації Економічного Співробітництва і Розвитку; 2) розвитку системи науково-технічної та патентно-ліцензійної інформації з максимальним використанням можливостей мережі Інтернет; 3) удосконалення системи оцінювання наукових робіт фундаментального спрямування.

Разом з тим, відповідно до Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р серед основних бар'єрів для розвитку інновацій в Україні було названо слабко розвинуту інфраструктуру, у тому числі інноваційну, через низький рівень показників валового нагромадження капіталу у відсотках до валового внутрішнього продукту, показників екологічної стійкості, доступності та якісної роботи електронного уряду (використання інформаційних та комунікаційних технологій у поєднанні з організаційними змінами та застосуванням нових навичок у державному управлінні для впровадження державних послуг та демократичних процесів)⁵⁵⁰.

Аналіз вказаної Стратегії дає можливість встановити наступні інформаційно-комунікативні проблеми функціонування інноваційної інфраструктури:

⁵⁵⁰ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. *Офіційний вісник України*. 2019. Ст. 1983.

1) *на етапі виникнення ідеї та розробки інноваційного продукту*: відсутність у автора (авторів) ідеї інформації щодо специфіки та економічних небезпек в процесі проходження етапів створення продукту та перспектив виведення його на ринок; відсутність налагоджених комунікативних зв'язків між науковцями і підприємцями щодо перспективних напрямів інноваційної діяльності в Україні та за кордоном; відсутність ефективного інформування суб'єктів підприємницької діяльності щодо успішно реалізованих проектів із створення або залучення інновацій; відсутність належного експертного супроводу створення інноваційного продукту та виробництва відповідної продукції.

2) *на етапі трансферу інновацій*: недостатня обізнаність науковців і працівників підрозділів, які відповідають за комерціалізацію у закладах вищої освіти та наукових установах, щодо оцінки рівня готовності науково-технічної (експериментальної) розробки, подальшого ринкового ефекту від переданих (комерціалізованих) технологій, розроблення стратегії комерційного розвитку, сценаріїв трансферу технологій, що перебувають на різних стадіях готовності; відсутність інформації про інформаційних партнерів⁵⁵¹;

3) *на етапі створення інноваційного старту*: недостатність необхідних знань і навичок для здійснення підприємницької діяльності; відсутність належної інформаційної підтримки у пошуку інвестицій та грантової підтримки;

4) *на етапі впровадження інновацій (інноваційного продукту) існуючим суб'єктом підприємницької діяльності*: відсутність належного інформування суб'єкта підприємницької діяльності про можливі переваги при застосуванні інновацій; обмеженість можливостей експертного супроводу під час провадження на підприємстві інновацій, високі економічні ризики тощо.

Вирішенню низки з цих проблем сприяють суб'єкти інноваційної інфраструктури, ключовими завданнями яких є надання інформаційно-комунікативної підтримки іншим суб'єктам інноваційної діяльності.

Серед цих суб'єктів можливо зупинитися Громадській організації «Агенція європейських інновацій» (ЄДРПОУ: 37362513), яка з 2010 року надає багатоспекторну підтримку суб'єктам інноваційної діяль-

⁵⁵¹ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. *Офіційний вісник України*. 2019. Ст. 1983

ності щодо інструментів та фінансових ресурсів для інноваційного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, креативних індустрій, освіти, агропромислового комплексу, охорони здоров'я, відновлюваної енергетики на основі сучасних результатів науково-дослідної діяльності, зокрема в рамках програм HORIZONT 2020, ENI та програм різних донорів⁵⁵². Основу діяльності цієї громадської організації складають дослідження ключових напрямів інноваційного розвитку (таких як ІКТ, цифровізація, «зелені технології» тощо), розробка та експертний супровід створення інноваційного продукту (інновацій), всебічна консалтингова підтримка тощо.

Також в Україні реалізовується проєкт зі створення Національної електронної науково-інформаційної системи (Ukrainian Research Information System), метою якої є моніторинг діяльності наукових і освітніх установ, підвищення ефективності у прийнятті рішень у сфері розподілу фінансування⁵⁵³, а також діє веб-сайт «Український індекс наукового цитування»⁵⁵⁴. Крім того, Центром досліджень соціальних комунікацій сформовано рейтинг наукових періодичних видань, що мають бібліометричні профілі⁵⁵⁵.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що інформаційно-комунікативне забезпечення інноваційного процесу включає в себе низку ключових напрямів діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, урядових та неурядових організацій, наукових та освітніх установ та суб'єктів підприємницької діяльності, спрямовану на всебічну підтримку та супровід суб'єкта інноваційної діяльності від етапу виникнення ідеї до виведення інноваційної продукції на ринок та подальшого розвитку інноваційного підприємства.

Наступним кроком дослідження є аналіз інформаційно-комунікативної взаємодії окремих суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Інформаційно-комунікативна взаємодія наукових парків.

В Україні науковий парк є одним з найбільш поширених суб'єктів інноваційного процесу, що виконує функції створення нових видів інноваційного продукту та реалізації інноваційної продукції, інформаційно-

⁵⁵² Офіційний сайт «Агенція європейських інновацій». URL: <https://aei.org.ua/pro-nas/>

⁵⁵³ Офіційний сайт ДНТБ України. URL: <https://dntb.gov.ua/pp/uris>

⁵⁵⁴ Офіційний сайт «Український індекс наукового цитування». URL: <http://uincit.uran.ua/scientists/fronts/analytics>

⁵⁵⁵ Офіційний сайт Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals

методичного, правового та консалтингового забезпечення засновників і партнерів наукового парку, функцію залучення осіб до інноваційного процесу, сприяння розвитку та підтримки малого інноваційного підприємства, залучення і використання у своїй діяльності ризикового (венчурного) капіталу, освітню та представницьку функції⁵⁵⁶.

Разом з тим, в Україні відсутня єдина мережа наукових парків, яка би забезпечувала взаємодію між цими суб'єктами інноваційного процесу.

Натомість на міжнародному рівні ефективно функціонує декілька таких мереж.

Так, на сьогоднішній день, однією з найбільш відомих мереж, що забезпечує сталі взаємозв'язки між науковими парками є Асоціація університетських дослідницьких парків (Association of University Related Research Parks) (далі - AURRP).

Ідея створення цього об'єднання виникла ще у 1986 році серед керівників вищих навчальних закладів США. Здійснивши аналіз тенденцій розвитку наукових та технологічних парків на базі університетів вони дійшли до висновку щодо необхідності створення єдиної мережі, що забезпечувала постійний обмін інформацією та досвідом між різними інноваційними структурами.

Організаційно-правовою формою AURRP є міжнародна неприбуткова організація.

На сьогоднішній день AURRP об'єднує на правах членства наукові парки багатьох країн світу, зокрема США, Канади, Латинської Америки, Японії, Австралії, Саудівської Аравії, Судану та Індії.

Серед основних функцій цієї мережі можна виділити наступні:

1) освітня (в тому числі проведення майстер-класів та навчальних курсів для розробників інноваційної продукції, надання підтримки новоствореним науковим паркам);

2) комунікативна (забезпечення постійного обміну досвідом між науковими парками, пошук інвесторів для фінансування створення нових інноваційних структур на базі вищих навчальних закладів, в тому числі і наукових парків)⁵⁵⁷.

⁵⁵⁶ Глібок С. В. Наукові парки України: правовий аспект. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків. 20 жовт. 2017 р.). Харків, 2017. С. 45–46.

⁵⁵⁷ Офіційний сайт Асоціації університетських дослідницьких парків. URL: <https://www.aurp.net/home>.

Таким чином, Асоціація університетських дослідницьких парків на сьогодні забезпечує ефективну взаємодію між науковим парками всіх континентів, стимулює створення нових інноваційних суб'єктів та інноваційний розвиток вищих навчальних закладів.

Ще одним прикладом ефективної взаємодії наукових парків є Міжнародна асоціація наукових парків та інноваційних галузей, основний центр діяльності якої розташований в Іспанії. Разом з тим, функціонують і регіональні підрозділи у 7 регіонах світу (зокрема, Китаї, Африці, Північній та Південній Америці тощо).

Організаційно-правовою формою вказаної організації є міжнародна неприбуткова неурядова організація. Міжнародна асоціація наукових парків та інноваційних галузей має спеціальний статус консультанта при Економічній та Соціальній раді ООН.

Створена у 1986 році, на сьогоднішній день вона об'єднує 350 членів, які діють у 74 країнах світу⁵⁵⁸.

Основною метою цієї організації є забезпечення інформаційно-комунікативної підтримки наукових парків, в тому числі через проведення конференції та освітніх курсів, а також здійснення представництва перед потенційними інвесторами. Крім того, вони забезпечують постійний моніторинг діяльності суб'єктів інноваційної діяльності з метою виявлення основних перспективних напрямів їх подальшого функціонування, а також проблем, з якими стикаються такі суб'єкти на етапі створення та розвитку.

Прикладом ефективної діяльності мережі наукових парків на національному рівні може слугувати Асоціація наукових та технологічних парків Іспанії, до складу якої входить 61 парк, 22 з яких фінансуються університетами. В цілому у співпраці з науковими парками, що входять до складу цієї організації, перебувають 44 заклади вищої освіти.

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що важливим аспектом розвитку наукових парків України є створення регіональних та загальнодержавних мереж наукових парків, а також забезпечення їх участі у міжнародних організаціях наукових парків, з метою запозичення позитивного досвіду найбільш розвинутих інноваційних суб'єктів світу.

⁵⁵⁸ Офіційний сайт Міжнародної асоціації наукових парків та інноваційних галузей. URL: <https://www.iasp.ws/>.

Інформаційно-комунікативна взаємодія бізнес-інкубаторів.

Єдиного визначення бізнес-інкубатору наразі не сформульоване. Оглядом зупинимось на найбільш поширених з них:

1) бізнес-інкубатори стимулюють розвиток суб'єктів підприємницької діяльності, допомагаючи їм «вижити» та розвиватися починаючи від етапу створення, коли вони є найбільш вразливими. Їхні програми надають компаніям-клієнтам послуги з підтримки бізнесу, а також ресурси для новостворених підприємств. Найпоширенішими цілями інкубаційних програм є створення нових робочих місць, покращення «підприємницького клімату» громади, сприяння діяльності бізнесу в громаді, розбудова або прискорення зростання місцевої економіки⁵⁵⁹.

2) бізнес-інкубатор – це фізичний простір або приміщення, у якому здійснюється процес бізнес-інкубації, який у свою чергу є державним та / або приватним, підприємницьким, економічним та соціальним процесом розвитку, покликаним розвивати бізнес з стадії генерування ідей до новостворених компаній, завдяки всебічній програмі підтримки, допомоги у прискоренні розвитку суб'єктів підприємницької діяльності⁵⁶⁰;

3) бізнес-інкубатор - установа, що належить державі та / або муніципалітету або є спільною власністю, і метою якої є зменшення ризику стартапів та допомога їм утвердитися на ринку, а також сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. Бізнес-інкубатор об'єднує стартапи у приміщеннях, якими він володіє або іншим чином експлуатує та використовує⁵⁶¹.

На національному законодавчому рівні термін «бізнес-інкубатор» було закріплено у Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2009 р. № 510. Відповідно до вказаного нормативно-правового акту бізнес-інкубатор – це організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам

⁵⁵⁹ National Business Incubation Association, Business Incubation. URL: http://www.nbia.org/resource_library/faq/#1.

⁵⁶⁰ Business Incubation Definitions and Principles: Trainee Manual. *InfoDev*. URL: http://www.agrirowad.com/UploadFiles/ProfileCv/m1_traineeManual_20101029960e20.pdf.

⁵⁶¹ Vidutinio verslo plėtros įstatymo nr. VIII-935: Lietuvos respublikos smulkiojo, 2017 m. Sausio 12 d. Nr. XIII-192. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/468c37b3dd5211e6be918a531b2126ab>.

малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності⁵⁶².

Наразі термін бізнес-інкубатор міститься лише у визначенні інноваційного підприємства.

На сьогоднішній день в Україні успішно функціонує мережа бізнес-інкубаторів (стартап-інкубаторів) «YEP!»

Основною метою вказаної мережі є стимулювання молодіжного підприємництва через їхнє залучення до підприємницької екосистеми закладу вищої освіти, міжнародної програми підприємництва та участі у діяльності бізнес-акселератору, що діє на базі цієї мережі.

На сьогоднішній день Мережа «YEP!» стала членом UBI Global Network, що є міжнародною мережею бізнес-ангелів. Також «YEP!» став найкращим проектом на конкурсі ініціатив, що розбудовують стартап-екосистему міст і взяв участь у The Next Web Startup City Summit 2017 в Амстердамі⁵⁶³. Наразі у цій мережі діє «YEP Starter» як освітній проєкт для стартаперів, що включає в себе комплексну теоретичну, маркетингову, інвестиційну та правову підготовку.

На міжнародному рівні з 1995 року функціонує програма Світового банку «InfoDev», метою якої є об'єднання підприємців, інвесторів та менторів через глобальну мережу бізнес-інкубаторів. Вказана програма включає в себе функціонування інноваційних центрів, лабораторій мобільних додатків (mLabs) та центрів агропідприємництва в країнах, що розвиваються, включаючи Кариби, Ефіопію, Гану, Кенію, Марокко, Південну Африку та В'єтнам. Підтримка інноваційної діяльності здійснюється через надання учасникам програми інформаційних, освітніх та представницьких послуг.⁵⁶⁴

Також важливу роль у розвитку бізнес-інкубаторів відіграє Міжнародна асоціація бізнес-інновацій, що функціонує у формі міжнародної неприбуткової організації та об'єднує більше ніж 1200 членів – суб'єктів інноваційної діяльності. Основними функціями цієї організації є освітня та інформаційно-комунікативна, що реалізуються у формі забезпечення співпраці, наставництва, навчання та обміну інноваційними іде-

⁵⁶² Порядок реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2009 р. № 510. *Офіційний вісник України*. 2009. Ст.1310.

⁵⁶³ Офіційний сайт мережі бізнес-інкубаторів «YEP!». URL: <http://www.yepworld.org/ua/>.

⁵⁶⁴ Офіційний сайт програми Світового банку «InfoDev». URL: <http://www.infodev.org>.

ями підприємців. Надання таких послуг здійснюється, в тому числі, за допомогою бізнес-інкубаторів. При цьому частина із вказаних освітніх послуг надається безкоштовно⁵⁶⁵.

Крім того, бізнес-інкубатори є ключовими членами міжнародної неприбуткової недержавної організації International Business Innovation Association та діють в межах Центрів підприємництва, надаючи допомогу стартап-компаніям⁵⁶⁶.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що членство бізнес-інкубаторів у міжнародних мережах забезпечує ефективну реалізацію покладних на них функцій.

Інформаційно-комунікативна взаємодія бізнес-ангелів.

Третім суб'єктом інноваційного процесу є бізнес-ангел як фізична особа, суб'єкт інноваційної інфраструктури, що здійснює інвестування у високоризикові, переважно інноваційні, малі та середні підприємства й стартапи.

Деякі науковці визначають бізнес-ангел як приватного інвестора, який вкладає кошти в інноваційні проекти (стартапи), як правило в обмін на повернення вкладень і частку в компанії⁵⁶⁷.

Вказаний суб'єкт інноваційного процесу не є поширеним в національній інноваційній системі України.

Разом з тим, в інших державах світу їхня діяльність справляє значний позитивний ефект на інноваційний розвиток основних галузей економіки.

Для узгодження та взаємної підтримки бізнес-ангелів в 1999 році було створено Європейську мережу бізнес-ангелів (далі - EBAN), яка об'єднує більше ніж 150 організацій-членів з 50 країн світу.

Основними функціями цієї мережі є освітня, інформаційно-комунікативна, представницька та інвестиційна. На сьогоднішній день EBAN інвестує 7,5 мільярдів євро на рік і об'єднує на правах членства не тільки бізнес-ангелів, їх асоціації та мережі, але й інших суб'єктів інноваційної інфраструктури⁵⁶⁸.

У США діє організація бізнес-ангелів «Miami Angels»⁵⁶⁹, яке об'єднує акредитованих інвесторів (близька 100 осіб) для інвестування в

⁵⁶⁵ Офіційний сайт Міжнародної асоціації бізнес-інновацій. URL: <https://inbia.org>.

⁵⁶⁶ Офіційний сайт InBIA. URL: <https://inbia.org/>.

⁵⁶⁷ Стартап проекти та їх оцінювання: конспект лекцій для студентів за спеціальністю 7.121 «Інженерія програмного забезпечення» факультету інформаційних технологій УжНУ / Розробник: к.т.н. Поліщук В.В. – Ужгород: 2018. С. 19.

⁵⁶⁸ Офіційний сайт EBAN. URL: <http://www.eban.org/>.

⁵⁶⁹ Офіційний сайт Miami Angels. URL: <https://www.miamiangels.vc/>.

стартапи на ранніх стадіях у США та Латинській Америці. За останньою інформацією інвестори вже здійснили інвестування у загальні суми 14,2 мільйона доларів⁵⁷⁰, з яких лише за 2018 рік – 3,2 мільйона доларів у 11 стартапів. Середній розмір інвестиційної угоди - близько 330 000 доларів. Це об'єднання є найбільшим і найефективнішим у Південній Флориді. Допомога компаніям також надається з шляхом їх безпосереднього ознайомлення з іншими стратегічними інвесторами по всій території США, такими як VCs First Round Capital та Insight Venture Partners⁵⁷¹.

Однією з найбільш відомих національних мереж бізнес-ангелів в Україні є «UAngel», що була створена у 2014 році. Станом на сьогодні вона є повноправним членом EBAN. Членами «UAngel», окрім бізнес-ангелів, є венчурні фонди та акселератори Digital Future, WannaBiz, Fison, Gravia VC та інші. Про успіх діяльності даної організації свідчить той факт, що лише за перший рік її функціонування в рамках інвестування стартапів інвесторами було укладено угоди загальною сумою \$1,6 млн.⁵⁷²

Також, мережею бізнес-ангелів в Україні є Громадська організація «Асоціація приватних інвесторів України» (код ЄДРПОУ: 35012423), яка функціонує з 2007 року та є членом EBAN. До співпраці цієї громадської організації знаходяться не лише фізичні особи-інвестори, але й венчурні фонди, корпоративні венчурні фонди, корпоративні венчурні інвестори та фінансові консалтингові компанії⁵⁷³.

Саме інформаційно-комунікативна взаємодія між бізнес-ангелами є запорукою успішного інвестування та залучення коштів для реалізації інноваційних проєктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що забезпечення реалізації інформаційно-комунікативної взаємодії між суб'єктами інноваційного процесу є запорукою ефективності їхнього функціонування в цілому. Така взаємодія може відбуватися як в межах міжнародної органі-

⁵⁷⁰ Interview with Rebecca Danta, director of Miami Angels. *Finance Strategists*. URL: <https://www.financestrategists.com/founder-spotlight/rebecca-danta/>.

⁵⁷¹ Dahlberg N. For Miami Angels and the ecosystem, 2018 was a very good year: 11 deals, \$3.2m deployed. What's ahead? *Refresh Miami*. 2019. URL: <https://www.refreshmiami.com/for-miami-angels-and-the-ecosystem-2018-was-a-very-good-year-11-deals-3-2m-deployed-whats-ahead/>.

⁵⁷² Офіційний сайт «UAngel». URL: <http://uangel.com.ua/>.

⁵⁷³ Офіційний сайт Асоціації приватних інвесторів України. URL: <http://www.uaban.org/>.

зації (мережі), яка об'єднує суб'єктів інноваційної інфраструктури різних видів, так і в мережах окремих видів суб'єктів. Так, на сьогоднішній день в світі здійснюють діяльність міжнародні мережі бізнес-ангелів, бізнес-інкубаторів та наукових парків, що функціонують у формі неурядових неприбуткових організацій та надають освітні, інформаційно-комунікативні, представницькі та інвестиційні послуги їхнім членам.

У зв'язку з вищевикладеним, існує нагальна потреба як у створенні національних мереж суб'єктів інноваційної інфраструктури, так і залученні до тісної співпраці іноземних та міжнародних організацій із підтримки інновацій, оскільки саме від швидкого та ефективного обміну новітніми знаннями та інформацією залежить інноваційний розвиток нашої держави.

Також важливим є удосконалення нормативно-правового регулювання статусу, порядку створення та особливостей діяльності окремих суб'єктів інноваційного процесу, з метою забезпечення правової визначеності щодо їхньої сутності, специфіки та функцій з підтримки інноваційного розвитку.

Місце впровадження результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у освітній, науково-дослідній та нормотворчій діяльності, у навчально-педагогічній роботі при розробці відповідних розділів підручників та навчальних посібників, при підготовці науково-практичних коментарів до законодавчих актів, при проведенні заходів з підвищення кваліфікації, в також у практичній діяльності як правників, так і осіб, що здійснюють інноваційну підприємницьку діяльність. В тому числі дослідження може бути використано у діяльності Міністерства освіти та науки України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства цифрової трансформації України, Харківською міською радою, Харківською обласною державною адміністрацією тощо.

СПИСОК ПРАЦЬ АВТОРІВ

1. Alla Strizhkova, Karolina Karbovska. Concept Kharkiv Smart City. Підтримка підприємництва та інноваційної економіки в праві ЄС, Латвії та України: матеріали I Міжнародної міжгалузевої конференції (7 грудня 2018 р., Латвія, м. Рига). Рига: Балтійська Міжнародна Академія. С. 20-23.
2. Hlibko S. Legal issues of the formation and functioning of the national innovation system in Ukraine. Acta Innovations. 2019. no. 33. P. 73–82. URL: http://www.proakademia.eu/gfx/proakademia2014/userfiles/_public/acta_innovations/wydanie_33/nr_33_final.pdf.
3. Атаманова Ю.Є., Новіков Є.А. Організаційно-правові форми функціонування мережі трансферу технологій. Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів: зб. матеріали круглого столу (м. Харків, 8 черв. 2018 р.) / [редкол.: С.В. Глібко, В.В. Россіхін, В.Б. Родченко]. Харків : Право, 2018. С. 12-15.
4. Бринцев В. Д. Концепція удосконалення системи інноваційного права. Право та інновації. 2020. Вип. 4 (32). С. 38-45.
5. Георгієвський О. В. Регіональні інноваційні програми в Україні: поточний стан реалізації. Правові засади діяльності правоохоронних органів: зб. наук. статей, тез доповідей та повідомлень за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 грудня 2019 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Серія «Сектор безпеки України». Вип. 33/ Редкол., Ю.П. Битяк, А.П. Гетьман, Є.О. Алісов, В.М. Гарашук, В.Я. Настюк, Ю.В. Мех та ін. - Харків: «Точка», 2019. - С. 21-24.
6. Георгієвський О. В. Розвиток національної інноваційної системи в контексті сучасних викликів державного управління. Конституційно-правові засади адміністративної реформи в Україні: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, співробітників ЗВО і наукових організацій, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ (24-25 жовтня 2019 р.). Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 87-90.

7. Георгієвський Ю. В. Діяльність суб'єктів господарювання у зоні проведення операції об'єднаних сил: особливості правового регулювання. Право та інноваційне суспільство. 2018. № 1 (10). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Georgievskiy_10.pdf.

8. Георгієвський Ю. В. Органи управління національною інноваційною системою України: структурно-функціональний аналіз. Публічне право. 2019. №2. URL: <http://dsr.univ.kiev.ua/pub/publish/4425/>.

9. Георгієвський Ю. В. Особливості державного управління національною інноваційною системою в умовах реформи децентралізації. Сучасна парадигма державного управління : зб. наук. пр. за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. - Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 17-18 жовтня 2019 р. - Львів, 2019. С. 580 – 584.

10. Георгієвський Ю. В. Передумови створення Міністерства інноваційного розвитку України. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами II Круглого столу (м. Харків, 17 травня 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любчич, О. Ю. Палант: Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 149–156.

11. Георгієвський Ю. В. Сучасні проблеми правового регулювання прийняття стратегій регіонального розвитку в Україні. Стратегія розвитку харківської області на період 2021–2027 років : зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 23 січня 2020 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України. С.25-31.

12. Георгієвський Ю. В. Трансформація органів державного управління Національною інноваційною системою: особливості періодизації. Регіональні інноваційні ініціативи : завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 5 квітня 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любчич, О. Ю. Палант. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 6-19.

13. Георгієвський Ю.В. Особливості державного регулювання інноваційної діяльності в умовах епідемії COVID-19 в Україні. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції: 20 березня 2020 р. / за ред. М. Петрової, С. Глібка, Велико-Гирново, Болгарія, Вид-во: ACCESS PRESS, 2020. 278 с. С. 64-70.

14. Глібко С. В. Гречко О. А. Конституційні гарантії права на підприємницьку діяльність. Право та інноваційне суспільство. 2019. №2 (13). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Hlibko_Hrechko13.pdf.

15. Глібко С. В. Питання функціонального забезпечення інноваційного процесу: господарсько-правовий аспект. Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів: зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 8 червня 2018 р.): редкол. С. В. Глібко, В. В. Россіхін, В. Б. Родченко. Харків, 2018. С. 42 – 45. 166 с.

16. Глібо С. В. Правове регулювання випуску та реалізації високотехнологічної продукції в Україні. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 25 травня 2018 р.) / редкол.: М. П. Кучерявенко, О. О. Дмитрик, С. В. Глібо. Харків: Право, 2018. 280 с. С. 57 – 64.
17. Глібо С. В. Правове регулювання діяльності наукового парку як суб'єкта національної інноваційної системи. Право та інновації. 2017. № 4. С. 15-27.
18. Глібо С. В. Пріоритети та тенденції розвитку інноваційних відносин в Україні. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. За матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 21-28.
19. Глібо С. В. Проблеми формування регіональної інноваційної системи Донецького регіону. Право та інновації. Харків. 2020. Вип. 4 (32). С. 46-54.
20. Глібо С. В. Системність інноваційних структур та їх взаємодія в Донецькому регіоні. Стратегії підприємницької діяльності в інтересах сталого розвитку малого і середнього інноваційного підприємництва : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 2 за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 16 листопада 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 17-24.
21. Глібо С. В., Завадська А. Т. До питання удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності наукових парків в Україні. Стратегія розвитку харківської області на період 2021–2027 років : зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 23 січня 2020 р.). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 31-38.
22. Глібо С. В., Малай Ю. С. Ризик орієнтований пруденційний нагляд за професійними учасниками фондового ринку. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. пр. за матеріалами II Інтернет-конференції (м. Харків, 29 листопада 2019 року)/ редкол. І. В. Гонтарева, С. В. Глібо, А. В. Стріжкова. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 136–139.
23. Глібо С. В., Матюшенко І. Ю., Пасмор М. С. Практичні аспекти визначення високотехнологічних галузей і продукції в Україні. Соціальна економіка. Випуск 55. 2018. С. 37 – 49.
24. Глібо С. В., Мороз І. В. Ризик-орієнтований пруденційний нагляд за надавачами платіжних послуг. Теоретичні та практичні проблеми земельної реформи в Україні : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 15 листопада 2019 року) / редкол. О. В. Петришин, А. П. Гетьман, С. В. Глібо. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С.168–170.
25. Глібо С. В., Подрез-Ряполова І. В. Регіональна інноваційна політика в Україні: основні цілі та особливості реалізації. Support for entrepreneurship and innovation economy in the EU, Latvia and Ukraine law: II International Intersectoral Conference. Riga: Baltic International Academy. Riga. 2019. С. 90-93.

26. Глібко С. В., Проданова М. А. Щодо визначення інфраструктури окремих галузей сфери матеріального виробництва: правовий аспект. Право та інноваційне суспільство. 2018. № 2 (11). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Hlibko_Prodanova11.pdf.

27. Глібко С. В., Сохіякан А. С. Вплив діджиталізації на інноваційну інфраструктуру в Україні та світі. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. пр. за матеріалами II Інтернет-конференції (м. Харків, 29 листопада 2019 року) / редкол. І. В. Гонтарева, С. В. Глібко, А. В. Стріжкова. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 6–15.

28. Глібко С.В. Питання реалізації гарантій підприємництва в господарському праві України. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції: 20 березня 2020 р. / за ред. М. Петрової, С. Глібка, Велико-Гирново, Болгарія, Вид-во: ACCESS PRESS, 2020. С. 70-76. 278 с.

29. Глібко С.В., Любчич А.М., Подрез-Ряполова І.В. Щодо нагальних питань стосовно правового регулювання інноваційної діяльності. Цифровізація сучасних бізнес-процесів як вектор нової економічної політики: зб. матеріалів Круглого столу (м. Северодонецьк, 11 грудня 2019 р.) / За ред. О. В. Шаповалової. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 67-68.

30. Глібко С.В., Подрез-Ряполова І.В. Формування регіональної інноваційної системи в сучасних умовах. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. пр. за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 26 лютого 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любчич, О. Ю. Дмитрик О.О.: Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 36 – 39.

31. Глібко С.В., Токарева К.О. Наукові парки та особливості їх фінансового забезпечення. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 5 квітня 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любчич, О. Ю. Палант. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 6-19.

32. Гомон М. В. Оцінка реалізації пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 25 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 52–60.

33. Гомон М. В. Перспективи розвитку венчурного фінансування в Україні. Стратегії підприємницької діяльності в інтересах сталого розвитку малого і середнього інноваційного підприємництва : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 2 за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 16 листопада 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 24-29.

34. Гречко О. О. Державно-приватне партнерство як засіб стимулювання інноваційного розвитку. Стратегії підприємницької діяльності в інтересах

сталого розвитку малого і середнього інноваційного підприємництва : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 2 за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 16 листопада 2020 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 29-33.

35. Гречко О. О. Деякі проблемні питання законопроекту щодо захисту прав інтелектуальної власності. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. пр. за матеріалами II Інтернет-конференції (м. Харків, 29 листопада 2019 року)/ редкол. І. В. Гонтарева, С. В. Глібко, А. В. Стріжкова. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 112–117.

36. Гречко О. О. Компетенція органів місцевого самоврядування щодо забезпечення інноваційного розвитку. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 25 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 77–82.

37. Гречко О. О. Пріоритетні напрями діяльності об'єднаних територіальних громад щодо забезпечення інноваційного розвитку в умовах децентралізації. Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Сєверодонецьк, 23 жовтня 2020 р.). Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. С. 74-77.

38. Гречко О. О. Роль регіональних стратегій розвитку у підвищенні інноваційного потенціалу регіону. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 29–34.

39. Гречко О. О., Сучкова А. М. Недоліки та переваги Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг». Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. пр. за матеріалами II Інтернет-конференції (м. Харків, 29 листопада 2019 року)/ редкол. І. В. Гонтарева, С. В. Глібко, А. В. Стріжкова. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С.

40. Гречко О.О. Забезпечення інноваційного процесу місцевими органами влади: нормативно-правовий аспект. Право та інноваційне суспільство. 2020. № 2 (15). http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Grechko_15.pdf.

41. Гречко О.О., Манько Д.О. Реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг. Теоретичні та практичні проблеми земельної реформи в Україні: матеріали Круглого столу (м. Харків, 15 листопада 2019 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 184 – 189.

42. Давидюк О. М. Господарсько-правові аспекти реалізації права органів місцевого самоврядування на впровадження інновацій. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 34–39.

43. Давидюк О. М. Господарсько-правові аспекти репрезентування інформаційного втілення технології через систему технологічної інформації.

44. Давидюк О. М. Господарсько-правові особливості регулювання технологій в Україні. Support for entrepreneurship and innovation economy in the EU, Latvia and Ukraine law: II International Intersectoral Conference. Riga: Baltic International Academy. 2019. С. 50-56. 132 с.

45. Давидюк О. М. Місце технології в національній інноваційній системі: господарсько-правовий аспект. 2017. № 1 (17). URL: <http://ndipzior.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/Davidyuk17.pdf>.

46. Давидюк О. М. Напрямки модернізації інноваційного права України. Актуальні напрями модернізації господарсько-правової політики держави: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 11 грудня 2019 року), Національний юридичний Університет імені Ярослава Мудрого. URL: <http://nauka.nlu.edu.ua/?p=148>.

47. Давидюк О. М. Особливості господарсько-правового статусу технології створеної в результаті наукових і науково-дослідних робіт. Право та інноваційне суспільство. 2018. № 1 (10). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Davydiuk_10.pdf.

48. Давидюк О. М. Правове регулювання захисту прав на технологію Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. матеріалів II Круглого столу (м. Харків, 17 травня 2019 р.) URL: http://ndipzior.org.ua/wp-content/uploads/2019/17.05.19/17_05_2019-221-225.pdf.

49. Давидюк О. М. Проблематика стандартизації технологічної інформації у розрізі інформаційного втілення технології. Теоретичні та практичні проблеми земельної реформи в Україні : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 15 листопада 2019 року) / редкол. О. В. Петришин, А. П. Гетьман, С. В. Глібко. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України. 2019. С. 78–83.

50. Давидюк О. М. Проблеми правового забезпечення відносин пов'язаних із обігом технологій в Україні та господарсько-правові засоби їх вирішення. Право та інновації. 2018. № 2 (22). С. 75-79.

51. Давидюк О. М. Система засобів захисту та поновлення порушених прав на технологію: господарсько-правовий аспект. Право та інноваційне суспільство. 2019. № 1 (12). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Davydiuk12.pdf>.

52. Давидюк О.М. Окремі аспекти реалізації господарсько-правової компетенції органів місцевого самоврядування на впровадження інновацій. Право та інноваційне суспільство. 2020. Вип. 1(14). С. 14-18.

53. Давидюк О.М. Похідні засоби захисту прав на технологію: господарсько-правовий аспект. Матеріали круглого столу Завдання господарсько-правової політики держави в умовах четвертої промислової революції: зб. матеріалів Круглого столу (м. Харків, 20 марта 2019 р.) / редкол.: А.П. Гетьман, Д.В. За-

дихайло, Ю.І. Остапенко, Т.І. Швидка; НЮУ імені Ярослава Мудрого. Х.: ФОП Бровін О.В., С. 42-45.

54. До проблеми договорів, які укладаються у сфері електронної комерції / К. Ю. Іванова // Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 17 лют. 2017 р. Харків : Право, 2017. С. 107-111.

55. Жорнокуй Ю. М. «Інноваційна діяльність» та «венчурне підприємництво»: співвідношення понять та їх сутність. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції : у 2 ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.) / редколегія: проф. А. М. Куліш, О. М. Резнік. Суми: Сумський державний університет. 2020. Ч. 1. С. 233–237.

56. Жорнокуй Ю. М. Венчурні фонди як суб'єкти Національної інноваційної системи України: огляд існуючих проблем. Підтримка підприємництва та інноваційної економіки в праві ЄС, Латвії та України: матеріали I Міжнародної міжгалузевої конференції (7 грудня 2018 р., Латвія, м. Рига). Рига: Балтійська Міжнародна Академія. С. 15-18.

57. Жорнокуй Ю. М. Вклад Александра Анатольевича Пушкина в становление учения о юридическом лице и его современном толковании. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, 19–20 трав. 2017 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2017. С. 63–66.

58. Жорнокуй Ю. М. Окремі питання договорів по реорганізації юридичної особи. International Scientific-Practical Conference Development of legal regulation in East Europe: experience of Poland and Ukraine: Conference Proceedings, January 27–28, 2017. Sandomierz. С. 75–78.

59. Жорнокуй Ю. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб – суб'єктів венчурного інвестування: якими вони мають бути? Право та інновації. 2018. № 1. С. 13–18.

60. Жорнокуй Ю. М. Предмет акціонерного договору в різних юрисдикціях. Сьомі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті С. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 26 травня 2017 р.) / упоряд. і відповід. ред. І. С. Канзафарова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; економ.-прав. ф-т. Одеса : Астропринт, 2017. С. 104–108.

61. Жорнокуй Ю. М. Про співвідношення понять «засновницький договір» і «договір про створення (заснування) корпорації». Актуальні проблеми приватного права : договір як правова форма регулювання приватних відносин : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра

юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Х. : Право, 2017. С. 24–26.

62. Жорнокуй Ю. М. Публічно-правові засоби інвестування малого та середнього інноваційного підприємництва в Європейському Союзі. Право та інновації. Харків. 2020. Вип. 1(29). С. 7 - 13.

63. Завадська А. Т. До питання взаємодії бізнес-ангелів як суб'єктів інноваційної інфраструктури: іноземний та національний досвід. Актуальні проблеми правової науки в сучасному світі: в умовах глобалізації розвитку інфраструктури: матеріали X-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 02-03 квітня 2020 року). С. 57–59.

64. Завадська А. Т. До питання визначення бізнес-ангелю як суб'єкта інноваційної інфраструктури: національний та міжнародний досвід. 25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 лютого 2020 року, м. Суми). Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2020. 424 с. С. 86-87.

65. Завадська А. Т. До питання підтримки інноваційного розвитку регіонів в аспекті реформи децентралізації державної влади України. Адміністративно-територіальні vs. економічно-просторові кордони регіонів: зб. наук. пр. за матеріалами науково-практичної конференції (м. Київ, 19-20 березня 2020). С. 161-165.

66. Завадська А. Т. До питання правових тенденцій розвитку інноваційних суб'єктів в Україні. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. За матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 40–47.

67. Завадська А. Т. До питання правової природи, державного регулювання та підтримки інноваційного соціального підприємництва. Конституційно-правові засади адміністративної реформи в Україні: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Сєверодонецьк, 24-25 жовтня 2019 р.) : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 136-140.

68. Завадська А. Т. До питання реалізації органами місцевого самоврядування повноважень зі сприяння розвитку інновацій (на прикладі м. Харкова). Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами II Круглого столу (м. Харків, 17 травня 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любчич, О. Ю. Палант: Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 113-117. 258 с.

69. Завадська А. Т. До питання сутності і змісту Національної інноваційної системи. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури», Львів 23–25 травня 2019 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 104 – 105.

70. Завадська А. Т. Питання організації функціонування інноваційних структур у організаційно-правовій формі товариств з обмеженою відповідальністю. Регіональні інноваційні ініціативи : завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 5 квітня 2019 року) / редкол. С. В. Глібо, А. М. Любич, О. Ю. Палант. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 64-68.

71. Завадська А. Т. Проблемні питання забезпечення державної підтримки та залучення стартап-компаній до інноваційної діяльності. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: зб. наук. пр. за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Львів, 17-18 жовтня 2019 р.). С. 507-510.

72. Завадська А. Т. Щодо окремих форм державного стимулювання впровадження інновацій у сільському господарстві: національний та іноземний аспекти. Теоретичні та практичні проблеми земельної реформи в Україні : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 15 листопада 2019 року) / редкол. О. В. Петришин, А. П. Гетьман, С. В. Глібо. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 106 –110.

73. Завадська А. Т. Щодо специфіки функціонування та підтримки на регіональному рівні інноваційних структур національної інноваційної системи в Україні. Право та інноваційне суспільство: електрон. наук. вид. 2019. №2 (13). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Zavadaska13.pdf>.

74. Завадська А.Т. Щодо інформаційно-комунікативної взаємодії суб'єктів інноваційного процесу: національний та міжнародний досвід. Право та інновації. Харків. 2020. Вип. 3 (31). С. 34-38.

75. Завадська А.Т., Водозаський С. Г. Проблеми становлення бізнес-ангелів в інноваційному процесі України. Право та інноваційне суспільство. 2020. Вип. 2 (15). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zavadaska_Vodolazkyu_15.pdf.

76. Іванов С. М., Фотул В. В. Правові чинники визначення напрямків підготовки студентів для розвитку підприємництва в Україні. Право та інноваційне суспільство. 2018. № 2 (11). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Ivanov_Fotul11.pdf.

77. Іванов С.М., Любич А.М. Інформаційні Ресурси Забезпечення Етапів Інноваційного Процесу. Сучасна парадигма публічного управління : зб. наук. пр. за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17–18 жовтня 2019 р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. : ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2019. С. 415-417.

78. Іванова К. Ю. До проблем правового регулювання інноваційної сфери. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві : зб. наук. пр. за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 26 лютого 2019 року) / редкол. С. В. Глібо, А. М. Любич, О. О. Дмитрик. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України. 2019. С. 43-46.

79. Іванова К. Ю. До проблеми здійснення спільної діяльності державними закладами вищої освіти / К. Ю. Іванова // Інноваційна система та інформа-

ційні технології в сучасній науці : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, м. Київ, 20 жовт. 2017 р.) / редкол.: С. В. Глібко, О. Д. Крупчан, С. А. Бука. – Харків: Право, 2017. С. 127-131.

80. Іванова К. Ю. Проблемні питання договірної регулювання трансферу технологій. Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». 2018. №5. С. 160-163.

81. Іванова К. Ю. Технологія як категорія права інтелектуальної власності та договірні форми її застосування. Збірник наукових праць, присвячений 20-річному ювілею кафедри цивільного права №2. Право. 2019. С. 96-107.

82. Іванова К.Ю. До питання про механізм функціонування окремих елементів Національної інноваційної системи. Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів : зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 8 черв. 2018 р.) / [редкол.: С.В. Глібко, В.В. Россіхін, В.Б. Родченко]. Харків : Право, 2018. С.64-67.

83. Іванова К.Ю. Інтереси учасників трансферу технологій та механізм їх забезпечення. Право та інноваційне суспільство. 2020. № 2 (15). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Ivanova15.pdf>.

84. Карбовська К. А. Окремі питання правового забезпечення функціонування стартапів. Право та інновації. 2018. № 4 (24). С. 7-22.

85. Карбовська К. А., Коломієць, Н. А. Технологія як об'єкт національної інноваційної системи. Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, м. Київ, 20 жовт. 2017 р.) / редкол.: С. В. Глібко, О. Д. Крупчан, С. А. Бука. Харків: Право, 2017. С. 60-64.

86. Карбовська К.А. Законодавче регулювання стартапів в контексті Стратегії інноваційного розвитку України. Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності: матеріали круглого столу (14 грудня 2018 р., м. Харків). Харків: Право, 2018. С. 64-67.

87. Карбовська К.А. Правове регулювання стартапів як суб'єктних елементів Національної інноваційної системи України. Матеріали Круглого столу «Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів» (8 червня 2018 р., м. Харків) Харків: Право, 2018. С. 68-72.

88. Клімова Г. П. Забезпечення якості вищої освіти як пріоритетна детермінанта становлення інноваційного суспільства в Україні. Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Політологія. Соціологія. 2017. № 2. С. 65-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2017_2_8.

89. Клімова Г. П. Інновації у вищій школі: сутність та типологія. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами II Круглого столу (м. Харків, 17 травня 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любич, О. Ю. Палант: Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 178–183.

90. Клімова Г. П. Роль дослідницьких університетів у формуванні національної інноваційної системи. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві : зб. наук. пр. за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 26 лютого 2019 року) / редкол. С. В. Глібка, А. М. Любчич, О. О. Дмитрик. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України. 2019. С. 52-57.
91. Клімова Г. П. Трансфер знань як найважливіша функція дослідницьких університетів. Право та інноваційне суспільство. 2020. Вип. 1(14). С. 53-60.
92. Клімова Г. П. Умови формування інноваційного клімату у вищій школі. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Соціологія. 2019. № 43 (2019). С. 44–52.
93. Клімова Г. П. Формування національної інноваційної системи - стратегічний пріоритет розвитку українського суспільства. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Серія: Політологія, 2018. №4. С. 20-30.
94. Клімова Г.П. Університет як креативний компонент національної інноваційної системи // Круглий стіл «Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграції» (8 червня 2018 р.) . Х.: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2018.
95. Клімова Г.П. Дослідницький університет: проблеми становлення і розвитку. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції., 20 березня 2020 р. / за ред. М. Петрової, С. Глібка, Велико-Тирново, Болгарія, Вид-во: ACCESS PRESS, 2020. 278 с. С. 89-96.
96. Клімова Г.П. Дослідницький університет: характеристика інноваційної структури. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. За матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 48–56.
97. Клімова Г.П. Особливості інноваційної інфраструктури дослідницького університету. Всеукраїнська науково-практична студентська конференція (м. Харків, 9 грудня 2019 р.). НІОУ імені Ярослава Мудрого. URL: <http://nauka.nlu.edu.ua/?p=148>. (не враховано в звіті 2019 р.)
98. Клімова Г.П. Професійне становлення викладача вищої школи як інноваційної особистості. Стратегія розвитку харківської області на період 2021–2027 років: зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 23 січня 2020 р.). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С.47-52.
99. Клімова Г.П. Роль дослідницького університету у розвитку національної інноваційної системи. Університетсько-шкільні кластери. Світовий досвід та перспективи його адаптації в Україні: матеріали XVIII міжнародної наук.-практ. конф. (Харків, 14 лют. 2020 р.). Харків. Изд. НУА. 2020. С. 90-93.
100. Конституційно-правові засади адміністративної реформи в Україні: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукраїнської Науково-практичної кон-

ференції до 100-річчя СНУ ім. В. Даля. URL: http://archive.pravo-snu.lg.ua/_ld/0/6_8_11____2019-2.pdf.

101. Котяй Т. В. Правові питання узгодження принципів відкритої науки та комерціалізації результатів науково-технічної діяльності. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 25 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 126–132.

102. Котяй Т.В. Контроль ВНЗ за діяльністю утворених підприємств. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 72–80.

103. Котяй Т.В. Правові форми організаційної роботи ЗВО та наукових установ при комерціалізації в результаті науково-технічної діяльності. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції., 20 березня 2020 р. / за ред. М. Петрової, С. Глібка, Велико-Тирново, Болгарія, Вид-во: ACCESS PRESS, 2020. 278 с. С. 104-114.

104. Любчич А. М. Інноваційна політика: індонезійський досвід і рекомендації для України. Право та інновації. 2018. № 3(23). С. 132-136.

105. Любчич А. М. Окрема думка щодо доцільності прийняття Інноваційного кодексу або Закону України «Про розвиток інновацій». Регіональні інноваційні ініціативи : завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 5 квітня 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любчич, О. Ю. Палант. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 25-29.

106. Любчич А. М. Оцінка технологічних парків: правовий аспект та їх роль в національній інноваційній системі. Право та інновації. 2018. № 4 (24). С. 28-35.

107. Любчич А. М. Про значення технопарків у розвитку економіки країни: порівняльна характеристика. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: матеріали круглого столу (м. Харків, 25 трав. 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 21-24. URL: <http://ndipzir.org.ua/conference/2018/06/Liubchych.pdf>.

108. Любчич А. М. Стимулювання інновацій в державному секторі: зарубіжний досвід. Право та інновації. 2020. Вип. 1(29). С. 22-27.

109. Любчич А. М. Фінансування суб'єктів інноваційної інфраструктури в національному та зарубіжному законодавстві: порівняльна характеристика. Право та інновації. 2019. № 3(27). С. 7-13.

110. Любчич А. М. Щодо правового механізму державної підтримки технопарків: порівняльна характеристика. Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали круглого столу (м. Харків,

8 черв. 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 80-83. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Liubchych.pdf>.

111. Любчич А. М., Подрез-Ряполова І. В. Основні фактори стимулювання інноваційного розвитку України. Право та інноваційне суспільство. 2020. Вип. 2 (15). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Liubchych-Podrez-Ryapolova15.pdf>.

112. Любчич А.М. Інноваційність як один із факторів успішної діяльності малих та середніх будівельних підприємств. Стратегії підприємницької діяльності в інтересах сталого розвитку малого і середнього інноваційного підприємства : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 2 за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 16 листопада 2020 року). С. 58-61.

113. Любчич А.М. Щодо деяких особливостей фінансування суб'єктів інноваційної інфраструктури в національному законодавстві. Support for entrepreneurship and innovation economy in the EU, Latvia and Ukraine law: II International Intersectoral Conference. Riga: Baltic International Academy, 2019.С. 72-76.

114. Мартыненко И. Э., Розгон. О.В. Функционирование технологических парков как одно из направлений государственно-частного партнерства в инновационной сфере / И. Э. Мартыненко., О. В. Розгон. Проблемы гражданского права и процесса: сб. науч. ст. Вып. 5 / ГрГУ им. Я. Купалы ; редкол.: И. Э. Мартыненко (гл. ред.) [и др.]. Гродно : ГрГУ, 2020. С. 94-102.

115. Подрез-Ряполова І. В. Проблемні питання правової регламентації функціонування регіональної інноваційної інфраструктури. Право та інноваційне суспільство. 2018. № 2 (11). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Podrez-Ryapolova11.pdf>.

116. Подрез-Ряполова І. В. Регіональний інноваційний потенціал: шляхи стимулювання та перспективи розвитку. Регіональні інноваційні ініціативи : завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 5 квітня 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любчич, О. Ю. Палант. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 92-97.

117. Подрез-Ряполова І. В. Сучасний стан реалізації регіональної інноваційної політики в Україні. Право та інновації. 2019. № 4 (28). С. 15–20.

118. Подрез-Ряполова І.В. Використання інноваційного підходу смарт-спеціалізації щодо забезпечення регіонального розвитку в Україні. Право та інновації. 2020. Вип. 1 (29). 35-39.

119. Подрез-Ряполова І.В. Деякі питання формування та розвитку інноваційної інфраструктури. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. За матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 116–121.

120. Подрез-Ряполова І.В. До питання реалізації економічної політики держави в сфері формування регіональної інноваційної системи. Сучасні про-

блеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції: 20 березня 2020 р. / за ред. М. Петрової, С. Глібка, Велико-Тирново, Болгарія, Вид-во: ACCESS PRESS, 2020. 278 с. С. 160-165.

121. Подрез-Ряполова І.В. Окремі завдання щодо удосконалення державного регулювання інноваційних процесів в регіоні. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 25 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 202–206.

122. Подрез-Ряполова І.В. Підсистема інноваційної інфраструктури як складова національної інноваційної системи. Підтримка підприємництва та інноваційної економіки в праві ЄС, Латвії та України: матеріали I Міжнародної міжгалузевої конференції (7 грудня 2018 р., Латвія, м. Рига). Рига: Балтійська Міжнародна Академія. С. 30-33.

123. Подрез-Ряполова І.В. Технологічні платформи як важливий інструмент інноваційного розвитку в країнах Східного партнерства. Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали круглого столу (м. Харків, 08 червня 2018р.). Харків: Право, 2018. С. 110-114.

124. Розгон О. В. «Мовчазні твори», або інший погляд на зміст творів як об'єктів авторського права. Форум права. 2019. № 56(3). С. 69–76.

125. Розгон О. В. Винахідник як суб'єкт трансферу технологій. Сучасний вектор розвитку науки: матеріали Міжнародної інтернет-конференції (м. Вінниця, 20.01.2020). С. 25-27.

126. Розгон О. В. вплив цифровізації транспорту на розвиток господарської діяльності у сільському господарстві. Теоретичні та практичні проблеми земельної реформи в Україні : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 15 листопада 2019 року) / редкол. О. В. Петришин, А. П. Гетьман, С. В. Глібка. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 83-89.

127. Розгон О. В. Втілення інноваційних технологій для вирішення економіко-правових проблем для реалізації квест-гри. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами II Круглого столу (м. Харків, 17 травня 2019 року) / редкол. С. В. Глібка, А. М. Любич, О. Ю. Палант: Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 163–168.

128. Розгон О. В. Застосування кластерного підходу для економічного розвитку ОТГ : матеріали науково-практична конференція «Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери». (20 листопада 2020 року, м. Харків). Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. С. 227-231.

129. Розгон О. В. Здійснення технологічного аудиту наукової організації як основний захід трансферу технологій. Альманах науки: зб. наук. пр. за матеріалами

лами III Міжнародної науково-практичної конференції (30.05.19 — 31.05.19 pp.). № 6/2 (27). С. 58-60. URL: [http://almanah.ltd.ua/save/2019/6%20\(27\)/213.pdf](http://almanah.ltd.ua/save/2019/6%20(27)/213.pdf).

130. Розгон О. В. Інноваційні технології, які спрямовані на захист довкілля. Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22.01.20 — 23.01.2020). С.64-66.

131. Розгон О. В. Недоліки визначення предмета договору комерційної концесії у господарському та цивільному законодавстві. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. пр. за матеріалами II Інтернет-конференції (м. Харків, 29 листопада 2019 року)/ редкол. І. В. Гонтарева, С. В. Глібка, А. В. Стріжкова. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 37–45.

132. Розгон О. В. Непідприємницька діяльність ДВРГС, яка здійснює постійне та обов'язкове аварійно-рятувальне обслуговування суб'єктів господарювання. Стратегії підприємницької діяльності в інтересах сталого розвитку малого і середнього інноваційного підприємництва»: зб. наук. пр. за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рига, 09 жовтня 2019 р. — 14 жовтень 2019 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 155-164.

133. Розгон О. В. Ноу-хау як невід'ємна частина інноваційної діяльності підприємства. Актуальні наукові дослідження в сучасному світі: зб. наук. пр. за матеріалами XIX Міжнародної наукової конференції. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет Шимон Григорія Сковороди» ГО «Інститут суспільної трансформації». (м. Переяслав-Хмельницький, 26-27 травня 2019 р.) Журнал Переяслав-Хмельницький, 2019. № 5(49). ч. 6. 132 с. С. 62-67.

134. Розгон О. В. Патентний повірений у Харківській регіональній мережі трансферу технологій. Круглий стіл з питання «Стратегії розвитку харківської області на період 2021–2027 років»: матеріали Круглого столу (м. Харків, 23 січня 2020 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України. С.89-93.

135. Розгон О. В. Первинні суб'єкти права інтелектуальної власності у науковому парку. Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 24-25 січня 2020 р.). С. 176-179.

136. Розгон О. В. Правова природа обмежень прав, які передаються за договором про трансфер технологій. 25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 21–22 лют. 2020 р). Суми. Вид. дім «Ельдорадо». 2020. 424 с. С.57-58.

137. Розгон О. В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції: 20 березня 2020 р. / за ред. М. Петрової, С. Глібка, Велико-Тирново, Болгарія, Вид-во: ACCESS PRESS, 2020. 278 с. С. 177-183.

138. Розгон О. В. Правовий статус патентного повіреного як учасника трансферу технологій. Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика : зб. наук. пр. за матеріалами II Міжнародного літнього наукового симпозіуму (м. Одеса, 26–27 липня 2019 р.). Одеса : ГО Інститут інноваційної освіти, 2019. С. 87-89.
139. Розгон О. В. Правовий статус технопарків як юридичних осіб: український та іноземний досвід. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21–22 травня 2020 р., м. Суми). С. 209-211.
140. Розгон О. В. Правові аспекти технології віртуальної реальності у сфері музейної справи. Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (18.09.2020 р. м. Харків,). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 147-152.
141. Розгон О. В. Предмет договору про передачу ноу-хау як виду договору у сфері трансферу технологій. Право та інновації. 2019. № 2 (26). С. 29-34.
142. Розгон О. В. Проблеми та перспективи цифровізації промисловості. Регіональні інноваційні ініціативи : завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 5 квітня 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любич, О. Ю. Палант. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 114-121.
143. Розгон О. В. Регіональні аспекти розвитку студентського бізнес-інкубатора, створеного на базі дослідницького університету. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. За матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 121–129.
144. Розгон О. В. Роль партнерів у співпраці з науковим парком. Актуальні дослідження правової та історичної науки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 06.02.2020 р.). С.36-37. URL: http://www.lexline.com.ua/?go=full_article&id=2877.
145. Розгон О. В. Стратегія технологічного брокерства. Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі : зб. наук. пр. за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28–29 червня 2019 р.). Київ : ГО Інститут інноваційної освіти, 2019. С. 99-100.
146. Розгон О. В. Технопарк як суб'єкт, що надає підтримку іншим суб'єктам інноваційної діяльності науково-виробничого напрямку. Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31.01.2020 р.). С. 63-65.
147. Розгон О. В. Трансфер технологій та комерціалізація технологій як частини інноваційного процесу. Стратегічні пріоритети розвитку економіки, обліку, фінансів та права в Україні та світі. : матеріали Міжнародної інтернет-конференції (м. Полтава, 23.01.2020). С. 53-54.

148. Розгон О. В. Фізична особа як суб'єкт трансферу технологій. International forum: problems and scientific solutions: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мельбурн, Австралія, 16-18 січня 2020 року). С. 47-53.

149. Розгон О. В. Фізичні особи, які безпосередньо беруть участь у створенні, трансфері та застосуванні технологій та/або їх складових. Право та інновації. 2020. Вип. 1(29). С. 14-21.

150. Розгон О. В. Центр підтримки технологій та інновацій (TISC) як структурний підрозділ дослідницького університету. Problemes et perspectives d'introduction de la recherche scientifique innovante: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Брюссель, 29 листопада 2019 р.). Брюссель : 2019. V 7. P. 50-54. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/issue/view/2019.11.29/2019.29.11.v7>;

151. Третяк Ю.В. Подрез-Ряполова І.В. Компетенція Міністерства цифрової трансформації України у сфері цифровізації: огляд та проблемні аспекти. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. За матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. С. 144–151.

152. Юшко А. М. Правове регулювання професійних стандартів в Україні. Право та інноваційне суспільство. 2018. № 2 (11). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Yushko11.pdf>

153. Юшко А.М. Вчена рада закладу вищої освіти як орган представницької демократії. Права людини і демократія: зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. конф., м. Харків, 15 травня 2018 р. Редкол.: А.П. Гетьман, І.В. Яковюк та ін. Харків, 2018. С. 46-50.

154. Яркіна Н. Є. Патентні повірені як суб'єкти представницьких відносин у сфері використання інтелектуальної власності / Н. Є. Яркіна // Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, м. Київ, 20 жовт. 2017 р.) / редкол.: С. В. Глібко, О. Д. Крупчан, С. А. Бука. Харків: Право, 2017. С. 218-222.

Наукове видання

Автори
Глібка Сергій Васильович
Георгієвський Юрій Валентинович
Розгон Ольга Володимирівна
та інші

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Монографія

За редакцією С. В. Глібка, О. В. Розгон

Підписано до друку 15.12.2020 р.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 20,32. Обл.-вид.арк. 17,2. Тираж 30 прим.

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
61002, Харків, вул. Чернишевська, 80 Тел.: (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com Сайт: ndipzir.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»
61023, м. Харків, вул. Весняна, 12
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5748 від 06.11.2017 р.
Тел. (057) 717-25-44
www.promart.in.ua
e-mail: promart.izdat@gmail.com